

QARAQALPAQ BALALAR ÁDEBIYATÍNÍN ANTOLOGİYASÍ

*(Jas óspirimler ushın qosıqlar, jumbaqlar, tımsallar,
eslewer hám gúrrińler)*

**NÓKIS
«QARAQALPAQSTAN»
2018**

UDK: 821.512.121-1(082)
BBK: 83.3
Q-50

Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń antologiyası (*Jas óspirimler ushın qosıqlar, jumbaqlar, tımsallar, eslewler hám gúrrińler*). — Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2018-jıl. — 288 bet.

Kórkem ádebiyat – jilwalanğan bulaqlarǵa megezeydi. Bul bularqlar adamzattıń ruwxıy dúnyasın suwsınlatıwda, jańa ósip kiyatırǵan jas áwladtıń boyında insanıylıq pazıyletlerdi: kishipeyllik penen keńpeyllikti, ziyreklik penen zeyinlilik, tapqırılıq penen talapshańlıqtı qáiplestiriwde ayrıqsha áhmiyet tutadı.

Názerińizge usınılıp otırǵan toplam da usınday ádiwli minnetti atqarıwda suwı sarqılmas bulaq wazıypasın óteydi hám jas óspirimlerimizdi milliy tárbiya tiykarları menen nárlendirip, olardı jarqın keleshekke umtıdıradı.

Juwaplı redaktor
Seydin ÁMIRLAN

Jıynap, baspaǵa tayarlaǵan
Beknazar ERNAZAROV

ISBN 978-9943-5327-3-1

© «Qaraqalpaqstan» baspası, 2018.

© Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń antologiyası, 2018.

BALALAR ÁDEBIYATÍ — MILLIY TÁRBIYANÍN TÚP DÁREGI

Qaysı xalıqtıń bolmasın milliy ádebyatında balalarǵa arnalǵan dóretpeler baslı orındı iyeleydi. Balalıq dáwir — insaniyattıń eń qızıqlı, eń bir esten ketpes máwritlerin quraydı. Sol sebepten de hárqanday xalıqtıń milliy ádebiyatında balalar ómirine, balalıq shaqqa arnalǵan shıǵarmalar elewli orın tutadı hám kóplegen qálemkeshlerdiń ádebiyatqa keliw tariyxı balalar ádebiyatına iz salıw menen baslanǵan.

Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń dóreliw tórkini eń aldǵı menen folklordan saǵa aladı. Folklordıń dóretiwshisi — xalıq. XX ásirdiń jigirmalanshı jıllarına kelip, balalarǵa arnalǵan xalıqlıq dóretpeler «**balalar folklorı**» degen atamaǵa iye boldı hám óz aldına úyrenile basladı. Jańa zaman qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń qáliplesip, rawajlanıwı da usı waqıttaǵı milliy baspasózdiń payda bolıwı, balalarǵa arnalǵan dáslepki gazetanıń ashılıwı hám balalar ádebiyatına keń kewil bóline baslawı menen baylanıslı óziniń jańa dáwirin basladı.

Usınıń nátiyjesinde qaraqalpaq jazba ádebiyatında S.Májitov, N.Dáwqaraev, J.Aymurzaev, Á.Shamuratov, S.Nurımbetovlar balalar ómirine baylanıslı óz keshirmelerin, eske túsiriwlerin hám dúrkim shıǵarmaların jazdı. XX ásirdiń ekinshi yarımına kelip, T.Jumamuratov, A.Bekimbetov, T.Seytjanov, M.Seytniyazov, X.Saparovlar, sonday-aq, olardıń baslaǵan jolın Ó.Xojaniyazov, J.Dilmuratov, S.Abbazov, U.Xojanazarov, Sh.Seyitov, A.Seytekov, Á.Seytjanov, T.Mátmuratov, K.Ernazarov, T.Jumabaev, A.Sultanov, M.Nızanovlar dawam etip, balalar dúnyasına baǵıshlap birqatar shıǵarmaların dóretti.

Házirgi waqıtta bul tarawda Sh.Atamuratova, Z.Ishmanova, Y.Ájimov, B.Ernazarov, S.Embergenov, J.Óteniyazov,

A.Ábdiev, Á.Qayıpov, S.Ámirlan hám t.b. da bir dúrkin shayır-jazıwshılar, háwesker jas dóretiwshiler belsene qálem terbep kiyatır. Álbette, búgingi qaraqalpaq balalar ádebiyatı óziniń ayqın rawajlanıw jolına túsken hám anıq baǵdarın belgilep alǵan óz aldına taraw. Solay da bolsa, kúni búginge shekem **«Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń antologiyası»** jeke kitap túrinde jariq kórmegen edi.

Jazıwshı B.Ernazarovtıń baslaması menen jıynalıp, tungısh márte baspa júzin kórip otırǵan bul toplam — qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń altın qorına qosılatuǵın qunlı jıynaq bolatuǵınlıǵına isenemiz. Óytkeni, balalar ádebiyatı — milliy tárbiyanıń tıp dáregin quraydı. Al, milliy tárbiya — millettiń bas tayanışı, temir qazıǵı sanaladı.

Keńesbay KÁRIMOV,
Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamı baslıǵı,
Qaraqalpaqstan xalıq shayırı.

TÍNÍQ BULAQ

Xalqımız balanı tárbiyalawdı ana qursaǵınan baslay turıp, analarımızǵa bolǵan mehirin hám húrmetin ornı-ornına qoyǵan.

Al, bala dúnyaǵa kelgenen baslap, besik jırı menen tárbiyalanıp oǵan háyyiw aytilatuǵını dástúriy tálim esaplanadı.

Perzentlerdiń ruwqıy jaqtan hártárepleme jetilisen insan bolıp qalıplesiwi ushın hárqıyly oyınlardı, qosıqlardı, taqmaqlardı, jumbaqlardı, jańıltıpaşlardı hám t.b oylap tapqan. Bul hádiyse xalqımızdıń awızeki ádebiyatında hám folklorında payda bolıp, búgingi kúnge shekem jetip keldi.

Búgingi ádebiyatımızda bul milliy dástúr ele de dawam etip kiyatır. Sol dástúrди dawam ettirgen XX ásir dóretiwshilerinen baslap, házirgi waqıttaǵı dóretiwshi insanlardıń jámlengen dizimin hám dóretiwshiliginen úzindiler toplaп jariqqa shıǵarıw máqsetinde «Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń antologiyası» toplamın járiyalap otırmız.

Jıynaqtı baspaǵa tayarlaw barısında bunıń zárúrligine taǵı bir márte dus boldıq. Óytkeni, dúnyadan ótken hám aramızda jasap atırǵan shayır-jazıwshılardıń ayırımlarınıń kitaplarınıń joq bolıp ketkeni sır emes. Bul bulaqlar kewip qalmawı tiyis.

Haslında, antologiya — ádebiyatımızdıń suwı móldir tınıq bulaqlarınıń biri. Solay eken, onıń ele de neshe áwladlarǵa ruwqıy suwsın bolatuǵına isenemiz.

Beknazar ERNAZAROV,
Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamınıń
juwaplı xatkeri.

POEZIYA

Sağıydulla ABBAZOV

(1930-1990)

S.Abbazov 1930-jılı 5-mayda Taxtakópir rayonında belgili xalıq shayırı Abbas Dabil ulınıń shańaraǵında dúnyaǵa kelgen. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pítkergen.

S.Abbazovtıń «Sırlı albom» (1962), «Meniń inim» (1964), «Kel, báhárim!» (1967), «Quslar qayıp keledi eken» (1968), «Mektepte de, úyde de» (1977), «Mektepte bayram» (1987) sıyaqlı toplamları hám

tańlamalı shıǵarmaları jariq kórgen.

1982-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

GÚLZARDÍN TÚYESI

Qońsımızdıń kishi qızı daladan,
Shawıp keldi xabar tawıp jańadan,
Dedi bizge, ushıp-ushıp quwanıp:
«Apam túye alıp keldi qaladan».

Úyimizde adamlar da kóp edi,
Barıp onı kórgileri keledi,
«Tawıqtay» dep juwap berdi jáne ol,
Birew oǵan: «Qanday túye?» dep edi.

Anıqlandı túri-túsi xabardıń,
Túsinigi shala bolǵan ballardıń,
Túyetawıq bolıp shıqtı izinde,
«Túye» dep júrgeni biziń Gúlzardıń.

**XOSH-XOSH, BAQSHAM,
XOSH BAQSHAM!**

Tárbiyashı ana bolıp,
Men baxıtlı bala bolıp,
Erkin óstim, erkeledim,
Qushağıńda tasıp-tolıp.

Xosh-xosh, baqsham, xosh, baqsham!
Umitpayman heshqashan.

Júzim jarqın, jaynadım men,
Miyrim qanıp oynadım men,
Tálim berip tárbiyashım,
Tilim shıǵıp sayradım men.

Xosh-xosh, baqsham, xosh, baqsham!
Umitpayman heshqashan.

Sennen qanat qomlap aldım,
Mektebime jollama aldım,
Tolıp oqıw jasına men,
Qushağıńnan ketip qaldım.

Xosh-xosh, baqsham, xosh, baqsham!
Umitpayman heshqashan.

Xosh-xosh, meniń mehribanım,
Tárbiyashım — qádirdanı,ım,
Xosh-xosh, baqsham, xosh, baqsham!
Umitpayman heshqashan.

Xosh-xosh, baqsham, xosh baqsham!
Umitpayman heshqashan!

APAM PÍSHÍQ ÁKELDI

Apam keshe qońsıdan,
Ala pıshıq ákeldi.
Kıp-kishkene, dım sulıw,
Bala pıshıq ákeldi.

Kóz jiberip uzaqtan,
Juwırıp bardım qasına.
Minip alǵan bir tıshqan,
Pıshıǵımnıń basına.

Bolmasın úyde tıshqan dep,
Sol pıshıqtı saqladıq.
Shetki jayǵa jiberip,
Izinen áste baqladıq.

Apamnıń da kewili,
Pıshıǵımnan suwıptı.
– Kórdim keshe, – deydi ol,
Tıshqanlar bunı quwıptı...

Urdı ózin quwısqa,
Boldı ullı-patırılı.
Qaradı da tum-tusqa,
Shetirek barıp otırdı.

Hámmemiz soǵan narazı,
Pıshıǵım, bunı ańla sen!
Tıshqannan bolıp ǵárezli,
Kóp kúlkige qalma sen.

HÁYYIW AYTSA ANALAR...

Qızım-qızım, qırmızı,
Jaynap turar nur júzi,
Kóp qızlardıń ishinde,
Sulıwlıqtan bir ózi.

«Qızım-qızım qundızım,
Aspandaǵı juldızım»,
Dep qoyıptı apası,
Túnlerde meniń kúndizim,

Qızım-qızım qızǵana,
Uyqıla, qızım, azǵana.

Qızım-qızım qızǵana,
Uyqıla, qızım, azǵana.

Meniń qızım qanday qız,
Aspandaǵı ayday qız,
Apasınan sorasa,
Shiyrin-sheker palday qız.

Qızım shashın taraydı,
Aynalargá qaraydı,
Qız bar ma eken dúnyada,
Qızımday meniń shıraylı.

Qızım-qızım qızǵana,
Uyqıla, qızım, azǵana.

Qızım-qızım qızǵana,
Uyqıla, qızım, azǵana.

TÁY-TÁY BALA, TÁY BALA!

Berman qara, háy bala,
Táy-táy bala, táy bala,
Házirshe sen asıqpa,
Bas ayaqtı jay bala.

Táy-táy bala, táy bala,
Berman qara, háy bala,
Táy-táy bolıp júralmay,
Jıǵıladı gey bala.

Berman qara háy bala,
Táy-táy bala, táy bala,
Táy-táy bolıp keledi,
Biziń bala – ay bala.

Bir-eki, úsh, bala,
Jıyna tezirek kúsh bala,
Albıramay, asıqpay,
Nıq basıp jolǵa tús bala.

Táy-táy bala, táy bala,
Qara berman háy bala,
Júreǵoysesh pay, bala,
Bas qádemdi jay bala
Qorqa ma eken ay bala?

Ƙel-kel bala, kel bala,
Qolıńdı maǵan ber, bala,
Júriwge óziń qorıqsań,
Izime áste er, bala.

Hikmetulla AYÍMBETOV (1948)

H.Ayımbetov 1948-jılı 2-sentyabrde Taxtakópir rayonınıń Taxtakópir awılında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pitkergeń.

H. Ayımbetovtıń «Jalǵız terek» (1976), «Tińlańızlar» (1985), «Úlken shańaraq» (1991), «Aq qaǵaz» (1993) sıyaqlı poeziyalıq kitaplardı, «Qarabuwra» (1998), «Taxtakópir ullı dár bent ústinde» (2007) romanları basılıp shıqtı.

*A.Pushkin, M.Lermontov, V.Mayakovskiydın orıs xalqınıń «Igor atlanısları haqqında dástan» shıǵarmaların, Á.Súyinniń, R.Mińnulinniń qosıqların qaraqalpaq tiline awdardı.
1991-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.*

QÍZÍLQUMNÍŃ GÚLLERİ

QARLIǴASH

Gúzde deneń suw qattı, Qayda bardıń, qarlıǵash? Bunday sulıw-simbattı, Qaydan aldıń, qarlıǵash?	Toń erigen máhálde, Awılǵa hám sháhárge, Qabatlasıp báhárge, Qaytıp keldiń, qarlıǵash.
--	---

Ol jaqlarda ház bar ma? Tábiyatı gózzal ma? Sen qonganday tal bar ma, Sımlar kóp pe, qarlıǵash?	Qaytıp keldi bárisi, Bargá usap kóp isi, Awızınıń sarısı – Ketip qalǵan, qarlıǵash.
--	--

Monshaq yańlı dizilip, Gá qatarıń úzilip, Oynap ediń qızıǵıp, Juǵırlasqan qarlıǵash.	Kóshemizdi toltırdı, Hátte, úyge ol kirdi, Uyalarđı bıltırǵı, Izlep kelgen, qarlıǵash!
---	---

GÚLLERDI KÓRSEŃ...

Jazıqlıqqa súysinip ketip,
Qumda-aq ósedı,
Gúlistanǵa aylanar sóytip,
Sahra keshegi.

Basın iyip qapırıq ıssıda,
Soladı áste,
Dártke dawa degen usı-dá,
Janlanar keshte.

Qáydem, hátte salqın samaldan,
Náhár ala ma,
Kórki menen jasaydı mudam,
Qumlu dalada.

MAY GÚLLERI

Keyip bergen náwshe qızǵa,
Náziklik bar turısıńızda,
Jaslar kelse tusıńızǵa,
Bayram sánli May gúlleri!

Saharada, Qızıl da,
Yosh beresiz qız-ulǵa da,
Biriń – tyulpan, biriń – lala,
Atıń kóp dur, May gúlleri!

Dúnya boylap saparıń joq,
Biraq, almas sháháriń joq,
Sawlatıń bar, qáháriń joq,
Xosh múlayım, May gúlleri!

Daqıl berse bárshе egin,
Ruwx berer náwsheleriń,
Insan barlıq kúsh-jigerin,
Sizge berer, May gúlleri!

QAHARMAN

Insan batır bolıp tuwılmasa da,
Kimler jaqsılıqtan úmitin joydı?
Bir tuwısqan inim kelip dúnyaǵa,
Sheshem atın onıń Qaharman qoydı!

Pák kewilden ayttı usı turısta,
Aqlıǵınan árman túyip edi ol,
Tuwǵan jer dep qaza tapqan urısta,
Tuńǵısh ul saǵınıshına kúyip edi ol.

O, GÚL ÓMIR!

Qoynındağı insanlar,
Keleshekti árman etpey qoydı ma?
Hátte, jańa tuwǵan bóbekke házir,
Qansha miynet júklep qoydıń moynına?

ESKI AÑGAR

Shopan awılınıń túbinde,
Jatır úlken dárya ańǵarı,
Ultanların sıpırar kúnde,
Qızılqumnıń ór samalları.

Bul ańgarda,
Báhár kelse
Túrli giyalar,
Óser jıńǵıl, seksewiler de,
Samal menen shuwlaydı olar,
Usap óskin, shoq kewillerge.

Ireń-bereń gúl aǵımına,
Tola jazlar dárya ańǵarı,
Boyn sozıp tań saǵımına,
Dolanadı shól jánanları.

Sonsha gúlge
Ana-dáryanıń,
Qatqan kóksi iye me deymen?
Bálki, jaqsılardıń mudamı,
Sharapatı tiye me deymen?

Eski dárya,
Adasqanday ulınan shólde,
Ózin-ózi jubatıp paqır,
Endi ańǵarın toltırıp gúlge,
Terbetip atır.

MEHIR

Máwjirgen aǵıslar tınbawı zárúr,
Insan besik jurın tınlawı zárúr,
Ornaw ushın báhár hám shadlı dáwir,
Jáhánge analıq mehir miyasar!

ANAMNÍN ANASÍ BAR

Sóylessen júdá qızıq, Anamnıń anası bar, Onıń da eki-úsh qızı, Eki-úsh balası bar.	Adamlar bilmeytuǵın, Ertekti biledi ol, Geywaqta sóylep qızǵın, Selkildep kúledi ol.
Geywaqta maqtay qoysa, Taba almas atımızdı, Sóytip ol maqtap sonsha, Qaytarar pátimizdi.	Gúl pitsin qollarına, Dep baxıt tileydi ol, Ulınıń ullarına, Qızınıń qızlarına!

SAHRANÍN GÚLLERI

Kóz qumarın qanadı, Áyne báhár kúnleri, Shoqtay ǵılap janadı, Sahranın gúlleri.	Biydárt bultlar jarısıp, Ótip keter ilgeri, Qala berer qayısıp, Sahranın gúlleri.
Biyrehim bolsa da. Qızılqumnıń shólleri, Qulpıradı sonshama, Sahranın gúlleri.	Saratanda uyıtqıp say, Eser otlı jelleri, Kúyip keter shıdamay, Sahranın gúlleri.

Tuqım shashar sál burın,
Qalǵanında súlderi,
Kúter báhár jamǵırın,
Sahranın gúlleri!

HÁY, DÁRYA...

Háy, dárya!
Ańǵarıńa burıp joldı sen,
Jelkildegen million aydarga,
Megzep tolqı sen!

Quw dalada kózge shań quyǵan,
Lalazarlar óssin esilip,
Al, qulasa jartas mańqıyǵan,
Aǵımına ketsin qosılıp!

HÁYYIW, BÓBEK

Háyyiw, bóbek, háyyiw, bóbek,
Kózińdi jum,
Uyqıla qáne,
Anań seni qoysa bólep,
Apań sheship alar seni.

Uyqıla kúnim, uyqıla ayım,
Uyqıń bólinbegey-dá hesh,
Shashlarıńnan sıypalayın,
Onnan saǵan zaqım kelmes.

Qıyqańnıń bar ma jóni?
Háyyiw, bóbek, háyyiw bóbek,
Jılay berme, bizler seni
Jaqsı jigit bolar dep-ek.

Nurlanǵansha bozǵılt aspan,
Uyqıla meniń bóketayım,
Ózim seni shorshıtpastan,
Súyip ǵana oyatayın!

Raxman AYTAMURATOV
(1945-2005)

R.Aytmuratov 1945-jılı 4-fevralda Moynaq rayonınıń Qızıljar awılında tuwılǵan. Orta mektepti pitkergennen soń «Aral balıqshısı» gazetasında jumıs baslaǵan. Qońırat rayonlıq «Jeńis bayraǵı» gazetasında ádebiy xızmetker, bólim baslıǵı, usı gazetanıń redaktori bolıp islegen. Onıń qosıqları, poemaları, gúrrińleri, ocherkleri baspasózde úzliksiz járiyalanıp keldi. Shayırdıń «Dúbeley» (1993), «Gúbelek nege gúlge qondi?» (1997), «Dáwir ruwxı» (1997) qosıqlar toplamları basılıp shıqtı.

1998-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

TENTEK BALA

Tentek bala, tentek bala,	Hámme seni tentek deydi,
Bir sózim bar tıńlap qara,	Qılǵan isiń ántek deydi,
Tenteklikti súyemiseń,	Onnan sayın másireseń,
Ya dım qızıq kóremiseń?	Teke bolıp esireseń.

Saǵan aytar aqılım sol,
Bunnan bılay ádepli bol,
Teke oysız, al sen bolsa,
Bir kún qattı qısınarsań.

ORAZ HÁM QORAZ

Bilesiz be Orazdı,
Ol saqlaǵan qorazdıń,
Ózi soǵıp ketegin,
Kóp ǵamqorlıq etedi.
Sonlıqtan ba qorazı,
Qońırawday hawazı,

Sabaqтан kesh qalma dep,
Oyatadı zinharlap,
Oraz turıp jalma-jan,
Qorazına shashar dán.

HA QURBAQA, QURBAQA

Ha qurbaqa, qurbaqa,	Bolsañdağı ábeshiy,
Baqırsam da buqpaysañ,	Unataman turqındı,
Tostağanday kózleriń,	Al taltañlap júrisiń,
Aytqan sózdi uqpaysañ.	Qozdıradı-aw kúlkimdi.

Ha qurbaqa, qurbaqa,
Suwdan nege shıqpaysañ,
Keshqurın bir ház etip,
Qashan tınısh uyqılaysañ?!

GÚLLER EKTIM

Gúller ektim háwlimdi
Gózzallıqqa dóner dep,
Hár kórgende kewlimdi,
Yosh-shadlıqqa bóler dep.

BUL ÚLKENI SÚYEMEN

Kózlerime otlı nur seber,
Adamlardıń shadlı kúlkisi,
Gúl nağısli kórkem kósheler,
Tereklerdey keler óskisi.

Sezimimnen tuwılar árman,
Aspandağı bultqa teńlesti,
Júz aymalap, hátte samal hám,
Bul úlkeni súyemen desti.

AQ PAXTA

Appaq paxta, aq paxta,	Jarasıǵı elimniń,
Sennen kewlim shad paxta,	Keń baylıǵı jerimniń,
Qarap kózim toymaydı,	Appaq paxta, aq paxta,
Kórkiń gúldey jaynaydı.	Ashıla ber bir bapta.

GÚZ

Japta suwlar tınıptı,	Atız kórki gúl jaynar,
Suw da biraz sınıptı,	Qashan kórseń is qaynar,
Qılıshshabaq jilt eter,	Tókken mańlay terlerin,
Báلكim tońıp sekirer.	Kórdik miynet erlerin.

Gúz qushaǵın gezdik biz,
Jaǵımlı dep sezdik biz,
Ózinshe sánli shırayı,
Qızıqlı eken gúz ayı.

TOLQÍNLAR

Astań-kesteń kók teńiz,
Ójetligin basladı,
Órge-ıqqa teńselip,
Tolqınların shashadı.

Tawday tolqın shashawlap,
Shapshıp shıqtı bálentke,
Kózlerimiz jasawrap,
Boldıq ábden shala ókpe.

Teńiz súygen júrekte,
Qanday degbir, qorqıw bar?
Hámmemizdi er etken,
Sol teńiz, sol tolqınlar.

Axmet AQNAZAROV
(1948)

A.Aqnazarov 1948-jili 1-sentyabrde Tórtkúl rayonında tuwılǵan. Orta mektepti pitkergennen baslap baspasóz tarawında islep, ádebiy dóretiwshilik penen shuǵıllanıw kiyatır.

A.Aqnazarov «Shokoladı qánekey?», «Diafilm operaciyası», «Diplomattaǵı qupıya», «Bala menen ilaq», «Altın teńge», «Shaytannıń shataǵı», «Yumoroxod», «Jáhán esitpegen jańalıq», «7-B»daǵı izquwar» atlı yumorlıq qosıqlar, ertekler, gúrrińler, povestlerden ibarat onǵa jaqın kitaptıń avtorı.

Sonday-aq, jazıwshı T.Qayıpbergenovtıń «Qaraqalpaqpan, táwekelshimen» kitabın, M.Nızanovtıń «Adam kúldirgeni ushun» povestin hám belgili qaraqalpaq satirikleri S.Jumagulov, K.Ernazarov, A.Sultanov, Q.Ámetov hám taǵı basqalardıń yumorlıq gúrrińlerin ózbek tiline, al ayırım ózbek, qazaq, túrkmen, orıs satirikleriniń shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

2002-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

SALAQBAY KITAPXANADA

Alıp qolǵa,
Qos kitaptı,
Keldi ol da,
Aytqan waqtı.

Sara apay,
Kitaplardı,
Asıqpay jay,
Qarap aldı.

Hám ayttı soń:
— Haw, sen, shıraq,

Oqıpsañ-ǵo
Birewin-aq!

— Ne? – dep «shıraq»,
Atıp turdı.

Isi biraq,
Aytıp turdı:

Bir kitabı –
Taza, appaq.

Ekinshisi –
Qara satpaq!...

ER BOLSAÑ

Batıp terge	Onısına
Entigip,	Tañ qaldım.
Keldik úyge,	
Teñ kirip.	Uyalsañ-o,
	Arıslan,
Al, ájaǵam –	Ekewimiz-ǵo
Arıslan,	Jarısqan.
Kelgendey tap	
Alıstan.	Ozıp kórshi,
	Er bolsañ,
«Men ozdım» dep,	Klasslasıñ
Maqtandı.	Erboldan?

NÁTIYJE

Úyretsem dep	Nátiyjesi
Sanaqtı,	Ne bolar?
Úgitledim	
Razaqtı:	Ayttı úkem,
	Shińkildep,
— Stoldaǵı	(Men júrmen-aw
Bir anar.	Bilsin dep):
Polda taǵı	
Bir anar.	– Sıǵıp iship
	Bárin de.
Bersem men de	Toyǵızar em
Bir anar.	Qarındı!..

SEBEP

(Sabaqqa kesh qalǵan 2-niń sultawı)

Apam ayttı:	Mashina kóp,
– Asıqpa!	Dawrıqpa.
Aǵam ayttı:	Abaylap ót,
– Asıqpa!	Hawlıqpa!

Kóshede de
Bir aǵay,
«Jay júr, – dedi
Zırlamay».

«Saspa» deyip,
Bir apay,

Turdı irkip
Birtalay...

Olar aytqan
Sebepten,
Kesh qalǵanman
Mektepten!..

SUM BALA

Keshe seni kórgen
Duǵdırıń ne dedi?
— Kúnine úsh mezgil
Muzqaymaq je dedi!..

PÍSHÍQTÍN QAM ETI

Úkesine
Tiyisli,
Pıshıǵı bar
«Iris» ti.

Arshıp bolıp,
Asıǵıs,
Uslattı tek,
Qaǵazın:

— Qanday jaqsı
Súwreti!
Mınaw onıń
Qam eti.

Jeme qamlay
Etti, — dep,
«Qam»dı ózi
Ketti jep!

TUSH TABÍLMAY MA?

Aq palasqa,
Ústime,
Qoydım tógip,
Tushtı men.

Qara tush ne?
Tabılar.
Qızıl, kógi,
Taǵı bar.

Kerek bolsa,
Qaysı túr,
Dúkanlarda
Bári tur.

Sonda da she,
«Ux!» deyip,
Apam meni
Júr keyip!..

PÁNT

«Az berdiń maǵan Teris qarap ol,
Góshti», – dep Maxan, Otırǵanı sol,
Shawqımdı saldı, Pıshıǵı etti,
Ókpelep qaldı. Ilip áketti!

«MIYAW»

Kórsetip em, Bilmegensip,
Kitabımnan, Sorap edik:
Pıshıqtı. – Bul kim, haw?
Súwretine, Sál irkilip,
Kishi úkem, Úkem dedi:
Qızıqtı. –Bul...miyaw!

MAQTANSHAQ

Minájdiń sharın, Etemen úlken,
Kórdi de Nazar, Onıkinen dep,
Dúkanǵa barıp, Usı oy menen,
Satıp aldı shar. Isirdi úplep.

Kem-kem isip shar,
«Pańq» etti, sonda,
Maqtanshaq Nazar,
Bir urdı sanǵa...

«DOS»

Aldına alıp
Qálem, qaǵazdı.
«Quslar dostım» dep,
Shıǵarma jazdı.
Kewlinde endi,
Ándiyshe joq-tı.
Otırıp soń ol,
Ayıraǵash soqtı.

Shiyrin ATAMURATOVA
(1949)

Sh.Atamuratova 1949-jılı 7-iyulde Xojeli rayonında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedinstitutınıń fizika-matematika fakultetin tabıslı pitkeren.

Shayırdıń qosıqları 1970-jıllardan baslap járiyalanıp baslaǵan.

Sh.Atamuratovanıń házirge shekem «Átkónshek» (1978), «Sawǵa» (1981), «Shadlıq» (1984) «Pıshıǵım» (2011), «Sálem mektep,» (2012), «Shińkildesken balalar» (2013) degen balalarǵa arnalǵan qosıqlar toplamları basılıp shıqtı.

1983-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

ANA TILI

Usı tilde shúldirlep,
Sóylewge men asıqtım.
Usı tilde gúbirlep,
Erteklerge qızıqtım.

Usı tilde apamnıń,
Háyyiwine buyıqtım.
Usı tilde atamnıń,
Gúrrińine qunıqtım.

Ana tilim — shadlıǵım,
Kewilimniń gúlleri.
Ana tilim — baylıǵım,
Sózi — onıń túrleri.

SAWǵA

Túrli gúller,
Gil hasıl.
Japıraqları –
Jap-jasıl.

Átir iysin
Taratar.
Xosh sezimler
Oyatar.

Gülzarımda	Alıp keldim
Írgalğan,	Gúldáste.
Gúlim sizge –	
Arnalğan.	Qabıl etiń
	Anajan,
Sol gúllerden	Gúllerimdi
Bir dáste	Jaynağan.

MENÍN ELIM

Qısı gúmis,	Táriplewge
Jazı jasil,	Tiller jetpes
Altın gúzi,	Shırayına
Berer hasıl.	Hámme háwes.
Báhárine	Meniń elim —
Jetpeydi sóz,	Tuwğan jerim.
Gúllerine	Gúllene ber
Toymaydı kóz.	Eleberin.

PÁTPELEK

Pátpelegim, pátpelek,
 Meni ettiń kóp hálek.
 Ushıp kettiń qaylarğa,
 Jettiń be, ya aylarğa.

Qayda ketken bolsań da,
 Qayda jetken bolsań da,
 Aylanıp kel ózime,
 Bálent kórip kózime.

KÓYLEK

Appaq kóylek, aq kóylek,
 Ózi mağan shaq kóylek.
 Appaq kóylek — shıraylı,
 Ózime sonday unaydı.

IYNE-SABAQ

Iyne, sabaq	Sabaq sonda
Birge islep,	Oyğa taldı.
Tikti kóylek,	Islemesten
Tikti sádep.	Jolda qaldı.
Usılayınsha	Jalgız iyne
Ótti waqıt,	Tige berdi.
Biraq iyne	Biraq sirá
Jánjel tawıp.	Is pitpedi.
— Dedi ózim	Sonnan berli
Kóp bilemen,	Sabaq penen.
Kiyimlerdi	Iyne mudam
Men tigemen.	Birge júrgen.

ATA-ANA

Ósirgensiz álpeshlep,
Ádiwlim dep bizlerdi.
Teñewińizdi tappadıq,
Ata-ana sizlerdiń.

Tayar turǵan hár iske,
Watan ushın pıdayı.
Qarızdarmız sizlerge,
Ómirboyı, udayı.

Sózińiz hám isińiz,
Bizge úlgi-násiyat.
Áwladlardan-áwladqa,
Islerińiz bolar yad.

Áziz ata-analar,
Sizge húrmet, sizge dańq.
Watan menen, siz benen
Biz baxıtlı, mudamı shad.

Sharapatdin AYAPOV
(1954)

Sh.Ayapov 1954-jili Shumbay rayoniniń Shaxaman awılında tuwılǵan.

Tashkent mámleketlik universitetiniń jurnalistika fakultetin sırttan oqıp pitkergen.

Sh.Ayapovtıń «Qus jolı» (1986), «Jaslıqtıń hár demi» (1988), «Lirika» (1990) atlı toplamları baspadan shıqtı.

Á.Nawayınıń, Abaydıń shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

1988-jıldan Jazuwshular awqamınıń aǵzası.

JETI ATAǞNÍN ATÍN BIL, BALAM!

Atajurtıń, jurtıń — Túrkiстан,
Tilge keler teberik Turan,
Násiyatın yad etkil mudam,
Jeti ataǞnınıń atın bil, balam!

Jeti ataǞnınıń ismin bil, balam,
Biri Quyash, biri Ay saǵan,
Biri zámın, birisi aspan,
Jeti ataǞnınıń atın bil, balam!

Aq sút bergen Anań – ol Kaabań,
Atań – asqar tawıń, ol panań,
Mehri dárya, peyli keń dalań,
Násiyatı qaldırǵan saǵan,
Jeti ataǞnınıń atın bil, balam!

Jurtbasımız aytar hár sapar,
Biyǵárezlik baǵısh ıǵbal,
Ózligińdi óziń ańlap al —
Jeti ataǞnınıń atın bil balam!

Jeti atań, jeti qat álem,
Ótmishi bay xalqń ne degen,
Ómir – ózi mudam biri kem,
Jeti atańnıń atın bil, balam.!

Watan tánha, Táńirim tánha,
Aman jan, iymanım tánha,
Tákirarlanar sap ruwxımda,
Jeti atańnıń atın bil, balam.!

Ómir sáhár sadıqlıq gúres,
Ana tiliń nur shuǵlalı ses,
Búgin yad et, erteń bolar kesh,
Jeti atańnıń atın bil, balam.!

Aqlaw parız elińniń duzın,
Tumar etip xalqıńnıń ismin,
Perzentlerim ulım hám qızım,
Jeti atańnıń atın bil, balam.!

BALALARǴA BERIŃ DÚNYANI

Balalarǵa beriń dúnyanı,
Baslarına kóterip júrsin.
Ana hám de perzent jamalı,
Quyash kibi kúlimlep tursın.

Ullı jurtta tuwılıw baxıt,
Ullı maqset ómir zıyada.
Hárqashan da umtıł, yadta tut,
Saǵan qushaq ashadı dúnya.

Adamzattıń kórki-sawlatı,
Náresteniń táy-táy qáдеми.
Tábiyattıń zor inayatı,
Perzent demek ómir báhári.

Babalardıń ruwxı mádetkar,
Kúter seni márdana jollar.
Keleshektiń tuńǵısh qáдеми,
Balalarǵa beriń dúnyanı.

Balalarǵa beriń dúnyanı,
Baslarına kóterip júrsin.
Ana hám de perzent jamalı,
Quyash kibi kúlimlep tursın.

ÚKELERIME

Keshe meni búldirip,
Uyqılatpaǵan ertekler,
Seni oyǵa shúmdirip,
Seni qayda jetekler.

«Ertek erte boladı»,
Ájayıp-aw tıńlasañ,
Oyıń kelte boladı,
Ertek tıńlap turmasañ.

«Álipbe»ni yad etip,
Ana tilin úyrenseń,

Ata-anańdı shad etip,
Ertek oqıp bergeyseń.

Juldızlardı aylanıp,
Juldız bolıp aqqaysañ,
Jurt isine saylanıp,
Quyash bolıp atqaysañ.

Erteklerden erlikti,
Úyrengebiz áweli,
Oyınnan Kim zerikti:
«Áwelemen, dúwelemen»

GÚZ QOSÍǴI

Baǵ-baǵshalı wıldıń,
Jemisi pisken máhálđi,
Tiligi-ay qawınnıń,
Pal tatıǵan máhálđi.

Altın gúz, – dep qoydıq biz,
Altın gúz, – dep qoydıq biz.
Ǵórekler «kúlgen» bul máhál,
«Aq altın» mamıq shashar,

Birimlep tergen máhál,
Zeyniń gúldey ashılar.

Máwsimlerdiń
Saqıyı,
Altın gúz-dá
Aqırı.

Gúmis masaq, gúmis dán,
Tolısıp pisen máhál,
Íssı shórek, ıssı nan,
Miyetten óngen máhál.

Máwsimlerdiń,
Saqıyı,
Gúz-gúzek-tá
Aqırı.

Quslar sap tartıp kókte,
Bálentlep ushqan máhál,
Átirap mıń ireńde,
Qubilıp turǵan máhál,
Bizge tanıs gózzal gúl.

Gúzgi naǵıs-gózzal gúl,
Aq altın aq paxtası,
Gúmis dán appaq ası,
Shiyrin-sheker miywası,
Máwsimlerdiń aǵlası.

Tuwǵan jerdiń gúzi bul,
Máwsimlerdiń izi bul.
Altın gúzde mektepte,
Bizdi ustaz kútpekte.

JANA JIL

Kúndey kúlgen jamalı,
Jelpip, jelpip samalı,
Dúnya júzin gezip júr,
Ayaz ata, Jańa jil.

Ay juldızǵa ulasıp,
Hár qádemde nur shashıp,
Dúnya júzin gezip júr,
Ayaz ata, Jańa jil.

Sawǵası mol qalayda,
Qar qızı bay shırayǵa,

Dúnya júzin gezip júr,
Ayaz ata, Jańa jil.

Hárbir úyge, sháhár elge,
Darıtıp mol nesibe, -
Dúnya júzin gezip júr,
Ayaz ata, Jańa jil.

Jer hám kókke mudamı,
Tınıshlıq bolıp uranı,
Dúnya júzin gezip júr,
Ayaz ata, Jańa jil!

Yaqipbay ÁJIMOV (1955)

Y.Ájimov 1955-jılı Kegeyli rayonınıń Jalpaqjap awılında tuwılǵan.

Nókis energetika texnikumın,

Nókis mámleketlik universitetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı fakultetini óndiristen qol úzbeı pitkerip shıqqan.

Házirge shekem onıń «Quyash sónbeydi», «Men súyemen güllerdi», «Aqquqlar ataı», «Bar eken de, joq eken» «Erkebaydı erke demeń», «Eshkiniń nege saqalı bar?» atlı kitaplari «Qaraqalpaqstan» baspasınan basılıp shıqqan.

Y.Ájimov awdarmashı sıpatında D.Defo, A.Tolstoy, A.Pushkin, K.Chukovskiy, V.Shukshin, A.Aripov hám t.b. jazuwshıshayırlardıń shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarıp, baspasózde járiyaladı.

1995-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

HÁYYIW QUWÍRSHAQ

Bir qolımda quwırshaq,
Bir qolımda bawırshaq,
Bawırshaqtı bersem de,
Jemes biziń quwırshaq.

Aparamız duqtırǵa,
Iyne salar duqtır da.
Táwir bolıp keteseń,
Emlenseń tez waqtında.

Quwırshaq-aw, quwırshaq,
Jeyseń be gósh quwırshaq?
Qaramaydı dep qorqpa,
Sen ushınıp awırsań.

Jemeseń hesh bawırshaq,
Jemeseń gósh quwırshaq,
Tez uyqıǵa jata ǵoy
Háyyiw-háyyiw quwırshaq!

AYÍWǴA QONAQ BOLÍW

(*tawlamash*)

– Ayıw qayda?
– Toǵayda.
– Neǵıp atır?
– Pal jep atır.
– Palı qanday?
– Tatlı sonday!
– Xabar alsam eger,
Báلكim palınan berer?
– Barsań bara ǵoy.
– Neshe kúnde jetemen?
– Eki kúnde jeteseń.
Haw, aytqanday tura tur,
Jolda eki Dáw jatır.
Olardan qalay ótemen?
– Tilin tapsań ótesen.

Jıllı-jıllı sóyleseń,
Arqasına minesen.
Eki atlasa, dem de,
Jeteseń ayıwdıń úyineń.
– Yaqshı onda, men kettim,
– Joliń bolsın, saw jetiń!
Dáwdi minip sonda,
Qonaq boldım Ayıwǵa.
Jaqsı kútip aldı,
Hal-awhal sorastıq.
Eki dúńgir paldı,
Eki kúnde tawıstıq.
Raxmet aytıp Ayıwǵa,
Qayttım uzaq eglenbey,
Dáwdi minip awılǵa.

KELIŃ OYNAYÍQ!

Kel oynayıq: «teppek»,
Yaki «mańlayshertpek».
– Waqtım joq ǵoy dım búgin,
Oynayıq-sa keshqurın.

– Hámmemiz qosılısıp,
Keshte oynayıq «taq-taq».
– Ol oyınıń osılsın,
Oynamayman, yaq-yaq!

«Áwelemen-dúwelemen»,—	— Jasırınıń bolmasa,
Sonı jaqsı kóremen.	Bala emespen tawmasamń...
Berman qara sal qulaq,	Bári ketti pıtırap,
Ya oynayıq «ańgalaq».	Jım-jırt boldı átirap.
Oyınınıń qızıq, úlkeni,	«Gó-ke-ek!» dedi bir gezde,
Oynayıq «arpa-gúrpe»ni.	Izlep kettim, men tezden.
Oynayıq deseń «qasharman»,	— Saq bolıńlar, al bardım,
Oǵan qushaq asharman.	Al, basıńdı qaq jardım!..
— Oynamasań sen «taq-taq»,	Kórdim, áne, Jańashtı,
Oynayıq «jasırınbaq».	Tasasında aǵashtıń.
— Máyli, keliń oynayıq,	Shıq, buqshıyma, bermaǵan,
Birewimiz qurınayıq.	Kel, qurın, náwbet saǵan...
Basla óziń Ertilew,	Oynadıq waqtı xosh bolıp,
Qaytayıq úyge ertelew.	Úyge qayttıq ash bolıp.

QAYDA AYDÍN JARTÍSÍ?

Ótkirbay hám Ótebay,	Dápindi ol: — Hásseniy!..
Barıp turǵan ójet-ay!	Taptıń aldar balanı!
Túnde shıǵıp dalaǵa,	Aspandaǵı nárseni,
Ójetlesse bola ma-ay?	Kimler urlay aladı?!

Ótkirbay ayttı: — Ay nege,	Dálilleydi atam da,
Pútin emes, ayt qáne?	Isenbeseń sorashı.
Qaraqshılar ońbaǵan,	Ayttı bar dep aspanda,
Jartısın onıń urlaǵan.	Bir emes, «Jeti qaraqshı»..

JALQAWDÍN ISI

(ráwiyat)

Bir erinshek jalqaw balanı,
«Jazalaptı» ata-anası.
Oqısın dep gazet, kitap,
Bólek jayǵa qamaptı qulplap.

Sebetke toltırıp zaǵara,
Ildiripti biyik pátikke.

Jalqaw qolğa kitap ala ma?!
Esnep-esnep uyqılap ketipti.

Oyansa ash, dińke qalmağan,
Al, nan bolsa biyik pátikte.
«Qalay etsem onı alaman?»,
Degen oyğa shúmip ketipti.

Qarasa, bári kitap, zat joq bólek,
Bası qattı: «Ne islew kerek?».
Áytewir bir ilajın tawıp,
Ne qılsa da nandı jew kerek.

Bir pikirdi kewilge túydi:
Kitaplardı ortağa úydi.
Soń olardıń minip ústine,
Sebetti túrtkilep túsirdi...

Kórdińiz be, jalqawdıń isin,
Esi-dárti uyqı, tamaǵı.
Bilim menen jalqawlar bilsin,
Erteń onnan kóp nan tabadı.

Qazaqbay ÁMETOV *(1941)*

Q.Ámetov 1941-jılı 23-sentyabrde Xojeli rayonınıń Qolap awılında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamlǵan.

Q.Ámetovtıń «Abısınlar» (1974), «Hámelparazdıń túsi» (1993), «Jala» (1995) atamasındaǵı gúrrińler toplamları baspadan shıqtı.

1995-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

QOŃIRAW

Qońıraw beriledi,
Saat segiz yarımında.
Bunu hámme bileđi,
Meniń de ol yadımda.

Ƙeshikpey úlgerip biz,
Otıramız klasta.
Ƙirip muǵallımımız,
Oqıw baslar sol waqta.

Bolǵannan soń barlama,
Tapsırma soraladı.
Ótilip jańa tema,
Sabaq juwmaqlanadı.

Qońıraw shalınadı,
Shıǵıwǵa tánepiske.
Jáne qaytalanadı,
Onıń da waqtı pitse.

Al, qońıraw isleydi,
Anıq keste boyınsha.
Aljasıwdı bilmeydi,
Sirá, meniń oyımsha.

Úyreter kónlikpege,
Ótkerip hápte, aydı.
Bilimdi iyelewge,
Qońırawım sharlaydı.

ISLESE BOLAR EKEN

Appaq etip ján-jaqtı,
Túni menen qar japtı,
Qolǵa aldım azanda,
Gúrek penen qolǵaptı.

Ayazı betti qızartıp,
Moynıma júk artıp,
Átirapın úydiń men,
Aldım qardan tazartıp.

Apamlar shıǵar malǵa,
Islese bolar eken,

Gúrek penen qar artıp,
Jol shıǵardım qoraǵa.

On ekige tolsam da,
Ele kishi bolsam da,
Miyнет etip qızıppan,
Ádebinde tońsam da.

Qurı bosqa isimniń,
Ƙetpegenin túsindim.
Jumıs qaraǵan qolǵa,
Jumsap ǵayrat-kúshimdi.

BIZLERDIŃ BAǴIMIZ BAR

Bizlerdiń baǵımız bar,
Onda óser almalar,
Aǵam onıń baǵmanı,
Miywesin saldı olar.

Berip baǵqa ıqlasın,
Putap haram shaqasın,
Azıǵın berip, geyde,
Awdaradı arasın.

Ağam tınım bilmeydi,
Báhárde dárileydi,
– Solay etsek almanıń,
Qurtı bolmaydı, – deydi.

Erip júrip izine,
Qızıǵaman isine,

Men ağamday bolaman,
Ósip, tolıp kúshime.

Miyнетinen qashpaspan,
Hasla jalqaw bolmaspan,
Alma qurtın almaǵa,
Heshwaqıt jolatpaspan.

ATAM

Atamız basımızdan,
Erkeletip sıypaydı.
Janına úyir adam,
Hámme onı sıylaydı.

Biz onıń ádetlerin,
Jaqsı kórip qalǵanbız.
Házirden-aq islerin,
Úlgi etip alǵanbız.

Túsip ketse qolınan,
Bilmey nannıń usaǵı.
Qol juwırtıp sońınan,
Onı dárhal aladı.

– Nannıń, balam, bilseń sen,
Usaǵı da nan, deydi,
Túsken usaǵın kórseń,
Tez iyilip al, deydi.

Nansız ne kesher halıń,
Tirishilik onda bolmaydı.
Bar ǵoy onıń obalı,
Zayalaǵan ońbaydı.

Joq ǵoy onıń qıyını,
Nan usaǵın kórgende,
Alıwdı dárhal iyilip,
Úyretti atam bizlerge.

SHOǴAL

Serjannıń anasınıń,
Asqazanı awırdı.
Biledi dep dawasın,
Shıpakerdi shaqırdı.

Kórgen soń shıpakeri,
Dárigе qaǵaz berdi.
Dárixanaǵa úyi,
Ájapasın jiberdi.

Serjan oylap tur edi,
Qalǵan onıń esinde.
Tut aǵashı bar edi,
Paxta atızdıń shetinde.

Pisip tuttıń shoǵalı,
Uwılǵan, shınında.
Asqazanǵa paydalı,
Dep esitken burında.

Bolmaydı ǵoy kútiwge,
Háreket kerek endi.
Serjan shoǵal teriwge,
Tuttıń basına mindi.

Qolındaǵı bankige,
Toltırdı ol shoǵaldı.

Tut aǵashtan tústi de,
Tez úyine jol aldı.

Berdi de kewili toldı,
Shoǵaldı anasına.
Serjan miyasar boldı,
Ananıń alǵısına.

KEME

Jaqınlasıp janına,
Qarap tursam inime.
Qamıs japıraǵınan,
Soǵıp alıptı keme.

Bolsa da ol kishkene,
Kewilli hám jigerli.
Kemesin suwǵa kele,
Onı qoyıp jiberdi.

Suwdıń ıǵına qaray,
Keme júzip jol aldı.
Onıń quwanǵanın-ay,
Men de birge quwandım!

Mátibay BERDIEV (1951)

M.Berdiev 1951-jılı 5-mayda Xojeli rayonu Sarıshúńgil awılında tuwılǵan.

Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutın pitker gen.

Shayırdıń «Quyash kúlip qaray basladı» (1992), «Haqıyqatlıq» (1994), «Jańǵırıq», «Máńgilik ireńler» (1997) hám «Awıl balası» (1997) toplamları jarıq kórgen.

1994-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

ANA TILI

Sonday-aq eskimediń,
Keshe sen heshkim ediń.
Al, búgin naǵışlanıp,
Shıǵadı sestin seniń!

Kóremen párwazıńdı,
Tıńlayman hawazıńdı.
Heshnege almaspaspan,
Qoldaǵı bul sazımdı.

Arqanı keńge salıp,
Ótkenseń sennen alıp.

Ómirsheń daraq kibi,
Óserseń dumalanıp.

Kóp penen tabaqlassań,
Túrkiyge sabaqlassań.
Bawırım eljireydi,
Anamday qushaq ashsań.

Tejeymen oylarımdı,
Jasırmay boylarımdı.
Watanım, bir balańman,
Jel súygen aydarımdı.

KÓKLEM

Qıs tır-tım, injılma,
Muzlar erip, ketti qar.
Kóklem gezer dalada,
Náwshe qıyaq murtı bar.

Toń astında tubalap,
Tirishilik jatpaydı,
Aǵın suwdı jaǵalap,
Diyqan belin saplaydı.

Toqsan oydıń torabı,
Aydınlasqan bir kúnde,

Hámme ań-tań boladı,
Jelkildeser egin de!

Onda ırıs, nesip bar,
Dasturqannıń shırayı.
Ishteyińdi qıtıqlar,
Gúlli pátir pashshayı!

Qansha kúttik, dostım bul,
Báhár jetip kelgenshe,
Gúyzelisli ótken sol,
Qıs qarası semgensheń.

SHIYE

Bir túp shiye adasıp,
Kelip qalǵanday baǵqa,
Turar kózi qamasıp,
Jańa shıqqan quyashqa!

Kerbaz alma sallanıp,
Dógerekke ser salar,
Anar tósin qımtanıp,
Japıraqtan sıǵalar.

Shańqay túste tamlıjıp,
Nur quyılar tóbege,
Pisken erik uwılıp,
Shire qosar shirege.

Sergek samal kewilli,
Sayaxatqa shıqtı ma?

Nedur sawlap tógildi,
Esken samal qattı ma?!

Áyne jazda sellanıp,
Kúnniń boyı uzarar,
Náwshe qızday uyalıp,
Shiye ábden qızarar.

BÚLBIL

Qus súleyi búlbil me,
Dawısı da háwesek,
Bağlarara bul kúnde,
Kórinbeydi izlese.

Kózgir alıp bir ushqın,
Málham etkendey seni,
Ózi qurttay bul qustıń,
Kewili de zerdeli.

Biraq serlep qarasań,
Ózi bar, ya joq kibi,
Uyıp sestin tıńlasań,
Shala janğan shoq kibi!

Quyash altın ğubbalı,
Shapaqlansa nur qanday!
Shet-shebirsiz dalanı,
Sol qus terbep turǵanday!

Abbaz DABÍL ULÍ (1898-1970)

A.Dabil ulı «Qosıqlar» (1940), «Jeńisler yoshı» (1947), «Alǵa» (1959), «Qosıqlar» (1962), «Júrekke jaqın adamlar» (1965), «Arnaw» (1966), «Temirjol» (1973), «Námárt jigit nege dárkar» (1976) hám basqa da toplamları basılıp shıqtı. 1950-1957-jılları «Bahadır» dástanı basıldı. Shayırdıń kópshilik shıǵarmaların óz ishine alǵan 3-tomlıǵı basıldı.

Kóplegen qosıqları ózbek, orıs hám qazaq tillerine awdarılıp, toplam bolıp basılǵan. «Bahadır» dástanı 1990-jılı tolıq túrinde orıs tilinde jarıq kórdi.

Abbaz shayırğa «Bahadır» dástanı ushın Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıǵı berildi (1950). A.Dabil ulı — Qaraqalpaqstan xalıq shayı (1967), Ózbekstan xalıq jırshısı (1945).

1957-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

SABAǴÍNDÍ SARRASLA

Ata-anadan tuwǵan menen,
Miynetsiz bas kúte almaysañ,
Oqımay tek quwǵan menen,
Bilim júyrik jete almaysañ.

Balam mektepte oqıwǵa,
Áwel durıs ádep kerek,
Ádep jolın kóp oqıǵan,
Ustazlardan mádet kerek.

Jaqsı ádep dúzer seni,
Bekkem saqla qarıydar bol,
Jaman ádet buzar seni,
Balam sonnan xabardar bol.

Qalıń jawda qalsa basıń,
Berilgennen ólim jaqsı,
Námárt bolsa jan joldasıń,
Onday jerde bilim jaqsı.

Úydey qılıp úyseń altın,
Jumsasań tez, tawsıladı.
Sen pitkerip bilim shártin,
Jumsay ber kóp qosıladı.

Sınaqtı ayırıqsha berip,
Sarraslap júr sabaǵıńdı,
Dostı jannan shiyrin kórip,
Ashıp qara qabaǵıńdı.

Suwdan suyıq, jelden júyrik.
Suwdır sózli bola kórme,
Bir bilimpaz zeyni ziyrek,
Degen sózden qala kórme.

JAZ MÁWSIMI

Kún tóbege kelip nurı shashıldı,
Bilgenge belgisi jazdıń máwsimi,
Qırmızı qızıl gúl baǵda ashıldı,
Esittim sayraǵan búlbil dawsını.

Tórt pasıl izbe-iz kelmek dúnyaǵa,
Jarasıqtı jaz keltirer góyaǵa,
Haywanat túl¹ taslap, qus palapanlap,
Jazdıń kúni tuwıp óser uyada.

Ǵaz, quwlarǵa kóldiń ishi jańlaydı,
Qayır menen kól qopanı jaylaydı,
Jaz jaylawda qayta túlep párlengen,
Jetilgen qanatlar ushsa talmaydı.

Aqsuńqar, aqtuyǵın biyik tawlarda,
Kókǵarǵa, kógershin jarqabaqlarda,
Aqsarı² uyası shınar basında,
Búlbildiń mákanı shámen baǵlarda.

Jaz máwsimin kórseń qalmas ármanıń,
Jemislerdiń baqshalarda turǵanın,
Kórgen adam ishpey-jemey toyadı,
Arpa, jazlıq, aq buwdaydıń qırmanın.

Uzaqtan kóriner biyik shınarlar,
Ánjir, badam, piste, alma, ánarlar,
Qol uzatıp, úzip alıp miyweni,
Salıp tur awzına jemisqumarlar.

¹ túl – túk, mamıq jún.

² aqsarı – qus ataması.

Qaratal, aqterek, nárwan aq talım,
Tartıp tur sayası jáhán samalın,
Torsıldap astına túsip turıptı,
Solqım júzim, erik penen shabdalım.

Aq paxta aǵarıp saldı gúl-gumsha.
Aq qızılǵa dóner paxta bolǵansha,
Ǵarbız tarǵıllandı, pisti qıyarlar,
Qawınlar tor basıp, shıqtı jambılsha.

Marjanday qızarǵan torsıqtay jiyde,
Jemisler pisip tur, ziyneme-ziyne,
Aytıp ada ete almayman álwan miyweni,
Jaz máwsimi jalpı jatqan ǵáziyne.

BILIMLEN

Talay kúnler ótti meniń basımnan,
Atam ólip qalıp edim jasımnan,
Anam ǵárip bir ayırılmay qasımnan,
Bárha mańlayımnan sıypadı júrdi.

Basın qoyıp meniń ushın girewge,
Kún qayda otırıp ayaq tirewge,
Tapqanın ákelip maǵan beriwge,
Qolına túskenin jıynadı júrdi.

Bir párshedey nan tapsa da beredi,
Jaya menen jal tapsa da beredi,
Aya tolm³ pal tapsa da beredi,
Anam anasınday sıyladı júrdi.

Jetimlik, jesirlik bastan keter dep,
Kewlimniń jarası qalmay piter dep,
Kemlik kórgen bir kamalǵa jeter dep,
Anam sonı anıq oyladı júrdi.

³. aya tolm – alaqań tolgandıay.

Ayttı anam bir kún mağan «tur» dedi,
«Sal kózińdi, qatarıńdı kór» dedi,
«Endi balam bir mektepke kir» dedi,
Kitap tawıp mağan, sayladı júrdi.

«Balam» – deydi «ornı basqa hár altın,
Aq altın, qara altın, hasıl sarı altın,
Bilimlige dúnya júzi bári altın,
Balam oqıygór» dep sóyledi júrdi.

Til almay tom-torıs boldım jarmoyın,⁴
Aqılımdı alıp ketti asıq, topoyın,
Jaslıqtağı túwesilmes kóp oyn,
Ballar meniń menen oynadı júrdi.

Sawatsızlıq japa berip janıma,
Qızbalıqtı payda qıldı qanıma,
Bar kúshimdi sonsha salsam nanıma,
Sonda da janımdı qıynadı júrdi.

Jaslıqtan soń jigitliktiń xabarı,
Oyin egiz eken keldi sınıarı,
Jup jaǵadan uslap ıshqı qumarı,
Tuttı meni hasla jazdıra almadım.

Oqıp bilim alǵan bir dáwlet eken,
Kelgen dáwlet basqa bir náwbet eken,
Jigitlik qumarı biydáwlet eken,
Men sonı ózimnen bezdire almadım.

Bilmey qaldım ziyankerlik qaslıqtıń.
Astında jatqanın tósek-dastıqtıń,
Nadanlıǵım joldası eken jaslıqtıń,
Mektepti jasımnan úlgere almadım.

Altın qayda, jez benen mıs bolmasa,
Keńse qayda, sırtqı jumıs bolmasa,

⁴ jarmoyın – qıńır, gejir, qosjaqpas, moyını jar bermes kimse.

Boyımdağı bar qara kúsh bolmasa,
Bilimnen kúsh alıp kún kóre almadım.

Jasımda oyınğa basım satıppan,
Sawatsızlıq ılayına batıppan,
Bilimge oyanbay uyqılap jatıppan,
Qáddi-boyım tiklep túrgele almadım.

Tanıdım ne payda altındı, mıstı,
Turmıs mashqalası basıma tústi,
Anam otırıp qalıp, turmısım qıstı,
Qayıp mektep júzin bir kóre almadım.

Tártipsiz oynap-em qaldırdı bosqa,
Tártipli oynañ deymen endigi jasqa,
Ilimnen, bilimnen tilim qıp-qısqa,
Soday májilislerge bir kire almadım.

Oqımastan oyınğa kóp qunıqtım,
Endi mennen ayırımı joq tulıptıñ,
Tap ózi bolıppan gıltsiz qulıptıñ,
Ashıp kewlimdegin boldıra almadım.

Oyınğa aldanıp sawatsız óstim,
Ózimnen mekteptiñ soqpağın kestim,
Úlkeygen soñ men xojalıq turmıstıñ,
Gúlin-gúline bir keltire almadım.

Oynappan, anamnıñ aqılın almay,
Qattı berilippen xabardar bolmay,
Oylansam qalıptı qapshıgım tolmay,
Bilimge qaltamdı toltıra almadım.

Úlkeygen soñ oqısam da kúsh salıp,
Mektepten qalmaq-aq kúnbe-kún barıp,
Xojalıq turmısqa galawıtlanıp,
Zeynime birnárse ildire almadım.

Bilimli jıynalğan jerge men barsam,
Sózlerge túsınbeymen qulağım salsam,

Jáne kópke barıp sóz tappay qalsam,
Óyerde ózimdi kúldire almadım.

Jarlıshılıq sawatsızǵa dos eken,
Kótere qawırsın, pársız qus eken,
Bilim qolǵa tússe kóp jemis eken,
Men qolımdı oǵan jetkere almadım.

Endigi jaslarım meniń ulımsız,
Tazadan kógergen náwshe gúlimsiz,
Mendey bolıp qalagórmeń bilimsiz,
Men sorlı bir atlam⁵ pitkere almadım.

Mektebińnen bir kún qalmań jaslarım,
Sawatsız sarsańǵa salma baslarıń,
Dúnyadaǵı belli bilim qostarıń,
Soń onı qushaqqa keltire almadım.

Biraq, men de tileklespen senlerge,
Bilimnen basqaǵa kewil jiberme,
Jas kúnińde bas tartpasań oyınnan,
Kóp pushayman kirgizedi ómirge.

Tuyǵın, suńqar aw alalmas talpınbay,
Umtılıń jaslarım alǵa tartınbay,
Qap tawınday⁶ kórinip tur aldında,
Bilim káni túwesilmes altınday.

Tóbesine shıǵıp demińdi alarsań,
Oqıwdıń da daraqların sanarsań,
Bilimniń tawınıń basına shıǵıp,
Óziń saylap bir shınarǵa qonarsań.

Soǵan jetkeredi oqısań bilim,
Jetilip xalqımnıń oqıǵan ulın,
Bilim tawıp Watanımda sayrasań,
Deydi xalqım: «meniń mınaw búlbilim».

⁵. atlam – klass.

⁶. Qap tawı – Kavkaz tawları (*Kógistan, Góyistan, Góhiqap*).

Gúlistan DÁWLETOVA
(1959)

G.Dáwletova 1959-jılı 20-noyabrde Shımbay rayonınıń Shaxaman awılında tuwıldı.

Nókis mámleketlik universitetiniń roman-german filologiyası fakultetiniń inglis tili, soń universitettiń filologiya fakultetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı bólimin pitkeren.

Onıń «Ájiniyaz poeziyasında dástúr hám jańashılıq» (1997) monografiyası menen «Ájiniyaz poeziyasında ruwxıy dáreker» (1998), «Ruwxılıq – ádebiyat ólshemi» (1998), «Insan tárbiyası balalıqtan baslanadı» (1999) degen kitapshaları hám «Seniń dártili menen jasayman, hayal» (2001) «Ayol ishqi», (2001) «Qız taxtı» (2009), «Gúzgi tolǵanıslar» (2014) qosıqlar toplamları jarıq kórgen.

2006-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

SAWALÍM BAR, ATAJAN...

– Ata, jetim neshew boladı?!
– Balam, jetimniń sanı bola ma,
Aqlǵa salsań, jetim kóp...
Sırlasqanday sıñar joq,
Sherli jatqan sır jetim.
Arqasúyer aǵa joq,
Muńlı qussha — qız jetim.

Úyrek ushıp ǵaz qonbas,
Móldir tınıq kól jetim.
Biydáwletke baq qonbas,
Qolı kelte er jetim.
Tolqıp tasıp aqqanda,
Qumǵa sińgen suw jetim.

Bálent shıńǵa shıqqanda,
Qulap túsken tuw jetim.
Ishi janıp haqlıǵın,
Aytalmaǵan sol jetim,
Búkke túsken oljasın,
Tuta almaǵan qol jetim.
Tıńlawshısı bolmasa,
Aytqan hasıl sóz jetim.
Kóklemzarlıq sargaysa,
Kórer muńlı kóz jetim.
Qollawshısın tappaǵan,
Óner tolı qol jetim.
Kárwanı joq qatnaǵan,

Jolawshısız jol jetim.
Tóreli sóz ayta almas,
Sárdarı joq el jetim.
Tolı tegin shayqalmas,
Elsiz qalsa — jer jetim.
Shartárepten shara joq,
Dawası joq dárt jetim.
Pásten kewli qara joq,
Qolǵa túsken márt jetim.
Uwısına enbeseń,
Sorlı atań — men jetim.
Jónsizligiń jón desem,
Aqibette — sen jetim.

BIZ BAXÍTLÍ BALALARMÍZ

BALA:

QÍZ:

Baǵlar — lala, gúl jaynaǵan, Quwırshaqtı qundaqlaymız,
Ishinde búlbil sayraǵan, Atqulaqtı untaqlaymız,
Qaraqalpaq perzentimiz, Astaxta da nan tikeshlep,
Erkin zaman saylaǵan. Gúlshe jayıp urpaqlaymız.

Naqratı: birgelikte

Álpeshlegen ul-qızların,
Mehrin berip analarım,
Tulpar bolǵay taylarım dep,
Árman etken babalarım.

BALA:

QÍZ:

Aqlǵa da engendeymiz, Sulıw sánli qalashamız,
Gózzallıqtı sezgendeymiz, Kewliń óser qarasańız,
Besten tallap Ar bayraǵın, Sawlat berip, gúldey jaynap,
Namıs qosıp órgendeymiz. Elimizge jarasamız.

Joldasbay DILMURATOV
(1928-2000)

J. Dilmuratov 1928-jili 5-mayda Shimbay rayonında tuvilgan. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın sırttan oqıp tamamlagan.

Dáslepki qosıqları 1948-jılı járiyalandı. Házirge shekem onıń «Jaslıq yoshı» (1954), «Qaraman» (1961), «Júrek algısı» (1966), «Náwbáhár» (1973), «Gúller ashılǵanda» (1976), «Zaman zawqı» (1983), «Sen meniń ilhamımsań» (1988) sıyaqlı toplamları

baspadan shıqtı.

1992-jılı onıń «Tańlamalı shıǵarmalarınıń bir tomlıǵı» basıldı.

J. Dilmuratovtıń balalarǵa arnalǵan qosıqları, poemaları házirgi poeziyada da belgili orın tutadı, bulardıń qatarında shayırdıń «Ómir gúli» (1958), «Artekte» (1969), «Kiyikler» (1976), «Jolbarıstıń táǵdiri» (1980) hám basqa da toplamların atap ótiwge boladı. Shayırdıń ayırım shıǵarmaları ózbek, qırǵız tillerinde járiyalanǵan.

J. Dilmuratov — Qaraqalpaqstan hám Ózbekstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri.

1955-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

JAZ QOSÍǴI

Jaz kelgende jadrap,
Lagerlerge bardıq biz,
Jaslıǵımız gúl jaynap,
Onnan lázzet aldıq biz.

Qosıq ayttıq jańlatıp,
Toǵay, baǵlar ishinde,
Otlar jaqtıq lawlatıp,
Onıń shadlı keshinde.

Dárya-japtı jaǵalap,
Suwda oynap, júzdik biz.
Úlkemizdi aralap,
Kóp tamasha kórdik biz.

Sayran etiw, dem alıw,
Barlıǵı da ótti saz.
Topladıq biz kúsh-qarıw,
Qushaǵında kórkem jaz.

QAR JAWGANDA

Kúni menen tınbastan,	Appaq qardan top etip,
Tınbastan,	Top etip,
Hámme jerge qar jawdı,	Ílaqtırıp oynadıq,
Qar jawdı,	Oynadıq,
Barlıgımız qalmastan,	Qar jawganda kóp etip,
Qalmastan,	Kóp etip,
Dúzettik biz aq tawdı,	Qızıqqa biz toymadıq,
Aq tawdı.	Toymadıq.

BAĞ

Jol boyında bir baǵ bar,	Aralasañ baǵ ishın,
Ózi kórkem, ózi jas,	Erik, shabdal, alma bar,
Onıń hárbir túbine,	Miywelerdiń basqa da,
Sińgen jaslıq zor ıqlas.	Túrli túri tabılar.

Qumarlanıp isledi,
Balalardıń hárbiri,
Kimniń qaysı miyweni,
Ósirgeni belgili.

AYTÍP BERIÑ, BALALAR?

Arańızda balalar,	Arańızda balalar,
Bar ma, «2» alǵanlar?	Bar ma, tártip buzǵanlar?
Sabaǵınan keshigip,	Kóshiriwge basqadan,
Kópten izde qalǵanlar?	Bárha moynın sozǵanlar?

Arańızda balalar,
Bar ma, artqa tartqanlar?
Ótirikti uyalmay,
Ras etip aytqanlar?

QUSLAR – BIZIŇ DOSTÍMÍZ

Suwıq ketip, kún jılıp,
Keldi quslar awılǵa,
Járdem berdik bizler de,
Olarǵa uya salıwǵa.

Bizler soqqan uyaǵa,
Kelip kirdi kepterler,

Úyimizdiń ústinde,
Geyde ushıp pál-pállar.

Quslar ushsa, sayrasa,
Quwanışlı, yoshlımız,
Bárha olar bizlerdiń,
Eń bir jaqın dostımız.

BIZIŇ KLASS

Ishi jaqtı. Taza turar,
Barlıq waqta biziń klass,
Kútip qarap oqıwshılar,
Jolatpaydı shań, ya patas.

Taza klass hawası da,
Boyǵa berer jańa quwat,
Mısal baǵda otırǵanday,
Onıń ishi dım ráhát.

Tártipli hám tazalıqlı,
Bizdegi hár oqıwshı-jas,
Úlgi boldı, úlgi bolar,
Barlıq waqta biziń klass.

Saǵındıq EMBERGENOV (1952)

S.Embergenov 1952-jılı 27-dekabrde Kegeyli rayonınıń Xalqabad mákanında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq instituti filologiya fakultetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyat bólimin tamamlaǵan.

«Izleymen» (1984), «Ápende bala» (1986), «Bir atanıń ulları» (1988), «Atamniń aytqanları» (2003) atlı qosıqlar toplamları óz aldına kitap bolıp shıqtı.

2006-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

QARATEREŇ

Qaraqalpaq elatında,
Qarateren kólatında,
Jayın bar dep gáp taradı,
Kórdim deyip kúni keshe,
Geybirewler maqtanadı.
Túsi suwıq bir bálamat,
Bir baspaqtı juttı deydi.
Jigirma otız jıldan berli,
Talay maldı qurttı deydi.
Kórdim deydi birew jáne,
Jaz ayınıń tús payıtında.
Dawıs shıqtı keń aydında,
Úlken tana oqıranıp,
Olja bolǵan sol jayınǵa.
Tıńlay berseń gáp kóp eken.
Bári de dım qızıq bilseń,
Ada bolmas kóp ápsana,

Gáp shıǵadı jáne jańa.
Bir balıqshı erte tańda,
Jılım salıp sol aydınǵa,
Qayıq penen júrgen eken,
Payda bolıp jayday bále,
Kóldiń beti gúńirengen.
Tónkerilip keme sonda,
Suw astına shúmgen deydi.
Balıqshı da erte tańda,
Jemtik bolıp ólgen deydi.
Tıńlay berseń qızıq gáppler.
Ótken jazda sol awılǵa,
Eki hápte miyman boldım.
Salqın tereń sayasında.
Qoshqar atlı atadan men.
Kóp ápsana gáp tıńladım.

* * *

Anıq jılı esimde joq.
Bala edim onda ózim.
Jelkildesken qamısı kóp,
Kólge bardım jalǵız ózim.
Átirapı gilem túsli.
Jıstay qalıń toǵay edi.
Qamıslı kól túrli qusqa,
Júdá-júdá nobay edi.
Appaq quslar kól betinde,
Qıyqıwlasıp ushıp júrer.
Sol kólattıń bir shetinde,
Toǵayzarlıq qulpı dóner.
Tábiyatı dım shıraylı,

Kóz qumayım artar edi.
Narday shókken Bórshıtawı.
Íqlasımdı tartar edi,
Ákem menen talay sapar,
Órkesh qumdı araladıq,
Shopanlardıń otawında,
Miyman bolıp qonar edik.
Ele esimde bir saparı,
Ákemniń bir shopan dostı,
Atqa bókterip ılaqanı,
Aq otawǵa alıp tústi,
Ballar onı qızıq kórip,
Qaray berdik túr-túsine,

Qara bále murtın kerip,
 Jatır edi shóp ústinde.
 Pushtarlasa ishin jarıp,
 Qarnınan qozı shıqtı.
 Sonda júdá hayran qaldıq,
 Janıwardı qalay juttı.
 Kól ishinde úlken jayın,
 Bolǵan deydi bir waqları,
 Qozı túwe úlken tayın,
 Serppey ketken tuyaqların.
 Hátte talay balıqshılar,
 Jemtik bolıp ketken deydi.
 Sonnan berli kóp adamlar,
 Bul kólattan seskenedi.
 Bir gezleri kesh payıtında,
 Gúńirengen dawıs keldi,
 Awıl-aymaq qalmaq sonda,
 Juwırısıp kólge keldi.
 Jayday bále suw betinde,
 Órden-ıqqa zımıraydı.
 Ań-tań bolıp sonda hámme,
 Ayaq-qolı qaltıraydı.
 Kól tolqını tawday bolıp,
 Jaǵalawǵa shapshıp turdı.
 Qanday bále, ne álamat?!
 Dep adamlar hawlıǵıstı,
 Eki kún ótpey «sol káramat»,
 Úlken jayın bolıp shıqtı.

Úlken jańqa tańlayına,
 Kесе turıp qadalıptı.
 Sol jayınnıń mańlayına,
 Ashkózligi bále boptı.
 Deńgene etip awıl-aymaq,
 Bir háptelep jegen deydi.
 Shinlıq pa, ya ápsana ma,
 Bunı bárshe gáp etedi.
 Sonnan berli bul awılda.
 Mol ırısqa kóp desedi.
 Onnan berli talay jıllar,
 Zımıradı izde qalıp,
 Mákan etti talay quslar,
 Hár jılı bul kólge kelip,
 Qaratereń kórseń búgin,
 Tábiyatı sulıw mákan,
 Miyman bolıp kelip kóriń,
 Háwes eter kelgen adam,
 Bórshitawım narday shóǵıp,
 Kórinedi tuw alıstan,
 Móldir tınıq suwlarına,
 Shomılıp bir ház eteseń,
 Kókten ushqan quslarına,
 Kóziń toymay saz sherteseń,
 Qaraqalpaqta kóp ápsana,
 Tuwǵan jerdi jır etedi,
 Bileń bári kóp jaslarǵa,
 Tariyx kibi sır shertedi.

ÓTIRIK ÓLEŃ

Erte ala báhárde,
 Qawın ektim háremge.
 Bes kún ótken máhálde,
 Torlap pisti ol demde.

Awıldıń bárin shaqırıp,
 Tilikledim jargıda.
 Hár tilikten bir qayıq,
 Minip shıqtı balalar.

Sonda da ol tawsılmay,
Atızda qaldı jartısı.
Qońsı awıldıń bárine,
Úlestirdik jartısın.
Soń qawınnıń pállesi,
Shártek boldı awılǵa.
Ishinen shıqqan hárresi,
Ayǵa ushtı zımırıp.
Awıldıń bul bárine,
Kólik boldı pákize.
Qálesek qayda barıwdı,
Ushamız biz sol gezde.
Bir kúni men erinbey,
Mindim hárre beline.
Aq bultlardan kórinbey,
Ushtıq teńiz kóllerden.
Óttim talay shóllerden,
Jıstay jasıl toǵaydı.
Tamashalap qıdırdıq,
Bulaq suwı sút bolıp.
Aǵıp atır bir sayda,
Iship jattım bir aylap.
Qalıń toǵay ishinde,
Arıslan, qaplan bar eken.
Moynı uzın keriktiń,
Minip aldım beline.
Túyequs penen jarıstım,
Ozdım olardıń bárinen.
Saǵan ótirik maǵan shın,
Tınısh umman túbinen.
Altın aldım qapshıqlap,
On batpanday bir balıqtı,
Uslap aldım qoltıqlap,
Omırtqasınan awılǵa.
Biyik etip jol saldım,
Raxmet aytıp qawıńǵa.

Qayta-qayta quwandım,
Shopaǵın aldım taǵı da.
Báhárde jáne egemen,
Aytpashaq ele ayıtpappan.
Tonna pal aldım hárreden,
Onı da satıp pulladım.
Úy aldındaǵı hawızge,
Kókten jamǵır jawǵızdım.
Gúndelep qos ógizdi,
Ústirttiń ústin awdardım.
Suw ákelip Aral teńizge,
Bekire, sazan awladım.
Barsakelmes jerinen,
Jer astına jol tawıp.
Sayaxat ettim bir hápte,
Hayran boldım tań qalıp.
Adamlar dım sawatlı,
Urıs-qaǵıs bilmeydi.
Jayları sulıw sawlatlı,
Atızǵa da, úyge de.
Robot xızmet etedi,
Sál awırsań egerde.
Olar seni emleydi,
Hayran boldım bárine.
Ne degen kúsh-qúdiret.
Bilimli balalar bári de,
Biledi dúnya tilin kóp.
Úyge kelip kesh qurın,
Zeyinlep sabaq oqıdım.
Sonda ustaz kúlimlep,
Jaqsı dedi bilimiń.
Sońında men hár kúni,
Bes aldım bārha sabaqtan.
Ilim sırı bilimde,
Ekenin endi ańladım.

Kóbeysin ERNAZAROV
(1944)

K. Ernazarov 1944-jul 5-fevralda Qońırat rayonında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutınıń tariyx, qaraqalpaq tili hám ádebiyatı fakultetin tamamlǵan.

Jazuwshınıń «Bosaǵa» (1985), «Muzalar dúnyası» (1988), «Jaqsılıq hám jamanlıq haqqında ertek» (1990), «Keshki saat altıdan keyin» (1992), «Saqal» (1994), «Esitpegen elde kóp» (1996), «Adaq qalasın izlep» (1997), «Doslıq haqqında ápsana» (2017) atamasındaǵı poeziyalıq hám prozalıq toplamları baspadan shıqtı. Ol «Daǵıstan shayırları» (1983), «Planeta hawazı» (1987) toplamlarına kirgen birqatar shıǵarmalardı, sonday-aq túrkmen shayırı A. Mámбетovtıń «Kewilimniń sharaynası» (1991) toplamın qaraqalpaq tiline awdarǵan.

K. Ernazarov — Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı Mámleketlik sıylıǵınıń laureatı (1993).

1999-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

MUZǴALAQ

Jawınıń sońı,
Boldı muzǵalaq.
Oqıwdan qayttıq,
Áste sırǵanap.

«Abayla» dedim,
Dostım Shirazǵa.
Úyge jetiwge,
Ele biraz bar.

«Óziń saq bol» dep,
Pitpey-aq sózi,
Shalqama túsip,
Jatırman ózim.

ZAMARRÍQ

(eliklew)

– Há zamarrıq, zamarrıq,
Aǵashtıń túbin qaq jarıp,
Jawınnan soń shıǵasań,
Sayamandı qolǵa alıp!

TEREK

Terekke hayran, Qalaman bazda. Maqpal kóylegin, Kiyedi jazda.	Barlıq lipasın, Sheship taslaydı. Ne ushın usılay, Aytıń, balalar?! Sizlerden shıǵadı, Ele danalar!
Suwıq túsiwden, Terley baslaydı.	

AYǴABAǴARLAR

Gúli sulıw bolsa da, Bir minezi jaqpaydı. Otap, putap tursam da, Maǵan qıya baqpaydı.	Qashan kórseń súzilip, Mehri ayda, quyashta. «Ashıq bolıp qalǵan ba?»– Dep oylayman rastan.
--	--

TOQÍLDAWÍQ

– Toqıldawıq, toqıldawıq,
«Júrme birew aǵash shawıp»,–
Dep qarasam óziń eken,
Qurıp júrseń oyın-sawıq.

Bul toǵaydan ketpeyseń be,
Bizin jurıtqa jetpeyseń be,
Pisip turǵan tarımız bar,
Qarawılıq etpeyseń be?!

ÓPEPEK

– Há ópepek, ópepek Buyımıńdı sorayın,
Júrmeseń de gókeklep, Aynaǵa bir qarayın.
Seni jaqsı kóremen, Taraǵıńdı bere tur,
«Bir mómin qus» eken dep. Shashtı tarap alayın.

ÁTSHÓK

Átshók qus-aw, átshók qus, Óziń usha bergenshe,
Kóp bilmeymen sırıńdı. Bizler de bir ushayıq.
Erte báhár keliwden, Sırttan tanıp júrgenshe,
Átkónshegiń qurıwlı. Jaqın dosqa uqsayıq.

ASAN MENEN DOSAN

Anası Asanǵa,
Ákeldi kóylek.
Jaqpadı Dosanǵa,
Esirdi sóylep:

Ózim kiyemen, – dep
Asıldı Dosan,
«Alsań kóreseń», – dep
Jabıstı Asan.

Maǵan ne almadıń,
Usı túrinen.
Keshegi modańız,
Qalǵan búginnen.

Kúshke ne shıdasın,
Bóldi teńinen.
Hárbirine tiydi,
Bir-bir jeńinen.

ÚSH ERINSHEK

– Kim jaqsı kóredi,
Máyekti? – desem
Burın qol kóterer,
Genjetay Ásen.

Desem aldı menen,
Keler Pármanım.

– Qaysıńa bereyin,
Shıqqan qıyardı? –
«Bir ózime» deydi,
Murat uyalmay.

– Qaysı biriń jeysiz,
Qızıl almanı? –

– Qaysıńız salasız,
Tawıqqa jemdi?!
Ses bermes qulaqtan,
Qalganday demde.

– Qay biriń qıyargá,
Suwdı ashasız? —

Desem birim-birim,
Úyden qashadı.

Oylap kórsem bular,
Tayıńǵa tanıq,
Úsh erinshek bolıw,
Qáwpi bar anıq.

MOYÍNLAW

«Úy menen qora arasın,
Tas tógip, soqpaq et» degen,
Tapsırmasın ákemniń,
Umıtıp qashshan ketkenim.

Jaz ótip gúz keldi de,
Baslandı bir ılaysań.
Malqoraǵa jetkenshe,
Úsh-tórt jerde qulayman.

Keship bara batpaqtı,
Qıyrshıq tas tasıdım.
Qátemdi ishten moyınlap,
Basımdı ábden qasıdım.

Waqtında islep qoyǵanda,
Bul mashqala bar ma eken?!
Durıs eken násiyat:
«Atanıń tilin al» degen!

URÍSTÍ

Eki qoraz urısıp,
Qanap qaldı kekili.
Párlerin de julısıp,
Ájeptáwir sekili.

Eki teke tiresip,
«Báw-báwlesip» baqırdı.
Múyizleri siresip,
Sındırıp aldı shaqın da.

Eki bala negedur,
Urısıp qaldı, bilmedim.
Arashalap algansha,
Úzildi talay ilgegi.

Oylap kórsem jánjeldiń,
Aqıbeti jamanlıq.
Tatıwlıqqa ne jetsin,
Bolsın deseń amanlıq.

Tursimurat ESSHANOV
(1946-2018)

*T.Esshanov 1946-jılı 10-dekabrde
Shumbay rayonında tuwılǵan.*

*Nókis mámleketlik pedagogikalıq
institutın tamamlǵan.*

*Shayırdıń 1996-jılı «Payǵazı» qosıqlar
toplamı, balalarǵa arnalǵan «Tayınshaq»
kitabı basılıp shıqtı.*

1999-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası

DÁSLEPKI QOÑÍRAW

Altın gúz.Miyzan ayı,
Oqıw baslandı.
Mektepke bargansha,
Saǵındıq doslardı.

Jaz boyı lagerde,
Júrdik shınıǵıp.

Búgin mektebime,
Kettim juwırıp.

Búgin balalar,
Shadlıqqa tolı.

Baradı mektepke,
Qolında gúli.

BALA QUWANÍSHÍ

Jalqawlıqtı joq etip,
Alǵa qádem atladım.
Kewilimdi toq etip,
Oqıwǵa kúnde qatnadım.

Ustazımnan úyrenip,
Orınladım islerin.

Jamanlardan jiyrenip,
Ózimshe kóp isledim.

Sabaǵımnan bes alıp,
Maqtaldım men klasta.

Jaqsı bala atalıp,
Algıs ayttı ustaz da.

KIRPI

Arqasında tikenı,	Kórip qalıp dalada,
Hesh nárseden seskenbes.	Tikeninen qorıqtıq biz.
Awqat izlep shıǵadı,	Ustaz ayttı qorıqpañlar,
Quyash batıp bolsa kesh.	Kirpitiken ziyansız.

ANA

Júzlerinde jıllıq,	Ana degen bawırman,
Daladay keń peyılı.	Hárbirewge ay bolar.
Ózinde bar ullılıq,	Ana degen Mehriban,
«Ana» degen miyrimli.	Hár júrekteñ jay alar.

GÚLGE QONAR GÚBELEK

Gúlge qonar gúbelek,	Alıslarǵa usha alsañ,
Qanatların oynatıp.	Ármanlarǵa jeteseñ.
Jasıl dónip dógererek,	Ana jerden kúsh alasañ,
Turar gúldey jaynatıp.	Tınbay ushıp keteseñ.
Kelip qonsañ qolıma,	Gúbelegim, gúbelek,
Saǵan azar bermeymen.	Jer sharı bul dóńgelek.
Lázzet berip janıma,	Tınıshlıq dep usha ber.
Men de qanat sermeymen.	Bizlerdegi zor tilek.

ANA TILIM – ÓZ TILIM!

Maǵan bilim jemisin,	Ana tilin úyreter,
Ana tilim beredi.	Súyikli ana mektebim.
Ilimpazlar sol ushın,	Ustazlarım úyretip,
Mañlay terin tógedi.	Qansha miynet etkenim.
Ana tilim — quralım,	Ana tiliñ — arıñ bul,
Jaǵar elge shıraǵın.	Onı bárha ádiwle,
Ana tilin húrmetle,	Áwladlarǵa tabıs et,
Ana tilim, — el arın.	Mañgilikke qádirle.

ÚKEM NEGE JÍLADÍ?

Kórdim búgin úkemniń,
Eriksiz jılap turǵanın.
Bileyin dep soradım,
Qaysı bala urǵanın.

Soradım men anıqlap,
Kishkene inim Niyazdan.
Bilmey jeppen alma dep,
Jılap turman piyazdan.

JALA JABAR SAATQA

Ayıplasaq Abattı,
Ol ayıplar saattı.
Hár kúni ol keshigip,
Qaldıradı sabaqtı.

Shala-pala kiyinip,
Kitapların qoltıqlap.
Ata-anası kiyinip,
Adam bol dep baqırar.

Turadı ol toǵızda,
Uyqı basıp kózlerin.
Tur, – dese de anası,
Tıńlamaydı sózlerin.

Ashpaydı kitabın,
Ne deymiz biz Abatqa.
Sabaǵınan keshikse,
Jala jabar saatqa.

ESHKI

Men eshkimen, eshkimen,
Jantaqqa da dım óshpen.
Gileń qoydıń ishinde,
Baslap júrmen kóshti men.

MOYÍNLAW

Erte kelip klasqa,
Esaptı urlap kóshirdim.
Qaray berip tum-tusqa,
Albraqlap óshirdim.

Muǵallımim kelip qalar dep,
Ózimdi ózim qıynadım.
Kóshirgenim bolar dep,
Dápterimdi jıynadım.

Birinshi sabaq baslandı,
Ótirik aytıw qurısın.
Kóshirip aldım dedim de,
Ustazǵa ayttım durısın.

Turǵanbay JUMABAEV
(1947)

T.Jumabaev 1947-jılı 13-aprelde Taxtakópir rayonınıń Qarakól awılında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pıtkergen. T.Jumabaevtıń «Aǵıs», «Keleshek», «Mezgil», «Birınshi sentyabr» atlı kitaplari jariq kórdi.

1955-jıldan Jazuwshular awqamınıń aǵzası.

AWILDÍN BALALARI

Esabın durıs sheshken,
Atızǵa kómeklesken,
«Qalaǵa barsaq» desken,
Awıldın balaları.

Kóbisi mal baǵadı,
Miyetke ǵamlanadı,
Qalaǵa tańlanadı,
Awıldın balaları.

Dalası tartıp turǵan,
Íqlası artıp turǵan,
Atızda qawın jargan,
Awıldın balaları.

Úyine kómekleser,
Jabanın jaqsı deser,
Oqıwdan «bes» ap keler,
Awıldın balaları.

Mektepke jayaw qatnar,
Bir-eki japtan atlar,
Jollarda taqmaq yadlar,
Awıldın balaları.

Onshama kóp sóylemes,
Bilse de bilgishsinbes,
Zárreshe zeyinge tiymes,
Awıldın balaları.

Demde-aq bir gezleri,
Quwanış júz beredi,
Kún-kúnnen ózgeredi,
Awıldın balaları.

Sumlıqsız ashıq keler,
Tuwrıdan basıp keler,
Qaladan qashıp keler,
Awıldın balaları.

USTAZ

Sabaqtı bilmey qalsam,
Ishininen qıynalasañ,
Eger de «tórt», «bes» alsam,
Ózimdey quwanasañ.

Jipekti sıypağanday,
Shashımdı sıypalaysañ,
Shákirtti sıylağanday,
Onshama qıynamaysañ.

Jollardı kórseteseñ,
Hár jaqqa baratuğın,
Birewin qále deyseñ,
Juldızın janatuğın.

Jaqsı ne, jaman ne?
Biliñ, – dep úyreteseñ.
Baslaysañ ónerlerge,
Jaqsını úlgi eteseñ.

Óziñdey janı pidá,
Kórmedik adamzattı.
Óziñe jetpes sirá,
Bileseñ barlıq zattı.

Tegiñdi, súyegiñdi,
Bilmey-aq súysinemiz.
Muğallım — atıñ yañlı,
Óziñe isenemiz.

Shıńlarğa jeteleyseñ,
Qıyalım jete almağan.
Úlgini úgitleyseñ,
Sıylaysañ bárin mağan.

Diktantın, kontrolin,
Basımdı shır-shır etti,
Máńgilik nızamların,
Qashshan-aq uship ketti.

Úyretken sabaqların,
Yadımda bekkem turar,
Qanshama nızamların.
Hárbiri jekke turar.

Bilsem de úyreteseñ,
Bilmesem báz-bayağı,
Sabaqtı áste óteseñ,
Sezimdi oyatadı.

Shákirtlik algıs sağan,
Ádiwli ustazlarım!
Barlığın berdiñ mağan,
Kóp sennen alğanlarım.

Ózimdi, sanamdı da,
Qullası shınıqtırdıñ.
Jaqsını, jamandı da,
Bilimge qunıqtırdıñ.

BALA EDİK

Jeldey esip,
Juwırısqañ balalıq.
Gápti kesip,
Ayta almadıq danalıq.

Shawıp bardıq,
Qoyınına dalanıñ.
Onda barlıq,
Qızıqlarğa qaradıq.

Bala edik,
Oyinda da,
Oqıwdı da,
Qıymağan.
Bala edik,
Ármanımız sıymağan.

– Oho! – dese,
Xoshametke bólendik,
– Áy-yay! – dese,
Tómen qarap mólerdik.

BALA TILI

Ġarganı «tawıq» deydi,
Shımshıqtı «shóje» deydi.
Qardı «un jawdı» deydi,
Qátesin dúzemeydi.

Suwdı ol «immá» deydi,
Nandı ol «nánná» deydi.

Suwdı da kóp ishpeydi,
Nandı da kóp jemeydi.

Ílaqtı «m-á-á» deydi,
Botanı «b-ó-ó» deydi.
Sıyırdı «m-ó-ó» deydi,
Hámmeni küldiredi.

Tilewbergen JUMAMURATOV (1915-1990)

T. Jumamuratov 1915-jılı 27-dekabrde Moynaq rayonınıń Aqdárya awılında tuwılǵan.

Shayırdıń birinshi qosıǵı 1937-jılı jariqqa shıqtı. Shayırdıń «Júrek muhabbatı» (1956), «Doslıq» (1959), «Meniń zamanlaslarım» (1963), «Káramatlı tulǵa» (1975), «Tolqında» (1970) toplamlarınan keyin «Tańlamalı shıǵarmaları» (1967), 1978-82 jılları shıǵarmalarınıń 2 tomlıǵı, «Túrli ótkeller» (1983), «Doslıq haqqında qosıqlar» (1988), «Ómirińniń ózi filosofiya» (2005), «Aralǵa keldim oralıp» (2016) toplamları baspadan shıqtı. Shayırdıń «Makarya sulıw» poeması 1973, 1975-jılları qaraqalpaq tilinde basıldı. Shayırdıń kóplegen poeziyalıq shıǵarmaları, sonday-aq «Makarya sulıw» poeması orıs, ózbek tillerine awdarıldı.

T.Jumamuratovtiń «Qızlar házili» (1976), «Tiklengen tuw» (1971) pesaları teatr saxnasında qoyılǵan.

Shayır Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıǵınıń laureatı boldı (1972). O.Hayyam, Á.Nawayı, Ğ.Toqay, M.Jálil, A.Pushkin shıǵarmaların awdarıwǵa qatnastı.

T.Jumamuratov — Qaraqalpaqstan xalıq shayır (1957), Ózbekstan xalıq shayır (1969)

1957-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

GEWREK

Bası – qurash jayılǵan,
Shaqaların ayırǵan,
Jalt-jult etip turısı,
Aynımaydı qayınnan.

Jániwardı ayashı:
Bul gewrektiń sayası,
Bolıp shıqtı qarasaq,
Tasbaqanıń uyası.

Jalgız búyrek jardaǵı,
Japıraǵı bar taǵı,
Bara qaldı jaqınlap,
Túrekeńniń barmaǵı.

Kózimizge jalt etti,
Qorıqqaninan qalt etti.
Qápelimde jaw kelip,
Biysharadan hal ketti.

Jabısıp qos alaqań,
On sawsaǵın qadaǵan,
– Toqta! – dedi bir jigit,
Qaptalınan qaraǵan.

Endi oǵan uya joq,
Jeter jerde saya joq.
Turganday-aq sezildi,
«Men paqırdı aya» – dep.

Qızdı azlap daw qattı,
Jegen sonsha awqattı!
Gerakldey Túrekeń,
Qaraǵayday awnattı.

Shoqtay qızǵan dalada,
Qalıptı úsh bala da,
Jazıǵı joq perzentler,
Endi ólip qala ma?!

Ornı qaldı uraday,
Bir oylanıp qaramay.
Qoparǵanǵa mardıyıp,
Masayradı baladay.

Sonnan berli ele men,
Túsimde de kóremen,
Úsiz qalǵan janlardı,
Ayayman da júremen.

Ayırılğan soñ panadan,
Ketti me ol aradan,
Terileri qaldı ma,
Bawır basqan baladan?

JUMBAQLAR

Qarmaqtay eki ayağı,
Tumsıǵında tayağı,
Tóbesinde gúli bar,
Alabajaq túri bar,

Kóp jırlaydı báhárde,
Qosıq aytqan máhálde,
Júzin tómen buradı,
Basın ekshep turadı.

(ópepek)

* * *

Ayaq-qolsız dumalaq,
Ílaqtırsañ, jumalap,
Tamashaǵa batasañ,

Sharshaǵansha quwalap.
Ol ne ózi, aytıp ber,
Uslap al da qaytıp ber.

(top)

* * *

Bir haywan bar esikte,
Qarawıllıq kásipte,
Tanısların qıynamas,
Tanımasın sıylamas,
Dápinip awzın ashadı,
Qarsılassañ qashadı,
Umtılar taǵı baqırıp,

Tuqımlasın shaqırıp,
Shuwlasıp dabıl qaǵadı,
Dalada mal da baǵadı,
Úyrenisken adamı –
Onıñ dostı mudamı.
Hadal xızmet etedi.
Kewliñe jetedi.

(iyt)

* * *

Ayağı qara ǵargaday,
Bası qızıl – almaday,
Moynı ala, tósi aq –
Ayqışlangan torqaday.
Shubar, jumsaq shapanı,
Kól menen teñiz mákanı,
Ǵarqıldap jazda kúledi,
Qısta uzaq saparı.

(almabas úyrek)

QARLIĞASH, MÍLTÍQSHÍ HÁM JÍLAN

(timsal)

Tóbesinde shártektiń,	Masayraydı sharq urıp,
Qızıl tumsıq, mamıq júń –	Oynaqshıydı talpınıp,
Jańa kelgen dúnyaǵa,	Móldir kózli óńkey jas,
Palapanlar uyada!	Erkeleter qarlıǵash.

Awzı menen suw tasıp,
Awqat berse talasıp,
Awzın ashar palapan,
Náhár alar anadan.

Báriniń de kewli toq,
Qáwip-qáter yadta joq.

* * *

Jılan jerde jalaqlap,	Miltıqshını jasırdı,
Bılǵap basın alaqlap,	Sıbırlap is tapsırdı.
Tóbesine qaradı,	Jaqınlap keldi uw jılan!
Uwlı tilin jaladı.	Jabırlasıp palapan.

Jumsaq etli palapan!	Sezbedi onı dushpan dep,
Tez órmelep baraman,	Qarar qayta erkelep,
Jesem bárin kemirip,	Qashpasın jılan bileği,
Keter edim semirip, –	Shaqaq atıp kúledi.

Dep jılmańlap kórgen gez,	– Uyadaǵı qarlıǵash,
Órmeledi tezbe-tez.	Kel aldıma qushaq ash!
Ushıp kelse qarlıǵash,	Orınlı isti bilmeyseń,
Kiyatır dushpan ziyankes!	Nege sálem bermeyseń?

Shorship ketti kóriwden,	Kiyatırman qonaqqa,
Qayta ushtı keliwden.	Toydır dárhal tamaqqa! –
Taǵı keldi asıǵa,	Dedi jılan jılmańlap,
Uyasınıń qasına,	Kele berdi suwmańlap.

Qarlıgash ayttı jılanğa:
– Shaqırmay keldiń bulmanğa,
Jaqın barsam shağasań,
Jazıqsız gúná tağasań.

Sağan qayım awqat joq,
Tabıwğa onı shaqat joq.
Sebebi, sağan kerek qan,
Ol joq, qayt tez jolınan.

Jaqınlama juwıqqa,
Záhárińdi juwıtpa!...
Jılannıń keldi qáhári,
Qızdı haram záhári:

– Sen kim menen oynaysań,
Meni kim dep oylaysań!
Dáregi mine awqattıń,
Sen bermeseń, men taptım.
Uyańda tolı palapan,
Solardı jep alaman! –

Dedi qanqor nápsiqaw, –
Ómirge qarsı, arsız jaw.
Taqalıp keldi shağıwga,
Az qaldı qan ağıwğa!

Qarlıgash endi ım qaqtı,
Miltıqshı urdı tırnaqtı.

Kózin oyıp aladı.
Sılıq etip jılan quladı.

Kelip edi gárdiyip,
Ólip qaldı sárriyip!

* * *

Ólse ómir dushpanı,
Ayap bolmas hesh onı!

Sađın ZIYAWOV
(1941-2007)

S.Ziyawov 1941-jılı Moynaq rayonınıń Aqdárya awılında tuwılǵan. Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı fakultetinde oqıǵan.

Jazıwshınıń «Meniń ákem balıqshı», «Terbeler tolqın», «Teńizde», «Shaǵala», «Aral azamati», «Aydın», «Aralımnan ayırma» poeziyalıq kitaplari baspadan shıqtı. 1957-jıldan Jazıwshular awqamınıń aǵzası.

JAYÍN HÁM SAZAN

Sazannıń qashtı sabırı,
Dedi taǵı jalınıp:
– Rehimi kúshli, taqsırım,
Qolında ǵoy táǵdirim.
Biz túsermiz qayǵıǵa,
Bosap qalar aydın da.
Bizlersiz jasıl shalań da,
Aylanar jansız dalańǵa.
Tiyegórme balama,
Qalarsız meniń nalama!
Jayınnıń qıshıp tamaǵı,
Shıdamı pitip baradı.
Jutıqı jutpay jemleri,
Salar ma ishke demlerin.
Sazanǵa qulaq aspadı,
Sum qılıǵın basladı.
Sirá aqıl sóz degenge,
Zalımlar qulaq túrgen be?

Qádirin sıylap bilgen be,
Kózlerine ilgen be?!
– Teńizdegi zor súwennen,
Qoldaǵım artıq bilgenmen, —
Dep jayın júdá jutındı,
Jas sazanlarǵa umtıldı.
Gey albırap qashqanın.
Gey qasha almay sasqanın,
Quwıp júrip saldı awız,
Qanaatı joq jalmawız.
Ana sazan jas tókti,
«Úhlep» awır ǵam shekti.
Ata sazan ot kekli,
Ar kórip jas tókpekti,
Qorqıp, sasıp qaytpastan,
Jawızǵa shıqtı ayqasqa.
Ana sazan tıpırshıp.
Kózinen taǵı jas ırshıp: —

– Ağası, joq ğoy ádalat,
Jawızdan bolar kásapat.
Kúshli menen shabıspa.
Júyrik penen jarıspa,
Tınısh ómir súreyik,
Biy málel ğana júreyik,
Qaytayıq qalıń shalańǵa,
Pana tek sonda sazanǵa, –
Dedi oǵan qıyılıp,
Qayǵıdan qabaq jıyırıp.
– Joq, bara ber, qostarım,
Kegi ushın kólles doslardıń.
Jigeri júreksanamnıń,
Kegi ushın qız, balamnıń,
Kólimiz edi gúlistan,
Bolajaq endi zimistan, –
Kegi ushın ósken kólimniń,
Shalańlı, nárli jerimniń, –
Túsemen házir ayqasqa,
Ózińdi saqla, bayqasla! —
Dep ata sazan kek qaynap,
Mákke kózi ot jaynap,
Qalashın qaǵıp pátlenip,
Jayınǵa jetti táp berip.
«Buǵan ne joq biyshara,
Ájel quwsa ne shara», –
Dep jayın oylap qurtıwdı,
Mensinbey oǵan umtıldı.
Aqıllı sazan biraq ta,
Qaq jawırındaǵı oraqqqa,
Kúsh berip tikke kóterdi,
Jayın da sol waq táp berdi.

«Bunı ursam ishime,
Toq júremen úsh kúnge!» –
Dep jayın júdá esirdi,
Eki eziwi kópirdi.
Bas betten kelmey qolayı.
Quyırıqtan juttı tolayım.
Sazannıń usı kútkeni,
Oraǵın ábden tikledi.
Biledi úshkir isleri,
Biledi keskir tisleri,
Kókiregi ósip gúrlegen.
Bundaydı jayın kórmegen.
Azıwındaq qabannıń,
Tisli oraǵı sazannıń,
Tańlayǵa mıqlap tireldi,
Kóz aldı birden túnerdi,
Qarańǵı dóndi átirap,
Elp-elp eter ayqulaq,
Miyi de ğır-ğır aylandı,
Tórt buralıp tawlandı,
Awmaǵan ushan kemedem.
Hal ketti alıp deneden.
Qaǵa almay qalash, quyırǵın,
Gá jazılıp, gá jıyırılıp,
Awzı, bası qan boldı,
Ármanı shıbın jan boldı.
Tańlayındaǵı nayzaǵa,
Shara joq, qaǵıp almaǵa,
Solǵın tarttı janarı,
Jaǵı da talıp baradı,
Soń aran awzı ashılıp,
Qıynala, janı ashınıp,

Sirtqa qaray sazandı,
Attı, náylaj azarlı!...
...Orağın máttal qayırip,
Aydındı jalğız ayırıp,
Túyilgen qabaq jayılp,
Jalmawızdı mayırıp,
Jetti sazan shalańǵa.
Tınısh ata mákanǵa.
Ana sazanda muńayǵan,
Shıqqanday jańa kún aldan,
Tógip shadlıq kóz jasın,
Aylana berdi joldasın.
«Sazan jer shalań – miyi kóp»,
Degen sózdiń mini joq!...
...Al jalmawız sol waqтан,
Qaldı birden tamaqтан.
Tisli oraq jırtqan tańlaydı,
Ot jara basıp zarlandı.
Zardabı gújip jaranıń,
Oshaqtay boldı qaramı.
Balıq túwe qurt juta almay,
Azdı misli qutanday.
Jatpaydı, eplep gúybeńler,
Júzbeydi tek te iyreńler.
Palaqpan murtı sılırap,
Tarı kózi jiltırap,
Kóline – jansız bosañan:
– Bol, – dedi áste, – xosh aman!
Hesh tiri jan ún qatpaydı.
«Pil patsham, xosh», – dep aytpadı.
Tek baqa sayrar «baq-bağın»,
Qızǵanǵanday kól batpağın,

Jawızlıqtıń joq dawamı,
Bar eken qayta zawalı.
Qomaqay bolıp ázeli,
Qulqınnan jetti ájeli!
Balıǵı qurıp sán qashqan,
Qushağın qayǵı ǵam basqan,
Kól – jıldan soń jasardı,
Bawırında súydi sazandı.
Burın tek shorshıp baqadan,
Oyansa tańda qapada,
Úsh jıldan soń aydını,
Qutıldı kúnnen qayǵılı.
Gúmbirlep kún-tún qoyını,
Qızdı sazanlar oyını.
Minezi jumsaq jipekтей,
Qabırshaǵı ilgekтей,
Kózleri mákke-júweri,
Júzgende tasqan jigeri,
Súyer tınısh júrgendi,
Biy málel ómir súrgendi,
Jańa áwlad ósip kórgenli,
Baq qusı qondı kólge endi.
Jas ullı sazan ata-ana,
Dedi buǵan shadlana:
– Kólimiz edi zimistan,
Qaytadan boldı gúlistan.
Kórmegey endi kásapat,
Kórgеy tek shadlı sharapat.
Jawızlıq hesh kún, hesh túnde,
Bolmağay kólim dástińde.
Máńgi janıp iǵbalıń,
Tolqıy bergey suwlarıń!

Jiyenbay IZBASQANOV
(1949)

J.Izbasqanov 1949-jılı 12-iyunde Shomana rayonında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pitkeren.

Shayırdıń «Tulpar haqqında ballada», «Jaz ótkende», «Lirika dápterinen», «Balalıqtıń nesin aytasań», «Ómirge qushtarlıq», «Muhabbattıń almaz qırları», «Muhabbat lirikası», «Jollarım uzaq», «Aq quslar poeziyalıq kitapları jariqqa shıqtı.

J.Izbasqanov — Qaraqalpaqstan xalıq shayı (2005).

QIS QOSIGI

Íziń-ıń, ızıń...
Qıstıń úrgini.
Uzınnan-uzın
Sozıp tur bunı.

Jol tartıp awır
Qırdan asqanda.
Uytqıǵan dawıl
Qaytpas tastań da!

Aq sharbı bult hám
Qıstıń ashıǵı.
Qar — oǵan ilham
Hám jarasıǵı.

Íziń-ıń, ızıń...
Qıstıń úrgini
Uzınnan-uzın
Sozıp tur bunı...

QAR

Jaz altı ay jadrap,
Turar edi nur tamıp...
Jatar búgin átirap,
Aq kórpesin qımtanıp!

Keńliklerdiń arası,
Kózdi tartar, ah qanday!?
Tuwǵan jerdiń dalası,
Biyǵam qalǵıp atqanday!...

QÍŚ

Qıś kelip, arnalar
Muz bolıp qatqanda,
Sırǵanap balalar
Qızıqqa batqanda.

Kózlerden nur ushıp,
Qıstı kóp maqtaydı.

Kewilli kúlisip,
Qısqa kún batpaydı.

Qıstıń mol qáhári:
Murınlar qızarar,
Oyınıń máháli
Báribir uzarar....

BALALÍQTAǴÍ HÁDIYSE

Teńgersek te bulaqqa,
Ómirde ne ótpeydi?
Bir hádiyse, biraq ta,
Ele esten ketpeydi:

Jeti jastıń shaması,
Oyınımız bar talay.
Bizler oyun balası,
Qatar joram Marqabay.

Bir saparı azanda,
Suwı tıńǵan salmadan.
Kórip qaldıq sazandı,
Qaramı bar nám-náhán!

Quwıp kettik patırlap,
Órge qaray zuwlar ol.
Jetken jerde jaqınlap,
Tuttırmastan tuwlar ol!

Suwı sayız bolsa da,
Zuwlap kelip júzedi...
Oljasınan onshama
Kim úmitin úzedi?

Biz ernekte, ol suwda
Qaldıq biraz hálekke.
Jetejaq ol, mol suwǵa
Órdegi sol tárepte.

Epsnil edi hárqalay:
Suwǵa túsip bir waqta,
Kes-keslegen Marqabay
Zıńdı onı qırǵaqqa!

Men netemen? Onnan soń
Gáp tappadım túyirli.
Ózi tutıp alǵan soń
Balıq oǵan buyırdı!

Eh, sherigi bolsam da,
Quralaqaqan men qaldım.
Táǵdirimnen men sonda
Ayawsız bir aldandım!

Onnan soń da kúnlerim
Ǵawǵasız bir ótpedi.
Sol hádiyse, bilmedim,
Nege esten ketpedi?!...

PIL HAQQÍNDÁ ERTEK

(*aqlıǵım Ráwshanǵa*)

1.

– Taq-tuq, taq-tuq,
– Dárwazańdı qaqtıq.
– Bul kim eken?
– Kim keldi?
– Mendey náhán pil keldi!...
Keldim sálem beriwge,
Ráwshandı kóriwge.
– Haw, sen náhán pil bolsań,
Awırlıqta zil bolsań,
Sıyarsań ba qapıǵa,
Qarap kór turpatıńa!...
– Durıs, úyge sıymayman,
Biraq ta men qıymayman,
Ráwshanday bópeni,
Bir oynatsam netedi?!
Minip alsın arqama,
Ya ol mennen qorqa ma?
Biyǵam bolsın, jıqpayman.
Joldan arı shıqpayman...

2.

– Taq-tuq, taq-tuq,
– Dárwazańdı qaqtıq.
– Bul kim eken?
– Kim keldi?
– Mendey náhán pil keldi!...
Keldim sálem beriwge,
Ráwshandı kóriwge.
– O, Ráwshan - aql qız!
Quwanısıp atırmız:
Jańalıqtı bildiń be?
Bilgeni zor pildiń de –
Úyge keshe quwısqan,
Ajıralmas tuwısqan –
Sińlisi bar Ráwshannıń,
Ózine usar Ráwshannıń.
Ol jaqsı ǵoy, biraq ta,
Qalar geyde unatpay:
(Qoy sen, adam balasın?!)
Qızǵanađı mamasın...

3.

– Taq-tuq, taq-tuq,
– Dárwazańdı qaqtıq,
– Bul kim eken?
– Kim keldi?
– Mendey náhán pil keldi!...
Keldim sálem beriwge,
Ráwshandı kóriwge.
– Kelse úyge pil kelsin,
Ertektegi shın kelsin!

Ráwshanda ıqlas zor ǵana,
Sińlisine pármana.
Iship bolıp shay-payın,
Deydi: ózim shayqayın!
Endi oǵan, shamamda,
Ini bolsa jaman ba?
Házirinshe ini bol,
Onıń menshik pili bol!
Kelse úyge pil kelsin,
Endiǵı jıl ul kelsin!

4.

– Taq-tuq, taq-tuq,
– Dárwazańdı qaqtıq.
– Bul kim eken?
– Kim keldi?
– Mendey náhán pil keldi!...
– Ap-chxi!
– Saw bol!
– Raxmet!
– Arzımaydı. Tońıpsań,
Dım ábiger bolıpsań.
– Awa! Ish-shá, kún — suwıq,
Murnım da tırsıyıp,
Íras, ábden tońғанım,

Ábiger de bolғанım.
Sıqır-sıqır qar ústi,
Kózim oğan shağılisti!
Qardı burın kórmesem,
Bul jaqlarǵa kelmesem? —
Endi jalǵız netermen,
Qay tárepke ketermen? —
– Bizin úyde qala ǵoy,
Qısı menen bola ǵoy.
Átıraptan qar ketsin,
Erteń náwbáhár jetsin,
Íssı ellerge keterseń,
Hindstanǵa jeterseń...

Zúbayda ISHMANOVA

(1949)

Z.Ishmanova 1949-jılı Tórtkúl qalasında tuwılǵan. Tashkent mámleketlik universitetiniń jurnalistika fakultetin pitkergen.

Jaslıǵım seni jırlayman», «Gúldáste», «Niyet», «Aspanda ne bar?», «Ne mazalı?», «Úyrektiń uyası», «Kim sindirdi?», «Altın ǵáziyne», «Ulbosinniń aq tutları» sıyaqlı kitapları basılıp shıqtı.

1988-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

ANA MEKTEBIM

Kúndey jaynap jarqırar,
Mektebimniń aynası,
Erte menen asıǵar,
Awıldıń qızı, balası.

Mektebim qushaq ashadı,
Shaqrar bizdi klasqa,
Úyreter bilim sırların,
Zeyin bergen hár jasqa.

Mektebim ısıq kózime,
Tartadı bizdi ózine,
Íqlas qoyıp tıñlaymız,
Muğallım apam sózine.

Sabaqtan jaqsı oqıyman,
«5» ke tolı dápterim,
Úlkeysem qosıq toqıyman,
Sağan, ana mektebim.

USTAZÍM

Mektep bosáǵasına qoyǵanda qádem,
Maǵan biytanıs bop sol sırlı álem,
Jasqanıp tursam da kúlimlep kelip,
Kútip alǵan ediń, meni ustazım.

Basımnan sıypalap miyirban bolıp,
Jadırap turar-eń ay kibi tolıp,
Hárkún aytqan sóziń qásterli bolıp,
Júregimde uyalǵan ustazım.

Kitap alıp, hárip úyrengenimde,
Geyde oqıy almay gidirgenimde,
Uqsatıp jazalmay búlingenimde,
Maǵan úyreptkenseń bárin ustazım.

Sennen alǵan dáslepki sol bilim,
Maǵan tirek boldı – ómirge nıshan,
Jetilisken bolsam bolıp bir insan,
Sağan minnetdarman máńgi ustazım.

ISI ÚLGI ÓSPIRIMLER

Baslanıp oqıw jılı,
Jıyıldı hámme birden,
Klastıń keńesinde,
Oylasıq ketti tezden.

Awılıımızda járdemge,
Mútáj adam bolsa eger,
Ǵarrı menen kempirge,
Bolayıq biz qáwender».

Baslama kóterip Ziyada,
Saldı pikirin ortaǵa,
«Hárkim tapsırma alayıq,
Qayırqomlıq is qılayıq.

Hárkim hár jerden,
Turıp sóyledi,
«Tapsırma alıwǵa...
Tayınbız» dedi!

Bólip alıp jumıstı,
Shıntlap iske kiristi,
Qıyat, Asan, Arzı atağa,
Otın jarıp beristi.

Kimi awırğan dostın,
Barıp kóriwge,
Sabaqtı ótken,
Túsindiriwge.

Raya menen Ziynep,
Ulzada shesheyge,
Japtan suw alıp,
Keltirdi úyge.

Atlandı solay,
Barlıǵı qalmay,
Bergen shın sózin,
Etiwge bárjay.

Polat Ayman, Ayzada,
Qutılar dúzetti,
Paxtanı jıynawğa
Dúzipti gezekti.

Bul ádiwli is,
Súysintti eldi,
Shın júreктен algıs,
Hámmege bildirdi.

QUMÍRÍ

Moynı jalt-jult etedi,
Ózi sulıw oǵırı,
Túste ushıp ketedi,
Qus sulıwı qumırı.

– Apa maǵan dán ber, – der,
Kúnde mennen soraydı.

Zuhra qıyqań áynekten,
Qumırıǵa qaraydı,

Dándi shashsa olarǵa,
Ushıp keler qumırı.
Biziń úydiń aldında,
Óter hár kún ómiri.

TENTEK

Úlken qızım Saltanat,
Velospied aydaydı,
– Áste ayda abaylap,
Desem párwa qılmaydı.

Bir kúni bası isipti,
Abaylamay jıǵılıp,
Dúkken barıp esikti,
Keldi tili tıǵılıp.

Sekirtedi salmadan,
Basıp óter taslardı,
Jıǵılar dep qorqaman,
Áne, taǵı basladı.

Úlkenlerdiń sózine,
Hasla qulaq salmaǵan,
Jıǵılarsañ sen talay,
Anańnıń tilin almaşań.

Keñesbay KÁRIMOV
(1948)

K.Kárimov 1948-jılı 27-avgustta Shımbay rayonındaǵı Shımbay xojalıǵında tuwılǵan.

K.Kárimovtıń «Aralıqlar», «Waqıt minarası», «Umitılǵan yarım ay», «Meniń terezelerim», «Araldan keldim» poeziyalıq toplamları, «Aǵabiy» (tört tomlıq), «Ullı dásht bórileri», «Aqqapshıq» tariyxıy romanları basılıp shıqtı.

K.Kárimov — Qaraqalpaqstan xalıq shayı (2013).

1983-jıldan Jazıwshlar awqamınıń aǵzası.

* * *

Súwret sabaǵında,
Ekinshi «b» da,
Balalar súwretke,
Qunıqqan júdá.

Sargısh japıraqlar,
Tóselgen jerge,
Quslar ushıp barar,
Bálent kóklerde.

Úyrektiń súwretin,
Sızar Salamat,
Birew salar iytin,
Birew salar at.

Quyash terezeden,
Kúlip qaradı,
Meniń súwretimdi,
«Sal» dep soradı.

Qullası súwret penen,
Mashqul hámme de.
Dilbar heshteñeni,
Salmaydı nege?

– Meniń súwretimdi,
«Sal» dedi aspan.
– Meniń súwretimdi,
«Sal» dedi quslar.

Áne, ol oylandı,
Áynekten qarap,
Sonday sulıw tańǵı,
Barlıq átirap.

Dilbar oylandı da
Qálemin aldı.
Dápterge quyashtıń
Súwretin saldı.

Sarg'ish japıraqlardı
Saldı sońınan,
Shadlı balalardı
Saldı sońınan.

Sol shadlı balalar
Kókke qaradı.
Ashıq kókte quslar
Ushıp baradı.

Soń dápterge saldı
Qatara terek
Hám astına jazdı:
«Barlıq balalarǵa
Tınıshlıq kerek!»

NÁLSHE

Báhár keldi. Qolǵa
Bel alıp dárhal,
Salma jaǵasına
Otırǵızdım nál.
Kóp ótpey jap-jasıl
Búrtik kógerdi.

Oh, qanshelli sonda,
Quwanıp kettim.
Ol jazda kórkeyip,
Saya molaytar.
Adamlar tikkenge,
Raxmet aytar.

ÓZIM EKKEN QARATAL

Esigimniń aldında,
Ózim ekken qaratal,
Japıraǵında oynaydı,
Shawqım salıp shoq samal.

Qaratalım, qaratal,
Awılǵa sán beredi.
Nege oǵan sonshelli,
Qaray bergim keledi.

Báhár kelse úlkeme,
Talım jasıl dónedi.
Kóleńkede balalar,
Oyın oynap júredi.

Esigimniń aldında,
Ózim ekken qaratal,
Japıraǵına sır aytıp,
Gúwildeser shoq samal.

MUZǴALA

Tańda tursam, aynala,
Jamılıptı muzǵala.
Ańlawsızda eh, átteń,
Tayıp ketti bir bala.

Muzǵala da, muzǵala,
Sıqır-sıqır aynala.
Aǵashlar da, úyler de,
Jamılıptı muz ǵana.

Quyash shıqtı. Aynala,
Jalt-jult etti aynala.
Abaylap bas ayaqtı,
Tayıp ketpe, háy bala!

AÑGALAQ

Qaqaman qıs. Tayǵaq muz, Sumkalardı qoydıq biz. Suwıqtı da umıtıp. Muzda oyın qurdıq biz.	Qısqı qalıń paltonı, Sheship qoydıq muzlıqqa. Boyda jiger tasadı, Qulaq-murın ısıdı, Oynap ketti biz benen, Hátte Aytbaydıń kúshigi.
Añgalaq ta, ańgalaq, Dańǵır-dańǵır qańgalap, Sırǵanaydı bos qutı, Qızıq oyın – ańgalaq.	Qaqaman qıs. Tayǵaq muz, Sabaqtan soń hárkún biz, Suwıqtı da umıtıp, Añgalaqtı quwamız.
Waqtıttı da sozdıq pa, Bara-bara qızdıq ta,	

QARMAQQA BARǴANDA

Murat, Polat — eki dos, Ashshıkólge barmaqqa, Tayarlandı kúnburın, Aldı jemtik, qarmaqlar.	Bir waqları qarmaqtıń, Sabaǵı dir-dir etti. Qalqını suw túbine, Qanday kúsh tartıp ketti.
Minip velosipedke, Jolǵa shıqtı sáhárde. Jetti kóldiń boyına, Quyash qızǵan máhálde.	Murat tarttı qarmaqtı, Qıymılın tez, shalt etti. Epkin menen hawada, Bir aq shabaq jalt etti.
Jemtik salıp qarmaqqa, Aydınlarǵa tasladı. Qalqılarǵa tigilip, Endi kúte basladı.	Murat sonday quwanıp, Sazan usladım, dedi. Tutqanı irasında Qup-qurttay shabaq edi.

Polat ayttı: shabaq ǵoy,
Jibereyik erkine.
Aydın kólde úlkeyip,
Balıq bolsın bir kúni.

Murat onı bosattı:
«Kólde oyna bar», – dedi.
Ráxmet aytıp aq shabaq.
Súńgip ketti tereńge.

Tolibay QABULOV
(1939-2006)

T.Qabulov 1939-jılı 10-mayda Qaraózek rayonınıń Qarabuǵa awılında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq insitutın pitkergen.

Shayırdıń «Qarabuǵa», «Ashuǵıńman», «Diýdar», «Sen tuwılǵan aqsham», «Pándiw-násiyat» atlı toplamları shıqtı.

T.Qabulov — Qaraqalpaqstan xalıq shayıru húrmetli ataǵına iye boldı.

1976-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

ÁY, PERZENTIM!

Áy, perzentim, saǵan pándiw-násiyat,
Kisini sırtınan sayıwshı bolma.
Sıyla ustazıńdı atańnan zıyat,
Lábizi-ıqrarıńnan tayıwshı bolma.

Ullı hám qúdiretli kúshlerdi tanı,
Íǵbal-mártebe dep bilgeyseń anı.
Saǵan dáwlet bolmas atańnı malı,
Miynetsiz esaptan bayıwshı bolma.

Qoldan kelse, jaqsılıq qıl adamǵa,
Sharapatı tiyer erteń saǵan da.
Zor jigerbent bolǵıń kelse zamanǵa,
Algıstan basqanı alıwshı bolma.

– Balam, sağan aytaman,
Tákirarlayman qaytadan:
Ata sózi – aqıl sóz,
Onnan durıs paydalan.
Bileseñ be, ol sağan,
Erteñ — aydın jol sağan.
Ata-anasın beline
Baylap júrer qaysı adam?

Alsañ eger aqıldı,
Bolsañ eger aqıllı,
Bul ómirden bárhama
Alasañ óz haqındı.
Násiyatım: sol, balam,
Parasatlı bol, balam.
Bolsañ, bol tek márt adam,
Bolma biraq jartı adam...

* * *

Bárin bilmesen de, balam, sonı bil,
Kemege mingenniñ bolar janı bir.
Hár demiñe nan pisse de, sol nangá
Janındağı joldasıñdı jarı qıl.
Jaman aytpay jaqsı joq, kún bolğanda,
Jobañ nedur sen alasañ báribir...

BALAMNÍN BALASÍNA

Bılay dep aytajaqpan,
Balamnıñ balasına:
– Janganıñ abzal, haqtan
Qalgansha jalasına.

Paydalı jay izleme,
Birewdiñ panasınan.
Suw kórseñ, sayız deme,
Keshpey say-salasınan.

Heshqashan shekelenbe,
Kele ber ırasınan.
Álemde awır zat joq,
Adamnıñ gúnasınan.

Jalınıp, jalpayma da,
Táğdirdiñ sharasına.
Al, sonnan tal shaynasañ,
Túspeymen arasına.

Usılardı aytajaqpan,
Balamnıñ balasına.
Janganıñ jaqsı, haqtan
Qalganshı nalasına.

* * *

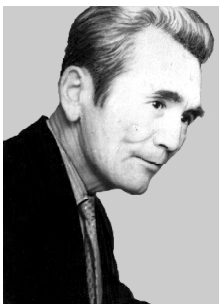
Bul sózim barıp jetkey,
Olardıń sanasına.
Ataǵa qarap óskey,
Balamnıń balası da!

BIR AWÍZ SÓZ

Sonsha awır júkti kótergen adam,
Kótermewi múmkin bir awız sózdi.
Sóz keltirmew ushın ózine ol hám,
Tastıń awırlıǵın sezse de, tózdi.

Ne ushın degende, bilip qoy balam,
Jurt jaqsı sóz ushın janınan keshti.
Bir awız sóz ushın Baysarı babań,
Jiydelibaysınnan jat jurtqa kóshti.

Bayniyaz QAYÍPNAZAROV (1916-2001)

B.Qayıpnazarov 1916-jılı 25-avgustta Shımbay rayonında tuwılǵan. Shayırdıń «Qosıqlar», «Xalıqqa xızmet qıaman», «Altın gúz», «Quwanış qosıqları», «Bozjap boyında», «Kók emen», «Qızıl gúl», «Súy dostım», «Meniń Watanım», «Meniń baxtı», «Eki ayaz», «Nárwan», «Gúldáste», «Men seniń bir shaqańman» sıyaqlı toplamları bar.

B.Qayıpnazarov — Qaraqalpaqstan xalıq shayı

1939-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

USTAZLAR

Bizdi tirkep dizimge,
Kónliktirip tózimge,
Sana qosıp sezimge,
Bilim bergen ustazlar.

Xalıqtıń qızı-ulna,
Kitap berip qolına,
Bilimniń eń shıńına,
Jol siltegen ustazlar.

Oqıtıp jas balanı,
Ósirip oy-sananı,
Bol dep istiń mamanı,
Ilim bergen ustazlar.

Biz tártipli balamız,
Oqıwǵa kúsh salamız,
«Bes» bahasın alamız,
Tayarlanıp ustazlar.

Balalıqtı gúzetip,
Shalalıqtı dúzetip,
Durıslıqtı sóz etip,
Tálim bergen ustazlar.

Shın sóylewge sózlerdi,
Úyrettińiz bizlerdi,
Algıs aytıp, sizlerdi, —
Húrmetleymiz ustazlar.

SHIYRIN NE BAR BALADAY?!

Kóp oylayman úydiń ishın,
Shette júrsem kóbirek,
Pitse oyǵa alǵan isim,
Elge qaytsam tezirek.

Shúldir-shúldir sóylep ketse,
Sózi shiyrin qızıqlı,
Sóytip maǵan inam etse,
Kórsetse kóp qızıqtı.

Meni kútken úy ishimdi,
Saw-salamat kórsem men,
Márgiyalı jas gúlimdi,
Qolǵa alıp súysem men.

Qáwmetine kewlim tolıp,
Baqсам ayday júzine,
Názerimdi gúldey bolıp,
Tartsa ábden ózine.

Erkelese shawıp kelip,
Boylarıma asılıp,
Saǵınıshlı júzin kórip,
Tursam mawqım basılıp.

Ísıq júzi gúl-gúl dónse,
Jaynay tússe laladay,
Aqıl-esli ziyrek ósse,
Shiyrin ne bar baladay?!

BAXÍTLÍ BALALAR

Jaynağan ómirdiń gúli,
Gúllengen baǵdıń búlbili,
Quyash tay ashıq kewilli,
Baxıtlı, shadlı balalar.

Oqıw ushın sal zeynińdi,
Íqlas etip buw belińdi,
Húrmetle, sıyla elińdi!
Anańızday súy, balalar.

Sizde joq turmıstıń tarı,
Kewlinde joq qayǵı-zarı,
Húr Watannıń baxtıyarı,
Quwanışlı márt balalar.

Tuwlǵan jer — tuwǵan ana,
Ananıń bawırında bala,
Watanǵa qorǵan bolmaǵa,
Gúldey jaynap ós balalar.

Talpınǵan tilek talantlı,
Qıyalı qustay qanatlı,
Oqıp úyrengen sawatlı,
Bilimniń dostı balalar.

Jigerli er, shadlı júrek,
Alıp ushqan jas kókirek,
Jaslıq waqıtta kóbirek,
Oqıń, úyreniń, balalar!

Ábdıqádir QAYÍPOV (1963)

Á.Qayıpov 1963-jılı 5-fevralda Qanlıkól rayonınıń Qulamet jıraw atındaǵı diyqan-fermer xojalıǵında tuwılǵan.

Nókis mámleketlik universitetiniń filologiya fakultetin sırttan oqıp pitkergen.

Á.Qayıpovtıń «Jorajan» (2000) qosıqlar kitapshası, «Dáslepki sawǵa» (2001) atamasında prozalıq shıǵarmaları, «Tiri jetim» (2002) povesti, «Shúkirlik» (2015)

qosıqlar toplamı shıqtı.

Ádebiy ismi: Muńlı

2002-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

SUM TÚLKI

(*ertek*)

Bir ańızdı esittim men,
Bolǵan deydi erte waqta.
Túlki elge qazı bolıp,
Otırıptı Bóri taqqa.

Túlki, Bóri – ekewi de,
Bolar eken dım ósh mutqa.
Dım kóbeyip nahaq isler,
Qıyın bolǵan deydi jurta.

Kópshik qoyıp sóylep Túlki,
Xandı ábden biylep aldı.
Pisent etpey xan basqanı,
Tek Túlkige qulaq saldı.

Túlki alıp zańdı qolǵa,
Sheshti dawın haywanlardıń.
Sheshe berdi paydasına,
Onıń tilin tawǵanlardıń.

Túsinbegen «men haqpan» dep,
Qazı aldına bara berdi.
Túsingeni jolın tawıp,
Sum Túlkige para berdi.

Qazı sóylep gázzap sózin,
Dım kóbeydi urlıq-zorlıq.
Jatıp isher kórip payda,
Miyetkeshtiń kúni qorlıq.

Sum Túlkiniń islep júrgen,
Bildı Bóri barlıq isin.
Kórmegensip júre berdi,
Alǵannan soń óz úlesin.

Sol Túlkiniń arqasında,
Kúnde bázim, hár kúni toy.
Basqanıń ne keregi bar,
Qalay endi dep aytsın qoy.

Qaptalınan qaldırmastan,
Oyınshı hám saz-sáwbetin.
Bóri qurdı shaǵalmáslik,
Oylap kórmey aqıbetin.

Qazı hám xan qaptalında,
Gil buralqı xızmet etti.
Haq-nahaqqa qaramadı,
Qarsı shıqsa jer tisletti.

Ne islese bárin Túlki,
Dedi ullı xan pármanı.
Xanǵa qarsı shıǵa almay,
Qurıdı xalıqtıń dármanı.

Kóteriw ushın hámelge,
Soralmadı uqıp, aqıl.
Tek esapqa alınadı,
Pulı bar ma, kinge jaqın.

Háwij alıp paraxorlıq,
Gil górsawat basqardı el.
Oqıǵanlar atızda júr,
Qolǵa alıp ketpen hám bel.

Ayaq qosa almay zamanǵa,
Birew ushın keń dúnya tar.
Eki asar ebin tapqan,
Birewge tar soqpaq-gúzar.

Bir ájayıp zaman boldı,
Kisesinde pulı bargá.
Biraq eldiń puqarası,
Ólmes kúndi kórdi zorgha.

Arqa qayda, qubla qayda,
Bilmese de oń-teris parqın,
Shımshıǵı búrkit kórindi
Qazı, xanǵa bolsa jaqın.

Murındıq balası Porsıq,
Oyran etti palızlardı.
Aqsham kelip más halında,
Azapladı Qorazlardı.

Qol saldı ol Mákiyenge
Kózinshe ata Qorazdıń.
Balasıman dedi xannıń
Zeynine tiydi birazdıń.

Porsıqqa shıq dep jekpe-jek,
Shıdamay Saǵal shaqırdı.
Tiyme dep miyman zeynine,
Qoraz Saǵalǵa baqırdı.

Qarsılasıp Porsıq penen,
Saǵal tumsıǵı uwıldı.
Bolısam dep Tawıqqa,
Elinen ózi quwıldı.

Tórt tárepi bolıp qubla,
Oǵan etpes heshkim kesent.
Jalǵız dayısı Jalǵızaq
Kim bolsań da etpes pisent.

Kúndiz uyqılap, túni menen,
Basqıladı daqıl qoymay.
Kóringendi tonay berdi,
Dúnyaǵa hesh kózi toymay.

Hátte alıs jiyenleri,
Kózi kórer, kewli soqır.
Merekede mushtay bolıp,
Jasúlkennen tórde otır.

Ári shıdap, beri shıdap,
Ábden sabır kese toldı.
Aqırında awdarıspaq,
Etetuǵın waqıt boldı.

Barlıq haywan jannan toydı,
Isi aylandı kerige,
Tórt-bes Saǵal til birigip,
Qarsı shıqtı xan Bóriǵe.

Bul kórinis háwij alıp,
Astań-kesteń bola qaldı.
Men ne qılsam degen qıyal,
Sum Túlkini oyǵa saldı.

Quyırǵı menen oylasıp,
Toqtadı ol bir sheshimge.
Biraq ta tapqan aqılın,
Aytpadı sirá heshkimge.

Zamanıń saǵan baqpasa,
Zamanǵa dedi óziń baq.
Qımbat hám sulıw terińdi,
Saqlawdıń tezden jolın tap.

Túlki sezip aldın boljap,
Keleshekti kóre bildi.
Xalıqtıń alǵan baǵdarına,
Xalıqtan burın júre bildi.

Saǵal ótkerdi májilis,
Jıynap barlıq xalıqtı.
Ayırıw ushın eldegi,
Nahaqlıq penen haqlıqtı.

Bileyin dep xan awhalın,
Sum Túlki sırttan qaradı.
Jaqlawshı az, al qarsılar,
Kóp eken turıp sanadı.

Atılıp shıqtı minberge,
Dım ǵáriyp kórsetip ózin.
Tilge sheshen ol sóyledi,
Pal tamızıp hárbir sózin.

Bóri paqır táme etti,
Túlki meni aqlaydı dep.
Saǵal oyladı Túlkini,
Tabaqlasın jaqlaydı dep.

Sum Túlki bılay basladı,
Qollayman dep Saǵal sózin,
Haqıyqatlıq umıt boldı,
Joyıw kerek xannıń kózin.

Bóri elge xan bolǵalı,
Kórgen kúnimiz qurısın.
Búlgin salıp óz eline,
Kóriń dedi xan turısın.

Elge kerek hadal basshı,
Sezıp júrmen bunı ózim.

Usınaman men Saǵaldı,
Dep tuwardı Túlki sózin.

Bul sózine xan Túlkini,
Jinnen beter kórdi jaman.
Xandı jaqlap sóylegenler,
Awıp ketti Saǵal taman.

Nahaq iske qoldı ursañ,
Pash bolarıń anıq aqır.
Ózi bilip is tutpay xan,
Taxttan juda boldı paqır.

Erip Túlkiniń sózine,
Saw basına sawda saldı.
Al sum Túlki tawıp ebin,
Abırayın saqlap qaldı.

Qarsı shıǵıp óz xanına,
Qaharmanǵa ol aylandı.
Saǵal – xanı, al sum Túlki,
Bas wázir bolıp saylandı.

Eldiń ǵamın oylaǵanǵa,
Bas wázirlik awır talap.
Biraq Túlki úyrenbegen,
Hadal islep, etpey qılap.

Janın qıynap sóz júzinde,
Qara basınıń ǵamın jep.
Tur uyalmay wáde berip,
Dúzeymen eldi ózim dep.

Marapatlar taza xandı,
Sum Túlkode kóp ǵoy ilim.
Shıǵıp aldı oń jaǵına,
Saǵaldıń da tawıp tilin.

Iyilip Bóri aldında,
Sálem berip tursa burın.
Hátte sálemin almadı,
Endi oğan qarap qırın.

Hár kúni kirdi aldına,
Sağaldıń tórt búgilip.
Ol ózin isker kórsetti,
El ushın júrgen juwırıp.

Oyласqan bolıp Sağalğa,
Isley berdi óz bilgenin.
Quyırığısań, – dep Bórińiń,
Quwdaladı jek kórgenin.

Kir izlep tırnaq astınan,
Qoydı bálege basların.
Jer awdarıp, quwdı elden,
Ağızıp kózden jasların.

Tek ózine unağannıń,
Jaman tárepın jasırdı.
Xan kózine ay kórsetip,
Maqtawın ábden asırdı.

Solay Túlki sóz júzinde,
Qayta qurdı hám qurıldı.
Túlki ğoy ol negizinde,
Islegen isi burınǵı.

Seyfúlgábit MÁJITOV (1869-1938)

S.Májitov — XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatın baslawshılardıń biri, shayır, prozaik hám dramaturg. Ustaz hám aǵartıwshı S.Májitov 1869-jılı Qazan guberniyasınıń Arshan mákanında tuwılǵan.

S.Májitovtıń birqatar shıǵarmaları ózi dúzgen «Álipbe» (1925), «Oqıw kitabı» (1925), «Egedeler sawatı» (1925), «Qaraqalpaq ádebiyatınıń juyntıǵı» (1928) hám shayırdıń óziniń «Tańlamalı shıǵarmaları» toplamında (1965) orın alǵan. Sońǵı jılları shayırdıń «Ata menen bala» (1970) degen gúrrińler toplamı hám «Shıǵarmaları» (1993) qayta jarıq kórdi.

S.Májitov dramaturgiya tarawında «Sońǵı selteń» (1928), «Sabaq», «Jigit boldıq», «Ernazar alakóz» (1927), «Baǵdagúl» (1935), «Gúlim-Tayman» sıyaqlı pesaların jazdı. Jazıwshınıń «Qulmurat», «On toǵız», «Súyin hám Sara» romanları qoljazba túrinde saqlanıwda.

*Talantli qálem iyesi jazıqsız jazalaw jıllarınıń qurbanı bolǵan
hám kóp shıǵarmaları joǵalıp ketken.
1934-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.*

ANA SÚYMISHI

Kim bolur – senlerdi eń jaqın kórgen,
Janın pidá qılǵan seniń jolında,
Tuwǵannan ólgenşe sol oyda júrgen,
Pikiri-zikiri mudam seniń tuwrında.

Jaqsı bolsań, kórip quwanǵan kimdur,
Ayalap, aymalap tolǵanǵan kimdur,
Jılap kózde jası kól bolǵan kimdur,
Jaman, jalqaw bolsań, bolmay arında.

Tún uyqısın bólip, tünler uyqılamay,
Áldiwlep, uyqılatıp, ózi dem almay,
Tek sennen basqanı ráhát dep bilmey,
Kún-tún tilegińde, turar zarińda.

Balalar, kim sizdi eń jaqın súygen,
Quwansań, quwanıp, qayǵıńa kúygen,
Bawrına ot jaǵar, qabaǵın úygen,
Ol – anadur, ǵamxorıń sol barında.

Shetke ketseń, bolıp kózinen ǵayıp,
Turar kúni bolmas, bir kún tınshayıp,
Qayǵıda qalǵanı baǵınan tayıp,
Xat jazıp tur, quwant tez-tez sawında.

Sarǵayıp jolında kún-tún bolıp zar,
«Kelmediń» dep bolar kórmege qumar,
Ananıń kewlinde ne árman bolar,
Adam bolıp qaytsań janıń sawında.

ĠAPÍLLÍQ

Kisiniń wájin sorap al,
Sońǵı jaǵı daw bolmasın,
Kórmegen jerdi ańlap bas,
Qurıp qoyǵan aw bolmasın.

Awǵa túspesin ayaǵıń,
Puqtaraq bolsın oyaǵıń,
Joldan shıǵıp ketken jaǵıń,
Ushpa biyik taw bolmasın.

Sapar shıqsań, joldan qaytpa,
Oylap ayt, sózdi molaytpa,
Birden ashılıp sır aytpa,
Ol seni barlaw bolmasın.

Ádepten tanabıń bos tut,
Asıqpa, lekin. Kún kesh tut,
Ábden sınap, keyin dos tut,
Tutqan soń aldaw bolmasın.

Dos tabarsań, maqtanarsań,
Jawǵa qarsı taqlanarsań,
Sırt dushpannan saqlanarsań,
Dos ishmerez jaw bolmasın.

Bedewge is túspes hár kún,
Kerek bolar ol da bir kún,
Basa-bas bolsa bir súrgin,
Mingen atıń shaw bolmasın.

TIRI QORQAQ

Adamzat hám eki túrli,
Biri — batır, biri — qorqaq,
Batırman dep kóp maqtansa,
Sol adamnıń ózi qorqaq.

Sırttan maqtanıp jiltırap,
Ishten qaljawrap, qaltırap,
Bolar-bolmasqa albırap,
Kelispeydi qurı qorqaq.

Albırağan tez boldırar,
Qayğıdan júzin soldırar,
Awzındağısın aldırar,
Bola berse, kári qorqaq.

Adamday is qılalar ma,
Kópten payın alalar ma,
Adam bolıp sanalar ma,
Bola ğoysa shını qorqaq.

Kórsetkendey bir isi joq,
Isi bolsa jemisi joq,
Jigitliktiń kemisi joq,
Kemsitkendey mini qorqaq.

Batıp baralmay qasına,
Shıdatpay tutım-susına,
Is túskende óz basına,
Maqtanshaqtıń bári qorqaq.

SHÍMSHÍQ BILEN KEPTER

Dán izlep-izlep bir shımshıq barıp,
Ilindi jazdırmaz mákkem duzaqqa,
Qaza solay bolsa, ne shara qılsın,
Sargayıp otırdı qarap jan-jaqqa.

Bir kók kepter kelip bádabat qıldı,
Anı aqılsız dep málamat qıldı,
Aqmaqsań dep ózin dana at qıldı,
Dedi, — men qalmaspan bunday azapqa.

Kóziń bar bolsa da, esiń joq eken,
Hiylege esi bar aldanarmeken,
Kim kúlmes sendeyge aqlı bar degen,
Maqtanǵanı sozılmadı uzaqqa.

Kóp sóylep oylandı dáne termege,
Ash edi lepsiniń haqın bermege,
Táǵdir oǵan jay bermedi kórmege,
Ózi de ilinip tústi duzaqqa.

Tólepbergen MÁTMURATOV
(1939-1984)

T. Mátmuratov 1939-jılı 1-sentyabrde Qaraózek rayonında tuwılǵan. Tashkent mámleketlik universitetin pitkeren.

Shayırdıń «Aq terek pe, kók terek» (1964), «Lirika» (1966), «Gózzallıq oyandı» (1970), «Aysánem» (1973), «Ashılısıw» (1977), «Jaqsılıq sarayı» (1986), «Arzıw shámeni» (1981), «Juldızlar janar» (1989) degen toplamları basılıp shıqtı.

T. Mátmuratov — Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıǵınıń laureatı (1986).

1969-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

AQ DÁPTER HÁM AQ KEPTER

Aq dápterim hám bar meniń,
Jol-jol sızıqları bar,
Ishlerine jaylasqan,
Jazıwlarıń baǵı bar.

Aq dápterim mısalı,
Aq qar jawǵan dúzlerdey,
Oǵan túsken háripler,
Qapǵa túsken izlerdey.

Aq dápterim mısalı,
Aydın ashıq jolınday,
Sonıń ushın men onı,
Súyemen tap janımday.

Aq dápterge qoyılǵan,
Muǵallimniń «besi» bar...
Meni quwandıradı,
Kórgen sayın usılar.

Aq kepterdiń súwretin,
Aq dápterge salaman,
Men mudamı tınıshlıq,
Tárepdarı bolaman.

ОҢИМІЗ ВУЗІЛДІ...

Bizler úsh-tórt bala bolıp,
Oynap júrdik sharbaqta,
Birew kórip qoymasın dep,
Qarap júrdik barlap ta.

Arman-berman juwirıstıq,
«Urıs-urıs» oynadıq,
Keshke deyin oynay berdik,
Biz oyınǵa toymadıq.

Biz oynadıq «urralasıp»,
Biz oynadıq «atısıp».
Biz oynadıq buǵıp júrip,
Aqımlarda jatısıp.

Bir waqları keldi bizge,
Saqalı bar bir ǵarrı,
Kózlerinde kóz áynegi,
Shapanı bar bir ǵarrı.

Bárimizdi jıynap alıp,
Ǵarrı bizge bılay dedi:
– «Usı urıs oyının,
Tawıp júrgen kim-ay?» dedi.

Sonda bizler ań-tań boldıq,
Bir-birewge qarasıp.
Násiyatın ayttı ġarrı.
Sońınan sál juwasıp.

– Bir-birewdi atıw degen,
Jaman ádet balalarım,
Barlıq waqta qádirleńler,
Tımshlıqtıń jolların,

Pútkil dúnya júzinde,
Bolmasın hesh taqa-taq.
Bul – ómirdiń daraǵı,
Óse bersin shaqalap.

Birewińizdiń atıńız,
Paraxat dep qoyılǵan...
Sonıń ushın bolıńlar,
Bir-birińe miyirman.

Sol ġarrınıń sózinen,
Sonnán berli oynamaymız,
Aqıllılıq sezildi.
Solay etip bizlerdiń,
Oyınımız buzıldı.

Sonnán berli oynamaymız
«Urıs-urıs» oyunın,
Ílaqtırıp tasladıq,
«Qural-jaraq» buyımın.

...DEGEN BALA BAR

Aydos degen bala bar
Há, balalar, balalar,
Aydos degen bala bar,
Anasınıń appaǵı,
Genjetayı sanalar.

Ol baqshaǵa qatnadı,
Jaqsı sózdi jaqladı,
Pıshıq kórse kóshede,
Úyge ákelip saqladı.
Azan menen turdı ol,

Bet-qolların juwdı ol,
Keshte pıshıgın qushaqlap,
Uyqılap qalıp júrdi ol.
Házir Aydos basqasha,
Kitap oqıy basladı,
Kenshimeydi kewili.

Álipbesin ashpasa.
Mektepke qalmay baradı,
«5» bahasın aladı,
Álipbesin qushaqlap,
Keshte uyqılap qaladı.

NURBERGENGE

Domalatıp tobińdı jerge,
Eńbekleyseń izinen qalмай.
Kóringen zat — záhár me, em be?
Talpınasań ayıra alмай.

Jańa sende baslandı ómir,
Oyınqumar, qızıq balalıq.
Bári sağan kóriner táwir,
Barlıq náirse sağan jańalıq.

Kórgen zatiń qoz ba, ya gúl me?
Qızıqsınıp uslap alasań.
Parıqlamaysań: shoyın ba, zer me,
Sol ushın ele balasań.

Qollarına bergen zatımdı,
Geyde jerge ılaqtırasań.
Men qoysam da seniń atıńdı,
Usı bastan meni urasań.

Bári sağan bolsın, balam-ay,
Qanshama kóp oyınshıqlarıń.
Geyde jalıgasań qaramay,
Hám de taslap keteseń bárin.

Úlkeygende izińe erip,
Bul ádetiń barıp turmasın.
Ómir sağan oyınshıq bolıp,
Ómir seni jalıqtırmasın.

BEKAN

Bizin Bekan bes jasta,
Oqımaydı klasta,
Ózi taza júredi,
Jolamaydı ılasqa.

Gúlnara NURLEPESOVA (1961)

G.Nurlepsova 1961-jılı 5-iyunde Qaraózek rayonında tuwılǵan. Tashkent mámleketlik universitetiniń jurnalistika fakultetinde bilim alǵan.

G.Nurlepsova «Qaylardasız, gúmis bulaqlar?!», «Hasla nashar demeń bizdi, aǵalar» atlı qosıqlar toplamlarınıń avtorı. 2005-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası

BIZ — BAXÍTLÍ BALAMÍZ

Bul paraxat watanda,
Jasaw baxıt adamǵa.
Bilim alıp, shınıǵıp,
Qosılamız qatarǵa.

Biz — baxıtlı balamız,
Aqıllımız, danamız.
Erteńgi kún elimniń,
Batırları bolamız.

Biz doslıqta jasaymız,
Kúlimlegen kún, aymız.
Alpamıs, Gúlayımday,
Batırlarǵa uqsaymız.

Jámleńissek bárimiz,
Bizler eldiń sánimiz.
Shadlıq, baxıt, quwanış,
Hárbir atqan tańımız.

BIZ — ALPAMÍS ÁWLADÍ

Biz — Alpamıs áwladı,
Elimizdiń sawlatı.
Qanıımızda tasıp tur,
Gúlayımnıń ğayratı.

Keliń, doslar, balalar!
Soday sulıw dalalar.
Bul paraxat zamandı,
Ańsap ótken babalar.

Búgin bayram qarańlar,
Gúl jaynap tur alańlar.

Baxtıımızǵa saw bolsın,
Haq niyetli adamlar.

Kórseń awıl, qalanı,
Jaynap-jasnap baradı.
Bizler usı Watannıń —
Ul-qızımız qıraǵı.

Biz — Alpamıs áwladı,
Elimizdiń sawlatı.
Qanıımızda tasıp tur,
Gúlayımnıń ğayratı.

ÓPEPEK

Meniń atım — ópepek,
Basımda sulıw pópek.
«Óppek-óppek, ğııqq» desem,
Báhár kelgeni demek.

Men sulıw qus bolaman,
Daraqlarǵa qonaman.
«Egis waqtı keldi» dep,
Álemge jar salaman.

Jırshısıman báhárdiń,
Kún jılıǵan máhaldıń.
Ópepeklep shaqırıp,
Men ópepek atandım.

Men — ópepek, ópepek,
Basımda sulıw pópek.
Erte tańda sayrasam,
Maǵan júrmeń ókpelep.

ÁZIZ QARAQALPAQSTAN

Keleshegi ullı watan,
Kindik qanıam tamǵan mákan.
Meniń ushın joqdur bahań,
Áziz Qaraqalpaqstan.

Shólde kiyik, maralıń bar,
Arqa jaqta — Aralıń bar.
Paxta, salı, sazanıń bar,
Dańqlı Qaraqalpaqstan.

Naqratı;

Gózzal bostanım,
Tilde dástanım.
Tuwılǵan jerim,
Áziz Qaraqalpaqstan.

Ne aytsam sol bolar bárjay,
Balalığı́m altın tańday.
Súyemen men seni janday,
Áziz Qaraqalpaqstan.

Baxtı́mızǵa tınısh zaman,
Ilgerileymiz alǵa taman.
Máńgilikke bolǵıl aman,
Anam Qaraqalpaqstan.

ÁTKÓNSHEK

Qanday jaqsı átkónshek,
Kútip turmız biz náwbet.
Átkónshekke asılıp,
Ushajaqqız pálpállep.

Bálentlep pát alamız,
Kókten jerge baǵamız.
Qıyalımız sharıqlap,
Juldızǵa jol salamız.

Párwaz etip ushamız,
Bálent kókti qushamız.
Erteń bir kún erjetsek,
Bizler Ayǵa ushamız.

MEN BALAMAN

Men balaman, balaman,
Etken isi shalaman.
Hár qádemim patshalıq,
Ne qálesem alaman.

Sabırınıdı sınayman,
Kóзде jasım bulayman.
Aytqanıma kónbeseń,
Boyım taslap jılayman.

Tınlamay duw-sıyıńdı,
Kóshirermen miyińdi.
«Má, shıraǵım, ala ǵoy»,
Dep bererseń tiyindi.

Sonda zıńǵıp keterseń,
Etpes isti eterseń.
Epeklep aldımda,
Páyik bolıp óterseń.

Men sonıńday balaman,
Túrli jolǵa salaman.
Qálesem men bazardıń,
Bárin satıp alaman.

Men bir patsha balaman,
Ne qálesem alaman.
Kózdi ashıp-jumǵansha,
Úlken jigit bolaman.

QUWIRSHAĞIM

Quwırshaǵım — Gúlayım,
Ózi sonday múláyım.
Shashı kirlep qalmasın,
Jiltıratıp juwayın.

Shashın tarap óreyin,
Shóllese suw bereyin.
Doslarımdı shaqırıp,
Úyge ertip keleyin.

Tazalıqlı bolayın,
Shashlarımdı tarayın.
Quwırshaǵımdı qushaqlap,
Men baqshama barayın.

Úyde «úy-úy» oynaymız,
Biz qızǵanshaq bolmaymız.
Quwırshaq penen oynawdıń,
Qızıǵına toymaymız.

Sadıq NURÍMBET ULÍ

(1900-1972)

S.Nurımbet ulı 1900-jılı Kegeyli rayonında tuwılǵan. Bolajaq shayırdıń qalıplesiwinde aǵası – belgili shayır Sıdıq Toqpan ulınıń tásiiri kúshli bolǵan.

Shayırdıń qosıqları 20-jullardan baslap aq xalıq arasına tarqala baslaǵan. Sadıq shayırdıń «Biziń Watan» (1940), «Jeńimpaz xalıq» (1942), «Batırlar alǵa» (1944), «Baxtıyar» (1950), «Túlkishek» (1956), «Farxad» (1958, 1978), «Jipekshi Jańıl» (1961), «Jańa zaman jırları» (1962), «Qanalar» (1968) degen toplamları basılıp shıqtı. Bunnan tısqarı shayır shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı (1971,1972) járiyalandı.

S.Nurımbetov — Qaraqalpaqstan xalıq shayırı (1942), Ózbekstan xalıq jırshısı (1957).

1939-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

JUMBAQLAR

Hár tárepke ushadı,
Gúl pópegin qushadı,
Kúni menen tapqanın,
Bir ıdısqa qosadı.

(palhárre)

* * *

Kıp-kishkene qus eken,
Kórkem, sulıw tús eken,
Qanatlınıń sheberi,
Qarap tursań usı eken.

(qurqiltay)

* * *

Tiykarı – shóp,
Ál-qızıl shoq,
Jawdırar kózge,
Báhár, jaz, gúzde.

(qangúli)

* * *

Júysiz, pitew aq shatır,
Óne boyı tap-taqır,
Ishin ashıp qarasań,
Eki túrli as jatır.

(máyek)

* * *

Ózi bir zat dumalaq,
Tiyseń keter jumalap,
Bolmasa da jazıǵı,
Júrер ballar quwalap.

(top)

T Á R I P L E R

AQLÍQ QÍLÍGÍ

Biz maqtasaq bókeni,
Aǵası jek kóredi,
«Bóke jaman, men apaq»,
Degen sózdi bileđi...
Sóytip júrip ózi de,
«Úkem meniń jaqsı» dep,
Betinen shorp-shorp súyedi.

TENTEK

Oyınshıqqa toymaydı,
«Oyınshıq» dep qoymaydı,
Tenteklik etip jılasam,
Áperer, – dep oylaydı.

Ketiredi mazanı,
«Áper» dep awzı tozadı,
Al oyınshıq áperseń,
Bir oynamay buzadı.

QÍZÍQ SORAW

– Adam balası – bóbek,
Qoyan balası – gójek,
Tawıq balası – shóje,
Pıshıq balası ne, áje?!

– Mal balası – buzaw,
Qoy balası – qozı-aw,
Túye balası – bota,
Túlki balası ne, ata?!

Jumaniyaz ÓTENIYAZOV
(1959)

J.Óteniyazov 1959-jılı Taxtakópir rayonında tuwılǵan. Nókis mámleketlik universitetiniń huqıqtanıw fakultetin pitkergen.

Shayırdıń «Jańa jıl» (1988), «Sholaq jayın» (1991), «Eki maqtanshaq» (1996), «Tınıshlıq saqshıları» (1996), «Úmit shuǵlası» (2006), «Uzın hám kelte» (2007), «Watandı súyip jasa» (2007) «Jıńǵıl gúlleri» (2015) «Monshaq» (2017), «Araldaǵı akula» (2018) degen toplamları, «Ananıń júregi» (1987), «Sekseninshi jıllar» (1989), «Aydos biydiń ármanı» (2007) poemaları baspadan shıqtı.

A.Pushkin, M.Lermontov, V.Gogol, K.Ushinskiy, K.Chukovskiydiń birqatar shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

1992-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

GÚLZADANÍN BAǴÍ BAR

Aq teregi úlkeygen,
Tut teregi kórkeygen,
Japıraǵın jel súygen,
Jasıl qara talı bar.

Alma, júzim, qárelı,
Kórseń jegin keledi,
Jazda qızıl shiyeli,
Kirseń bári tabılar.

Gúllese gúli appaq,
Biyik ósken shaqalap,
Biri — qızıl, biri — aq,
Eriktiń ne palı bar.

Jasırınbaq oynıǵa,
Tal arası qayım-dá!
Ámiwdárya boyında,
Gúlzadanın baǵı bar.

QAR

Appaq-appaq,
Gúljámiyla!
Appaq-appaq,
Qarğa qara!
Qara talğa,
Qonıp atır.
Qara tallar,
Tońıp atır!

Appaq-appaq,
Gúljámiyla!
Anañ qara,
Appaq qarğa –

Qara ğarğa,
Qonıp atır!
Ayaqları,
Tońıp atır!

Japta qatqan,
Muzğa qara!
Muzda júrgen,
Qızğa qara!
Muz — sırganaq,
Bolıp atır.
Qızdıń qolı,
Tońıp atır!

BESKE TOLDÍ GÚLZADA

Jawın jawar tınbastan,
Tamıp turar tambastan,
Ústi ılay bolmasthan,
Úyde oynar Gúlzada.

Aǵası da jumısta,
Apası da jumısta.
Jumısları alısta,
Tez saǵınar Gúlzada.

Jawın quyıp tursa da,
Oqıwda júr Nurzada.
Áynek jaydıń aldında,
Kútip alar Gúlzada.

Aygúl ketti mektepke,
Polat ta júr mektepte.

Zámiyranı kútpekte,
Aqlı bar Gúlzada.

Kúshigine «kish-kó!» dep,
Pıshıǵına «pish-kó!» dep,
«Kırgizeyik, ishke» dep,
Ayap turar Gúlzada.

Kúter kempir apasın,
Tanır dayı atasın.
Álipbesin, papkasın,
Taza tutar Gúlzada.

Túrli qıyal oylaydı,
Ayaqoyın oynaydı.
Endi qıyqań bolmaydı.
Ol — bes jasar Gúlzada.

Seydabulla PIRJANOV
(1940-1997)

S.Pirjanov 1940-jılı 2-fevralda Shimbay rayonındaǵı Keńes awılında tuwılǵan.

Shayırdıń «Gúldáste» (1972), «Bayterek» (1975), «Sayaxattı súyemiz» (1977) «Jaǵıs» (1978), «Qırqınshı báhár» (1981), «Qıyal qanatı» (1984), «Balalıqtıń bir kúni (1987), «Ómir aǵısı» (1990), «Jasıl jaǵıs» (1995) degen qosıqlar hám poemalar toplamları basılǵan.

*S.Pirjanov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miynetini sińgen mádeniyat xızmetkeri.
1978-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.*

OQIWSHININ QOSIGI

Men balaman, balaman,
Jaqsı iske talaban,
Etse birew erkelik.
Dım oylanıp qalaman.

Kún kúlimlep qaraǵan,
Men baxıtlı balaman,
Kim úlgili, kim ziyrek,
Sonnan órnek alaman.

Men sonıńday balaman,
Jaqsılıqqa talaban,
Qosıq hám saz úyrenip,
Shad namaǵa salaman.

Men balaman, balaman,
Jaqsı iske talaban,
Tapsırmamdı tayarlap,
Oqıwıma baraman.

GULLER HAQQINDA

Baqshada gúller ósedi,
Dım ısıq kózge túsedi,
Balalar hár kún jıynalıp,
Qaysısı sulıw desedi.

Aq gúldi biri maqtaydı,
Qızıldı biri jaqlaydı,

Gúllerdiń kórkin aytısar,
Qaysısı sulıw tappaydı.

Olardıń aytar sózinshe,
Hár gúl sulıw ózinshe,
Balalar qáne oylanıp,
Durıs pa bul sizińshe?...

JOLDA

Oyınshıq alıp,
Jolǵa barıp,
Oynap júr edim,
Qáwipsiz der edim.
Shofyor kórdi,
Signal berdi,
– Hásseniy, háy bala,
Bermaǵan qara,

Mashina ótedi,
Basıp ketedi,
Sonı uq, – dedi,
Joldan shıq, – dedi.
Joldan shıqtım,
Úyge zıttım...
Uyaltar, durısım, –
Sondaǵı turısım.

OYNAǴANÍ TAMASHA

Quwanaman inimniń,
Oynaǵanı tamasha,
Kóp nárseni ózinshe,
Oylaǵanı tamasha.

Bir qaptalın baǵ etip,
Boladı geyde bezegen.
Kewlin sonsha shad etip,
Oynap júrer ne degen.

«Men shopırman», deydi ol,
Sóylegeni tamasha,
Topıraq tasıp geyde ol,
Soqqan bolar qalasha.

Keleshekten kóremen,
Buǵan kewli toların,
Oyınınan dóregen,
Talay shınlıq boların.

AZAT HÁM ABAT

Kishkene Azat,
Súwret saladı,
Al Abat oǵan,
Súysinip qaradı.

Ájaǵa:
– Anaw ne?
– Súwret,
– He-e, onda,
Maǵan da úyret.

OYÍN

Oyın degen qızıq-aw, Erte kel dep baǵana,
Qızıǵına toymaymız, Aytıp edi apam da,
Birewden birew ozıq-aw, «Umıta kórme, bola ma?»,
Geyde uzaq oynaymız. Dep edi aytıp atam da...

Oyın degen qızıq-aw,
Qızıǵına berildim,
Átteń, keshte uyalıp,
Apama zorǵa kórindim.

MENÍN ÚKEM

Menin úkem jarıtıwlı, Íqlasına súysinip,
Háriplerdi tanımas, Háriplerdi aytaman,
Sonda da ol qasınan, Maqtanışlı kúler ol,
Kitapların qaldırmaz. Jazıw jazar qaytadan.

Quwanadı hár kúni,
Waqıt qızıq ótpekte,
Úyrengeń sayın háripti,
Bargandıy úkem mektepke.

QOSHANTAY

Há qoshantay, qoshantay,
Kórkińe kóz qızǵandıy,
Júrisiń sonday tamasha,
Oynaysañ bazda azǵantay.

Arman-berman sekeńlep,
Shabasań geyde dikeńlep,
Balalar meni maqtasar,
Qozısı jaqsı eken dep.

Keñesbay RAXMANOV
(1942-2004)

K.Raxmanov 1942-julı 18-sentyabrde Kegeyli rayonınıń aymaǵında tuwılǵan. Shayırdıń «Saǵan asıǵaman» (1970), «Ómir tolǵanısları», (1974), «Tań ashıǵı» (1978), «Ómir, sen ullısań» (1981), «Mánzilim alıs» (1995) qosıqlar toplamları basılıp shıqtı.

K.Raxmanov «Kelin» (1976), «O dúnyaǵa mirát» (1976), «Jaralı júrekler» (1977), «Eglengen báhár» (1978), «Laqqılar emlew xanada» (1979), «Mamamnıń jetinshi bayı» (1989) sıyaqlı pyesaları teatr saxnalarında qoyıldı. K.Raxmanov — Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik sıylıǵınıń laureatı, Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen kórkem óner ǵayratkeri.

1972-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BALÍQ

Móldir suwda oynaydı,
Tereńine boylaydı.
Balıqshılar aw salıp,
Tutpaǵansha qoymaydı.

Marqa, súwen, sazanı,
Awqat ǵoy dım mazalı.
Balıqshınıń oyında,
Turadı — el qazanı.

Biz úlkeysek ele de,
Minip alıp kemege,
Asıǵamız tolqında,
Balıqshımız demege!

SÁLEM, MEKTEP!

Sálem, mektep — anamız,
Biz baxıtlı balańız.
Bilim izlep keldik biz,
Náwpire ber saǵamız.

Sálem, mektep – baǵımız!
Jarqıraǵan tańımız.
Kewli saqıy ustazlar,
Shákirtlikke alıńız!

Bárin este saqlaymız,
Isenimdi aqlaymız.

Sabaqlardan «5» alıp,
Klaslardan atlaymız.

Oqıwshımız endi biz,
Kóterińki kewlimiz.
Qulpıramız mektepte,
Gúldey bolıp mańgi biz!

Sálem, mektep — anamız,
Biz baxıtlı balańız!
Bilim degen sháshmeni,
Ańsap keldi sanamız!

ÓKINISH

Kúni menen top tepti,
Tepkende de kóp tepti.
Umıttı olar sabaqtı,
Umıttı olar mektepti.

Mine, demde tús boldı,
Barlıq isi push boldı.
Endi oyladı sabaqtı,
Endi oyladı «shkol»dı.

Úyge bergen tapsırma,
Qaldı oyınınıń astında,
Ayırılar mektepte,
Jamanıń da, jaqsıń da.

Salpıladaǵan qulaqshın,
Ústi-bası ilas dım.
Otırdı olar buǵısıp,
Urisınday klastıń.

Soray qoysa sabaqtan,
Ildirgeni saǵaqtan.
Olar eplep qutıldı,
Eń dáslepki saattan.

Keldi ekinshi muǵallım,
Aldında onıń buǵar kim?
Kóz astınan qaradı,
Túrlerine bulardıń.

Tikeytti ol Abattı,
Abat úydi qabaqtı:
– Tayarlana almadım,
Men muǵallım sabaqtı.

Náwbet jetti Azatqa,
Azat tústi azapqa:
– Mende waqıt bolmadı
Qaraǵanday sabaqqa.

Kúni menen top tepti,
Tepkende de kóp tepti.
Oylamadı usınday
Abıraydı tókpekti.

Wádesiniń bos bári,
Heshkim jaqın qospadı.
Endi olardı top qılıp,
Tepken yańlı dosları.

BALALÍQ

O, baxıtlı balalıq!
Sen erteńgi danalıq.
Búgin bilim alıp sen,
Ákeleseń jańalıq.

Sen ómirdiń bağısań,
Munarlarǵan tawısań.
Sen erteńniń shadlıǵı,
Sen erteńniń barısań!

Sen álemniń gúliseń,
Jarqıraǵan kúniseń.
«Quyash bolsın bárhama!»,
Degen yoshlı tiliseń.

O, baxıtlı balalıq,
Sendey bolıp jaralıp.
Gúllenemiz, ózińnen,
Jasaw ushın nár alıp!

O, baxıtlı balalıq,
Sen erteńgi jańalıq.
Seniń sulıw kúlkińnen
Jaqınlasar aralıq.

Sen ómirdiń jırısań,
Sáwlelengen nurısań.
Shıraymızdı kórkeytken,
Sen altınnıń puwısań!

Sen dúnyanıń janısań,
Shuǵla shashqan tańısań.
Sen elimniń erteńgi –
Namıs penen arısań.

O, baxıtlı balalıq,
Kewilde joq alalıq.
Seni jáhán qorǵaydı,
Qollarına pal alıp.

O, baxıtlı balalıq,
Kewliń qanday danalıq!
Shawıp ótken jerińnen,
Ornap atır qalalıq.

Sen dúnyanıń tiregi,
Sen dúnyanıń júregi.
Sen baxıtlı bolsań, tek.
Dúnya shad bolıp kúledi!

Xalmurat SAPAROV
(1932-2009)

X.Saparov 1932-jılı 20-martta Shimbay rayonında tuwılǵan.

Shayırdıń «Nálshe» (1959), «Jas usta» (1961), «Qurqıtay» (1965), «Baxıtlı balalıq» (1966), «Ayǵa ushıp barǵanda» (1970), «Meniń kúnlerim» (1977), «Quslar menen sırlasqanda» (1978), «Altın dáwrán» (1982), «Watań suńqarı» (1984), «Tábiyat – óz úyimiz» (1990), «Quyash balalarımız» (1992), «Balabaqsha qosıǵı» (1994), «Tábiyatqa sayaxat» (1997), «Kásibim-maqtanushım» (2004), «Sap denede – sap aqıl» (2006), «Kiyikler» (2009) qosıqlar toplamları basılıp shıqtı.

Qosıqları belarus, moldavan, tatar, qumıq, bashqurt, qazaq, túrkmen hám basqa da xalıqlar tillerine awdarǵanı.

X.Saparov — Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıǵınıń laureatı (1984).

Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri 1982.

1961-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BESIK JÍRÍ

Ay, ay balam, ay balam,
Oyinshıqqa bay balam,
Baxıtlı, shadlı zamanı,
Hámme jaǵı say, balam.

Ay, ay balam, ay balam,
Shiyrin sútke toy, balam,
Jılawıq bolǵan jaqsı emes,
Qıyqańlıqtı qoy, balam.

Ay, ay balam, ay balam,
Shapqılaǵan tay balam,
Erteńgi kúni erjetip,
Dańqındı elge jay, balam.

BALAMA

Aytar gápim balama:	Ílayıqlı atıña,
Adam kórki ar menen,	«Qıstıń kórki qar menen».
Sóyler túrli namağa,	Háripti dáslep úyreter,
Duwtar kórki tar menen.	Taxta kórki por menen.

BALA TILEGI

Oyınshıqlar kóp bolıp,	Sol kepterdiń súwretin,
Apam bolsa qasımda.	Salar edim albomğa.
Ósse gúller shoq bolıp,	Mashınanı harlatıp,
Ashıq aspan astında.	Asfalt jolda aydasam,
Sulıw awıl kelbeti,	Turıptı kewil unatıp,
Kepter ushıp qonǵanda.	Qıyalım kóp oylasam.

BALALÍQ

Áynegimniń aldında,	Tınıq hawa, kún ashıq,
Úsh-tórt bala oynadı.	Úyde qalay tura alar,
Oyınshıq bar qolında,	Oynap ketti doslasıp,
Dóńgeletip aydadı.	Bir maydanda balalar.
Aytıw kerek durısın,	Sırttan qarap turıppan,
Júzlerinen qan qashtı,	Kewlinde joq alalıq,
Sál nársenge urısıp,	Urısqańın umıtqan,
Ókpelesip tarqastı.	Jaqsı eken balalıq.

MEKTEBIM

Jaz qızıǵı sonday tamasha,
Bilmey qaldım qalay ótkenin,
Oqıw jılı keler dep qashan,
Asıgaman saǵan mektebim.

Sentyabrim keldi tağı da,
Quwanışqa bólep janımdı.
Jetelegen bilim bađına,
Sağındım men ustazlarımdı.

Baxtı kúlgen oqıwshı – jasqa,
Bári qımbat kún joq awısıq.
Xabarlađan «kir! dep klassqa»,
Sağındım men qońıraw dawısın.

Tınbay ósti sana-sezimim.
Sende ótken kúnlerim qızıq.
Asıđaman bolmay tózimim,
Kórineseń kózime ısıq!

KÜNDELİK DÁPTERDİN SÓZI

Qoylsa «bes» bahası, Bolar kewlim tasqanday. Qoylsa «eki» bahası, Betime tamğa basqanday.	Táreziniń bola ma, Sirá sennen ğárezi. Báribir men qalmayman, Qal, deseń de qasıńnan. Ata-anańa kórsetpey, Biraq, meni jasırmań!
Men bolaman shınında, Bilimińe tárezi.	

SABAQTÍN SÓZI

Kelgenimdi ómirge, Oqıwshım sen kórmediń. Sonshama kóp háripti, Qoliń menen termediń.	Tuwıldım poligrafta, Talay miynet etildi, Sızıp meni biraq ta, Shıjzbaylama betimdi.
Dúzgen avtor kitaptı, Jumsadı kóp tózimin, Ketti onıń kóp waqtı, Mayı tamıp kóziniń.	Jırtıp alıp qabımdı, Jaqsı emes tonañan, Awırtadı janımdı, Soğan qapa bolaman.

Oqıwshıǵa joldaspan,
Demeymen hesh bólekpen.
Óner – bilim shıńına
Barlıq waqta kerekpen.

Oqı, usla qolıńa,
Jaqtı bergen kúndeymen.
Hám dostıńman sırlaspan,
Barar joldı silteymen.

KITAP

Kitap — bilim sırlasım,
Aqıl quyǵan sanama.
Oqıǵanda yosh tasıp,
Jiger, quwat alaman.

Turmısım jaynap gúl attı,
Qaradım aldı-artıma,
Oqıǵan sayın kitaptı,
Túsindim ómir parqına.

Oqıǵanda kitaptı,
Ushatuǵın qustayman.
Oqımasam kitaptı,
Dánesi joq pushtayman.

Bararda úyge dúkannan,
Alaman kitap bos barmay,
Qısinganda ol maǵan,
Keńes berer doslarday.

Kitap oqıp júrmesem,
Batıl bolǵan japtayman,
Kitap oqıp úyrensem,
Seyislegen attayman.

Teksheler tolıp tur mende
Emespen taqlap mázi úyren.
Bileseń oqıp kórgende,
Kitaplar qımbat gáziynem.

Ótebay SÁRSENBAEV (1951-2011)

*Ó.Sársenbaev 1951-jılı 3-oktyabrde
Kegeyli rayonında tuwılǵan.*

*Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq
institutın pitker gen.*

*Shayırdıń «Ássalam, jaylawım» (1985),
«Júrek tebirenisleri» (1982), «Qaydasız,
aqquwım» (1984), «Xarakter» (oris tilinde,
1988), «Samanbaydıń balaları» (1990),
«Shıńqobız», «Jańabazar úpsanaları»
(1992) degen toplamları basılıp shıqtı.*

1983-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

TUWǴAN JER

Sıylıq ettik dayıma,
Kerbiyeniń qulının.
Uslap berdi moynına,
Taslap aǵam qurıǵın.

Úsh kún ótpey aradan,
Qulın keldi jaylawǵa.

Aǵam ayttı jariqlıq,
Kónbegen ol baylawǵa.

Keń dalanıń dúbirin,
Saǵıngannan úzgen ol.
Tuwǵan jerdiń qádirin,
Jas bolsa da sezgen ol.

«TUWÍSPAZ TÚLKI»

Qádirdanım tawıqjan,
Otırshı kel qasıma.
Xızmetińe pidáman,
Kóteremen basıma.
Arqalayın shójeńdi,
Birewin de muńaytpay.
Úyer edim gójeńdi,
Heshkimnen de soratpay.
Tóseteyin mamıqtan,
Ketegińdi qısıńda.
Jazda saqlap tımıqtan,
Apararman tap shıńǵa.
Búbillerge teńgerip,
Seni der em xoshhawaz.
Suw ornına pal berip,
Aytqanıńdı etip saz.

Tuwısqanshıl tilekten,
Izzet-húrmet eteyin.
Shıǵa qoyshı ketekten,
Úyge ertip keteyin.
Tawıslarǵa teńgerip,
Maqtawıńdı bereyin.
Saǵan kelgen ájelge,
Ózim ǵana óleyin.
Júrshi úyge, toǵayǵa,
Tuwısqanıń oylanbay.
Shúkim kóp qudayǵa,
Dep qıyılıp Túlki bay.
Ótirikten uw jalap,
Qulqın ushın ólip tur.
Barlıq tawıq ha-halap,
Hiylesine kúlip tur.

MAQTANSHAQ

Saparbay jaǵada,
Balalarǵa maqtandı;
«Usap men aǵama,
Quraman qaqpandı.

Qálesem aydayman,
Aydında kemeni.
Jılımdı maylayman,
Tańlantıp hámmeni».

Dedi de jağıstan,
Kemeni jazdırdı.
Pátlengen ağısta,
Kemeni «azğırdı».

Saparbay jıladı,
Járdemge keliń dep.

Qaptallap usladı,
Basqa bir keme kep.

Dosları kúledi,
Kórsetip qayıǵın.
Ol házir bileđi,
Óziniń ayıbın.

ANAM MENIŃ SAWÍNSHÍ

Sawınshılar anamdı,
«Ustazımız», – desedi.
Gazetaǵa jıl sayın,
Súwretke de túsedı.

Ordni kóp sawınshı,
Biziń anam fermada.

El bahalap eńbegin,
Sıylıq etti «Volga» da.

Úyret deydi, anama,
Sút sawıwdı Abadan.
Úlkeygen soń deydi ol,
Men sawınshı bolaman.

SÁLEM, JAYLAW!

Sálem, jaylaw — kórkem tábiyat,
Qaray bersem ğayrı naǵıslı.
Payızlı jer janǵa ráhát,
Ózek aǵar jasıl jaǵıslı.

«Birqulaq»tıń ǵırra jaǵısı,
Aq otawlar tigilgen qatar.
Qos torańǵıl, aydın arası,
«Qus bazarı» o, qızıp atar.

Aq sazanlı ózegiń tasıp,
Jelkildeter narqamıslardı.
Oyın qurıp keń qushaǵıńda,
Ótkeremiz demalıslardı.

OYÍN EDI...

Oynayıq ta jortağa,
Jolbarıs bop, sağal bop.
Qorqıt meni ájağa,
Kúye jađıp dađal bop.

Ájađası ton kiyip,
Qasqır boldı ırıldap.
Mástan bolsa búkshiyip,
Málim boldı mırıldap.

Kórsetti kóp ónerdi,
Qaymıqpadı úkesi.
Basqa qazan kóterdi,
Mısal ğarbız pállesi.

...Keldim atım arıslan,
Salayın tez arqağa.
Shadpan bunday tabıstan,
Degeni sol,
Oyın bolmay jortağa.

Shorshıp ketip dawıstan,
Qaramay háyle-páylege.
Oqlawdı alıp quwıstan,
Ğañq ettirdi ğállege.

Kózge birden jas toldı,
Oyın túbi shın bolıp.
Múyeshke kep otırdı,
Ekewi de jım bolıp.

Shawdırbay SEYITOV

(1937-1996)

Sh.Seyitov 1937-jılı 16-martta Túrkmennıń Góne Úrgenish rayonındađı «Seyit shúrteniń qalası» degen jerde tuwılđan.

«Úshpelek» (1964), «Soqpađım meniń, qaydasań» (1966), «Tawlardan saza» (1970), «Jollar» (1990) toplamlarınıń avtorı.

Proza tarawında «Kóp edi ketken tirnalar», «Qashqın» (1969), «Jınayatlı isine qosıp tigilsin» povestleri menen birge, ol «Íğbal soqpaqları» (1975), «Xalqabad» (1978-1990, 4 kitap) «Jaman shığanaqtağı Aqtuba» (1992), «Shirashılar» (1986) romanların baspadan shığardı.

Jazıwshı awdarma tarawında A.Pushkin, M.Lermontov, L.Tolstoy, N.Nekrasov, S.Ayniydiń shığarmaların qaraqalpaq oqwshılarına jetkerdi.

Sh.Seyitov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri (1990), Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı (1992),

1972-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

JAZ KELDI

Tagı biziń ellerge,
Altın jaz keldi.
Dáryalarǵa, kóllerge,
Qashshan ǵaz keldi!
Japlardaǵı náwpir suw,
Aǵar salmaǵa,
Torańǵıllar uwda-shuw,
Bıjnaǵan ǵarǵa.
Qırlar tolıp sheshekke,
Ańqıydı juwsan.
Shontańlasqan gójek te,
Tuttırmaz quwsań.
Sonlıqtan biz quwmaymız,
Shatır quramız.
Gerbariyler¹² jıynaymız,
Toplam qılamız.

Móldir kóldiń boyında
Qarmaq salamız.
Jasıl maysa qoynınan,
Gúller alamız.
Tagı da olkáradan,
Tawǵa ótemiz.
Dúńkildetip baraban,
Alǵa ketemiz.
Gúlخان jaǵıp toǵayǵa,
Qosıq aytamız.
Úki kelse qolayǵa,
Alıp qaytamız.
Bárha biziń awılǵa,
Sóytip jaz keler,
Sayranlap dem alıwǵa,
Júdá saz keler.

GÚZ

Jaz ádiwli qonaǵı,
Gúzekti kútti.
Gúz úyilip qabaǵı,
Qustı úrkitti.
Xoshlastı da altın jaz,
Alısqa ketti.
Qaldırmastan tırna, ǵaz...
Bárin áketti.

Gúz keldi de bizlerdi,
Mektep shaqırdı.
Jıynap aldı gúlleri,
Gezdi taqırdı.
Hám shalǵınǵa kiydirdi,
Sarı shapanın.
Aq mamıqqa iydirdi,
Paxta paqalın.

^{12.} gerbariy – ósimlikler toplaması.

Írgatılǵan sheshekke,
Dáne ornattı.
Túkli túynek, biyshekke,
Keste torlattı.
Dala, awıl, úyge de,
Qırman úydirdi.
Jigildikke, jiydege,
Qıraw súydirdi.

Gúzdiń ózi batır-aq,
Talda túnepti!
Solǵın tartıp japıraq,
Alma túlepti.
Jiberse gúz pısqırıp,
Salqın jel shabar.
Nama salıp ısqırıp,
Berdi qıs xabar.

TAY

Tay, tay — tay eken,
Otlaǵanı say eken,
Mańlaydaǵı qasqası,
Aynımaǵan ay eken.

Tay, tay — tay eken,
Tayǵa jaylaw jay eken,
Shapqılasqan taylarǵa,
Awılımız bay eken.

Taylar ele jas eken,
Boyları da pás eken,
Argımaq at bolǵan soń,
Minip shıqqan ház eken.

Taylar házir taǵasız,
Ósse taǵa qaǵamız,
Qanazat at bolǵansha,
Álpeshleyimiz, baǵamız.

TÍRNALAR

– Háy tırnalar, tırnalar!
Qayda ushıp barasız,
Aytıp ketiń bir xabar.
Sizler usıkárasız,
Qalay jasay alasız?!

Qıstan qorqıp ol jerge,
Kárwan tartqan bolsańız,
Suwıq túsip kóllerge,
Muzday suwda tońsańız.
Uya isleyik qonsańız?

Qonbasańız eger de,
Eleberin bilesiz, –
Bunday eldi hesh jerde,
Taba almay ele siz,
Taǵı aylanıp kelesiz!

QAR

Qar, qar, — qapalaq, Qayta artıp taslaymız,
Kóp jawsañ da japalap, Atpağansha baspaymız,
Úrginińnen qorqpaymız, Apam isten kelgenshe,
Qashpaymız da «apalap!». Úlken jumıs baslaymız.

Apam isten kelgende,
Esik aldın kórgende,
– Kim arttı? – dep tańlanıp,
Kúlip sawal bergende,
– Biz arttıq! – dep shalqayıp,
Mardıyıp bir aytayıq.
Keyin qarda juwırıp,
Oynap-oynap qaytayıq.

ÓKPELEWDIŃ KESIRI

Kópshilikten bóp-bólek, Dosın yadqa alar dep,
Asın ishpey ókpelep, Bizge az-maz salar dep,
Eki urtı bultıyıp, Kókiregi sırıldap,
Otır Sapar tıltıyıp. Kútti pıshıq mırıldap!
– Ish, – dep ayttı papası, Sapar onday er me edi?! –
– Ish, – dep ayttı apası, Pıshıqqa zat bermedi.
Ishpey murnın tarttı ol, Bilgennen soń bermesin,
Jeńi menen arttı ol. Degendey tap kórmesin,
Az ğana waq bar edi, Biraz turıp jasqanıp,
Waqıt kútá tar edi. Ishiti astı bas salıp,
Iske ketti papası, Sapar kórip qaldı da,
Iske ketti apası, Átóshkirdi aldı da,
Qaldı ashılmay qabağı, Pıshıq betke zıńgıttı,
Kútip turdı tamağı. Pıshıq dárhal «zımp» etti...
Biraq ta ol ishpedi, Ókpesiniń esesi –
Pıshıq keldi «pısh!» dedi, Sındı onıń kesesi.

Máten SEYTNIYAZOV
(1934-2006)

M.Seytniyazov 1934-jılı 22-fevralda Qanlıkól rayonınıń aymaǵında tuwılǵan. Qaraqalpaq mámleketlik pedinstitutın tamamlaǵan. Shayırdıń «Kárim matros» (1955), «Ashqarın pıshıq hám basqalar» (1959), «Jumbaqlar» (1957), «Tolqıtqan oylar» (1961), «Qızǵınım meniń» (1966), «Bárhama joldaman» (1971), «Aytılar sóz», «El qádiri» (1973), «Kewil tillası» (1981), «Bir gápim bar» (1987) degen toplamları hám «Jeti jurıtqa sayaxat» (1990) atlı publicistikası jarıq kórdi. Shayır A.Pushkin, M.Gorkiy, M.Rılskiy, O.Shestinskiy, L.Battıń birqatar shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdardı.

M.Seytniyazov — Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik sıylıǵınıń laureatı (1991).

1957-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

TIL

Mende de bar til,
Sende de bar til,
Biraq ta sen mennen,
Arttırıp shennen,
Mazasız sóyleyseń,
Nege óziń bilmeyseń?

KÓYLEK

Mende de bar kóylek,
Sende de bar kóylek.
Sonın ushın jurtpay,
Daq tiydirmey qurıttay,
Kiyiw kerek jónlep.

SHALBAR

Sende de bar shalbar,
Mende de bar shalbar,
Sonda nege seniń,
Shalbarıńda shań bar?.

SÍRĠANAQ

Úydiń aldı sırġanaq,
Biz ketemiz sırġanap,
Biz kewilli balamız,
Sırġanaġısh shanamız,
Shanaġa júk artamız,
Qurılısqa tartamız.

TÚWELBAYDÍN QOSÍĠI

Bar edi aytıp júrgen,
Túwelbaydın qosıǵı.
Atı: Paraxatshılıq,
Sonday jaqsı uyqasıǵı.

Óz aldına taǵı bar,
Aytatuǵın naması,
Bir kúni onı aytıp tur,
Qońsı úydiń balası.

Tap ózindey naqma-naq,
Bárin yadlap alıptı,
Aynıpastan ırǵaǵın da,
Sol namaǵa salıptı.

Juwırsıp barsa: Sabırbay,
Qasında otır apası,
Oylanıp qaldı Túwelbay,
Ne bolar onıń sharası!

Ashıwı kelip Túwelbay,
Biziń qosıq, ġoy, – dedi,
Ózim aytıp júrippen,
Maqtanbay-aq qoy, – dedi.

Qáne, ayt bunı áweli,
Yadlap alǵan kim edi?
Miyet etip bul qosıqtı,
Namaǵa salǵan kim edi?

– Al, sen ediń...

– Sonda nege
Aytıp tursań dawıslap?
Óz aldına qosıq yadlap,
Óz aldına nama tap.

Apası kúlip jiberdi,
Olar jalt-jalt qaradı.
Kimdiki durıs, apa?! – dep
Túwelbay onnan soradı.

Tartıspa sen, Túwelbay,
Qosıqtıń jaqsı bolǵanı,
Naması da jaqsı dep,
Sabırdıń yadlap alǵanı.

Qáne, sizler ekewińiz,
Teńnen aytıń qosılıp.
Birewińizden birewińiz,
Qalıp qoymań basılıp.

Men mondalın sherteyin,
Onnan da aytıń kóterip,
Basladı olar qosıǵın,
Kúlimsirep jótelip:

...Maqsetimiz bizlerdiń:
Heshqashan urıs bolmasn,

Pútkil dúnya júzinde,
Paraxatshılıq ornasın.

Tıńlap turgan ananıń da,
Júregi birden yosh urdı,
Eki birdey balasınıń,
Qosıǵına qosıldı.

Bul bir jaqsı qosıqtı,
Esitken adam tıńladı,
Qońsıları kelip, taǵı,
Pútkil kóshe jańladı.

Jaqsı qosıq jaqsılardıń,
Júreginen jaralar.
Jaqsı qosıq tilden-tilge,
Elden-elge taralar.

TÁNEPISTE

Tánepiske shıǵıwı sol bir bala,
Tuqım shaǵıp turıp bir qızdı kórdi.
Ol qız taslap atır qaǵazdı polǵa,
Bala qızǵa áste jaqınlap keldi:

– Áy qız bul ne ózi, dárriw jıynap al,
Dep qızǵa ol ádep saqlap eskertti.
Albıraqlap kishkene qız sol máhál,
Tómen qarap burıstay qızarıp ketti.

Men jıynap alarman, biraq ózińiz, –
Dep balaǵa bas kóterip til qattı.
Biraq polda jıynawǵa hesh qolaysız,
Tuqım qawıqları shashılıp jattı.

EKI BALANÍN OYÍNÍ
(*waqıya*)

Avtobusqa biz keldik te mindik,
«Nókis» awılına baratır edik.
Avtobus onsha tolı emes edi,
Barar jer uzaq jol emes edi.

Bir dıǵırıqtı asıp ótkende,
Aldımızdan ba, ya artqı betten be,
Qápelimde bir dúsirli shıqtı,
Jaǵdaysız bir kúlki tásirli shıqtı.

Burılıp qarasaq artqı bette eken,
Eki oqıwshı bala eki shette eken.
Bir-birine olar shekeley otır,
Bir nárse islewdi shókelep otır.

Urısqaq qorazday hál salıp otır,
Urtların tompaytıp, tamsanıp otır.
Usılay awzına jıynap túkirik,
Birinini betine biri túpirip.

Oynap otır eken. Betleri jalaq,
Júzine olardıń bolmaydı qarap.
Ekewi bir «qızıq» tawıptı oyın,
Qoymadı olar desek te: qoyın!
Betlerine taǵı túpire berdi.
Buringıdan beter esire berdi.

Avtobus toqtadı awılǵa kelip,
Bizler de bir tústik olarǵa erip.
Bizlerden qawipsinip qashajaq boldı,
Aranı dárhal-aq ashajaq boldı.

Biri qashıp ketti, birin usladıq,
— Atıń kim, ákeń kim,? — soray basladıq.

Qay mektepten eken... bilejaq boldıq,
Muǵallimine aytıp berejaq boldıq,

Biraq bala bizge jónin aytpadı,
«Aytpayman!» dep sirá sózden qaytpadı.
Oqıwshı bolsa da ózi ór eken,
Barıp turǵan tártipsizdiń biri eken.

Qarap turmay taǵı birewdi sókti,
Onıń emes, qayta óz abırayın tókti.
Bizler bildik onı: Alǵashov eken,
Qashqan Quwandıqov joldası eken.

Oqıwshı tártipti saqlawı kerek.
Bul húrmetli attı aqlawı kerek,
Tek mektepte emes: duzde, kóshede,
Ózin ózi bárha baqlawı kerek.

KESHIKKEN MALAQAY

Qáliy jáne sabaǵına keshigip,
Klasına júrip ketti sheshinip,
Bir siltawdı tapqanlıqtan muǵallım,
Kirgizip te jiberipti keshirip.

Biraq, sırtta shawqımlastı kóp kiyim,
Tartısların arashalaw qıp-qıyın,
Shawqım kópke sozılajaq túri bar,
Bul tartısqa salarmeken kim tıyım?

Usı jerde talqılanıp tazalıq,
Bir malaqay otırıptı qızarıp,
Shıǵıp atır qol kóterip ortaǵa.
Malaqaylar birim-birim sóz alıp.

Sóz bolıwda malaqayı Qáliydiń!
– Tozıp pitken úzigindey qarúydiń,

– Dep basladı kúlimsirep sózlerin,
Birinshi ired malaqayı Jálıydıń.

Taǵı biri kelistirip sóz babın,
Soraw berdi kórsetip bir barmaǵın:
Kiyilgeniń keshe edi, ne ushın
Bir kún bolmay shıqqan seniń jargáǵıń?

Ayttı taǵı doslıq keńes tabılıp:
Kır-qoń júrer bet-awzıńa jaǵılıp.
Eń bolmasa kelgende sen mektepke,
Kirseń boy ma, ishke az-maz qaǵınıp.

Óziń taza tutıw kerek hár adam,
Kútiledi usı qız hám baladan.
Óziń hár kún kesh keleseń sabaqqa:
Bunday bolsań quwılasań aradan.

Qara bizge, erte keldik tazamız.
Bunday bolsań beriledi sazańız,
Súwretińdi súwretshige saldırıp.
Satira etip gazetaǵa jazamız,—

Degen sózler ayıldı.
Ol qısındı.
Klasınıń namısına túsindi,
Ózin usı halǵa salıp Qáliydiń,
Qorlap qoyǵan islerine isindi.

Aytayın men ol Qáliydiń tártibin,
Arqalaǵan shataqlıqtıń hár túrin.
Kim kórinse ayqasadı ketedi,
Oǵan kiyim shaq kelmeydi jartı kún.

Durıs, durıs, – desti sonda birazı,
Qáliyińniń bar ma buǵan sharası!
Kiyimler de tártipsiz hám jalqawǵa,
Bolmaydı eken ırızı.

Ayapbergen SEYTEKOV
(1948-1980)

A.Seytekov 1948-jılı Kegeyli rayonında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pitkergen.

Shayırdıń «Ádalat sháhmesi» (1978), «Terezeni shoqıǵan shımshıq» (1982), «Joytıǵan soqpaq» (1993), «Toparınan bólindi aqquw» (1995) qosıqlar toplamları baspadan shıqtı.

A.Seytekov bashqurt shayırları G.Yunusovanıń qosıqların qaraqalpaq tiline awdarǵan. 1980-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

JOL QAǴÍYDASI

– Há tentek! Oynama jolda,
«Balabaqsha» emes gúzardıń ústi,
Bulman qayım deme futbolǵa,
MAZlar zıńǵır sonshama kúshli,

Sharıqlaǵan qarlıǵash kibi,
Zuwıldasıp óter «Volga»lar.
Svetofordıń zańlı tártibin,
Maqul kórip hámme jol alar,

Sen mashınnan júyrik emesseń,
Negılasań aldın keselep,
Náwbetti kút «qoysa» demesten,
Soń-aq jolıń óner eselep.

Úmit penen hámme asıǵar,
Jol nızamın yadıńa jıyıp.
Jollardıń da qaǵıydası bar,
Biliwiń shárt, bilmeseń qıyın.

KIM-O, APA?

Oyandı tatlı uyqıdan,
Dalalar qarı uyıtqıǵan,
Oyandı ǵarrı, balada
Oyandı awıl ǵalaba.
Tańlanıp tek te Erimbet,
Shúldirley berdi erinbey,
«Kim-o, apa, kimo-o ózi?
Aynamızdıń tınıq kózin,
Sındırmastan súwret salǵan,
Tań atıwdan ketip qalǵan?
Sulıw eken naǵısları,
Maǵan shadlıq baǵıshladı.
Boyawları tógilместen,
Hámhesh kinge kórinbesten,
Kúnde qashıp kete berer,
Meni hayran ete berer.
Kim-o, apa, sol súwretshi,
Uslap alıp, aytshı oǵan —
Ónerin maǵan úyretsin!.

MÁRTLIKTEN BIYNESIP QOYANLAR

(ertek)

Áyyem zamanda...
Ushırastı eki qoyan,
Ósti olar say boyında,
Bir-birine sırı ayan.

– Qorqpaymız hesh báleden,
Kór, túnlerde sınap ta,
Qasqırdı ákel qálegen,
Zıńǵıtamız biz jıraqqa.

Dep ekewi qıyqıw salǵan,
Shıǵıwdan qumlıq tóbege,

Bunı tınlap bir zoń ğarga,
Etti: –Ĝa-a-aq, zor eken.

Esitip bunı saĝallar,
Ininde jatıp uldı.
Tabanı ábden qabarĝan,
Bir kópek sonda qunıĝıp:

– Duslasqıń kelse kúshlige,
Jaqınla mına alańǵa!
Úrdi ol ústi-ústine,
Erkelep jatıp sabanda.

Qoyanlar shıqtı ortaĝa,
Basqalar turdı sıǵalap,
Qoyanlar iytke: – Márt aĝa,
Saĝallar sizdi jıǵa ma?

Iyt:
– Ho kimler, kimler qánekey,
Qoyanlar:
– Jatır ğoy olar ho anda,
Iyt:
– Wá, zańǵarlar jáne ne,
Sın berejaq pa eken maĝan da?

Kópek ıǵıp tústi jerge,
Hám tiklenip saldı názer,
Bul máháli «kúshliler» de,
Tım-tıraqay zıttı báder.

* * *

Mártlik nesip etpey sonnan,
Gil qoyanlar boldı qorqaq.
Kıim maqtansa, ońnan-soldan,
Ázillik etkeni. Ol — haq.

QORAZLAR

(qısqa ertek)

Eki qoraz urıstı,
Birin-biri julıstı,
Shekelesip qırınlap,
Tebisedi tabanlap.

Tumsıq tirep qaladı,
Qanatların qağadı,
Táwellege turmaydı,
Topıraqtı tırnaydı.

Qalmağanım sennen dep,
Qaysısınan kemmen dep,
Ekewi de qızıstı,
Sındırdı bir ıdıstı,
Bunı ashıq esikten,
Úy iyesi esitti.

Ílaqtırıp kósewin,
Quwıp saldı ekewin,
Sonnan berli qorazlar,
Qáwip dese «gó-ğaq-lar».

Ábdirazaq SEYTJANOV
(1934-2006)

Á.Seytjanov 1936-jılı 16-martta Kegeyli rayonında tuwılğan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamlagan.

Á.Seytjanov balalargá arnalğan «Árman» (1969), «Aq buzaw» (1975), «Dostıña qıyanet etpe» (1981), «Tıńlań planeta balaları» (1984), «Gúmis qońıraw» (1987), «Altı jasar Aymurat hám bes jasar Baymurat haqqında ertek» (1995) toplamları járiyalanğan.

Á.Seytjanov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri (1993).

1980-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

NIYAZ HÁM PIYAZ

Kórip edik Niyazdı,
Jegen eken piyazdı.
Awzı ábden ashıptı,
Mánisi dım qashıptı.

«Ágam ğoy bunı ekken» dep,
Jılayjaq boldı kemseńlep.

Ílay ma eken soğqanda,
Jala jappa ağańa,—

Dep edim turdı jılamay,
Háy ańgódek balam-ay!
Piyaz degen ashshı ğoy,
Az jegeniń jaqsı ğoy.

ARTÍQ HÁM QATÍQ

Aqsha berip Artıqqa,
Jumsadıq onı qatıqqa,
Ketti dárhal shapqılap,
Qatıqtı alıwdan ol biraq,—

Juwırıptı qaytadan,
Onıń nesin aytasań,
Shiysheler ishte ayqasıp,
Turalmağan jayğasıp.

Shığıptı pashaq-pashağı,
Artıqqa qaldı nasağı,
Soğan deyin bilmepti,
Zeyni sirá ilmepti.

Bala kútá qısındı,
Kemshiligin túsindi,
Keshirim berip Artıqqa,
Jiberdik qayta qatıqqa.

EKI BALANÍN TEREĞI

Hárqaysısı úy aldına,
Terek ekti eki bala.
Ósirejaq boldı sóytip,
Ekewi de ıqlas etip.
Áp-ánevey ósti terek,
Kórseń quwanışqa bólep.
Al, bir bala keyin ala,
Ne qılarsań, boldı shala.

Suwına da qaramadı,
Janına da jolamadı.

Áttegeney, tiymedi qol,
Oyınğa kóp berildi ol.

Shaqaları sınıp qaldı,
Ósiwden de turıp qaldı...
Shalalıqtan boldı awlaq,
Anaw terek ósti ğawlap.

Bále eken ana bala,
Álpeshledi ege sala.
Tárbiyasın tındırmadı,
Heshbir bala sındırmadı.

BALA HÁM MÍYÍQ

Qıyallandı bir bala,
Mıyıq alıp qolına,
Qaqtı ol usı mıyıǵın,
Mashinanıń jolına.

Qızıq boldı qarań dım,
Sol jerden ózi júripti.
Ayaǵına balanıń,
Bayaǵı mıyıq kırıpti.

Jaqsı ádet ne, jaman ba,
Ózleriń aytıń sheshimin?!...
Jolǵa mıyıq qaqqanın,
Shıǵardı bala esinen.

Óziniń qılǵan sumlıǵı,
Ózine tayaq jegizdi.
Yadına túsip qılwası,
Nege qaqtım degizdi.

KIM SÍNDÍRǴAN SHAQANÍ?

Atam menen ekewimiz,
Barar edik joldı boylap.
Terekke qarap edik biz,
Bir shaqası boptı wayran.

Ózi júdá uzın eken.
Jerge qaray qayrılıptı,
Miyrimsizlik bul ne degen.
Ashasınan ayırıptı.

«Waq, waq» dedi atam birden,
Kórip mına waqıyanı:
– Pay-pay, obalın qáyterseń,
Kim sındırǵan bul shaqanı?!

Turarmedi adam shıdap,
Awırǵanda eger qolı,
Biliw kerek sonı oylap,
Adamlardıń júrer jolı.

Kógermedi ózi-ózinin,
Ketti oǵan qansha miynet,
Qoldan kelse hárbir adam,
Etiw kerek oǵan ziynet.

Onı tańıp shaqalarga,
Puqta etip baylap kettik,
Qosılar dep qatarına,
Jaqsı niyet oylap kettik.

Kóp kúnlerden keyin jáne,
Sol shaqanı kórdik barıp,
Jap-jaqsı bop óskenine,
Júrmen ele dım quwanıp.

BATÍRBEK HÁM SAĞAL

Bilesiz be, balalar,
Dostım meniń Batırbek,
Esittik onı bir jola,
Sağaldı ańlıp jatır dep.

Kúshigi menen Batırın,
Sağallardı ańlıptı,
Kúni menen qatırıp,
Boyanlıqta qańğıptı.

Sebebi, onıń qorazın,
Sağallar jep ketipti,
Batırbektey «batırğa»,
Ízası jaman ótipti.

...Óltiriw qayda sağaldı,
Kóriwden qashtı Batırbek,
Júrrippiz-aw biz onı,
Awıldan shıqqan batır dep.

SÓYLEMSHEK

Sóylemshek-aw, sóylemshek,
Qoymaysañ sirá qoy desek,
Aylanadı miyimiz,
Seniń menen bir júsek.

Qasındağı balanı,
Sózge aylandırısañ.

Nege bunday bolasañ,
Óz aldına danasañ,

Tártipli bol, qáne kel,
Sonda hámme jaqsı der,
Sóylegenshe qurı kóp,
Sabağındı aytıp ber.

AÑQAW SHÓJE

Shójem erip úyrekke,
Ketip edi suw betke,
Qızıq boldı sol kúni,
Waqtında men kórmeppen.

Al, dostınıń hawızda,
Júrgenligin kóripti.

Palapangá eripti,
Íqlasın soğan beripti.

Bul ne dep hayran qaladı,
Sıǵırayıp qarap turadı,
Men de birge júreyin dep,
Suwǵa óziń uradı.

Baratır shóje qılqınıp,
Bolğan bala tur kúlip,
Qaydan bilsin júziwdi,
Baratır qalqıp, bir shúmip.

Jağağa aldıq shıǵarıp,
Shóje tur zorğa dem alıp,
Kórip ólmey qalǵının,
Bárimiz de quwandıq.

Júrdik oǵan bolıp bek,
Háwizge kelip qaytar tek,
Sol-sol eken onı biz,
Atadıq ańqaw shóje dep.

Tájetdin SEYTJANOV (1924-1998)

T.Seytjanov 1924-jılı 5-mayda Kegeyli rayonında tuwılǵan.

Shayırdıń «Azamat jırı» (1955), «Ziyba» (1959), «Qanatlı jaslıq» (1960), «Ayna aldındaǵı sóz» (1965), «Báhár seni saǵındı» (1975), «Muhabbatnama» (1976), «Ómir filosofiyası» (1979), «Meniń arifmetikam» (1983), «Tasqın» (1990) suyaqlı poeziyalıq toplamları basıldı.

Dramaturgiya tarawında T.Seytjanovtıń «Qırlı soqpaqlar» (1958), «Tınımsız tolqınlar» (1964), «Kúygelek kózli yar» (1959), «Jalın» (1969), «Abiw Rayxan Beruniy» (1973) pyesaları saxnalastırıldı.

T.Seytjanov N.Nekrasovtıń «Rusta kim jaqsı turadı?», «Orıs hayalları» poemaların hám T.Shevchenko, N.Hikmet, R. Ğamzatov shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

Shayırdıń orıs hám ózbek tillerinde toplamları basılǵan.

T.Seytjanov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri (1969), Qaraqalpaqstan xalıq shayırı (1974).

1955-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

SHÓJELER

Shúyik-shúyik shójeler,
Shúykildesken shójeler,
Úpelektey úpildep,
Búlkildesken shójeler.

Ilekerdey ilpildep,
Irkildesken shójeler,
Digildiktey dińkildep,
Shińkildesken shójeler.

Bir-birine súykenip,
Shúńkildesken shójeler,
Kem-kem tawıq bolıwǵa,
Iykemlesken shójeler.

Shúyik-shúyik shójeler,
Shúykildesken shójeler,
Shayqus alıp ketpesin,
Shúykildespeń shójeler,
Shetlep ketpeń shójeler!

ERIK GÚLLERI

O, alaqay, alaqay,
Biziń erik gúlledi,
Dım jaǵımlı sonıńday,
Eriktiń appaq gúlleri.

Átirli iyis taratıp,
Zeynińdi ashıp turadı,
Qaraǵan sayın qaratıp,
Nurların shashıp turadı.

Bir qarasam, erigim,
Qar jamılıp turganday,
Bir qarasam erigim,
Pár jamılıp turganday.

Báhárdiń jipek jelleri,
Terbeydi appaq gúllerdi,
Umıtpay júrgim keledi,
Waqıttıń bunday kúnlerin.

BUZAW

Ańqawmısań, qalaysań,
Sıǵırayıp qaraysań,
Alıslap ketsem ókpelep,
Jaqnılasam jalaysań.

Peyiliń aq, óziń alasań,
Mónirep nama salasań,
Bıyıl buzaw bolsań da,
Úsh jıldan soń tanasań.

Ot-jemińe qarasam,
Kún sayın ósip barasań,
Bosatıp qoysam azıraq,
Bir oynaqlap alasań.

Otlaqlı jerge baǵayın,
Qáytsem de saǵan jaǵayın,
Sekirip júrip sıńǵırlat,
Moynıńa qońıraw taǵayın.

ÍLAQ

Qara emes, şım aqsań,
Qıltıńlaǵan ılaqsań,
Kótere berme tumsıqtı,
Óziń bir jalbır qulaqsań.

Sekeleklep oynaysań,
Oyıńǵa sirá toymaysań,
Aldıńa páshek salsam da,
Sút emgendi qoymaysań.

Otlaqlı jerge baqsam da,
Sekireseń ál-aspanǵa,
Gúwenlep qoysam bir sári,
Uslatpaysań qashqanda.

Tentek bolma, ılaǵım,
Qaltańbas, jalbır qulaǵım,
Qoyanday ǵana bolsań da,
Mal ornına sanadım.

BOTALAQ

Áy botalaq, botalaq,
Órkeshleriń shoqalaq,
Moynıń iyemek toǵında,
Túyme basıń toqalaq.

Órisli altın alqapta,
Jaylawıń mol jan-jaqta,
Jońıshqadan awlaqsań,
Janıń qumar jantaqqa.

Házir ańqaw nemeseń,
Az otlap, kóp sút emeseń,

Tayǵanaysań tas jolda,
Espe qumda kemeseń.

Moyın jalıń jalbırıp,
Erniń tómen salbırıp,
Óńkeńlep kep jortasań,
Tula boyıń qaltırıp.

Tez úlkey, ós, mineyin,
(«Qıysıqmoyın» demeyin).
Espe qızıl qumlardı,
Sayqal etip kóreyin.

AQ TORAY

Aq torayım, torayım,
Kel, mamıqqa orayın,
Óseǵoysań semirip,
Maylı góshseń tolayım.

Bereketli túlikseń,
Porıq dese súlikseń,
Hazarıń joq tentekseń,
Baqtashıńa kónikseń.

Baǵayın maqtap sınındı,
Aytıp júrip jırındı,
Kúnde juwıp tarayın,
Jıltıldatıp júnińdi.

O, aq toray, aq toray,
Oynaqlap bir shap toray,
Haram degen kim ózi,
Hadal malsań, aq toray!

Ádenbay TÁJIMURATOV
(1930-1992)

Á.Tájimuratov 1930-jılı 5-mayda Moynaqtıń Aqdárya awılında tuwılǵan.

Jazıwshınıń «Paraxatshılıq kepterleri» (1957), «Zarlıq hám Barlıq» (1967), «Hákke qayda?» (1971), «Aydınlar» (1976), «Eń qádirli sózler» (1959), «Gúrrińler» (1960), «Sarkoplı batır» (1962), «Sheshiwshi qáwli» (1968), «Maqset» (1974), «Sulwxan» (1980) degen poeziyalıq hám prozalıq kitapları basılıp shıqtı.

R.Tagordıń «Qıyralıq», A.Qahhardıń «Shappattay qız», Sh.Aytmatovtıń «Qızıl shalǵıshlı dilbarım» shıǵarmaların awdarǵan.

Á.Tájimuratov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sıńgen mádeniyat xızmetkeri Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı. 1960-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

TOYÍP TA SEKIRDI, TOÑÍP TA SEKIRDI...
(ertek)

1

Jıllı úyin taslap ketti,
Toyǵanınan bir pıshıq,
Ketti, ketti, barıp jetti,
Bir jaylawǵa dım qashıq.
Júrdi, júrdi kewli bálent,
Máslık penen sekirip.
– Barlıǵına, dedi, — nálet!
Qolın siltep, kekirip.
– Túlkini de, qoyandı da,
Uslap jeymen bas salıp.
Awqat etip, saǵaldı da,

Júrmeymen hesh ash qalıp.
Iretinde qasqır menen –
Ayqasaman talasıp.
Túw, sol málim qaydan kelgen,
Neǵıp júrgen adasıp,
Hálek bolıp baralmayman,
Ízǵıp júrgen «jamanǵa»,
Qıysayıp ta qaramayman,
Shúykildesken ladanǵa,
Dedi pıshıq, dawam etip:
– Shartárepti gezeyin,

Dedi tağı murtın tawlap:
– Mine kúshli bilegim!
Solay etip, targıl pıshıq,

Jolbarıstay shapshıdı,
Eki kózi adırayıp,
Bir shıbındı qaqshıdı,

2

Ótti waqıt shapqan attay,
Kún qılıtıyp qaradı,
Másliginen pisent tutpay,
Pıshıq qıyqıw saladı.
Qápelimde bulağaydan,
Jer-kók birdey shayqaldı.
Bilmedi ol keldi qaydan,
Qay jaqlarda jay qaldı,
Pıshıq bunı kem-kem sezdi.
Salqın tiyip túshkirdi.
Tońğanınan emes endi,
Tońğanınan sekirdi,

Aysız túnde qaldı jalǵız,
Shóp joq sırdıy dalada.
Qonaqlarǵa jeri jaysız,
Úy joq jaqın arada.
Shapqıladı anda-mında,
Qańgalaqlap juwırdı.
Eń bolmasa bir baspana,
Jay tabıwǵa urındı.
Órden-ıqqa qardı sharlap,
Aqırında sharshadı.
Qarasa da qansha barlap,
Pana taba almadı...

3

Tún ortası. Ótti ol da,
Tań jaqınlap kiyatır.
Adım-adım júrdi zorǵa,
Ayaz qısıp baratır.
Bir waqıtta jetti eplep,
Tıshqanlardıń úyine,
Esik qaqtı qattı tepsep,
Keler demey kewline,
Jekirinip: – Esigińdi,
Maǵan dárriw ash! – dedi.
– Bilesiz be, diywanalar,
Esigine kim keldi?!
– Bizge miyman kerek emes,
Ózi bolsa tákappır,
Jaqsı qonaq hazar bermes,
Qapı teppe, awlaq júr.

Dedi tıshqan ishten ilip,
Bekkem qılıplap tasladı,
Biraq pıshıq bunı bilip,
Bir sumlıqtı basladı.
«Bunım bolmas, hákerilik,
Sırtta tońıp qalmayın,
Házirinshe dos bolıp-aq,
Jalbarınıp sóyleyin»,
Hiylekerlik jolǵa tústi.
Targıl pıshıq oylanıp,
Kishipeyillik sóz sóyledi.
Tıshqanlardan aylanıp:
– Tıshqan dostım, sońǵı sózim,
Aytqanıma inan meniń,
Ómirimshe áwladıńa,
Túk tiymeyin men seniń,

Bul denemnen kúshim ketti,
 Qalar boldı óligim.
 Bar deneme suwıq ótti,
 Qabarıp tur kewilim,
 Esigińdi ash ta dostım,
 Shıq maydangá berman kel.
 Bereketim qashtı dostım,
 Ishke kirgiz, ruqsat ber.
 – Awa pıshıq, dos degeniń,
 Bóten emes, jón shıǵar,
 Biymezgillew bul kelgeniń,
 Is bolıp tur tańlanar.
 Ata-babań ant-suw iship,
 Bul dáwirde dos bolǵan.
 Al biraq ta, dos bolǵanlıq,
 Antın jutıp urıs qılǵan,
 Ishimizde qurǵan eken,
 Túyebastı oyının.
 Zorlıq penen urǵan eken,
 Kimniń julıp moyının.
 Endi pıshıq hayran boldı,
 Bildi esik ashpasın.
 Nege ashsın, eń dáslepten,
 Biydárek gáp qashqan soń.
 Dizesinen dárman ketip,
 Pıshıq birden quladı.
 Shınında da ólimsirep,
 – Óldim, – dedi, jıladıń...
 – Dushpanımız qáddin búgip,
 Bas urǵanda ayaqqa.

Turǵanında jasın tógip.
 Jiberemiz qayaqqa?
 Qáne, keliń balalarım,
 Oǵan esik ashayıq.
 Eske alıp hal-awhalın,
 Siziń giyne qılmayıq,
 Deydi ata balalarına,
 Áste turıp orınnan,
 – Saq bolıńlar, – deydi ana,
 Onıń jawız qolınan.
 Kirgizedi ishke súyrep,
 Ashılǵan soń esik,
 Biysharanıń dármanı joq,
 Pıshıq qalǵan hálsirep,
 Jıllı úyde waqıt ótip,
 Denesine hal kirdi,
 Jaman-jaqsı ne sóz bar dep,
 Qulaqların ol túrdi,
 Úydiń ishın bayqastırdı,
 Qarap kózin qıyalap.
 Sandıraqlap juwhalandı,
 Atırǵanday uyqılap,
 Bir máháli targıl pıshıq,
 Írgıp turdı ornınan,
 Qáne, qaysın, meni qorlap,
 Bul awhalǵa dus qılǵan?
 Dep ol buwdı, qılǵındırıp,
 Tıshqanlardıń atasın,
 Qoymastan hesh moynına,
 Gúnasın, ya qatasın,

4

Bul waqıtta tańda atıp,
 Qaldı jáhán jarqırıp,
 Keldi mergen shaqqan basıp,
 Iyti menen ań awlap.

Qar ústinde iz quwalap,
 Shapqıladı awshı iyt.
 Deydi ańshı qumarlanıp.
 – Tap, adaspa, qara tint.

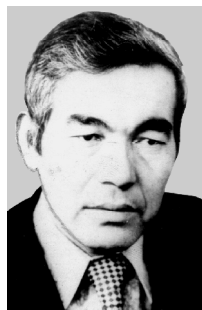
Qazdı jerdi, tintidi,
Tawıp aldı pıshıqtı,
Belin úzdi, tepkiledi,
Keń maydangá shıńǵıttı,
Óz gúnasın moyınlattı,

Bárin bildi ańshı iyt.
Islegenin zorlıqtı.
– Nege sonsha biygúnanı,
Qılǵındırdıń jaralap,
Dep, tasladı iyt pıshıqtı.
Para, para-parralap.

Ulmambet XOJANAZAROV
(1938)

U. Xojanazarov 1938-jılı Kegeyli rayonında tuwılǵan. 1960-jılı Qaraqalpaq mámleketlik pedinstitutınıń fizika fakultetin tamamlaǵan.

Shayırdıń «Áwelemen-dúwelemen» (1969), «Kewil tuyǵıları» (1970), «Jıllarım meniń» (1976), «Kewil qusım» (2010) atlı toplamları jariqqa shıqtı. A.Pushkin, M.Lermontov, V.Mayakovskiy, R.Babajannıń «Ábihayat», A.Tvardovskiydiń geypara shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

U.Xojanazarov — Qaraqalpaqstan xalıq shayıri. 1969-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BALA PÍSHÍQ

Bala pıshıq, bala pıshıq,
Júniń mamıq ǵana pıshıq,
Qalay tamaq toydırasań,
Awqatıńdı jalap ishıp?

Bala pıshıq, bala pıshıq,
Júniń mamıq ǵana pıshıq,
Mine saǵan qıyın sawal:
Beske deyin sana pıshıq?

Bala pıshıq, bala pıshıq,
Júniń mamıq ǵana pıshıq,
Jurtlar nege «bala» deydi,
Murtıńa bir qara pıshıq?

Bala pıshıq, bala pıshıq,
Beske deyin sana pıshıq
Eger sanaw qıyın bolsa,
Barmaǵıńa qara pıshıq.

HÁKKE MÍRZA

Hákke mırza, hákke mırza,
Tanımalı kópke mırza,
Hár putağa úñileseñ,
Urlıgıñız kóp pe, mırza?

Hákke mırza, hákke mırza,
Tanımalı kópke mırza,
Shiyde turğan qağ erikti,
Shaytan kelip jep pe, mırza?

Hákke mırza, hákke mırza,
Tanımalı kópke mırza,
Hár túynekti bir shoqıpsañ,
Qalay eken, kók pe, mırza?

Hákke mırza, hákke mırza,
Tanımalı kópke mırza,
Sen bizlerdi alday-alday,
Abırayıñdı tókpe mırza!

JAWSHÍMSHIQ

Há, jawshımshıq, jawshımshıq,
Júrgen jeriñ daw shımshıq.
Óz tárezi tasına,
Batpannan da ğaw shımshıq.

«Awırman» dep shalqayma,
Jarıspa sen torǵayǵa.
Sheshile me dawıñız?
Májilisiñız tarqay ma?

ALAĞARǴA

Alaǵarǵa awdañlaysañ,
Jan-jagıña jawtanlaysañ,
Mishshaw, mishshaw nan jep turman,
Qar jawıp tur,
Qar jawıp tur,
Úy betiñe qayta almaysañ...

TOLÍ AY

Aspandaǵı tolı ay,
Tónkerilgen qazansañ.
On bes kúnde semirip,
On bes kúnde azarsañ.

BILESIZ BE, QÁLENDI?

Bilesiz be, Qálendi?
Bilmeseñiz, al endi, –
Ol bir qız boldı ğoy,
Jas bolsa da dana ğoy.

Baqırsañ da biledi,
Shaqırsañ da biledi,
Biraq ta, ol biraq ta, –
Kúlip turıp jılaydı,
Jılap turıp kúledi...

QUMÍRSQA

Qızıl murthlı qumırsqa,
Beliñ qılday jıñışke,
Miyetkesh bir xalıqsız,
Bazargá jol salıpsız.

Dizbegine qarasam,
Aljasaman sanasam.
Alıs pa ya qalañız?
Ne satıp, ne alasız?...

Nábiyra TÓRESHOVA

(1953)

N.Tóreshova (Arzuwova) 1953-julı 5-mayda Qoñırat (házirgi Qanlıkól) rayonında tuwılğan. Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutın pitkergeñ.

N.Tóreshovaniñ 1981-julı «Ádildiñ sózleri» atlı gúrriñler toplamı, 1988-julı «Sáwir samalı», (1986) «Pesni tri golosa» degen at penen oris tilindegi toplamı, 1991-julı «Periyzat», 1991-julı túrkmen shayrası Báhárgúl Kerimovaniñ «Íshqi dápteri» toplamınıñ awdarması, 1994-julı «Óziñnen», 1996-julı «Ádildiñ sózleri» toplamınıñ 2-kitabı, 2009-julı «Ázizim» toplamları jarıq kórdi. Sonday-aq «Qorğan», «Shayqas», «Tutqın», «Qızım-aw», «Jetim qız», «Men ushın» poemaları menen «Periyzat», «Analıq haqqında qıssa» qıssaları, «Gúlzada» draması, «Yalğanslı» atlı dástanı basılıp shıqtı.

N.Tóreshova — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri (1995), Qaraqalpaqstan xalıq shayı (2003).

1983-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

JULDÍZLAR

Juldızlar-aw, juldızlar,
Kók erkesi qundızlar,
Sizlerge ushıp barayın,
Sawǵańız bolsa alayın.

Jımınlasqan jiltırın,
Maǵan monshaq bola ma,

Apań aytqan ertekke,
Meniń kewilim tola ma?

Oyınshıǵımdı qushaqlap,
Erteń saǵan baraman,
Kóriwge seni dim qushtar,
Qızların kóp talaban.

GÚZ

Japıraqlar sarǵayıp,
Shaqadan jerge túsedı,
Palızdaǵı eginler,
Biri qalmaq pisedi.

Paxtazardı jańlatar,
Terimshiler hawazı,
Jaǵımlı jańǵa ráhát,
Gúzdiń salqın hawası.

AQ KEPTER

Aq kepter-aw, aq kepter,
Bir ózi bólek taq kepter,
Biziń úyden ketpeyseń,
Jáne aylanıp keleseń,
Neni shópshep tereseń,
Qarap qoyıp maǵan da,
Birnárse dep aǵama,
Juǵır-juǵır eteseń,
Arman-berman ótесеń.

Qashayın sirá demeysesń,
Quwanar edim kóbeysesń,
Óziń sonday sulıwsań,
Sharshamay ushıp qonıwdan,
Búlkildeysesń júreseń,
Neni jaqsı kóreseń,
Uya islep bereyin,
Tárbiyalap júreyin,
Ketip qalma biraq ta,
Ózge jurıtqa, uzaqqa.

SAZKESEK

Gúljámiyla shıraylı,
Sazkesek dep jılaydı,
Heshkimge bermey jermen der,
Meniki bári tiymeń der,
Sazkesek kórse maqtanar,
Atız ishın aqtarar,
Eteğine saladı,
Kisesine saladı,
Áshirepilep qoyadı,
Jep-jep ğana toyadı,
Tákesh bolsa úkesin,
Toltırıp kelip kisesin,
Quwantpaqtı oylaydı,
Sazkesekti jıynaydı,
Ákeldi onı úyine,
Hallas urıp súyine.
– Gúljámiyla, Jámiyla,
Ne ákeldim bir qara,
Kóp emes-aw, az kesek,
Ákeldim saĝan sazkesek.

AY QÍZÍM

Háyyiw, háyyiw, ay qızım,
Júzleri gúl húr qızım,
Bawırımdı iydirgen,
Erketayım, qundızım.

Naqıratı:

Háyyiw, háyyiw juldızım,
Jamalı ay – gúl qızım,
Bostanıma nur bolĝan,
Kewlimde sulıw jır bolĝan,
Ortamızdı toltırıp,
Sawlat tóger dúr bolĝan.

Naqıratı:

Baxtım bolıp ashılğan,
Shadlıgımdı asırğan,
Sıńgırlağan kúlkisi,
Ígbal bolıp shashılğan.

Naqıratı:

Aylanayın kózińnen,
Gúllerden sulıw ózińnen,
Eljiretken janımdı,
Pallarday shiyrin sózińnen.

Naqıratı:

Aylanayın ay qızım,
Erketayım, pal qızım,
Sawlat bolıp ómirge,
El kewlinde qal qızım.

AWÍZASHAR

– Tınısh gána otırıń,
Kelgenshe kisher qoradan,
Kempirler jolda qarap tur,
Awızasharğa baraman. –

Dedi kempir apası,
Ayjamalğa tapsırıp,
Hám kiyine basladı,
Ketiw ushın asıgıp.

Ayjamal ań-tań boladı,
«Nege awız ashadı?
Apamlar dım qızıq-áy,
Otıradı qashanğı? –

Awızların ańqaytıp,
Apam sharshap qalmaq ma,
Bara bersin basqalar,
Apam qalsa bolmaq ma?

Izbasar FAZÍLOV
(1909-1961)

I.Fazilov 1909-jili Taxtakópir rayonında tuwılǵan.

1926-jili Tórtkúl qalasına kelip awıl xojalıǵı texnikumında oqıǵan.

Shayırdıń «Jeńis jolında» (1934), «Qosıqlar» (1934, 1959), «Awıl báhári» (1975) atlı toplamları basılıp shıqtı.

I.Fazilov — 1934-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

QARA QOY

Írgaladı shımbır kóldiń qamısı,
Iyrim tartıp Annajaptıń aǵısı,
Dóhmetke keldi adam namısı,
Moynıma túsip tur meniń qara qoy.

Qoyjayǵanım qara shógir toǵayı,
Qara qoyǵa yar bolmadı «qudayı»,
Bildirmedi keldi qasqır jabayı,
Ájeliń qasqırdan boldı, qara qoy.

Tañ sáhárden ornımnan turǵanman,
Qoylarımdı otlaq jerge jayǵanman,
Pıshaq tappay, qıyaq penen soyǵanman,
Sol sebepli haram óldi, qara qoy.

Qudayımniń bola berdi dawılı,
Azan menen jawa berdi jawını,
Bir pıshaq bermedi múyten awılı,
Sol sebepli haram óldi, qara qoy.

Múyten awılına qoyshı bolǵanman,
Qara qoydı soyıp «hadal» qılǵanman,

Mollası «haram» dep «haram» qılǵannan,
Sol sebepli haram óldi, qara qoy.

Iyeń seniń qıs ǵamıńdı jemedi,
Qıstan arıq shıqtıń, mayıń kem edi,
Arıqlıqtan molla, hadal demedi,
Sonıń ushın haram boldıń, qara qoy.

Tariyxıńdı ettim, qara qoy bayan,
Men ǵınakár emes, hámmege ayan,
Tegine ólmediń, keltirdiń zıyan,
Qunıńdı moynıma saldı, qara qoy.

Bunsha qımbat bola berer me qoy da,
Ádillik hám, insap hám hújdan qayda?
Jartı jılǵı haqımdı aldı bir qoyǵa,
Óligiń qımbatqa tústi, qara qoy.

Qoldawlı Qallıbek qoyıń qara qoy,
Men bir jetim qolıńdaǵı bala ǵoy,
Alǵan menen bayımassań, toymassań,
Kerek bolsa jartı haqımdı ala ǵoy.

Óserbay XOJANIYAZOV (1926-1977)

*Ó.Xojaniyazov 1926-jılı Taxtakópir rayo-
nında tuwılǵan. Moskvadaǵı M.Gorkiy
atındaǵı Ádebiyat institutın tamamlaǵan.*

*Shayırdıń «Shın júrekten» (1952), «Biziń
komissar» (1958), «Ómir marjanları»
(1959), «Párwaz» (1976) sıyaqlı qosıqlar
toplamları járiyalandı. Ó.Xojaniyazovtıń
«Baxıt bosǵasında» (1956), «Aydana»
(1972), «Qıs balladası» (1970), «Jaynaǵan
jáziyra» (1975), «Bir ómir qıssası»,
«Jeztırnaq», «Jalınlı jıllarda» povestleri
dóredi. Birqatar shıǵarmaları basqa tillerge*

de awdarılǵan. V.Korolenko, M.Saltıkov-Shedrin shıǵarmalarınan qaraqalpaq tiline awdardı.

Ó.Xojaniyazov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri.

1953-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BESIK JIRÍ

(háyyiw)

Háyyiw-háyyiw, aq balam,
Besigińde jat balam,
Eger tınısh uyqılasañ,
Anań bárha shad balam.

Meniń balam batır-aw,
Besiginde jatır-aw,
Qulınım tınısh uyqılaydı,
Tek erkelep atır-aw.

Há, aq qoyan, aq qoyan,
Sarı qulaq saq qoyan,
Meniń balam uyqılasın,
Awlaǵıraq shap qoyan!

Gúrkireme kókte bult,
Jamǵırınıdı tókpe bult,
Balam tınısh uyqılaydı,
Úy ústinen ótpe bult.

Ket, bóribasar úrme, hey,
Úy túbinde júrme, hey,
Balam tınısh uyqılasın,
Mezgili menen túnde, hey!..

Aldımdaǵı tuwım sen,
Shóllegende suwım sen,
Háyyiw-háyyiw uyqılay ǵoy,
Kól ishinde quwım sen.

Juldızım dep súyemen,
Qundızım dep súyemen,
Háyyiw-háyyiw uyqılay ǵoy,
Jalǵızım dep súyemen.

Jarqıldama nayzaǵay,
Misli polat nayzaday,
Tınısh jatıp uyıqlaydı,
Balam házir qaynaqay.

Mańırama kókjaǵal,
Uly berme, kóp shaǵal,
Balam tınısh uyqılaydı,
Ese berme, hey samal!

Háyyiw-háyyiw, aq balam,
Besigińde jat balam,
Eger tınısh uyqılasañ,
Anań bárha shad balam.

ÁRMAN

Ómirdiń sáni tórt pasıl,
Jaǵımlı jipek jaz bolsam,
Ármanım meniń muddasıl,
Miynette jeńimpaz bolsam.

Shaǵırayıp ashılǵan,
Solıp-sembes gúl bolsam,
Men súykimli jasımnan,
Xalqım súyer ul bolsam.

Máńgi ashqan baxtımdı,
Jaqsılargá sóz bolsam,
Kórgendey nur jaqtını,
Soqırlargá kóz bolsam.

Tas qarańǵı túnlerde,
Shuǵla tókken kún bolsam,

Doslargá awır kúnlerde,
Dushpanlargá qara tún bolsam.

Dúzde birew shóllese,
Ishetuǵın suw bolsam,
Dushpan menen bellessem,
Dosqa qızıl tuw bolsam.

Qalǵanǵa jábir-japaday,
On tórtten tuwǵan ay bolsam,
Tawdan tasıp sarqırıp,
Sahraǵa aqqan say bolsam.

Ármanım joq dúnyada,
Hámme menen teń bolsam,
Adasqanǵa qıyada,
Jol siltewshi men bolsam...

TÍRNALAR

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Uzın shınjır dizilgen.
Awıldı qıymay aylanar,
Xabar keldi gúzimnen.

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Sálem sizge bizlerden.
Moynıńız nege ırǵalar,
Attı ma ya sur mergen?

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Kesh boldı. Átteń, joq teńiz.
Tússeńiz tayın jılǵalar,
Bar taǵı suwlı kólimiz.

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Qalmaysız ba ashıǵıp?
Suwımdı kók shópler bar,
Toyıp al, ne bar asıǵıp?

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Qayda barıp qonasız?
Mine qaldı balalar,
Kim boladı panańız?

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Elińiz uzaq – jol uzaq.
Túnde kimler aymalar,
Kútá sergek, bolıń saq.

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Shúykildegen sestıńnen,
Izińde sulıw jır qalar,
Esitpegen heshkimnen.

Tırrıw-tırrıw – tırnalar,
Aman barıp, aman qayt.
Ol jaqta da balalar –
Bar shıǵar, bizden sálem ayt!

ÓPEPISH

Ópepish, há ópepish,
Páriń nege alamış?
Óziń bir sulıw qussań,
Qaltıldaysań kóp ushsań.

Basında táj-tayaǵıń,
Qanday sulıw ayaǵıń!
Jaz kúnleri bolasań,
Qısta qayda qonasań?

Jazda men quwanaman,
Al, qısta qıynalaman,

Oylayman tońdı ma dep,
Birnárse boldı ma dep...

Ópepish, há ópepish,
Páriń sulıw alamış,
Qayırqomıń bolayın,
Saǵan uya salayın,

Qısta bizde qonıp ket,
Jıllı jerde bolıp ket.
Men dán bersem jermiseń,
Jaqsı bala dermiseń?

ÍLAǴÍM

Aq ilaǵım, aq ilaq,
Ózi jalqı – taq ilaq,
Gúwenlewli tursa da,
Kútá sergek, saq ilaq.

Dińk-dińk dińkildep,
Sekireseń zińkildep,
Tasa bolsam kózińnen,
Mańıraysań shińkildep.

Qasıńa tez kelemen,
Lágenнен suw beremen,

Sıypap jelke, moynıńdı,
Kútemen seni ele men.

Jorta qashsam elpildep,
Tula boyıń irkildep,
Quwasań meni eńkildep,
Jipek júniń jelpildep.

Oyınǵa hesh toymaysań,
Jemdi bersem shaynaysań,
Sonda da bir shekelep,
Súzgendi nege qoymaysań?

TAYÍNSHAQ

Tayınshağım, tayınshaq,
Quyırığı kelte, jalı aq.
Kózin tiger juldızğa,
Boladı erteñ argımaq.

Gúlte bolsa ishteyiñ,
Kúnde ákelip bereyin,
Jeymen deseñ janıwar,
Túnde ákelip bereyin.

Aq jalıñdı tarayın,
Jem-suwıña qarayın,
Oqıransañ sen ne dep,
Etemen bárin tap-tayın.

Tayınshağım, tayınshaq,
Turshı qáne bir awnap,
Salqın bolsa kesh eger,
Qoyaman jilli jabıwlap.

Desem tarpıp tuyağın,
Gúzleydi joldıñ uzağın,
Qazıqta turıp oynaydı,
Qayshılap qos qulağın.

Tayınshaq kúnde ósedi,
Tuyağı jerdi tesedi,
Kórgen kisi janıwardı,
Nağız tulpar desedi.

Mende bolıp shadıman,
Tayımdı jaqsı bağaman.
Endigi toyda báygige,
Jarıspaqqa shabaman.

Aranı ashıp hámmeden,
Jarısta ozıp kelemen.
Dizginnen uyıp, qıyt-qıytlap,
Dawısımdı sozıp kelemen.

Ibrayım YUSUPOV (1929-2008)

I.Yusupov 1929-jılı 5-mayda Shımbay rayonındağı Azat awılında tuwılğan. 1949-jılı Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamlagan.

Shayırdıñ «Baxıt lirikası» (1955), «Kúnshıǵıs jolawshısına» (1959), «Oylar» (1960), «Jeti asırım» (1962), «Dala ármanları» (1966), «Kewil kewilden suw isher» (1971), «Dáwir samalları» (1982), «Alasatlı dúnya bul» (1987), «Tumaris hám basqalar» (1974), «Yosh» (1978), «Shıǵarmalarınıñ eki tomlıǵı» (1978-79), «Duzlı samallar» (1988), «Kewildegı keñ

dúnya» (1989) «Úmit jađısı» (1990), «Tańlawlı shıǵarmalarınń eki tomlıǵı» (1992), «Begligińdi buzba sen» (1995), «Búlbil uyası» (1997), «Ómir, saǵan ashıqpan» (1999), «Hárkimniń óz zamanı bar» (2004) sıyaqlı bir neshe qosıqlar hám poemalar toplamları sonday-aq, «Ġarri tuttaǵı gúz» (1963) degen gúrriń hám ocherkler jıynaǵı jariq kórdi.

Ádebiy ismi: Ashıq Ayaz

I.Yusupov dramaturgiya tarawında «Qırıq qız» (Ámet Shamuratov penen birlikte), «Ómirbek laqqı» (1966), «Máńgi bulaq» (1986) dramaların, «Ájiniyaz» operasınıń (1973) librettosın hám Qaraqalpaqstan Respublikası gimniniń sózin jazdı.

Shayırdıń dúnya klassiklerinen awdarǵan úgileri «Máńgi bulaqlar» (1985) degen at penen basılıp shıqtı.

I.Yusupov — Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri, Ózbekstan Qaharmanı (2005),

1956-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BAQSHA QOSÍǴI

Tań uyqısı ráhát,
Uyqılasań qanbay miyriń,
Tańda erte oyanıw,
Bilseń onnan da shiyrin.

Meniń ádetim solay,
Bárha erte turaman,
Muzday suwǵa juwınıp,
Baqsha betke baraman.

Sekirip tústim baqshaǵa,
Kóz tarttı jemis tolqını,
Qollarımdı taldırdı,
Shiyrin júzim solqımı.

Alma jedim aralap,
Tilimdi úyirip ketti.

Miynetimniń lázzetine,
Janım súyinip ketti.

Tańǵı shıqqa bılǵanıp,
Kirdim qalıń pálekke,
Qushaǵıma sıymadı.
Ózim ekken álekke.

Erkelettim suw quyıp,
Bir qıytaqsha gúlimdi.
Shaqasına qondırdım,
Sayra dep búlbilimdi.

Búlbilim, sayra-sayra,
Baqshamda saz jańlasın,
Jaslıq miynet lázzetin,
Hámme mendey ańlasın.

MARJANGÚL MENEN GÚBELEK

Marjangúl:

Aq gúbelek, kók gúbelek, gúbelek,
Qanday shıqtıń arısıńdı tóbelep?
Kóp qıdırdım seni báhár kelgeli,
Aytatuǵın sózlerim bar, gúbelek.

Gúbelek:

Saǵınsań da, izleseń de bárhama,
Ashıwshaq qız, qorqıtasań sonshama.
Men de seniń dawısıńdı saǵındım,
Bizge arnap qosıq aytıp berseń-á!

Marjangúl:

Oy biyshara sulıw ǵana gúbelek,
Qanatıń bar misli juqa shúberek,
Saǵan arnap bárha gúller teremen:
Ayt deseń, men qosıq aytıp beremen!

Há gúbelek, gúbelek,
Keń dalanıń erkesi.
Gúlge tozań sebelep,
Qurıǵan ba dińkesi?
Qanatları qaǵazday,
Gúl-japıraq kórpesi,
Bir sóz aytsań ókpeler,
Suw kótermes sirkesi,
Ushaman dep alısqa,
Elpeń-elpeń etedi:
Jel súykense qamısqa,
Íqlap ushıp ketedi,
Jońshqalıqta jurtı bar,
Eki túyir murtı bar,
Aq kókirek pápelek,
Jerge ushqan úpelek,
Oynap ayttım erkelep,
Ashıwlanba, gúbelek!

Gúbelek:

Sulıw qızı keń baxtiyar úlkeniń,
Maǵan baxıt erkeletip kúlgeniń,
Bir sorawım: qalay oqıp júripseń,
Jaqsı bolar edi aytıp bergeniń?

Marjangúl:

Barlıǵınan bes bahasın alaman,
Qosıqtan da seni hayran qılaman,
Onı aytsañ, qálem alsam qolıma,
Súwretińdi aynıtıpastan salaman.

Gúbelek:

Bárekella, ońınan kelsin talabıń!
Sawal bersem, úyilmesin qabaǵıń:
Óziń sonday jaqsı qızsań, biraq ta,
Nege mendey usha almaysañ, qaraǵım?

Marjangúl:

Haw, gúbelek, maqtanasań shalqayıp,
Bilmey turıp kemis taqsań, bul ayıp.
Samolyotqa minip turıp ushqanda,
Jońshqalıqta qalmappediń ańqayıp?

Gúbelek:

Bunıń durıs. Jáne qulaq salsań-á,
Awnap jatıp jońshqalıqta shalqańa,
Kún qızǵanda ılay suwǵa shomılıp,
Nege mendey qıdırmaysañ bárhama?

Marjangúl:

Mına ǵana aqılı joq pápelek,
Meni bunsha aldastırıp ne demek?
Alajazlay oynaǵannan ne payda?
Hárnárseniń waqtı bar ǵoy, gúbelek.

Gúbelek:

Sınap edim, bále ekenseń sen biraq,
Meni sózden qaldırdıń ǵoy házir-aq,

Mende seni izlep edim saǵınıp,
Waqtıń bolsa oynayıq ta azıraq?

Marjangúl:

Máyli, dostım, kewliń seniń qalmasın,
Gúllerińdi qoshantaylar julmasın,
Bir maydannan sabaǵıma ketemen,
Oyın kópke sozılatuǵın bolmasın.

Gúbelek:

Joq, azǵana oynaymız tek quwana,
Wáde bolsın kóringen shel, húw ana!
Basıp ozsań, gúl beremen bayraqqa,
Al men ushtım, sen izimmen quwala!

TOP

– Top, top domalaq,
Qayda kettiń jumalap?
– Bala, bala, bala!
Etken isiń shala.
Ayt, qáne, nege sen,
Meni suwǵa tebesiń?

Batpaqqa da basasań,
Shańǵa taslap qashasań.
Sonıń ushın aytpayman,
Úyge de qaytpayman.
Salmadan aǵaman,
Stadionnan shıǵaman.

QUWÍRSHAQ

Quwırshaq, quwırshaq,
Tamdı aylanıp juwırshaq,
Aq kúshikke «hap!» desek,
«Izimizden shap» desek.
Jasırınıp jalt bersek,
Tawıp alsa, qant bersek.
Kúshik janın ayasa,

Izlese tal sayasın,
Úyge qarap juwırshaq,
Muzday suwǵa juwınshaq,
Taza bolıp, tamaq jep,
«Hayya janım, hayya!» dep,
«Pır-pır» etip uyqılasaқ,
Uyqılasaқ!

SÚTLIMEK

Átshók kelse albırap,
«Báhárjandı kútiń» dep,
Jap boyında jawdırap,
Kógeredi sútlimek.

Há sútlimek, sútlimek,
Sútke tolǵan sútlimek,
Áste ǵana julayın,
Jartılamay pútinlep.

Jap boyınan jalıqpay,
Kúnde terip alayın,
Kókke qosıp, kóbeytip,
Qoshantayǵa salayın.

Sútlimek jep qoshantay,
Qoshqar bolar sep-semiz,
Bunda turıp ne payda.
Kúńge quwrap kepeńiz?

Eshki bolıp ılaǵım,
Qoshantayım qoy bolar,
Awılımız bay bolıp,
Úyimizde toy bolar.

Jasırınba, men seni,
Qáirdanıń bolayın:
Qoshqar bolsa qozıbay,
«Sútlimek jep ótse» dep,
Seni yadqa alayın!

PROZA

Jolmurza AYMURZAEV
(1910-1996)

J. Aymurzaev 1910-jılı Shımbay rayonında tuwılǵan. Dáslep internatta tárbiyalanǵan, Shımbaydaǵı «Kommuna» mektebinde oqıǵan, Tórtkúl pedagogikalıq texnikumın pitkeren.

Shayır «Gúres», «Gúreste jeńdik» dep atalǵan dáslepki poemaların dóretti, dramaturgiya tarawında «Hákisliler» (1933), «Óz tayaǵı ózine» (1939) piesaların jazdı.

Jazıwshınıń ómirbayanlıq «Jetimniń júregi» povesti balalar ádebiyatın búlent shoqqıǵa kóterilgen shıǵarma esplanadı.

1934-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

JETIMNİŇ JÚREGI (povestten úzindi)

Basım taz, kózim baqırayǵan qara bala edim. Jaslay júregimdi ezgen jurday jetimlik jiligim qatpay-aq «joldas» boldı. Jeti jasıma shekem jigerime qanday nishterdiń suǵılǵanın bilmeymen, erkimdi biylep, eńseme minip aldı. Tańnıń atqanı kózimniń ashılıwı menen baslansa, batarı kózimniń sel jası menen júzimdi perdelendirdi. Kúnim uzaq, túnim tolgawlı boldı.

Gápti tuwılǵanımnan baslaǵanımda bılay bolǵan eken:

Temir menen tastıń ayırması bar degendey, jetim menen jetimliktiń ayırması bar eken. Meniń jetimligim anamnıń uwız sútin emgen kúnnen baslanıptı. Eski dástúr boyınsha «qaytıp kelgen qız oń jaqta tuwıwǵa haqı joq» degen sózdiń

anam biyshara qulı bolǵan. Togız ay waqıt bolıp, tolǵaq tutqan anam, botasınan ayırılǵan árwanalarday bozlaǵan.

Tuwıp kórmesem de, tuńǵısh tolǵaqtıń qanday bolatuǵının bilemen. Anamnıń kózi qarawıtıp, tula boyı túrshigip júrgenin Jánigúl degen ógey anası sezgen eken. Tolǵanıp-tolǵatıp júrgen anamnıń kúnniń batıwın kewiliniń súygen adamınday kútkenin Jánigúl apay jaqsı túsingen. Sóytip, sır bildirmey sırtınan ańlıp júrgen.

Ímirt jabılıp, qas qarayǵanda, apam awıldıń artındaǵı qalıń qopalıqqa barıp, dúzde meni tuwǵan. Úyde tuwdıń ne, dúzde tuwdıń ne, qara zamannıń miyimsiz nızamına kónbese bolmaydı dep, tolǵaq ústinde tumlı-tusqa tuwlaǵan. Boyın qayǵı-dárt qaplaǵan. Meni buwıp taslawǵa kózi qıymaǵan. Kózinen jası aǵıp, qızıl shaqa qara balanı qanı menen qosa aymalap bawırına basqan.

Shırqırıp shıqqan sestimdi qoydırıw ushın, anam albırap awzımdı basqan. Dúnyaǵa aybaraq salıp shırılaǵan dawısım basılǵannan soń, ańlıp júrgen Jánigúl apay anamnıń qasına kelgen. Anam albıraqlap qalıp kóyleginiń etegi menen meni bastırǵan da, heshnárese bilmegen, kórmegen kisidey tik turıp otıra qalǵan. Kópti kórgen Jánigúl ayanıshlı hádiyseni sezgen.

Shır-pırı shıǵıp, shaqqanlıq penen meni anamnıń jasırǵan jerinen alǵan. Kamzolına oraǵan. Súyep, qońsı Allambergenniń úyine aparǵan. May ishtirip, awqatlandırıp, óz halına keltirgen. Anam awır nızamnıń aqıret-azabınan qıynalǵan. Esinen ayırılǵan. Kóp waqıtta kelege kelgen. Meni kóp waqıtqa shekem emize almaǵan. Állenwaqıtlar ótkennen keyin esi kirgen. Aqırında Jánigúl apaydıń aqlı menen aq tósine basıp, uwız sütün emizgen.

Jat kózden, jaman minezli adamlardan Jánigúl anam menen ekewimizdi altı kún Allambergenniń úyinde jasırıp saqlaǵan. Jetinshi kúni anam jalǵız jigerbentinen, tuńǵısh perzentinen ayra túsken. Awır zamannıń dástúrine, nasaq sózlerine shıdamaǵan anam wádelesip qoyǵan Jumaniyaz degen kisi menen qashıp ketken.

Qızıl shaqası shıqqan qara bala anasınıń aq tósinen ayırılǵan. Jánigúldiń eteginde qalǵan. Jánigúl tuwmasa da tula boyı

tebirenip, tósine basımdı qoyǵan. Ayalap-álpeshlegen, ózinen sút shıqqasa da mámmesin awzıma salǵan. Sıyırdıń sütün bergen. Kúnler, aylar awır azap penen ótken. Jiyde-taqan menen qara nandı qosıp bılǵap, onı sútke aralastırıp, ishteyimdi ashqan. Bókpennen baslap bılamıqqa shekem awqat ishiwge úyretken.

Sóytip, dúnyaǵa aybaraq salıp shıqqan sestimdi esitiwge, shappattay qızıl shaqa bóbekti qolına alıp, bawırına basıwǵa ıntıǵıp ańlıp júrgen Jánigúl isimli jesir hayal meni etegine salıptı.

— Anam qayda? Bul sorawǵa juwap izledim. Xabardar adamlardan sorap sorastırdım. Anamdı baxıtsızlıqqa ushıratqan zamannıń iplas nızamı eken. Ananı baladan, balanı anadan ayırıwǵa májbúrlegen zaman — zaman ba? Barıp turǵan jawızlıq ǵoy.

Sóytip, men Jánigúldiń qolında qalıppan. Jetti jasıma shekem Jánigúldiń janınday jaqsı kóretuǵın balası boldım. Ol men dese, bar ómirin beriwge ırza edi. Jánigúl buwday ireń, kishi peyil, múláyim minezli, sın-sımbatı kelgen jesir hayal boldı. Meni bir dem kórmese, kewili ájeptáwir bolıp turatuǵın kórinedi. Mensiz miyman bolıp barǵan jeri joq. Eger de qońsılardıǵa «ot» sorap barıp kele qoysa da, qayıp keliw menen «aylanayın qaraǵım, jalǵızım! Jigerim, qara kózim» dep emireniw menen erkeleter edi. — O, biyshara Jánigúl — meniń anam! Tuwmasań da tuwǵannan beter bolǵanıńdı esime alaman ǵoy, sen bazda túnlerde turıp otırıp óksip-óksip jılaytuǵın ediń. Meni bawırına basıp «Jariq juldızım! Jalǵızım!» degenleriń sol dáwirdegi óz dawısıń menen qulaǵımda tur. Haqıyqatında da, men seniń jalǵızıń edim ǵoy. Qıysayǵan ılashıqtıń ishinde mennen basqa kimiń bar edi? — O, ana! Endi oylap qarasam kewlińiz ǵamlı ekeninen, jesirlikten-jetimlikten, zaman qısıwmetinen tarıǵıp jılaydı ekenseń ǵoy.

Tósegimde tósın aymalap jatqan Jánigúl anamnıń ıssı kóz jası júzime tiygende júregimde álleqanday dirildi, állebir qorqınıshlar payda bolar edi. Jánigúldiń meni júregine basıp jubatqanların umıtıwǵa hasla haqım joq. Qısta qushaǵına qısıp, jazda bawırına basıp, aymalap «azamatım» dep súygenleri ele shekem júregimniń jıllı jerinde tur.

Jeti jasımda Jánigúldeñ ayırıldım. Ne menen awırıp, qalay ólgeninen xabarsız qaldım. Jánigúldeñ awırǵanına nayatıy janım ashıdı. Ne islewdiñ, qanday ilaj etiwdiñ jolı ol waqıtta meniñ esimde joq edi. Jánigúldeñ jaqınlarına jılap barıp jaǵdayın aytayın desem, onıń aǵayınleriniñ kim ekenin ayıra almadım. Jaqın-juwıqlarınıñ kimler ekenine aqılım jetpedi.

Jánigúl óletuǵın kúni kúndiz tınbastan shópshek terdim. Kishkentay góne ılashıqtıñ esik betin quwraq shópler menen toltırıp qoydım. ılashıq góne bolǵanda da sonday góne edi, onıñ tesik úziginen kirgen ǵarǵa esiginen shıǵar edi. Shobıtı shıqqan túnliginiñ jırtıq-tesiginen kóringen kóktegi juldızlardı sanap otıratuǵını yadımda tur. Onıń ústine esim emeski kirgende, tozǵan túnliktiñ tesiklerinen sáwlesi túsip turǵan aydı kórip, «Ay túsip kiyatır» dep jılaǵanlarım umıtılar emes.

Sol kúni shópshek terip sharshadım ba deymen, Jánigúl anamnıñ árli-berli sóylep «sáskelikten qalǵan máshabanı ısıtıp ish» degeni boyınsha onı ısıtıp ishiwdiñ de esabın tappadım. ısitpay-aq máshabanı bir urtlap, zaǵaradan bir tislep toyıp aldım. Sharshaǵanlıqtan ba máshabanı iship bolǵannan soñ uyqım keldi. Ádettegishe sırqas Jánigúldeñ janına barıp, uyqılap qalıppan.

Azanda turıp qarasam, awırmastan burın erte turatuǵın Jánigúl sup-sulıw bolıp jatır eken. Kewlim birnárseni sezgendey boldı. Áweli apalap dawısladım. Soñınan qozǵap kórdim. Onnan keyin kózlerin barmaǵım menen ashıp kórdim. Erinlerin usladım, mañlayın sıypadım, bet-awızın kishkentay qollarım menen bir-bir kórip sıypap shıqtım. Hesh oyanbaydı. Eñ aqırında bolmaǵan soñ «apalap» aybaraq salıp basımdı qoyıp jalındım, oyanbadı, heshbir úndemedi.

Qanday háreket etsem de qattı uyqınıñ qushaǵında jatqan adamday kózin ashpadı. Kewlimde qorqınısh payda boldı. Qorlıǵım keldi. Qayta-qayta bawırına basımdı qoyıp, betine betimdi bastım. Kóz jasım júzimdi juwıp, esim ketip eñirep jılawdan basqa hesh ilaj tappadım. Baqırıp jılaǵanda qarlıǵıp shıqqan tarǵıl-tarǵıl dawısımdı esitken qońsılar jıynalıp qaldı.

Jıynalǵanlardıñ Jánigúldeñ júzine qarap, «O, biyshara-ay! Ólip qalıptı!» degen suwıq sózleri quyqamdı túrshiktirip jiberdi.

Kókiregim eljirep ketti. «Óldi» degen bir awız suwıq sóz, qayǵı zardabına aylanıp, tula boyımdı qapladı da, qara kózlerimnen muńlı jas sel-sel bolıp aǵa basladı. Kóp uzamay-aq eńirey-eńirey esim ketti. «Pármana ǵamqorshımnan ayırılǵanı-ayırılǵan ba? Awqattı kim pisirip beredi? Kim qayırqomlıq etedi, maǵan?» dep oylanaman.

Sum ájel súyikli anamdı, janday súygen Jánigúlди mennen ayırdı. Adamlar ǵamqorlıq járdemin berdi. Tabıttı adamlar kótireyin dep atırǵanda «apamdı bermeymen» dep jer bawırlap jılap, bozlap atırǵanı-ayırılǵanı umıtılar emes. Tabıttı tuta qushaqlaǵan qolımdı qayırip adamlardıń aqıl berip turǵandaǵı dawısı, elege shekem qulaǵımda gúwlep turǵanday.

Jánigúlди tabıtınıń izinen bir shaqırım jerge shekem juwırıp bardım. Súyekshilerge jete almay jarı jolda qaldım. Jılaw dárı-dármanımdı qurtqanlıqtan ba, shıǵırǵan ıssı kún qara denemdi ter menen qapladı. Súyekshilerdiń qayaqqa qarap ketkenin taba almay, oǵada kóp otırdım. Jánigúl apamdı jerlegen súyekshiler ǵana qaytarsın meni awılǵa alıp keldi.

Jánigúl maǵan máńgilikke joq. Jaman ılashıq kózime jegi qurtlardıń ordasındaıy kórindi. «Bul ılashıq sum ájeldiń ornı eken» dep oyladım. Ayrılıq penen jalǵızlıq saldarı ján-jalǵımnan qıstı. Burıńǵı jetimlik-jetimlik pe, jetimliktiń jamanlıǵın endi kórdim. Jubatatuǵın, ash bolsam tamaq beretuǵın, hal-awhalımdı soraytuǵın jalǵız Jánigúlден ayırıldım. Anamday bolıp bawır basqan Jánigúlдиń jıllı qushaǵın saǵınıp, talay túnlerdi uyqılamastan atırdım.

Kún ótken sayın kewilimdi kir basa basladı. Jırtıq dambal menen tozǵan kóylektiń dal-dalı shıqtı. Ayaǵım ǵarǵanıń tuyadıday qıymayı shıqqan kir menen qaplandı. Jurday jetimlik jılanday orap, ózine eriksiz qarattı. Aldım gewgim tartıp, duman boldı. Anasınan ayırılǵan qoshantayday qara kózim jawdırap, jalǵız ózim qala berdim. Awılma-awıl tentirep tamaq asırawdıń jolına tústim. Kim maǵan jıllı júzi menen qarasa, náresteligime nalıp kewil bólse, ata-anamnan kem kóringen joq.

Jánigúl ólgennen keyin, aradan ay ótpey-aq awıldıń ılaǵı menen qozısın jıynap baqtım. Hárkimniń úyine náwbet penen

qonıp, kúnim ótti. Sóz qaytarmaytuǵın, til algısh shaqqan bala boldım. Usı ádetimdi bilgen adamlar meni jaman kórgen joq. Degen menen, ármanım at basınday. Anamdı oylap ah uraman. Hárkimniń úyinen ishken-jegenim boyıma taramaydı, bári de Jánigúldiń qara taqanınan artıq kórinbedi.

Gúz kúnleriniń biri edi. Qozı-ılaqlarımdı qalıń jantaqlıqqa baqtım, shańqay tús boldı. Qozılardıń úyirilip jayılǵanına, jantaqlardıń dánelerin pırt-pırt jeginine qumarlanıp qarayman. Kózim qozılardıń jayılǵanında bolsa da, kewilim Jánigúl haqqında edi. Qıysıq tayaǵımdı qolıma aldım. Átirapıma kóz jiberdim, tınıq aspan teńizdiń suwınday kók-kómbek kórinde.

Uzaq otırdım, oy artınan oy tuwdı. Meniń balalıq oyımnıń artı «Búgin pálensheniń úyine baraman, náwbetim sol úy, hayalınıń minezi birtúrli edi, qabaǵın shıtpay qara tabaqqqa qalay jarma quyıp berer eken? Áne bir úydiń hayalı jaqsı edi, sol úy meni bárqulla qondırmaydı, eger de qondırsa jaqsı bolar edi» dep oylayman.

Uzamay-aq oylarım úziliste qaldı. Aqırında kózim kishireyip, buyıǵıp múlqip kettim. Uyqımnıń kelgenin bilip, kózimniń «shiyrinin» alayın dep dús tómenime jattım. Gúz samalı, qara taldıń sayası meni ráhát qushaqlarına aldı. Sıypalap esken jipek samal janıma jaǵımlı tiydi. Aqırında uyqılap qalıppan.

Qansha waqıt uyqılaǵanımdı bilmeymen. Iynimnen birnárse túrtkendey boldı. Shalthıq penen oyanıp, kózimdi asha sala albıraqlap, jalmajan ján-jaǵıma qaradım. Attan túsip qarsı aldında turǵan adamǵa kózim túse ketti. Húrrem ushıp, júregim jarılıp kete jazladı. Ornımnan órre turdım. «Qozılarım qawın-ǵarbızǵa yamasa birewdiń egisligine túsken shıǵar, sonıń ushın meni urıwǵa kelgen adam eken» dep shamaladım. Jalt berip qashıwǵa qolaylastım.

Qarsı aldında turǵan qara saqallı, ala kózli, sımbatlı, uzın boylı, ariq-turıqtan kelgen adamnıń júzi kózime ısıq kórinde. Solay da gúnası bar adamday onıń júzine jaqınnan qaray almadım. Ol meniń qashayın degenimdi sezip, aldığa qaray bir adım attı. Atınıń jılawın sol qolı menen usladı. Qamshısın beline qıstırdı. Mennen kózin almadı.

Men bolsam batılım barmay, qarsı aldında qalshıyıp turıwdı

uyat kórdim. Názerimdi tómen burdım da, ala kózimdi awdarıp taslap bir qarap qoydım.

– Sen Jolmırzamısañ? – dedi ol mağan batıl sóylep.

– Awa, – dedim. Bir názerlendim de, dárriw tómen qaradım.

– Qarağım, nám-náhán bolıp qalğan ekenseñ ğoy.

– «Qarağım!» dey me? — deymen ishimmen. Qanday jağımlı sóz! Mağan birdeyine Jánigúldıń aytatuğın eń jaqsı shiyrin sózin bul kisi qay jaqtan úyrenen! – dep tañlanaman. Haqıyqatında da, kópten berli esitken joq edim. Ol kisiniń bawırmanlı sestı meniń kewlimdi eljiretti. Buwınlarım bir túrli bosasıp ketti. Tula boyım bosasıp, ne bolğanımdı bilmedim. Ol meniń bul awhalımdı sezdi me deymen.

– Qorıqpa, qarğam? Nege qorqasañ? Mında kel! – dep qolın jayğanda qushağına kirgenimdi bilmey qaldım.

Onıń kim ekenin bilmesem de, tanımasam da júregime jilli tiygen jağımlı sózi sezimimdi súysindirip jiberdi. Bawırına basıp, aymalap mañlayımnan súydi. Hal-awhalımdı soradı. Jaman malaqayımdı basımnan alıp shashımdı sıypadı. Ósken shashımdı aldırıp kerek ekenin ayttı.

Tula boyıma tınımsız qarağan adamnıń kózin quwalap men de qarap atırman. Biraq, onı birinshi sapar kórgenlikten, heshkinge uqsatpadım, shıramıta almadım. Meni qushağınan jazdırdı. Men sol turısta ján-jağıma qarawğa da tartındım. Kóp sózlerdi ayttı. Biraq ta onıń kópshiligine túsınbedim.

Túsingen sózlerim, ol kisi tuwısqanlıq jağınan jaqın ekenligin ańladım. «Meniń menen keteseñ be, jaqsılap saqlayman, kiyindiremen, mına jaman kiyimlerińdi órteymen, kirlep ketipseñ» dep aytqan sózleri aғalıq, ğamxorlıq ekenine jaqsı túsınemen. «Men seniń menen ketiwge ırzaman» degen sózimnen keyin, ol meniń qozı-ılaqlardı jıynap toplawımdı sorandı.

Tuwrı barıp qozılarımdı topladım. Qozılardı toplaп júrip te sırttan qarap qoyaman. Ol da bir jağınan qozılardı jıynasıp aydaı. Barlıgın jıynadıq, awılğa birge aydap apardıq. Sol awılđıń jasullısı Embergen degenge meniń awhalımdı ayttı. Alıp ketiwge ruqsat soradı. Tağı da ekewi meni kórsetip, bazda mağan qarap kóp nárselerdi sóylesti.

Qozı-ılaqlardı iyelerine tapsırıp boldım. Tanıs emes adam meni atınıń artına mingizdi. Men oǵan mingesip baratırǵanda jalt-jalt keynime qaray berdim. Birge oynaǵan balalarım menen qızlarım artımnan qarap turǵan eken.

Qanday da bir sebep penen uzap ketsem de, qayta-qayta awılǵa qaray berdim. Qawırsaǵan qustıń qanatınday úziginiń jırtıǵı jalbırıp turǵan ılashıqtıń ústinde Jánigúl apam jan-táni menen maǵan boyın taslap qarap turǵanday elesledi. Kózimdi jumıp jibergenim, kózimnen ıssı jas júzime sorgalap, tula boyım titirkenip ketti. Tońǵan kisidey iyegim qalt-qalt ete qaldı. Kóz jasım sorgalay berdi. Ókirip jılap jibere jazladım. Biraq, mınaw — «tanıs emes adam»nan tartındım.

Alañnan asırılıp túskende taǵı da bir qarasam, awıl kózime kórinbedi. «Tanıs emes adam» qanday da bir sebep penen, bul da artına bir qarap qoydı. Onnan keyin atınıń jılawın qaǵıp jiberdi. Gúzar jolǵa túsip, aldǵa qaray ráwana boldı. Men de solıǵımdı bastım. Jırtıq jeńim menen kóz jasımdı súrttim. Jol uzaq bolmasa da soqa attıń solqıldısı say-súyegimdi sırqıratqanday boldı. Bul meniń atqa birinshi miniwim edi. Jol uzaǵan sayın ján-jaǵıma qıysayıp ta otıraman. Bazda oń qolıma, bazda sol qolıma tayanaman, qullası otırıwdıń mánisin tappadım. Jambasımdı jara etip aldım.

Ímirt jabılıp, qas qaraya bergende «tanıs emes adam»nıń awılına da jettik. Attan tústik. Ol atın bayladı. Meni ertip úyine kirdi. Qarnı shámpiygen júkli hayal qazan asıp atırǵan eken. Onıń ashıwshaq ekeni qabaǵınan bilinip tur. Esikten kirgenimde maǵan tańlana qarap edi. Ne qılarımdı bilmey, júzimdi tómen qarattım. Onıń qara kóziniń ótkirliǵi júregimnen ótip ketkenдей boldı.

Ómirimde bunday ótkir kózli kelinshekti birinshi iret kórgenim edi. «Tanıs emes adam» meni oń jaqqa, esik betke otırǵızdı. Ózi tósewli turǵan tósektiń üstine tóрге shıqtı. «Jolmırza degen batır» dep júzime jıllı shıray menen qarap qoydı. Men de onıń keyninen úkiniń kózindey kózimdi bir awdarıp taslap qoydım. Sońınan kelinshekke jalt qaradım da otqa úńildim.

Meni úyine alıp kelgen adam Jánigúldiń ógey balası Allaniyaz degen aǵay eken. Jánigúldiń ólgenin esitip, meniń tentirep

jürgenimdi bilip, úyine alıp kelgen. Jılıjúzlilik penen Allaniyaz dayımınıń kózqarası, meniń miyrimdi qandırdı. Quwandım, húrmetledim. Íssi awqatqa toyıp algannan keyin denem balbırap, uyqı qısa basladı. Kúni menen at qaǵıp silem qatıp sharshaǵanım taǵı bar. Pırıldap uyıqlap qalıppan. Azanda meni salmaǵa shomıldırap, góne kiyimlerimdi Allaniyaz dayımınıń ózi sheship taslap, burın alıp qoyǵan ba, onnan xabarım joq, shomılıp bolǵannan keyin maǵan taza kóylek penen dambal berdi. Basıma taqıya kiygizip, shashımdı aldırdı.

«Balaǵa kim kúlip qarasa — sol jaqın» degendey, Allaniyaz dayımınıń húrmeti maǵan ayrıqsha boldı. Qansha jatsam-jattım, qansha uyqılasam-uyqıladım, qálewimshe awqat ishtim. Búyirim shıǵıp, bedenime qan juwırdı. Jánigúldiń ornına Allaniyazǵa bawır bastım, ol oǵada jaqsı minezli kisi edi.

Awıldıń balalarına da úyrenip kettim. Qarınım toq, kiyimim kók, qayǵı-uwayımdı birte-birte umıta basladım. Kúni-túni oynayman. Oynınıń barlıq túrin oynadım: asıq ta, top ta, ańǵalaq ta, aykórmek te, jasırınbaq ta, bektas ta, kóshpek penen qumalaq ta mennen qalmadı.

Balalar menen bawır basıp birigip qosıq aytatuǵın da, juwırısatuǵın da, gúresetuǵın da boldım. Kem-kem boyıma kúsh-quwat jıynalıp, gúreste óz qatarımdı jıǵatuǵın boldım. Juwırısqanda balalardan ozatuǵınım bárinen qızıq boldı. — Bul nelikten eken? Jaslayımnan ıssıǵa, suwıqqa kónligip «suwǵa taslasa batpaytuǵın, ılaqtırsa sınbaytuǵın» bolıp qalǵanlıqtan shıǵar?! Álbette, solay! Biraq, tóbelese almaytuǵın edim. Bunı moyınlaw kerek. Sebebi, tóbelesti oǵada jek kórdim.

Allaniyaz dayımınıń awılına ábden úyrenisip kettim. Onıń úyine óz balasında erkin kirip-shıqtım. Allaniyaz dayım ashıq kewli menen jaqsı kórgen sebepli Orazgúl jeńgeydiń qabaǵın shıtqanı maǵan onsha bilinbeydi. Kóp uzamay Orazgúl jeńgey ul tuwdı. Onıń atın Mátniyaz qoydı. Mátniyazdı kishkentayınan-aq jaqsı kórdim. Orazgúl emizip bolıp, onı maǵan berer edi. Onı men erinbesten jórgekleriniń albalbasın shıǵarıp kóterip júrer edim.

Mátniyazdı jaqsı kórgenim sebepli, Orazgúl de meni burınıǵıday emes, jaqsı kóretuǵın boldı. Tez-tez kirimdi juwıp

berip, tamaǵımdı kewildigidey toyǵızdı. Burın jerkenip qarasa, endi «qaraǵım, shıraǵım, olay qıl, bulay qıl» dep qamırdan qıl suwırǵanday jıllı júzi menen sóyleytuǵın boldı. Bul maǵan oǵada unadı.

Burın Allnyaiz dayım bir jaqqa ketse, men de erip ketkim keletuǵın edi. Talay máрте keyninen juwırıp ta júrdim. Batpaqqa batıp, ya japtan óte almay, ya iyttен qorqıp jarı joldan qaytıp kelip te júrdim. Ol meni kózi qıymay, ózinen qaldırmaı alıp ketip te júrdi.

Biraq, soń-soń Orazǵúlđıń kózqarası pútkilley ózgerdi. Mátniyazǵa qansha miyrimli bolsam, Orazǵúl maǵan onnan da beter shın ıqlası menen qaraytuǵın boldı. Kókten izlegenim jerden tabılıp, kewilim jay taptı.

Turdıbay degen bala menen ábden dos boldım. Ekewimizdiń aramızdaǵı doslıq tuwısqanlıqtay bolıp ketti. Ol ekewimiz aqıl-kúsh biriktirip, balalarǵa «basshı» boldıq. Sol ushın awıldıń balaları bizlerdi húrmetlep júrdi. Bizler ne desek barlıǵı kónetuǵın edi.

Turdıbayǵa balalar oynap «Shárikxan» dep laqap ta taqtı. Onıń shaqqanlıǵı úlken kishireytip qoyǵanday edi. Ózi kishkentay bolsa da, úlken adamday sóyleytuǵın edi. Ol da men sıyaqlı jetim eken.

Kún batqan máhál edi. Awıl arası urda-tut, basa-basqa ushiradı. Barlıq adam úyden tısqa juwırıp shıqtı. Atlı adamlar awıl arasında at shaptı. Adamlar úyme-úy kirip, kórgen adamlarǵa bir suwıq xabardı aytıp júrdi. — Bul ne xabar, qanday jańalıq? Ne haqqında ekenine túsinbedik. Balalardıń barlıǵı jıynalıp, «qanday xabar» ekenin biliw ushın adamlardıń awzınan shıqqan sózdi ańlıdıq. Sonda da juwǵarada tiykarına túsinbedik. Awıldıń barlıq adamları birden úyelerinen shıǵa basladı, jayındaǵı zatların shaltlıq penen maydangǵa shıǵardı, awıl ishi uyqı-tuyqı bolıp qaldı. Demniń arasında adamlar zatların jıynap, qolına tiygenin kúsh-kóligine artıp boldı. Íziq-ızıq bolıp kóshtiń izine erdi. Tıp-tınısh, paraxat otırǵan elge topalań tiydi. Jılaǵan qariyalar menen shırlaǵan nárestelerdiń ayanıshlı dawısı jer betin jańǵırtıp jibergendey boldı. Barlıq adam bir jaqqa qaray seńdey ıǵıstı.

«Iyshanqala» degen sózler qulağımızğa keledi. Onıñ ne qala ekenin yamasa qaysı qonıs ekenin yamasa qaysı jaqta bolatuğınına meniñ oyım jetpedi. Awıldan qozğalğan kósh penen men de júre berdim. Mátniyaz benen Orazgúl jeñgey arbada edi. Men olardıñ keynine erdim.

Keñesbay ALLAMBERGENOV
(1954)

K. Allambergenov 1954-jılı 7-noyabrde Qaraózek rayonında tuwılğan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutınıñ tariyx-filologiya fakultetin pitkeren.

1985-jılı «Qaraqalpaq ádebiyatında ayts janrı» degen temada kandidatlıq, 1997-jılı «Qaraqalpaq xalıq dástanı — Edige» degen temada doktorlıq dissertaciyasın jaqlağan.

Jazıwshınıñ «Qıyın ótkel» (1983), «Dárbent» (1985), «Ómir máwritleri» (1987), «Dárya tartılğan jıllar» (1992), «Quslar qaytqan kún» (1995) atlı povestler hám romanları basılıp shıqtı.

Gúrriñ hám povestleri ózbek, qazaq, noğay, orıs tillerinde jarıq kórgen.

K. Allambergenov — Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındağı mámleketlik sıylıǵınıñ laureatı (1993).

1984-jıldan Jazıwshılar awqamınıñ aǵzası.

KÚSHIK HÁM BALA
(gúrriñ)

Ol tañ jaña saz berip atıp kiyatırǵanda ǵana óziniñ qalanıñ shetki kósheleriniñ eñ aqırında úyilip atırǵan taw-taw taslandı zatlardıñ arasında jatırǵanın ańladı. Kúshik bul waqıtta taslandı zatlardıñ: lágen-lágen kirdiñ suwı, shubatılıp shobıtı shıqqan látte shúberekler, aynanıñ sınıqları, janıp kúl bolǵan

otının qaldıqları, jazıwları jayıp ketken qağazlar, hártúrlı metall sınıqları, bırshıp atırǵan pomidor, piyaz, kartoshkanıń qabıqları, kesektey teńkeyip atırǵan jartı-jartı appaq nan bólekleri, súyek-sayaqlar ekenin bilgen joq.

Jumılǵan kózlerin áste ashıp, erinsheklik penen tóbeshikti bir aylanıp shıqtı. Soń, endi ne qılsam eken degendey qızarıp kiyatırǵan aspanǵa tigilgeninshe turıp qaldı.

Átirap jaqtılanıp, quyash arqan boyı kóterilgen payıtta, ol bul jerde bir ózi ǵana emesligin bayqadı. Álleqáyerlerden párleri menen tumsıqları pataslıqlardan shubarlanıp ketken bir shoǵır shımshıqlar ushıp kelip, úyindini shoqıp, tintkiley basladı. Há demey jaǵımsız ızıldasqan shıbınlar kóbeyip, kúshiktiń ústi-basına qonıp ábden mazasın ketirdi.

Shımshıqlardıń tapqan azıqların shoqıǵanların gúzetip jatırǵan kúshik usı payıtta ǵana óziniń ash ekenligin sezdi. Tamaǵınan ótkendey azıq izlep ornınan súyretilip turdı. Bir-eki bólek nan taptı, shala jelingen súyekti uzaq ǵayzadı. Qarnı biraz toyıǵanday bolıp, aqırúyindiden alıslaw barıp sozılıp jattı. Anda-sanda shımshıqlar menen ǵargalardıń dawısları esitilgeni bolmasa, átirap jum-jirt edi. Izli-izinen kelip pataslıqlar tolı sheleklerin tógip atırǵan adamlardıń da onıń menen isi joq.

Usı payıtta qala tárepten esken samal kúshiktiń murnına jaǵımlı iyis alıp keldi. Eriksiz ótmishin esine salǵanday boldı.

Ol bir umtılıp ornınan turmaqshı bolıp edi, shep qabırǵası shanshıp awırıp, eriksiz ornına qayta jatıwǵa majbúr etti. Sonda ǵana keshe onı ayamay urǵanın, mańlay aldına tiygen soqqınıń zardabın eslegendey boldı. Quyrıǵın áste-aqırın bir-eki bilǵap qoyıp ornına qayta sozıldı. Taslandı zatlardıń jaǵımsız iyisi kewlin aynıtıp jiberdi. Jáne ornınan turmaqshı bolıp bir umtılıp, lekin shaması kelmegendey qayta jattı.

Dáslepki bir-eki kún usılayınsha ótti. Kúshik bara-bara buǵan da kóndi. Shıbınlardıń ızılławına, jaǵımsız iyiske de, hátte, pataslıqlar arasınan tabatúǵın nesiybesine de jerkenbey qaraytuǵın edi. Kelip-ketip turıwshılar da onı tanıytuǵın

boldı. Kúshik, hátte, kimniń qanday zat ákelip tógip ketetuǵının da biledi. Tań azan menen hasasın taqıldatıp keletuǵın ǵarrınıń sheleginde qaǵaz-paǵaz, sıyrındıdan artıq heshnársese bolmaydı, murnı ǵarganıń tumsıǵınday sozilǵan kózáynekli hayaldıń tókken nárselerin hátte iyiskelep te bolmaydı, miyińdi aylandırıp jiberedi...

Bir kúni azanda áwelgi xojeyininiń genjesine usaǵan bir bala shelegin shetirekke qoydı da, kúshikke tigilip turıp qaldı. Kúshik bul jaǵdaydı kutpegenlikten, qorqınıshtan qaltırıp ketti. Durıs, balalar urıspaydı. Mına balanıń da jaqsı niyette ekenligi júzinen kórinip turıptı. Biraq, onıń ata-anaları qanday mineздеgi adamlar eken?... Kúshiktiń jaraqatlangan jerleri jáne sırqırıp awırǵanday boldı. Ayaq ushınan basıp áste jaqınlap kiyatırǵan balanı jatırqap, patas taslandılardıń arasına qaray qashtı. Bala kúshikti uslay almaytuǵının sezip bosaǵan shelegin kóterip, úyine qaray ketip qaldı.

Kúshik bala ketiwden zıp etip taslandınıń qasına keldi de, dárhal turıp qaldı. Ol jewge jaraytuǵın zat emes eken. Qızǵısh tartqan qaǵazlarda qap-qara shıbınday háripler.

Átteń, kúshik bunda ne jazılǵanın túsınbes edi. Al, eger túsingeninde bar ǵoy, onda ol mına sózlerdi oqıǵan bolar edi:

... «Hárbir francuzdıń taslandı zatlar sheleginde hár kúni bir kilogrammǵa jaqın qaldıq zatlar jıynaladı. Evropanıń basqa da ellerinde derlik usınday: yaǵnıy, bul ellerde hár jılı hárbir adam – Daniyada – 230 kg, Lyusemburgtı – 400 kg, Angliyada – 272 kg muǵdarında turmisliq «kerек emes zatlar» dóretedi. Ilimpazlardıń esaplawlarına qaraǵanda, evropalılardıń sheleginen taslangan qaldıq zatlar muǵdarında 10-20 payızǵa deyin kúl, 15-30 payızǵa deyin azıq-awqat qaldıqları, 20-40 payızǵa deyin qaǵaz hám karton, 1-6 payızǵa deyin látte shúberek, shobıtlar, 2-6 payızǵa deyin metall sınıqları bar.

Biraq, biziń ásirimizdiń ximiyalıq eń jaqsı negizgi «ónimi» bolǵan plastmassa taslandılardıń qalay paydalanıw kerек? Jaǵıp

paydalanıw? Bul — demek, ashıq hawamızdı qáwıplı uwlı gaz benen záhárlew degen sóz. Al, jer sharı taslandı zatlar «uyası» emes...

Kúshik bulardıń heshqaysısına túsinbegenine nalinganday muńayıp turdı, soń úmiti push bolıp, quyırığın bilğańlatıwı menen ornına kelip jattı.

Kúshik balanıń shawqımlı dawısınan oyanıp, alğa atlıqqanı da sol, ózin qapshıqtıń ishinde ekenligin bir-aq sezıp qaldı. Tıprshıladı, qańsıladı, aqırı jańa xojasına boysınganday dawısın páseńletip, átirapqa qarap bara berdi. Balanıń bolsa eki kózi quwanıshtan parlap, ózinshe gúbirlenip sóylep barar edi.

Mine, balanıń úyi. Óz aldına hártúrli awqatlar alıp kelip ushıp-qonıp júr. Kúshik tosınnan kelgen bul baxıtqa isenerin de, isenbesin de bilmey, állekim aldındağını tartıp alatuğındaý orli-ğurlı jalmap atır. Ráhát degen bunda eken!

Usılayınsha bala menen kúshiktiń doslıǵı baslanıp ketken edi. Olar keshke shekem úy aldındaǵı maydandhada biri-birin quwıp, gúresip oynadı. Sharshaw, zerigiw degenniń ne ekenligin de bilgen joq. Biraq, kúshik ushın quwanışlı bolıp baslangan bul kún de kewilsizlik penen tamamlandı. Maydandhada tosattan payda bolǵan hayal balaǵa baqırıp, kúshikti qolına ilingen tayaq penen ura basladı. Biyshara kúshik endi ne qılsın, ilajsız taslandılar úyilip atırǵan tárepke qańsılawı menen qashıp ketti.

Erteńine bala kúshikti izlep taslandılar úyindisi janına keldi. Áweli kúshik baladan qashsa da, sońınan onıń mehribanlıǵın eslegen yańlı qasına kelip erkeley basladı. Bala onı ayırıqsha bir mehir menen qushaǵına aldı. Kúshik bolsa dáslep balanıń qolların, sońınan júzlerin jalay basladı.

...Jáne qalaǵa qaytıp bardı. Keshke shekem bala menen áwelgidey bir-birin quwıp oynadı, awnap «gúreske» tústi. Bul ret bala kúshikti sol burınǵı ornına shekem ertip keldi, soń ózi qaytıp ketti.

Erteńine de usılay oynadı, soń bul ekewi ushın ádetke aylanıp ketkendeý boldı.

...Jazdın ıssı kúnlerinde taslandı zatlar «minarı» ábden iyislenip, dem alıw da qıyınlasar edi. Kúshik bul waqıtları tań azannan keshke shekem, balanıń úyi átirapında aylanıp júretuǵın boldı. Sharbaya hayal joq waqıtları onıń menen qumarı tarqaǵansha birge oynaydı. Eger, bala úyinen shıqpaǵan payıtları, kúshik bir shette shońqayıp onı kútkeni-kútken.

Bir kúni azannan baslanǵan jawın túske shekem toqtamastan sheklep quydı da turdı. Balanıń úyi aldındaǵı garaj qasında arman-berman gezip júrgen kúshik te ábden jawradı. Tústén keyin kún shıǵıp, kún oǵırı ısıp ketti. Biraq, negedur baladan dárek bolmadı. Kúshik uzaq kútti, bala kelmegen soń shapqılap bir ózi oynay basladı, onıń menen «gúreske» túsip atırǵandaǵıday háreketler eter edi. Keyin qáwipleniwdi de umıtıp, balanıń esigine jaqın kelip otırdı. Ishkeriden tanıs dawıslı hayaldıń jılap atırǵanı tal-tal qulaǵına kelgendey boldı. Qulaǵın tikireytip dıqqat penen tıñlay basladı. Balanıń ınırsıǵan, biraq ózine júdá áziz bolıp ketken dawısın esitkende, shıday almay wáwildep qańsılap jiberdi. Usı payıt qapı pát penen ashılıp onnan kóringen ashıwlı hayal baqırıwı menen oǵan tayaq ılaqtırdı. Kúshik awır soqqıǵa shıdamay wańqıldawı menen bası awǵan jaqqa qashıw menen boldı.

Keshqurın balanıń úyi aldına qızıl belbewli mashina kelip toqtadı. Adamlar onı kóterip shıǵıp mashınaǵa salıp atırǵanda, kúshik shıday almay qańsılap olarǵa jaqınlastı. Bala basın áste kóterip oǵan qaradı. Bir kúnde solǵın tartıp qalǵan balanıń kózlerinde quwanış ushqınları parlap ketkendey boldı. Kúshikti sezip qalǵan adamlar onı jáne tayaqlap quwa basladı.

Balanı alıp ketti. Bunnan soń onnan dárek bolmadı. Kúshik kózin joldan úzbey balanı kúter edi...

Kúshik hár kúni bala esigi aldına kelip mehribanın kúter, ol shıqpaǵannan keyin ilajı qurıp burınǵı ornına qaytar edi. Tuwrı, kóshede balalar kóp edi, lekin olardıń heshbiri de sol ekinshi xojeyininiń ornın basa almaydı. Qıyalında kózlerinen mehribanlıq shuǵlası parlaǵan sol bala ketpes edi.

Bul kúni de ádettegidey balanıń úyi tárepine jol aldı. Úy aldında toqtap turǵan qızıl belbewli mashinanı kórip ayrıqsha

kewillilik payda bolǵanday qádemin tezletti. Lekin, birden qulaǵına hayaldıń jılaǵan dawısı esitilgendey boldı. Kúshik birnárseni sezgendey quyırığın qısıp berirekte toqtadı da, jáne sol quyash tárepke tumsıǵın sozıp ayanıshlı qańsılap jiberdi. Bul kúni kúshik qarańǵı túskenşe úy átirapında gezip júrdi de qoydı. Biraq, ol óz maqsetine erise almadı – bala qaytıp shıqpadı.

...Kúshik hár kúni azanda úy aldına keliwdi toqtatpas, balanıń dalaǵa shapqılap shıǵıp, onı bawırına qısıwın, erkeletiwlerin ańsar edi. Bul úmiti birazǵa shekem úzilmedi, lekin aqırı kútkenin qoydı. Jáne sol taslandılar úyilip atırǵan tóbeshikke kónligiwge májbúr. Biraq, onı endi bul jerdegi shımshıq penen ǵarǵalar, shıbınlar menen qurt-qumırsqalar onshellı qızıqtırmadı, barlıq qıyalı kelip-ketip turǵan adamlarda edi.

Kúshik bir puta túbinde sozılıp jatqan qalpinde úshinshi xojeyinin kúter edi...

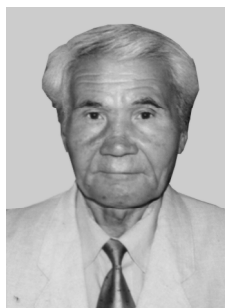
Ábdimurat ATAJanov
(1938-2016)

ÁAtajanov 1938-jılı 17-yanvarda Nókis rayonınıń Tolıs awılında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamlǵan.

Jazıwshınıń birinshi gúrrińi «Etik» 1961-jılı «Jetkinshek» gazetasında basılıp shıqtı.

Házirge shekem «Duwtar» (1976), «Atamákan» (1978), «Jeti xat» (1981), «Qos kanikulda» (1983), «Sapalaq palwan» (1984), «Pikassonıń aq kepteri» (1986), «Sońǵı jawǵan qar» (1987), «Mashqala» (1988), «Pátpelektey pápellenen dostım-ay» (1994), «Qaytıp keliw» (1996), «Jiyde jegin kele me?» (1997) «Jat jurtta japa shekken adam» (2010) «Ótken ómir — ertek» (2017) toplamları jariq kórdi.

M.Sholoxov, S.Baruzdin, B.Polevoydın, Sh.Beyshenalievtiń, S.Axmad, Ó.Omarbekovlerdiń gúrriń hám povestlerin qaraqalpaq tiline awdarǵan. Jazıwshınıń birqatar shıǵarmaları ózbek, qazaq, túrkmen, tatar, noǵay, avar, bashqurt hám orıs tillerinde jariq kórgen.

Á.Atajanov — Ózbekstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri (1986).

1977-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

KÓZI OYÍLGAN JÍLAN

(gúrriń)

Bul waqıya erterekte, meniń bala gezimde bolıp ótti. Házir ol bolǵan waqıyadan kóre, qıstıń uzaq qarańǵı tınlerinde jılıwsız kórpege oranıp jatıp ózlerimiz bir-birimizge aytqan, bolmasa mama kempirler, analarımız mayın tamızıp aytatuǵın erteklerdiń qısqa birine uqsaydı. Haslında, bul qıyalıy ertek emes, al turmısta shın bolǵan, kóz kórgen tamasha waqıya edi. Máyli, endi ertek bolsa ertek bolsın, kóz kórgen, qulaq esitken waqıya bolsa — waqıya bolsın, onnansha sizlerge bastan baslap aytıp bergenim maqul bolar. Men solay sheshtim.

Jazdıń mıs qaynaǵan ıssı kúnleriniń biri edi. Tús mezgili. Paxta otaqtan shańqay túste qaytqan apam nan qatırıp boldı da, izinshe túslik shaydı demledi.

Ortaǵa jayılǵan dasturqanda jańa qatırılǵan, ele kúli ketpegen ıssı nan, aldımızda demlengen shay. Solay etip, túslik shaydı ishiw baslandı. Birde-birew úndemeydi, ash bolǵan, shóllegen.

Ol jillarda awılда salınatuǵın jaylar birtekli, yamasa bir-birine suwdıń tamshısınday uqsaǵan, biri keń, biri úlken emes, barlıǵı teń, barlıǵı birdey edi. Qapısı dálizge qaraǵan eki ójire. Dálizdiń eki tárepinde: túslik jáne arqada qapısı bar. Usı dáliz qısta dán, qawın, asqabaq, tuqım, qullası, anaw-mınawdı giznep saqlap qoyatuǵın telek xızmetin atqarsa, jazda terisháywannıń ornına júredi. Usıkárada erteli-kesh otıramız, túnde jatıp uyqılaymız.

Hár jılı báhár shıqqannan awılǵa qarlıǵashlar ıssı jaqlardan qayıp keledi. Solardan jup qarlıǵash biziń dálizge de uya saldı, olar jil sayın aljaspastan mákanın tabadı. Oǵan bizler kesent etpeymiz.

Ol waqıtta jaylardıń tóbesi panerlenbegen. Tamǵa jayılgan aǵash, kese taslangan qada qalay bolsa solay kórinip turadı, olardı qap-qara ısqı, qurım basqan. Áne, sol tamǵa jayılgan aǵashqa qarlıǵashlar uya salǵan edi. Qırsıǵına, sol uya tap bizler erteli-kesh shay-tamaq ishetuǵın yamasa dasturqan jayılatuǵın jerdiń tas tóbesinde. Sonlıqtan dasturqanǵa uyadan anaw-mınaw patas túspewi ushın ádis islengen. Jaramsız fartuktıń yarımı uyanı dógereklep, onıń tómenin kerip tórt múyesh etip baylangan. Ol bir jaǵınan tazalıqqa táwir bolsa, ekinshiden bálentlew zatqa minip qaramasań uyada ne bolıp atırǵanın kórmeysiń.

Sháynektegi shay yarımına kelgende, úydegi qarlıǵashlar sırttan ushıp kele sala jan-ıynine ot túsip shırıldadı da qaldı. Biri uya qasında qalsa, biri sırtqa jalt ushıp ketti. Demniń arasında qarlıǵashlar bıjınap, awılǵa barlıq qarlıǵash biziń dálizge jıynalǵanday boldı. Olar tınbastan shırıldap atır. Biri sırtqa qaray ushsa, ekinshisi janaybat penen ishke uradı. Onnan keyin barlıǵı birlesip ózlerinshe shınjır jasap túsliktegi esikten shıǵıp arqadaǵı esikten zuwlap kirip, tap dóngelengen shańaraq taqılette tınımsız ushıp júrdi.

– Haw, aǵası, mına qarlıǵashlarǵa birnárse bolǵan? – dedi apam bosaqan sháynekke qaynaǵan suw quyıp atırıp. – Otaqtan sharshap kelgende mazamızdı aldı goy...

Aǵam áytewir zatqa dárpene qoymaydı, úyde heshnárse bolmaǵanday ıssı shaydı ústi-ústine urtlaп, tım-tırıs otır.

Qarlıǵashlar ele shırıldap, shır-gúbelek aylanıp ushıp júrdi.

Apam qalayda shıdamadı. Oshaqtaǵı ottı kóseп otırıp tońqıldadı.

– Aǵası-aw, shay bir jaqqa qashpas, ana bayǵuslar shırıldap qırılatsuǵın boldı. Ornınan túrgelip qarap jiber-ós. Bir nárse bolǵan, bolmasa amanlıqta búytip miydi tespeydi.

Ağam ekinshi sháynektegi shaydı tolıq iship boldı. Terin súrtındı, onnan keyin asıqpay-albıramay túrgeldi. Ayağınıń ushına minip uyağa, onnan keyin ele sheńber jasap uship júrgen qarlıgashlarğa qaradı. Heshnárseni kórmedi.

– Bularğa bále kóringen? Sipseni alıp ber, barlıgın quwıp shıǵayın. Dem de aldırmaıdı...

— Óyppey! Apam birden shorshındı. – Qoyagór, tiyme. Onnansha shayıńdı ish, jáne demledim.

Qarlıgashlar ele shır-gúbelek aylanıp uship júr. Sesleri jer jaradı, oǵırı ayanıshlı, ózlerine dóngen qáwipten qutqaratuǵın qorǵawshıǵa jalnıp atırǵanday. Qapı menen qapı aralıǵı oqtay zuwlaǵan qarlıgashlardan qaraltım tartıp, tap qarúydiń shańaraǵı pát penen shır-gúbelek aylanıp turǵanday kórinedi.

Barlıgımız qarlıgashlardan, uya betten kóz jazbaymız. Biraq, qáwipli heshnársa kórinbeydi. Sonda ne bolǵan? Seni ǵamqorshı sezip, úyińe uya salıp jáne jıldı kelip-ketip úyir basqan qarlıgashlar tal-túste uwda-shuw bolıp atırǵanda, ne bolǵanın bilmey ar-sar bolıp otıra bergennen qıyın nársa joq eken? — Ne isleyseń, qanday járdem bereseń? Ne bolǵanın sorap bile almaysań, bolmasa olarǵa til pitip «sonday-sonday, adamlar, járdem etiń. Úrim-putaǵım qáwip astında. Bereket tabıń, bizlerdi ájelden qutqarıń», – dep ayta almasa... Sonda da bizler qarlıgashlardıń mına shırıldap ushqanları tegin emes ekenligin sezingen edik. Qalay járdem beremiz? Túsiniksiz! Qarlıgashlar ele sheńber boylap sadaqtıń oǵınday zuwlap uship júrdi. Sesleri tóbe shashıńdı tik turǵızadı. Bizler bolsaq ya shaydı jónlep ishe almay, ya olarǵa járdem bere almastan, oylamaǵanda júz bergen hám tamasha, hám sıyqırlı kórinisti sırttan baqlap otıra berdik.

Bir máháli, awa, bir máháli dasturqan shetine, bizlerdiń aldımızǵa bir zat tóbeden tars etip tústi. Ağamnan basqalarımız tóbeden túsken zattan qorqıp quladıq. Sonıń arasında apam:

— Óyppey, aǵası, mınaw jılan ǵoy, jılan!, – dep dawısı tarǵıllanıp baqırdı. – Óyppey ballar qorqadı, alıp tasla. Tezirek!

Atpa jaylardıń mush qaynaqay sıyatuǵın úńireygen

jarıǵında, shóprik arasında jılısıp júretuǵın túsi suwıq qara jılan qıbırlamastan sozılıp jatır. Qarlıǵashlar suw seripkendey jum-jirt boldı. Shirılǵanın qoydı. Dáliz ishine tınıshlıq shókti. Aǵam sonda da maldasın jazbadı, jılanǵa qas qaqpastan qarap tigilip otıra berdi.

– Apası, – dedi ol da bir máháli. – Balalar qorıqpay-aq goysın, Jılan hesh zattı kórmeydi, soqır. Kózi oyılǵan. Inanbasañız qarañ, áne, áne, kózi oyılǵan. Yapırmay bala, ómirimde bunday hádiyseni birinshi kórip turman. Ástawpıralla, soqır jılan tóbede ne islep júr?

Bizler de burınǵıday qorıqqan joqız, alıs-alıstan ele tımtırıs jatırǵan jılanǵa qaradıq. Kózi oyılǵan, biraq ol shamalı qıbırlaǵanda tili otqa basılǵan iyne kibi qızarıp kórinip kórinip turdı.

Shınında da onıń kórgish, ótkir kózleri ornında shaǵın oymaqtıń awzınan aynımaǵan dóńgelek jup tesik bar edi.

Aǵam gáripshilik duzaǵına máńgilikke túsken jılandı átoşkirge qısıp dalaǵa alıp ketti hám qaytarsın tóbege ańırayıp qarap turıp tanlayın qaǵıp sóylendi.

– He-e, he-e apası, ballarım, endi túsiniqli boldı. Anaǵan qaray goyın. Jılandıń kózin miltıqshı oyıp túsirgen eken. – Áne. – Áne! – Miltıqshı!

Burınları men miltıqshı atadı, kózińdi oyıp túsiredi degenge inanbaytuǵın edim. Sebebi, úlken adamlar bizlerge hárdayım: «Háy, ballar, miltıqshıǵa tiymeń. Ol atadı, kózińdi aǵızıp túsiredi» deytuǵın edi. Sonda bizler «olar ayta beredi eken. Qayda onıń oǵı... Joq, joq. Múmkin emes» dep ózlerimizshe pikir júritemiz.

Bizler orınlarımızdan tura-tura tóbege qaradıq. Qarlıǵashlardıń ǵamqorshısı – kók-kómbek miltıqshı atılatuǵın toptay tikireyip ele tur eken... Aldıńǵı eki ayaǵınıń ushına minip, tumsıǵı toptıń awzınday alǵa eńterilip, taǵı bir jeksuringa ájel oǵın jóneltpege shaqlanıp tur.

Apam:

–Aǵası, baǵana saǵan qarlıǵashlarǵa birnárse bolǵan dep

ayttım. Qáwipli heshzat bolmaǵanda búytip kúyip-janıp shırıldamaydı. Sen bolsań uymaǵa batqan baspaqtay ornıńnan qozǵalayın demeyseń, – dep aǵama qarap sóylenip atırǵanda, daladan bir qarlıǵash jilt etip ushıp keldi de, ele ata dushpanın gózlewge tayın turǵan mıltıqshını qaǵıp alıp ketti.

Jup qarlıǵash juǵırılmaqan palapanlarınıń moyınlarına moyın basıp, ózlerinshe qáwipten keyingi baxıtlı tınıshlıqta emin-erkin qala berdi.

Allanazar ÁBDIEV
(1963)

A.Ábdiev 1963-jılı 26-sentyabrde Taxtakópir rayonınıń Shaljuwit awılında tuwılǵan.

Nókis mámleketlik universitetiniń filologiya fakultetin pitkeren.

A.Ábdievtiń (ádebiy ismi A.Idireysov) «Bizler baxıtlı bolamız» (1992), «Qızıl qoshantay» (1995), «Berdaq shıǵarmaları boyınsha bibliografiyalıq kórsetkish» (Q.Paxratdinov penen) (1999), «Jin-jıpırlar uyası» (2004), «Altın balıq» (A.Idireysov penen) (2006), «Ataqlı alım» (2007), «Alǵıs alǵan azamat» (2007), «Bekannıń avtomashinaları» (2008), «Elza xanım» (2008), «Qızıl kóylekli janan» (2009), «Aqqus» (2010), «Maqtanshaq qoraz» (2010) kitapları basılıp shıqtı.

Jáhán ádebiyatınıń sóz sheberlerinen: J. Simenon, A.Nesin, J.Oruell, K.Kan, A.Azimov, S.Axmad hám taǵı basqa jazıwshılardıń belgili shıǵarmaların ana tilimizge awdarıp, «Ámiwdárya» jurnalında járiyaladı.

*A.Ábdiev — Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshsı (2016).
1997-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.*

AQQUS (gúrriń)

Meniń bala waqtımda Aqqus degen iytim boldı. Ol bir saparı aǵam aq eshek penen toyǵa barǵanda izine erip kelgen edi. Shaması, iyesi aq eshekli adam bolıwı kerek, adasıp ere bergen.

Aǵam toydan shıǵıp eshegine mineyin dep atırǵanda kórgen bul iyttiń izinde kiyatırǵanın, úyge jaqınlaǵanda bilgen. Sonnan «jit!» dep quwmaqshı bolǵan eken, ketpepti. Úyge kelgennen soń da shay-pay ishıp bolıp: «Toyxanaǵa baraman, múmkin, iyesi izlep júrgen shıǵar» dep edi, men birden: «Yaq, aǵa, aparma! Dım súykimli kúshik eken» dedim. Aǵamdı áytewir óldim-azarda kóndirdim. «Barmasam barmay-aq qoyayın. Toyshılar da qashshan daǵısıp ketken shıǵar?!», — dedi aqır. Endi keyingi másele — onıń atınıń qanday ekenin biliw qaldı.

– Moynaq, Moynaq...

– Qutjol, kish-kó!

– Qaraqyırıq, Qaraqyırıq! Bás-s! — Hár attı bir aytıp kórip atırımız, hesh qaramaydı. Sonlıqtan aǵam:

– Ózińe unaǵan bir attı qoyıp ala ğoy. Júdá úlken emes ğoy, úyrenip keter, — dedi.

– Onda «Aqqus» dep qoyaman. Shınında da hámme jeri aq, tek quyırǵınıń ushı ǵana qara, meniń qoyǵan atıma say edi. Onıń appaq júnleri kún menen jiltırap, adamnıń kózin qamastıradı.

Sóytip, iytimizdi «Aqqus» dep shaqıratuǵın boldıq. Dáslebinde jańa atına qulaǵı úyrenbegenlikten qaramasa da, soń-soń úyrenise basladı.

Jazǵı demalstıń kúnleri. Qolım bos. Sonlıqtan da onıń janınan bir eli shıqpaytuǵın edim. Ústine minip oynayman. Ol «ashıwlanbay» meni kóterip júredi. Ekewimiz birge balalar menen oynǵa da baramız. Oynap, qumarım tarqap qashan qaytqansha Aqqus sol jerlerde «kútip» júredi. Azanda qoy-

eshkilerdi padağa qosıp qaytamız, keshqurın jubımızdı jazbay aldına shıǵamız.

Aqqus — iri, turpatlı iyt boldı. Ózliginen adamǵa, malǵa, iytlerge haslan tiymeydi. Eger adamlar keseklese, iytlerdiń ózleri kelip tiyisse, ayamaydı talap taslaydı. Onday waqıtları men: «Aqqus, boldı. Qoy endi!» demegenimshe qoymaydı.

Bir kúni mınanday waqıya boldı...

Biziń qorada suwı dushshı, jáne muzday qudıq bar edi. Sonnan awıldıń barlıq úyleri suwdı eshekli pilák penen kelip alıp ketedi.

Bir kúni keshte Baymırza degen kisi suwǵa baylap qoyatuǵın qızıl qabaǵan iytin de ertip keldi. Aqqus ergenektin awzında jatır edi. Qızıl iyt kele sala oǵan tiyistime de... Sonnan eki iyt bıǵır-bıǵır bola qaldı. Birin-biri tislep atır. Men iytime isenimli bolǵanlıqtan (kishkene balamız ǵoy, qızıq kerek) ayırmadım. Bir waqıtta Aqqus qızıl iytin jelkesinen tislep ılaqtırıp urıp, ústine minip aldı da talay basladı. Astındaǵı tórt ayaǵı aspanǵa qaraǵan qızıl iyt qańsılap atır. Iytiniń jeńilgenin kórgen Baymırza aǵa qoranıń qıspaǵın suwırıp aldı da artınan kelip biziń iytin beline shirenip kúsh penen berip qaldı ma de, «urma!» dewge úlgerde de almay qaldım. «Wańq-q!» degen Aqqustın dawısı esitildi. Ol janaybat penen artına birden shapshıp, Baymırza aǵaǵa bas saldı, taladı. Onıń tayaǵı bir jaqta qaldı. «Jitá-jit!» bola qaldı.

Úlken kisiniń iytimdi urǵanına ashıwım kelse de, talanıp atırǵanlıqtan ayap:

– Qoy, Aqqus! – dedim birden qasına juwırıp barıp. Iyt tanıs dawıstı esite sala lappa qoydı: quyırǵın bılǵańlatıp, beli iyreleńlep maǵan kelip súykendi. Biraq, «Óshimdi ala almadım-aw» degendey qızarǵan kózin Baymırza aǵadan ayırmadı. Men onıń tayaq tiygen arqasın qolım menen sıypalay basladım. Qattı tiygen bolsa kerek, sıypalaǵannıń ózin de awırsınıp, qańsıladı.

Sonnan úsh-tórt künge shekem qozǵalıwǵa shaması kelmey, dárwazanıń qasında turǵan aǵam qısta otın tasıytuǵın arbanıń astında jatıp aldı.

Ádettegishe hár kúni keshke jaqın biziń úydiń aldı suwǵa kelgen adamlar menen bıǵan-jıǵan bolıp atqanı. Kózleri mólergen Aqqus bul háreketti baqlap jatadı. Baymırza aǵa kiyatırsa boldı, qıynalıp, buratılıp bolsa da túrgelip úrip, aybat etip aldınan shıǵadı. Kózi qorqıp qalǵan qızıl iyti bolsa, Aqqustı kóriwden quyrıǵın eki ayaǵınıń arasına qısıp, izine jortıw menen boladı. Al, eshek ústinde otırǵan Baymırza aǵaǵa úrip, aldıǵa júrgizbey atırǵan Aqqusqa qolındaǵı tayaǵın silteydi. Lekin, iyt tayaq siltegen sayın órshelenip, onıń ayaǵınan tislewge urınadı. Aqırı bolmaǵannan soń Baymırza aǵa:

– Kim bar? Iytińizdi shaqırıń! – dep dawıslawǵa májbúr boladı.

– Aqqustıń sennen qattı kewli qalǵan, – dedi aǵam bir kúni Qalmurat aǵanıń úyindegi awızasharda otırǵanda Baymırza aǵaǵa. – Endi onı tayaq penen qorqıtpaqshı bolǵanıńnan payda tappaysañ, hasla. Qayta burınǵıdan beter eregistirip alasañ. Sonıń ushın «kewlin» almasañ bolmaydı...

Sol-sol eken, Baymırza aǵa onıń menen «jarasıw» jolların izlestirdi. Shabalanıp úrip shıqsa:

– Aqqus, Aqqus!, – dep erkeletip shaqıradı. Burınǵıday «jit» dep baqırıwdı qoydı. Aldına nan taslaydı, hátte gósh te berip júrdi.

Waqıt ótken sayın ekewi «kelisimge» kele basladı: ol kelgende úrmeytuǵın boldı. Hátte, Aqqustıń «adamgershiligi» sonday, qızıl iytti de «keshirip» jiberdi: emin-erkin úydiń aldına kelip-ketip júrdi.

Hárdayım Aqqus esime tússe usı bir waqıya kóz aldım keledi de turadı.

Sol iytimizdi bizler menen mektepke «qatnap júrgende» jolda mashina qaǵıp ketip, ózi jaqsı kóretuǵın jeri — arbanıń astında bir ayday jattı. Aqırı kelege kelmedi...

QÍZÍL QOSHANTAY

(*gúrriń*)

Qozı-ılaq degennen esime túsedı-aw!...

Ol waqıtta men bes-altı jastaǵı oyın balası edim. Kishkene qoshantayım boldı. Sol waqıtta da, onnan keyin de, házir de qozı-ılaqlarım boldı, bar. Lekin, sol bir qızıl, buyra júnlı qoshantayım yadımda eleǵe deyin jaqsı saqlanǵan...

Bala waqtında adam kúshik, pıshıq, qozı, buzawǵa úyirsek keletuǵın ádeti ǵoy. Men de sol qoshantayım menen oynaǵandı jaqsı kóretuǵın edim.

Awılda turǵanlıqtan úyde qoy-eshki degen kóp. Olardı azanda óriske jiberemiz de, erip júre almaytuǵın bolǵanlıqtan ılaq-qozıların qorada alıp qalamız. Meniń talabım bolsa – keshke shekem solar menen oynaw. Ishindegi ózime tábiya kóretuǵınım – qızıl, buyra júnlı qozı. Sebebi, ol meniń menen «álpi alısıp» oynaydı: dizemdi búgip otırıp, mushımdı túyip, mańlayıma aparıp tursam, kelip dúgedi. Sóytip ekewimiz dúgispek oynaymız. Eger qattıraq dúgip jiberse, awırǵanlıqtan ashıwlanıp quwaman, qashadı, al men qattıraq «dúksem», ol eserlenip, pát penen dizeme, arqama dúgedi. Óytip «ashıwlanǵan» waqıtta qansha baqırsam da, uslasam da turmaydı: julqınıp, jazdırılıp, kishkene múyizi menen meniń gez kelgen jerimnen dúńkiy beredi, dúńkiy beredi. Yaması birden oyındı qoyıp, basqa ılaq-qozılar betke shapqılap ketip qaladı. Al, sonday waqıtları mańlayınan, arqalarınan sıypasam, tınıshlana qoyadı. Men bul minezin bilip algannan soń onı ilajı bolǵanınsha «ashıwlandırmaqǵa» – oyınımızdı buzawǵa tırısar edim.

Jazdıń kúni bolǵanlıqtan kúnde tal túste bir máрте olardı japtan suwǵarıwǵa alıp baraman. Sonda basqalar suwdan qorqıp, ishine túspey suw ishe sala shapqılasıp, úyge hayt qoysa, qızıl qoshantay japqa kele sala túsip ketip, ishinde turıp ishedı. Keyin ekewimiz júzip, japtıń gá argı, gáhi bergi júzine shıǵıp jarısamız. Sóytip oynap-oynap, salqınlanıp

bolıp shıǵamız. Ol shıǵa sala dúr silkingende ústindegi suwlar ján-jaqqa monshaqtay shashıraydı.

Ara-tura balalar menen de oynawǵa tuwra keledi. Sonday gezleri onı qoraǵa kirgizip, aldına shóp salıp ketemen. Kelsem dalada, yaki geshir, qawın atızlardı búldirip júrgenin kóremen. Sonnan quwıp uslap alıp qamap, qoranıń ol sıyatıǵın tesiklerin pitep: «Endi shıǵa ǵoy» dep bir jerlerden aylanıp kelsem, áytewir sańlaq tawıp jáne shıǵıp júrgeniniń ústine kelemen. Keyin ala onıń qorada turǵandı jaqtırmaǵanlıqtan tıpırshılay beretuǵının, erkin maydanda júrgendi unatatuǵının bilip, qamamaytuǵın boldım. Onıń jáne bir ádeti, orıp ákelgen páshegimdi de, suwshiginimdi de hárgiz awzına tislep almaydı: óz ayaǵı menen otlaǵandı táwir kóredi.

Qoshantayım kúnnen-kúнге úlkeydi. «Kishkene qoshqar» dewge de turarlıq bolıp qaldı. Lekin, sonda da men onı burınǵısınsha «qızıl qoshantay» dep júrippen.

– Toylarda dúgistiriwge usı bastan sazlay ber. Ózi de dúgiskish eken, – deytuǵın edi aǵam.

Úlkeye kele ol qoy-eshkiler menen azanda aralasıp, óriske qashıp ketetuǵındı shıǵardı. Men úyrenip qalǵanlıqtan uzaq kúndi zerigip ótkizetuǵın edim. Keshte keledi, salpawsıp, sharshap. Sonda da ekewimiz jáne oynaymız.

Bir kúni óristen qoy-eshkimiz túwel kelmey qaldı. Sonıń ishinde meniń «qızıl qoshantayım» da bar edi. Shopannan sorasaq: «Óriste bólinip qalıp qoyǵan bolsa kerek» degennen basqa ujıbatlı heshnárse ayta almadı. Awıl boyınsha jigirmalaǵan qoy-eshki joq eken. Sonnan aydıń jaqtısında túni menen izledik, taba almadıq. Erteńine de tabılmadı. Sóytip izlep-izlep, joqlawın asırıp otırsaq, bes-altı kúnnen soń balıqqa barǵan awıldıń bir jigiti xabarın aytıp keldi: awıldan bes-altı shaqırım uzaqta «Quwraylı» degen kól bar edi. Sol jerge shóllep, ańqası kepkennen soń ishiw ushın barıp, shetindegi uymaǵa jigirması da batıp, ólip qalıptı.

– Kishkene bir qızıl qoshqardıń bası ǵana batpaqtan kórinip atır eken, – degende meniń kózimnen eriksiz jas pırt etip úzilip túskeni ele esimde.

Seydin ÁMIRLAN
(1972)

S.Ámirlan 1972-julı 23-mayda Buxara wálayatında tuwılǵan. Sankt-Peterburg qalasındaǵı 101-sanlı bilim jurtında tálim alǵan. Qaraqalpaq mámleketlik univertsitetin, Tashkent mámleketlik ekonomika univertsitetin tamamlaǵan.

Dáslepki shıǵarmaları 1984-jıldan balalar basılımlarında járiyalanıp baslaǵan. Onıń «Tawelibay tariyxınan tam-tum sır» (1993), «Dala dilwarı» (1997) atlı

kitapları, «Qaraqalpaq xalıq ápsanaları» (2000), «Móldir bulaq» (2008) hám t.b. kitapshaları baspadan shıqqan.

Ullibiy, Qádiriya, Á.Súyin, R.Mińnullin, U.Esdáwlet hám t.b. da qálem iyeleriniń shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

Ádebiy ismi: Arıs Ayan.

Ol «Qaraqalpaq folklorı» kóptomlıǵın tayarlawshılardıń biri hám qaraqalpaq xalqınıń balalar folklorın óz aldına toplap, eki tom túrinde baspadan shıǵarıwshı. Bul baǵdardaǵı ilimiy izertlewleri qazaq, ózbek, túrkmen, tatar, túrk, orıs, francuz, inglis tillerinde jariq kórgen.

S.Ámirlan — Qaraqalpaqstan xalıq bilimlendiriw aǵlası (2001).

1997-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

QÍSÍNÍSPA

Basqa jaqlardı qáydem, biziń awılda qanday toy, qaysınday mereke bolsın, heshqaysısı kekse analarımızsız ótpeydi. Olar kóshemizdiń de, awılımızdıń da sán-saltanatı bolıp, birin «biykesh», birin «sheshey», birin «abısın» dep júrgen, bir-birine sıy-húrmeti jarasqan janlar. Hámmeniń ıssı-suwıǵında solar júredi. Eldiń úlkeni-kishisi bolıp barlıǵı olardı sıylaydı, «mamaylar» dep ayırıqsha húrmet kórsetedi. Sol káywanlardıń

qatarında «biziń mamay» da bar. «Mamaydıń balası» bolǵanımız ushın biz de ózimizshe izzetke iyemiz. Qay jerde kelin tússe, kelinshek jas bosansa, balanı besikke salsa, besikshappay bolsa, tusawkeser ótkerilse, barlıǵında barmız, sonıń bası-qasında bolamız. Heshkim betimizden qaqqaydı, qaysı úyge barsaq ta jaqsı sózlerin aytıp, jıllı-jumsaǵın aldımızǵa qoyadı. Bári de — mamaydıń abırayınıń arqası.

Kempirler kimniń úyine barsa, sol úy misli toyxana keypine kiredi. Jaymıshlar keńnen jazıladı, ıssı bawırsaqlar ortaǵa shashılıp, barlıq shiyrinlikler qoyıladı, qálempir salınǵan qoyıw gúreń shaydıń iyisi tanawdı jarıp, qaynawı ızıńlap esitilip turǵan samawrınıń qası – bala paqırlardıń ańsarın awdırıp, qıyalın bánt etedi. Sol aralıqta eplep úyge kirip alıp, dáslep esik jaqqa jaylasqan birli-yarım balalar jılısa-jılısa dasturqanǵa jaqınlasadı. Balalarǵa tórdegi mamalardıń biriniń kózi túsip, bir-bir lampasıy, birer uwıs bawırsaqtan payların bergennen keyin ǵana olar ilajsız sırtqa betleydi. Ízıladaǵan samawrınıń sestı menen sháynek astındaǵı qozdıń háwirinen lázzetlenip otırǵan men de qurı qalmaq, ózim menen birge oynaytuǵın qara dumalaqlardıń birli-yarımına mazalı qattı-quttilardan uzatıp qalaman.

Zıyapatlas kempirlerdi qay jerde kórsem de, quwanıp sala beremen. Hámmesi sorasadı, maqtawımdı asırıp, marapatımdı beredi. Qaltaların qarmanıp, toy-toyshıqlardan ırımlıq etip alǵan qant-nabatlardan usınadı. Olardan tek ǵana jaqsı sózler esitkenmen. Sol ushın da káywanılar qay jerge barsa, biz de sol arada tayın bolamız. Solardıń qasınan bir eli de shıqqım kelmeydi.

Biraq, bir kúni usı múnásibetler buzıldı. Kempirlerdiń aldında qattı kúlkige qaldım. Olardıń úyge jıynalatuǵınlıǵın bilsen de, qandaydur birnárseler menen eglenip, keshewillep keldim. Jolda tosattan lıq-lıq tiyip, bunıń izi úzilmey ketti. Qánekey, toqtay alsam. Úyde ózimdi kútip otırǵan «qádirdanlarım» barın bilip, ádettegishe tartınbastan kirip keldim. Bir shetten sálemlesip kiyatırman. Barlıǵı «aylanayın-a, aylanayın» dep aylanıp-tolǵanıwda. Bul lıq-lıqtıń toqtaytuǵın

túri joq, sirá. Lıq-lıq penen sózim kesilip qaladı da, kelesisine ótip, qos qollap sálem beremen. Sál ótpey, tağı da lıq-lıq... Usılay jılısıp, ózimizdiń Másiyma mamanıń tusına kelip, lıq-lıqlawım menen qudaǵayımızdıń júzine qarasam, ol maǵan qaray eziw tartıp:

– Mına bala urlıq qılıptı ǵoy! – dedi. «Jańılıs esitpedim be?!» degendey, qaytadan betine tiklenip baqtım. – Himm, bul bala urlıq qılǵan, – dep tağı da aldınǵı sózin tastıyıqladı. Jańılıspappan, anıǵında da maǵan qarap aytıp tur, meni ayıplap tur. Awa, qudaǵayımız sol sózlerdi jáne tákirarlamaqta. Sózi menen ǵana emes, kózi menen de meni mısquılap, ústimnen kúlip tur. Ómiri bulardan bunday sóz esitippen be? Birden ashıw tuttı. Ya ilgeri, ya keri júre almay qattım da qaldım. Bir-eki kempir mırs etip kúlip te jiberdi. Olardıń kúlgeni ashıwımdı ábden qıstattı, shıdap bolmaslıq jaǵdayǵa keldim.

Endi qozǵalajaq bolıp edim, «Há bala, urlaǵanıńdı, alǵanıńdı qaytar!» dedi qudaǵayımız. Onıń bul sózi bızıldırıqqa ot bergendey boldı. Birden lap ete qaldım.

– Newe? — O ne degen sózińiz? — Ne tawıp otırsız ózi, kimniń nesi joǵalıptı? — Neni alıppan? — Joq jerden nege bále jabasız? – dep sorawlardı izli-izinen qarday údettim-há kelip... Bir jaǵınan ózimniń sonsha sózdi qalay tawıp aytqanıma hayran qalıp turman hám namıstan jarıla jazlap shıtınap baratırman. Kóz juwırtıp qarasam, hámmeniń júzinde kúlki... Bárinen de Másiyma qudaǵaydıń kúlip otırǵanı jinimdi onnan beter atlandırǵanı sonshellı, qalay sógingenimdi sezbeı qalıp, sógine sala bar dawısım menen ókirip jılap jiberdim de, dalaǵa atlıǵıp shıqtım. Sırtqa shıqqannan soń dawıstı barınsha erkine jiberdim.

– Ne bolıp qaldı-ya, ne bop qaldı? – dep qasıma birewler kelip atır, jubatpaqshı bolıwda. – Oynap ayttı, oynap ayttı, – desip atır. Betimdi basıwım menen onnan sayın baqırıp jılap otırman. Arasında kózimniń jasın artıp-artıp jiberip, gúbirlenip sóginip alaman. Jılay-jılay biraz bosaǵanday boldım, biraq óksigim basılǵan joq. Bir gezde úyden shaqırtıwshı kelip, «Júr, shay ishsin dep atır» dedi. – Barmayman! –

dedim ashıw menen. Kempirlerdiń qasında júrip, ózim de shayqor bolıp ketken ekenmen, qara shaydıń náshesi shekemdi tırıstırǵanday boldı. Ishimnen «Taǵı shaqırsa baraman» dep otırman. Oylaǵanımday, izinshe jáne shaqırtıwshı keldi. «Jeńgeleriniń qasına barıp shay isheǵoysın dedi», – degen sózdi ayttı. Murnımdı pırq-pırq tartıp, basım qıysayıwı menen xızmettegi kelinler otırǵan jayǵa qaray súyretilip bardım. «Endi qaytip, Másiyma qudaǵay menen sóylespeymen. Sıylamayman onı, maǵan jala japqanı ushın» degen ókpegiyne menen dasturqan basına jayǵastım. Anam, betime kúlimsirep qaradı da, qaymaqlı sút qosılǵan qara shaydan shúmpildetip quyıp berdi. Shaydıń da waqıtı bolǵan eken, bir urtlaǵannan-aq shekem shıp-shıp terlep qoya berdi. – Lıq-lıǵıń qaldı ma?, – dep jimıydı anam. Oylanıp qaldım, shınında da baǵanaǵı lıq-lıǵım qashshan-aq tuyılǵan edi.

– Há balamısań degen-áy, – dedi ol sóz baslap. – Ózi lıq-lıq tiygen gezde kimdur seni ashıwlandırıwı kerek, sol gezde lıq-lıq toqtaydı. Másiyma qudaǵay sol ushın seni ashıwlandırǵan, – dedi. – Nege sonda meni urlıqshıǵa shıǵaradı?, – dedim ele sóz mánisin tolıq ańlay almay. – Haw, sonı aytpasa, seniń ashıwıń kele me? Soǵan bola aytqan ǵoy. Ol da bir hiyle-dá, – dedi. Sonda barıp ózimniń sabırsızlıq islep, gójeni tógip alǵanımdı bildim.

Sol-sol eken, uyalǵanımnan kempirlerdiń toparınan shetlep basladım. Másiyma qudaǵaydıń hiylesin túsınbey, betten alǵanıma, ózimniń oǵırı ádepsizlik islep qoyǵanıma qısılıp, birazǵa shekem júzine qaray almay júrdim. Qalay keshirim sorawdıń da jónin taba almadım. Qudaǵay paqırdıń awzında ele sol «aylnayını». Barıp-barıp bári de umıtılıp ketti, biraq ta eskikóz kisilerdiń hár iste esletip otıratuǵın usınday tásirli jón-josaqları, dástiyarlı esletpeleri yadımnan shıqpastay estelik qaldırdı. Hár lıq-lıq tiygende usılar eske túsip, xalıq qádiriyatlarınıń jetkeriwshileri bolǵan qádiridan analarımızdıń kelbeti bir-bir kóz aldımnan ótedi, olar aldındaǵı bendelik qarızdarlıǵımız tereń oylarǵa taldıradı.

TILEK GILTI

Balalıq qıyal sonday sheksiz, oqıǵan kitabındaǵı jerlerge óziń barıp qaytqanday bolasań, barıwdı arızw eteseń, kóz aldına keltireseń. Óziń háwes etken qaharmanıń menen ushırasqın keledi, ómirde bar bolsa, ushırasatuǵınday tuyılasań. Negizi, hár adamnıń tilek-niyetleriniń gilti ózinde boladı eken. «Niyetiń – joldasıń» dep bilgen dana ata-babalarımız hár insannıń arızw-úmitleriniń ózine sherik bolatuǵınlıǵın haqıyqat aytıp ketken.

1979-jıl. Birinshide oqıymız. Birinshi sherekten keyin biziń úyimiz qıyırdaǵı awıldan xojalıq orayı jaylasqan Keregetaw mákanına kóship keldi. Mektepte kórkem ádebiyatlarǵa qızıqtırırw jaqsı jolǵa qoyılǵan eken. Mektep kitapxanası da bay. Muǵallimimiz bizlerden qanday gazeta-jurnal menen tanısқанımızdı, qanday kitap oqıyjaq ekenimiz benen tez-tez qızıqsınıp turadı. Dáslepki waqıtta kórkem bezelgen jurnallardı atıma jazdırıp alıp, ishindegi súwretlerin jaqsılap kórip bolǵan soń, ózimshe oqıp shıqqanday túr kórsetip, «qızıq eken» dep kitapxanashı apayǵa aparıp tapsıratuǵın edim. Úydiń ishi de biraz gazeta-jurnalǵa jazıladı. Atam maǵan gazeta oqıttıradı. Jergilikli gazettanıń «Oqı qızıq!» degen aydar menen beriletuǵın sońǵı betindegi qısqa jańalıqlardı birinshi bolıp oqıp alaman da úydegilerge aytıp beremen. Kem-kemnen gazeta-jurnal oqıwǵa ıqlasım da kúsheye basladı.

Bir kúni ilimiy-tanımlıq sıpattaǵı «Bilim jáne eńbek» dep atalatuǵın jurnaldı paraqlap otırıp, Mádiyarstan haqqındaǵı maqalaǵa kózim túsip qaldı. Maqalada Evropadaǵı mádiyarlardıń bizge tuwısqanlıǵı, olardıń arasında ádewir sandaǵı qıpshaq qáwimleriniń barlıǵı, maqala qaharmanı bolmış ilimpaz Ishtvan Qońır Mandoki solardıń wákili ekenligi bayanlanıptı. Kólemi bir bettiń yarımın ǵana alıp turǵan hám mayda háriplerde basılǵan usı maqalanı jiyi-jiyi tákirarlap oqıp turatuǵın boldım. Maqaladaǵı jer atamaların ábden

kewlime toqıp alğan bolsam, kózáynekli, qoyıw murtlı I.Qońırdıń súwreti kóz aldımda bekkem sáwlelenip qaldı.

Keyin ala I.Qońır haqqında basqa da maqalalardı oqıdım. Evropa xalıqları tillerinde ushırasatuǵın eski sózlerdi tirneklep jıynap, sonıń ishinde balalar oynıları hám sóz óneri úlghilerine de ayırıqsha itibar berip júrgen bul alımdı jaqınnan kóriw tilegi payda boldı. Lekin, I.Qońır – Mádiyarstanda, biz bolsaq bundamız. Ara alıs, jer shalǵay. Ózim bolsam, ele mektep oqıwshısımınan. Jiyi-jiyi I.Qońırdı eslesem, ol kisi menen kórisetuǵınday, sóylesetuǵınday bolaman. I.Qońırdıń biziń tilimizdi jaqsı meńgerip alǵanlıǵınan da xabardarman.

Men de awızeki miyrasları tekstlerdi jıynawǵa, sózlerdiń tıp mánisin biliwge, xalıq tariyxı hám shejiresi menen shuǵıllanıwǵa qızıqsınatuǵın edim. Usı niyet Nókis mámleketlik universitetiniń filologiya fakultetine jetelep keldi. Student atandıq. Biz oqıwǵa kirgen — toqsanınshı jıldıń gúzinde, aqırep ayınıń 18-20 sánelerinde Nókiste professor Dosjanbay Nasırovtıń shólkemlestiriwi menen Pútkilawqamlıq turkologiyalıq konferenciya bolıp ótti. Konferenciyaǵa tek Awqam kóleminen emes, dúnyanıń kóp mámleketlerinen kórnekli alımlar keldi. Baǵdarlamanı qarasam, bayanatshılar arasında I.Qońırdıń da ismi-sháripini bar eken. Quwanıp kettim. Qánekey, tilegim ońınan kelip, ózim sırtınan biletuǵın bul alım menen jaqınnan tanıssam, sır ashısıp sóylessem.

Konferenciyaǵa shaqırılǵan miymanlardıń birazı zal tórinen jay aldı. Dosjan aǵa olardı atpa-at tanıstırıp basladı. Biraq, biz izlegen I.Qońır olardıń arasında bolmay shıqtı. Ózimiz eń sońǵı qatardan orın alǵan bolsaq ta, kózimiz miymanlarda. Konferenciyaǵa ózi qatnaspasa da, bayanatların usınǵan alımlar da barshılıq eken. «I.Qońır da solarday bolıp, tek sırtqı qatnasıwshı bolıp qaldı ma eken?» degen oy keldi. Bir payıtta Dosjan aǵa I.Qońırdıń atın dawıslap aytıp edi, meniń izlep qıdırǵan qaharmanım tap qaptalımızda ǵana elespesiz bolıp otırǵan eken. Quwanǵanımnın júregim dúrsildep ketti. Mine, dáslep jurnaldan kórgen bolsam, arǵa on jil salıp bul tulǵanıń ózin de kórip otırman. Quwanışımında shek joq. Tánepiste

I.Qońır menen sóylesiwge de imkan taptım. Ózimdi, tegimdi tanıstırdım. Sırtınan biletuǵınımızdı aytım. Qısqqa sóylessek te, bir tilegim iske asqanday boldı. I.Qońır sol jılı tolıq jariq kórip bolǵan «Qaraqalpaq folklorı» jigirma tomlıǵın, túsindirme sózliklerdi, tilge baylanıslı basqa da birqansha kitaplardı estelikke aldı, respublikalıq gazetke qaraqalpaq tilinde tilek jazıp berdi.

I.Qońır menen sóyleskennen keyin ózimde Mádiyarstandı barıp kóriw, uzaq zamanlardı araǵa salıp ayırılısıp ketken tuwısqanlar menen diydarlasıwǵa bolǵan qushtarlıq payda boldı. Eki bastan «kópir» salındı. Ózimiz tárepten ustazımız Dosjan aǵa mádiyar jaǵınan I.Qońır sıyaqlı dánekerler bar. Tilekke qarsı, 1992-jılı jazda Ishtvan Qońır Daǵıstan saparında júrgen waqtında júrek nawqasınan ketti. Dosjan aǵa da sol jılı gúzde dúnyadan ótti. Eki birdey bayterek qulaǵanday boldı.

Solay da bolsa, I.Qońır salıp ketken jol gónermedi. I.Qońırdıń ómirin izertlep júrgen ilimpazlar menen baylanıswǵa miyasar boldım. Solar sebep bolıp, mádiyarlardıń taǵı birer wákili Nókiske keldi. Endi olar bizdi Mádiyarstangá mirát etti. Mádiyar jurtı menen qayta baylanıs ornatıldı. Bayaǵıdan berli barıwdı niyet etken mádiyar jerin kóriw baxtı bizge de nesip etti. Budapeshtten baslap Balaton kóliniń boyına shekem barıp qayttıq. Mázi barıp qaytpadıq, qaraqalpaq xalqınıń milliy sániyatın da ol jaqtaǵı bawırlaslarǵa tanıstırdıq. Turan quraltayında bárshe túrki ulısları qatarında Mádiyarstanda Qaraqalpaqstannıń mámleketlik bayraǵı da kóterildi, qaraqalpaq namaları da jańlap turdı.

Mádiyarstangá barmastan burın-aq ol jaqta qaraqalpaq tilin úyreniwge tilek bildiriwshilerdiń bar ekenligin ańladıq. Olardıń talapların qanaatlandırıp, kitaplar jiberdik, zárúrli ilimiy ádebiyatlardı jetkizip berdik. Bunnan bir yarım ásir burın ataqlı sayaxatshı Armeniy Vamberiyge erip, Evropaǵa barıp qalǵan jerlesimiz Molla Ishaq birinshi márte mádiyar ilimpazların qaraqalpaq tilindegi tekstler menen tanıstırǵan

bolsa, búgin mádiyarstanlı jaslardıń ózleri qaraqalpaqsha úyrenbekte. Usılayınsha I.Qońırdıń túrki tillerin tereń úyretiw tilegin qollap-quwatlawshılar sanı kóbeymekte.

Bir waqıtları biz I.Qońır menen ushırasıw tilegin kewlimizden keshirgen bolsaq, shınında da táǵdir bizdi bul insan menen duwshakerlestirdi, mádiyar jurtın kóriwdi niyet etken bolsaq, ol tilegimizge de jetkizdi, ana tilimizdiń sol jaqlarda da úyreniliwin oylap júrsék, bul baslamanı da olardıń ózleri kóterip shıqtı.

I.Qońırdı kóriwge bolǵan ıqlastan baslanǵan arızw-maqsetler usılay dawamlı ráwishte ámelge asıp bardı hám bunıń tórkininen ata-babalardıń «tilekti perishteler esitip turadı» degen kóregen sóziniń sarras ayılǵanlıǵın da uǵınganday boldım. Awa, hárkimniń tilek gilti ózinde eken-dá!

Aytbay BEKIMBETOV (1919-1979)

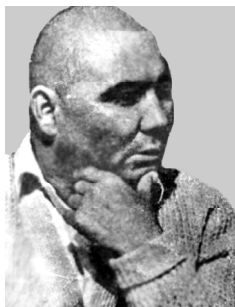
A.Bekimbetov 1919-jılı 5-mayda Tórtkúl rayonınıń Ullıbaǵ awılında tuwılǵan.

Dáslep Tórtkúl medicinalıq uchilishesin, Áskeriy aviacyalıq ushqıshlar mektebin pitkergen. Ekinshi jer júzilik urısınıń qatnasıwshısı.

Jazıwshınıń «Awır táǵdirdi jeńiwshiler» (1957), «Sırlı izler izinen» (1963), «Awır sınaqlar» (1975), «Ájayıp áwladlar» (1970), «Gúres» (1961) sıyaqlı povest hám romanları qaraqalpaq prozasında belgili orın iyeleydi. Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıǵın aldı (1972).

A.Bekimbetov — Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri.

1958-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

AWÍR SÍNAQLAR

(povestten úzindi)

Awıldağı qariyalardıń: «Jol azabı — gór azabı», dep óz ara aytısıp otırǵanında, men ol sózlerdiń shın mánisine hesh túsinbeytuǵın, itibar bermeytuǵın hám onshellı qulaq salmaytuǵın edim. Endi oylap qarasam, olar alıs joldıń barlıq azabın, dártin, awır múshkilin shegip kórgen soń shıdamay aytadı eken. Haqıyqatında, dúnyada jol azabınday jaman, janıńa tiyip, qorlıǵımdı keltiretuǵın heshnárse joq shıǵar deymen. Mine, búgin Shahinshahtiń sháhárinen shıqqanımızǵa sarras segiz ay boldı. Aradan kewilsiz báhár menen quyashlı jaz ótip jemisli gúz kirdi. Birneshe awıllar menen qalalar, toǵaylar menen tawlar artımızda qalıp qoydı.

Biraq, hesh jerde ele Mákkeniń qarası kórinbeydi. Aldımızdan shıqqan ziyaratshı hajılardan sorasaq, ele Mákkeniń jarı johna da jetkenińiz joq. — Ele ushı-qıyır kórinbeytuǵın sheksiz teńizlerden, ya bolmasa ústinen qus ushpaytuǵın suwsız sahralardan ótesizler, — dedi. Bunday kewilsiz, qorqınışlı xabardı esitip meniń etim juwlap, tóbe shashım tik turdı. Aqır, Shiyrin menen meniń jayaw júriwden tabanımız tesilip, dińkemız qurıp, kózlerimiz ábden sarǵaydı. Onıń ústine kesh bolıp, bizlerdiń belgili jataq jayımız, ıssı awqatımız hám tósek-kórpeshemiz de joq. Diywanaday hár úydiń esigine barıp: «Mákkege baratırǵan ziyaratshı musulmanbız, qudayı qonaq etiń» dep tilenip, telmirip turǵanımız. Birewler qabil etip shay-suw berse, ayırımları tońqıldap quwıp jiberedi. Bazıbir kúnleri hesh jerde baspana taba almay quw dalada, jawın-shashınnıń astında qalǵan waqlarımız da bar. Sonday-aq, háptelep, aylap ıssı awqattıń qarasın kórmey, kógerip ketken qattı nan menen júrekjalǵaw etemiz. Sadagası keteyin, qatqan nandı udayına jey berseń ishekleriń de tas bolıp, tartılıp qaladı eken. Bul joldıń ayawsız azabı mennen de kóre Shiyrinniń janına ábden battı. Kútiwsiz bolǵanı ushın aǵam onıń shashın alıp tasladı.

Sol kúni Shiyrin shashınan ayırılğanına sonday ızalanıp, yarım túnge shekem jer tepsinip jıladı. Oğan meniń de, qorlıgım kelip eriksiz túrde kóz jasımdı seldey tóktim. Aqır, Shiyrin ekewimizge hawazası jer jarğan Mákkeniń ózi de kewilimizge tanıstay, talay márte kórip jalıqqan hám kórki qashıp barlıq sáni álleqashan óshkendey bolıp seziledi.

Jolımız alıslap, dińkemiz qurıp, mazamız qashqan sayın barlıq nárse bizlerge jat sezilmekte. Keshe bizler tosınnan bir áwliyeniń ústinen shıqtıq. Onı aylanıp ótiwge soqpaq izlep ján-jaqqa qarasaq, kóz ushında bul qoyımshılıqqa qaray shubırısıp kiyatırğan kóp adamnıń qarası kórindi. Ağam: «Tabıttıń aldınan kesip ótiwge bolmaydı, gúnağa batamız» dep joldıń shetinde dárriw toqtadı. Adamlar bizge jaqınlağan sayın tula boyındı titiretip, zárreńdi ushıratuğın zarlağan jabayı dawıs shıǵaradı. Men qızıqsınıp qayǵılı júriske kóz astınan qarasam, olardıń úlken-kishisi — bári de eki qolı, mushı menen óziniń mańlayına, kókiyregine urıp: «Shah Húseyin, way Húseyin!» — dep shuwlasıp, qalay bolsa solay, qızıl qanǵa boyalıp, tula boyın tútip kiyatır. Biraq, ağam aytqan tabıt heshqaysısınıń qolında kórinbedi. Men bul kórinisten seskenip tursam, Shiyrin kózin jumıp ağamnıń arqasına tıǵıldı. «Tiksınbeń, bul qızılbaslardıń múkarrám ayında Házireti Áliydiń balası Húseyinniń húrmetine tutatuğın háptelik matamı», – dedi bizlerdiń shorshınǵanımızdı sezip.

Bizler arqalanıp-dorbalanıp qas qarayǵan waqta eki eldiń shegarasındaǵı náwpir dáryanıń jaǵısına keldik. Biraz táshwishten, tekseriwden keyin gúzarshılar júgimizdi qabil etip kemesine júkledi. Al, jolda policaylar soń ózlerimizdi birme-bir, atpa-at shaqırıp kiyin sheshindirip tula boyımızdı kórgennen keyin ğana gúzarǵa miniwge ruqsat etti. Sóytip, nedáwir waqta dáryadan óttik. Hesh jaqqa barmay jerde jatatuğın bolıp ağam júkti ashtı da birden qorqıp artına qaradı. Abaysızda tastan Shiyrinniń ústine jıǵılıp qalayın dep edi. Men bolıp júkti qarasam, qarańǵıda onıń ishinen 12-13 jaslar shamasındaǵı bir bala shıqtı. Bul tańqalarlıq

waqıyağa meniń de, Shiyriniń de úreyimiz ushıp, tóbe shashımız tik turdı. Ol balanıń negr bolǵanı menen awzınan shıǵar úni joq. Tula boyı qaltırıp, shiy kózleri shoq juldızdıń sınıarınday janıp baratır. Jas júregi saattıń tilindey ses beredi. Ol anadan tuwǵanday qıp jalańash, tek putında qarıstay látte kórinedi.

Aǵam onnan: — «Hey, netken balasań? — Biziń júktiń arasında ne qılıp júrseń, urımısań, ya qashqınbısań?», – dep soradı.

Biytanıs bala birden ne derin bilmey, jılamısrıp, tutlıǵıp qaldı. Qaltıraǵan kishkentay, názik qolların kókiregine qısıp jalınıshlı túr menen aǵamnıń ayaǵına jıǵıldı. Gúńelektey gúńirenip bir nárseni bildirladı.

Usı waqta men onıń qaq mańlayı menen jawırınında jaqtısına jarq etip sáwlelengen bestiyinlik baqırday tamǵasın kórdim. Dárriw ol meniń tınıshsız oyımdı qanday da bir sırlı waqıyalar tereńine alıp ketti...

– Sen jógishilik etip maǵan jalınba, jalbarma, ádep jasıńdı tıy. Bolmasa házir policaydı shaqırtıp uslataman. Sóyle, sonsha tintiwden, tekseriwden qolǵa túspey qalayınsha biziń júkke jasırındıń?

Aǵam balaǵa qaray jekirinip abay etti. Músápir bala sestin de shıǵarmastan jılap jiberdi de, jer bawırlap qabırshaqlı qurǵaq erni aǵamnıń iplas gewishinen qayta-qayta súydi. Bizler Hajıǵa baratırımız.

Ele kim bilsin, ol bala qanday táǵdir menen biziń júkke jasırınıp, basqa elge qashıp ketiwge májbúr boldı? Meniń ol balaǵa rehimim kelip, janım ashıp, aǵamnıń ayawsız ǵázebine qalǵanımdı bilsem de dárriw araǵa túsiwge májbúr boldım:

– Aǵa, bereket tabıń, meni sókseńiz de, ursañız da sol balaǵa azap bermeń, tiymeń, onıń ózi jetim, jalǵızǵa uqsaydı. Onı oǵırı ayap turman, azanǵa shekem ózi menen birge jatıp tıp-dáregin, barlıq sıрын bileyin dedim, — jalınıshlı túrde.

Aǵam túnnen de beter túnerip maǵan ashıwlı kózlerin tikti de:

– Haq kewili menen hajıǵa baratırǵan musulmannıń qudanıń aldında shigittey gúnası, qıyalday ótirigi, heshqanday qıyanetshiligi bolmawı kerek, balam. Sonıń ushın biz bul balanı házir jasırsaq, bile-kóre gúnaǵa batıp qıyamet-qayımda onıń sazayın shegemiz hám etken ziyaratımız da qabıl bolmaydı, – dedi sózlerin nıǵaytıp.

Men endi aǵama qarsı ne aytarımdı bilmey lal bolıp qaldım. Ol bala bolsa meniń qáwenderlik, ğamqorlıq háreketimdi kórip, miyirmanlıq súyew sózlerimdi esitip, úmitgóy kózlerin maǵan tikti. Tap shamshıraqtay janǵan bul eki qarashıq meniń tula boyımdı titiretip, sheshiwshi sóz aytıwǵa — haqıyqat kepillik etiwge shaqırdı. Birden júregimdi kernegen ıza otına shıday almay: Eger bul balanı policayǵa uslap berseń, men ózimdi tap mına dáryaǵa ataman. Aqır ol menińdey bala ğoy, qańǵıp júrgen biyshara ğoy!, — dep jılap jiberdim.

Meniń sońǵı sózlerim aǵama qatań tásir etkendey ol otırǵan jerinde sazırayıp qattı da qaldı. Kózleri alarıp, qas-kirpigi tikendey shansıldı. Betiniń bulshıq etleri shabaqtay shapshıp, tula boyı qaltırap ketti. Men kóz astınan onıń keskinlesken jaǵdayına qarap eriksiz hám kúshsiz háreketin sezip otırdım, al meniń sózimniń baǵdarına túsingen biytanı bala bolsa qanatı jetilgen palapanday birden dúrlep ushıp janıma keldi de, qamıstay qolları menen moynumnan qushaqlap bet-awzimdi, kóylegimdi kóz-jasına juwdı. Onıń dúrsildep soqqan quwanışlı júregi qanalas besiktey ekewmizdi qosa terbetti. Al, onıń laplaǵan qızǵın lebi bolsa, sharshaǵan denemdi qamırday bosatıp, tunjıraǵan kewlimdi ábden eljiretip jiberdi. Ol meni usı qushaqlawdan tap tań atqansha sirá jazdırmadı hám kún shıqqansha tap sahranıń búlbilindey sayrap óz ómirin bayan etti. Bizlerdiń balalıq kewlimiz birge tolqıp, qızǵın júregimiz birge soqtı. Shoqtay janǵan kózlerimiz juldızlarǵa jarısıp birge kúldi. Áyyemgi arab jeri bizlerge jumsaq tósek bolıp, kógis aspan egizdiń anasıday ekewmizdi de qosa qımtadı.

Men ol balanıń jaǵımlı, jumsaq tiline túsinbesem de, qızǵısh

erniniń qıbrılısı menen súykimli júzinde túr bergen sırlarǵa tolqıǵan júreginiń únine, ashıq mańlayı menen judırıqtay jawırınına basılǵan qullıq tamǵanıń qayǵılı sırna kirli denemdi seldey juwǵan kóz jasın sózsiz túsindim. Olar maǵan jeti jasınan áke-sheshesinen ayırılıp jetim qalǵan kurdi balası Bahramnıń ayanıshlı turmısın, kisi esiginde telmirgen tragediyalıq táǵdirin, on úsh jasta ómirlik qul bolıp kómir kániniń shaxtasına túskenin izbe-iz elesletip mańgige esimde qaldırdım.

Azan menen aǵama bir túnniń ishinde-aq tuwısqan-tatıw bolıp qalǵan Bahram tuwralı esitkenimniń bárin de qaldırmay aytım. Hám onıń quwǵınnan, tutqınnan qutqarıp ózimiz benen birge alıp keteyik dep jalındım. Aǵam adırayǵan kózlerin maǵan tigip, kirpik qaqpastan lal boldı da qarap qaldı. Biraq, men onnan ózimniń jalnıshlı hám de talapker, úmitgóy názerimdi alıp sirá taysalmadım. Aǵam meniń sheshiwshi oyıma, qaysarlıǵıma ózinshe túsingendey suwıq demin alıp awır gúrsindi de, «máyli jolǵa shıǵa beriń» dedi.

Quwanǵanı sonshellı birden aǵamnıń moynınan qushaqlap onıń dus kelgen jerinen súygim keldi. Biraq, jaǵadaǵı jat adamlar menen jalaqlasıp júrgen policaylardan uyaldım hám qáwipsindim. Sebebi, Mákkege ziyaratlap baratırǵan adamlar úyindegidey erkelenip sebepsiz súyise bermeydi eken. Sonda da ishimmen aǵama nayatıy ırza bolıp, oǵan mıń-mıń máрте raxmetler aytım.

Bizler júrip kettik. Bahramnıń gáwharday jańǵan quwanışlı kózleri jańa shıqqan kún menen shaǵılısıp kiyatır. Ol ózin anadan jańa tuwılǵanday oǵada baxıtlı, erkin sezbekte.

Bir waqıtları tosattan Shiyrinniń totı qusı dárya betten ushıp kelip ústimizde azǵantay pál-pállep júrdi de, keyin birdeygidey onıń iynine qondı. Bul palapan totı qustı jolda Shiyringe uslap alıp bergен edim, onı saqlap kiyatırımız.

Posqınshı lolılarday arqalanıp baratırımız. Ádette aldımızdan shıqqan ziyaratshılardıń aytqanları durıs eken. Bizler jáne de úsh ayday jol júrip, bir ushan teńizdiń jaǵasına keldik.

Aǵam orazanı tutqan tún ushan kemege minip, bul teñizdiń qızǵısh túsli suwında júze basladıq. Sóytip, áyne orazanıń aytı kúni azanda dabırası jer jargan Muhammedtiń tuwǵan jeri — Mákkege de jettik. Aǵam janındaǵı joldasları menen ayt namazın oqıw ushın bizlerdi sırtta qaldırıp, káramatlı saray bolǵan – Kaabaǵa kirdi. Bizler úshewmiz ájayıp binanıń aldında qalıp qoydıq.

Sonsha jerden azap shegip qıynalıp kelgen soń hesh bolmasa bul saraydıń ishın kóriwge, ziyaratshılardıń qanday názir etip, ne isleytuǵının biliwge meniń de kózim qızıp qumar ettim.

Sóytip, ne qılarımdı bilmey ar-sar bolıp turǵanımda álleqaydan qasımızǵa aq sálleli, ayrıqsha appaq kiyingen úsh bala keldi. Olar meniń janımda turǵan Shiyringe qarap: — Sen de Kaabaǵa kirmekshimiseń, óytip qızlardı kirgize me eken? — dedi úshewi de, bir awızdan tańlangan túrde.

— Joq, ol Kaabaǵa kirmeydi. Al, meniń ózim kirejaq edim. Biraq, sizlerdiń ústińizdegidey ayrıqsha kiyimlerdi qayaqtan aladı hám Kaabaǵa kiriw ushın ne islew kerek ekenin bilmey turıppan, — dedim.

Olardıń birewi oylanıp turdı da «názirpuluń bolsa, men hámмесin de kórsetemen hám úyretemen», — dedi.

Men lal bolıp qaldım. Óytkeni, qasımda qara tiyinim de joq edi. Uyalǵanım, qısinganım sonshellı, birden eki betim ottay janıp, kózimniń aldı tınıp ketti. Zárre yadıma Shiyrinniń dáryaǵa taslaǵan altını tústi. Ókinishim ishime sıymay baratır.

Biraq, házir ol altınnan maǵan ne payda?.. Meni tereń oydan, qolaysız jaǵdaydan Bahram shıǵardı. Ol muttasıl tiliniń astında saqlap júrgen altın pulın shıǵarıp: — «Má dostım, sen Kaabanı kórip shıǵa ǵoy», — dedi.

Aradan kóp waqıt ótpey-aq men de qádege muwapıq shashımdı, tırnaqlarımdı aldırıp, monshaǵa túsip, aq sálle menen appaq kiyim kiyip, Kaabanıń bosaǵasınan atladım.

Beknazar ERNAZAROV
(1954)

B.Ernazarov 1954-julı 11-avgustta Taxtakópir rayonında tuwılǵan. Nókis mámleketlik universitetin pitkeren.

B.Ernazarovtıń «Aqqus» (1992), «Ministrdiń shofyorı» (1994), «Mıń qızdıń ashıǵı» (1995), «Shek» (1997), «Tań atqanda» (2015), «Alastaǵı awılda», «Dáwir nápesi» (2016), «Salaqbaydıń múlkleri» (2016) «Puls izlegen bala» (2017)

baspasında basılıp shıqtı.

B.Ernazarov — «Shuhrat» medalınıń iyesi (2016).

2001-jıldan Jazuwshular awqamınıń aǵzası.

Q Í Y A L P A R A Z
(ótirik-roman)

ÁJAYÍP BALA
(ózim haqqında)
1-kitap

Men ózi kishkeneligimnen, hátteki tuwılmay atırıp-aq oǵada aqıllı bolǵanman. Shın aytaman. Men hámme nárseni bile beretuǵın edim. Inana beriń, gápimniń heshqanday jalǵanı joq. Aqılınıń basıma sıymay ketkenligi sonshelli, anamnıń qursaǵında jatırǵanda-aq shashım túsip qalǵan, yamasa óspey qalǵan, qullası men basımda bir tal shashı joq shaqshabas bolıp tuwılǵanman.

Keyninen ósken, bir ayda ma, on bir ayda ma, qullası ósken góy...

Óytkeni, qursaqta jatıp-aq apama, talay aqıl-keńesler bergemnen. Sonı aytsam, adamlar hesh isenbeydi. Sizlerdiń ózlerińiz meniń bul gápime isenbey otırsız. Meni aldap otır dep oylaysız. Jalǵan aytıp otırǵanı joq. Bul meniń shın sózim.

Men ishte jatıp-aq tońıp atırǵanımdı aytqanda, apam jılı jayǵa kirip jılınǵanların bilmeysiz. Ash bolıp atırǵanımdı aytqanımda, apam degen mazalı-mazalı awqatlardan jep toyıp aldı. Qısılıp qalǵanımdı aytqanımda apam belbewin sheship jiberip ráhátlengenin sizler qaydan bilesiz. Ol waqıtları sizler qaptalında joq edińler. Awa...

Usınday ájayıp hádiyselerdi aytqanımda, kópshilik tap sizlerdey bolıp maǵan isene bermeydi. Meni balalar atı-jóni joq «qıyalparaz» dep ataytuǵın edi. Gápserime isendireyin dep sonsha urınsam da meniń háreketlerim biypayda bolıp shıǵa beretuǵının qáyterseń. «Men qıyalparaz emespen» dep qattı baqırǵım keledi. Biraq, sózime itibar bermey kúlısesi. Basların shayqap «qıyalparaz» dep qoyatuǵınların aytpaysañ ba...

Usınday waqıyalardı aytsam, heshkim maǵan inanbaydı. Qıyalıysañ, qıyalparazsañ, — deydi. Ózimniń «qıyalparaz» emes ekenligimdi aytqım keledi. Heshkim sózimdi óre bastırmaydı. «Qıyalparaz emespen» desem, heshkim sózimniń aqırına shekem tıńlaǵısı kelmeydi. «Qıyalparaz» deydi, «máyli» deymen. Sonnan «qıyalparaz» atanǵanman. Isendiriw wazıypam emes.

JÍLAN MENEN SÓYLESIW

Ayta bersem gáp kóp. Sizler gá isenip, gáhi isenbey otıra berersiz. Qullası qálem, dúnyaǵa kelgennen keyingi waqıyalardan-aq aytıp bereyin.

Jaz kúnleriniń birinde júre almasam da, eńbeklep ketip qaldım. Úydiń aldındaǵı gújimniń astına qurılǵan qarúydi aylanıwdan men tuwılmastan burın-aq tilin biletuǵın bir jılǵa jolıqtım. Moynınan qısıp uslap, bet aldım taqap sóyleseyik dep otırǵanda apam kórip qalıp, talıp tústi.

Onıń ashshı dawısın aǵam esitip, juwırıp jetip keldi. Átóshkúr menen jılanıń basın qısıp, bilegime oralǵan quyırǵın zorǵa ajratıp aldı. Olardıń kúlkili háreketlerine ishek-silem qatıp kúlip, bir ház etip qaldım. Aǵam meni kóterip júrip, apamdı zorǵa esine keltirip aldı. Aǵamniń ózinen soray qoyıń. Olar biledi. Awa, apam onı jaǵasına túkirip otırıp aytadı.

SHÓJE WAQÍYASÍ

Men ózim aytıp otırǵanday oǵırı aqıllı, tapqır balaman. Hátteki, qálegen qustıń tilin bilemen, olar menen biymálel sóylese beremen. Jılan waqıyasınan keyin ana tawıqqa erip júrgen temirqanat shójeler menen oynaǵım keldi. Sebebi, men olardıń tiline jaqsı túsınemen ǵoy. Jánlik quwıp júrgen shójelerge eńbeklep jaqınlastım. Ana tawıq shójelerin ash bolıp qalmasın dep shekshek tawıp, úrkitip balaları betke quwadı. «Ash bolıp qalasań. Jep, toyıp ala ǵoy» deydi. «Ǵoq-ǵoq» dep júrgeni menen heshnárse sóylemeydi dep oylamay-aq qoyıń, olar sóylesedi. Men bilemen-dá. Ana tawıq ta jánlik quwıp júrip, shójeler men sóylesip atırǵanlarıma túsinedi dep oylamadı. Qaysı tawıq adamlar menen sóyleskenin kórdiń, hátte esitkeniń de joq. Oндаy adam burın tuwılmaǵan. Sonnan keyin sizler bilmeysizler.

Qullası, jaqınlap barıp, sózlerin tıńlap otıra berdim. Shójeler anıq toyıp bolǵannan keyin óz ara jánjellese basladı. Tıńlasam tóbelestiń bası, bir shekshek tiń balasınıń ústinde eken. Birewi jeyin dep atırǵanda ol ózi sekirip ekinshi shójeniń aldına bara qalıptı. Aldına ózi kelgen shekshek ti qaǵıp almaytuǵın shóje bar ma? Uslap almasa ańqawlıq boladı. Ol uslamaǵan menen shekshek jáne bir sekirse, qalıńnıń arasına kirip jasırınıp qaladı. Onnan keyin ol ekewine de joq. Ekinshi shóje usını aytsa, birinshi shóje men hesh jaqqa qashırmaytuǵın edim, jetip turıp edim, tapjiltpay qaǵıp alar edim deydi. Ekinshi shóje uslatayuǵın bolsań, nege uslamadıń, quwalap júrip ediń ǵoy deydi. Olar birin-biri shoqısıp júrip meniń qasıma kelip qaldı. Ójet shójeniń birewin uslap aldım. Shırqırıp jılap jiberdi. Ana tawıq ushıp kelip basıma bir tepti. Buǵıp qaldım. Biraq, ońbaǵanday bolıp tiydi. Qaptalımdaǵı salmaǵa qalay dumalap túskenimdi bilmey qaldım. Apam tawıqtı qarǵawı menen meni salmadan kóterip aldı. Qolımda shóje ele shırqırıp atır. Ol da suwǵa mantıǵıp qalǵan ǵoy. Men de ırımın isleyin dep jılap jiberdim. Jılap otırıp shójege tóbelespew kerekligin túsindirip atırman. Bir waqıtları shóje «awırdı-

awırdı» dep tınıp qaldı. Apam «jiber-jiber» dep atır. Shójeni ayağannan jazdırıp jiberdim. Bolmasa, oğan jaqsılap túsindirip qoyatuğan edim.

Biraq, sonnan baslap olar ekewi hesh tóbelespeytuğın boldı.

Inanbasıñız, apam buğan gúwa. Men qam gápti aytpayman. Ózim de jılap júrip sol shójeni aqıllandırıp úlgergenimdi esitkenler betime mánili qarap qoyadı. Isendiriw wazıypam emes góy. Men tek bolğan waqıyanı aytıp otırman.

KÓRINBES BOLĞANÍM

Men sizlerge kórinbes gáyritábiyy qásiyetimniń barlıǵı, onı qalay bayqağanım jóninde aytıp bermekshimen.

Jaz ayı edi. Ózimniń ele tolıq júre almaytuğın waqtım. Ayağımdı apıl-tapıl basaman. Jıǵılıp qala beremen. Onnan keyin eńbeklewdi abzal kóremen. Geyde eki jambas penen-aq júrip, birtalay isti tındırıp taslay beremen.

Eki jambasta jılısıp heshkimniń dıqqatın tartpay qarúyden sırtqa shıqtım. Niyetim ushıp júrgen quslar, sekirip-qonıp júrgen jánlikler menen sóylesiw edi. Olar da meni balasınıp mennen ólemata úrke bermeytuğının bilemen. Meniń átirapımda júrip erkin sóylese beredi. Oh, bilseñiz edi. Olardıń sózin tıñlaw, olar menen sóylesiw qanday jaǵımlı.

Qarúyden alıslamay atırıp-aq anamniń qorqınıshlı halattaǵı «bala qayda?» degen dawısı esitildi. Izlep shıǵatuğının bildim de ayağımdı aldığa sozıp jiberip otıra qaldım. Qarúyden zıńǵıp shıqqan anam meniń atımdı aytıp shaqıra basladı. Qorıqqanınan dawısları da ábeshiy bolıp ketken. Júzine qarasań kózleri uyasınan shıǵıp keteyin dep turıptı.

– Jańa gana qasımda oynap otırıp edi góy. Demniń arasında qayda ketip qaldı eken?..

Men bayqap turıppan úlkenirek qus, yamasa qańǵımay iytler kiyiminen ilip alıp ketip qalğan joq pa eken dep oylap úreylenip, júregi qanasına sıymay baratır. Usı jerde adamlardıń pikirin oqıw qásiyetimniń bar ekenligin bayqap qalğanımdı jasırsam bolmas. Ol waqıtları aytıp otırған gáplerim qıyaldan

toqilganday bolip qalar edi dep oylayman. Kúlmeń. Inana berin, shın sózim.

Sóytip, apamniń betine qarayman, meni hesh kórmeydi. Hayran bolip úńilemen kelip. Yaq, meni sirá kórip turǵan joq. Bir-eki márte ústimnen iynimdi qaǵıp arman-berman ótti. Onıń qaǵıp ótkeni maǵan da bilingen joq. Kózge kórinbes dumanniń arasınan ótkendey boldı da qoydı.

Apamniń pútkilley esi ketti. Atımdı aytıp, jay menen qarúydi aylanıp juwıra basladı. Ergenegi iliwli turǵan háremniń aldına eki barıp qayttı. Ergenek iliwli turǵannan keyin meniń kire almaytuǵınımdı bilip izge qayta beredi. «Jańa bar edi ǵoy. Qayaqqa ketip qaldı?» degennen basqa qıyalında heshnárse joq. Qaptalıma kelip turdı. Átirapqa alaqlap kóz jiberip tur. «Meni kórdiń be?» dep soraytuǵın átirapta tiri jan joq. Apam quslardı, tawıqlardı «tiri jan» dep oylap turǵan da joq. Óytkeni, apamniń pikirinshe olar sóylemeydi. Meni kórgen jaǵdayda da qayaqqa ketkenimdi ayta almaydı.

Apam otıra salıp jılap jiberdi. Qattı ayap kettim. Ol mennen pútkilley ayırılıp qaldım dep oyladı. Eńirep jılay basladı. Meniń shıdamım jetpedi. Júregim eljirep ketti. Biraq, ózim de hayranman! Qasında turǵan meni kórmegeni qalay? Kózi baylanıp qalǵan ba? Oynap islep atır dewge shın kewlinen eńirep jılawda.

Náreste tili menen gúbirlenip, apamniń jawırınına asılıp sıypalay basladım. Apam birden selt ete qaldı. Ózi de tım-tırıs boldı. Baybaylap jılap atırǵan apam endi hayranlıqtan esin joytıp aldı. Inanarın da, inanbasın da bilmeydi. «Qayaqtan kelip qaldı. Shınnan da balam ba? Baǵanadan berli shır-gúbelek bolıp aylanıp júrgende kórmegenim be? Esim awıp ketken joq pa?!»

Pikirin bilip otırman. Ol elesti úrkitip alatuǵın adamday áste arqasına burıldı. Ne bolǵanın bilmey hayranı shıǵıp, qushaǵına qısıp meni ayalap-aymalay basladı. Gá betime úńiledi, gáhi «usı shınnın da balam ba?» degendey bawırına basadı. Háreket qayta-qayta qaytalandı.

«Jin be, shaytan ba, meniń balam ba? Meni ǵáplet bastı

ma? Qasımda turǵan balanı qalayınsha kórmegenim. Meni jin urǵan joq pa? Jin urayın dep turǵan joq pa?».

Apamniń oyına izi tawsılmaytuǵın sorawlardan basqa heshnárse kirip shıǵıp turǵan joq. Aqlı hayran. Ózi bergen sorawǵa ózi juwap taba almaydı.

Men bárin bilip turman. Apama «men ǵoy» dep aytıp atırman, ol meniń tilime túsiniپ te turǵan joq.

– Janım, janım! Qayaqqa ketip qaldıń? Qorqıp qaldıń ba? Usı jerde me ediń?!

Júzimnen aymalay beredi.

Men bárine túsiniپ juwap berip atırman. Apam meniń «Háw-w» degenime «quwanıp atır» dep oyladı.

— Nege kúlesizler?! Kúlmeń, shın sózim. Sonnan baslap, birewdiń oyın oqıw, kórinbeslik ǵayritábiyy qásiyetimniń bar ekenligin ańladım. Bulardıń barlıǵın ómirim dawamında dım kóp qollandım. Ele olarǵa ózlerińiz de ǵúwa bolasızlar...

SÍBÍRLASQAN HÁKKELER

Awıldıń ráhátı óz aldına ǵoy. Qısı-jazı balalarǵa jumıs tabıladı. Úlkenler balalarǵa juwapkershilik júklep qoyadı. Apamniń tapsırǵan jumısları meni oǵada quwandıradı.

Men kim menen oynasam da til tabısıp alatuǵınımdı bilesizler. Ásirese, quslar, haywanlar menen ushırasıw meni hesh jalıqtıрмаydı. Óytkeni, sizler meniń quslar menen haywanlar tilin biletuǵın tuwma qábiletimniń bar ekenligin jaqsı bilesizler. Sonlıqtan da jalǵız qalǵanǵa hesh ókinbeymen. Óytkeni, dus kelgen shójeler, jánlıklar menen de sóylesip til tabısıp kete beremen.

Tawıqlarǵa kóz-qulaq bolıw maǵan júklengen. Jabayı quslardıń, shójelerin, jabayı haywanlardan ózlerin qorǵap júriwim kerek. Hákke degen shıq-shıqlap aylanıp ushıp júrip arqayın jayıp júrgen shójelerdi qaǵıp aladı da ketedi. Ana tawıq shırlap, qarǵanıп zar-zar jılap qala beredi. Qanatlap quwayın dese usha almaydı. Qıyqıwlap baqırıwdan basqaǵa shaması kelmeydi. Olardı usı qáwipten saqlaw ushın sırtınan

baqlap bir tasada jasırınıp jatır edim. Eki hákke qaptalımdağı terekke qonıp alıp, sıbırlasıp sóylese basladı. Hár sózdi bir aytıp ján-jagına bir qaraydı. Nayatıy sezgir bolsa da meni bayqamadı. Men kórinbes bolıp qalatuğın qásiyetimnen paydalangan edim-dá. Bunday ilahiy qásiyetimdi talay qollanğanman, isene berin. Ele bilip alasız.

Sóytıp, sıbırlasqan hákkeler kók shóplikte jayılp júrgen shójelerdi qalay alıp qashıw kerekligi haqqında sóylesip atır edi.

– Házir arqayın jayılp júrgen shójelerge men bir tárepten hújim etemen, – dedi birinshisi.

– Abaylı bol, ana tawıq júdá ğaybar, – dedi ekinshi hákke.

– Bilemen. Keshegide usınday tawıqtın shójesin alaman dep júrip, tumsıǵına ilineyin dep qalğanım esimde.

– Awa, sonı aytaman da. Tawıqlar da oğırı sumlıqlı bolıp baratır ma?!

– Ekewlep ilajın tabamız. Sen ekinshi tárepten hújim eteseñ. Qaysısımız shójelerdi ilsek te qashamız. Al, basladıq.

Meni bilesiz, nayatıy shaqqanman ğoy. Olardan burın háreketke kirisip kettim. Qolımdağı tayağımdı tayarladım.

Hújim baslandı.

Ekewi eki tárepten hújim etip baslağan waqıtları tayaqtı jiberip qaldım. Birinshisin jalpaǵına saldım. Sol jerde jan tapsırdı. Tayağım jerge tiyıp qayta serpilip ekinshisin qulattı. Kútilmegen hádiyseden esinen ayırılıp qalğan ekinshi alaqaanat tayaqtın serippesine dus keldi. Tayaqtı sonday qılıp mólsherlep ilaqtırğan edim-dá.

Paymanası tolğan hákkeni ayağınan salbıratıp ildirip qoydım. Ekinshisin bosatıp jiberdim. Basqalarına bolğan waqıyanı aytıp barsın dedim. Esitpegenleri, ya isenbegenleri sıırıq basındağı qawimlesin kórsin degen niyetim edi ğoy. Shójelerim hákke qawpınen qutıla qoydı. Arqayın ósken tawıqlar tezden kóbeyip ketedi, oğada kóp tawığım bar.

Gúlaysha ESEMURATOVA

(1930)

G.Esemuratova 1930-jılı 18-fevralda Shumbay rayonında tuwılǵan.

Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın pithergen. Jazuwshınıń «Keste», «Ayday qız», «Qızım, saǵan aytaman», «Jiyren», «Sońǵı gúwalar», «Mıń da bir keshirim», «Dúwdendegi dápter», «Shıǵarmalarınıń eki tomıǵı», «Bári ómir haqqında» (3 tom), «Dáwirler nápesi» (2 tom) degen povest hám gúrrińler toplamları basılıp shıqtı. F.Dostoevskiy, B.Maylin, I.Chaykovskiydiń birqatar shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

G.Esemuratova — Qaraqalpaqstan xalıq jazuwshısı (2012). 1972-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

TEREKTIŃ DE JANÍ BAR!

(«Dúwdendegi dápter» kitabınan úzindi)

Miyrım-shápáátlik eń aldı menen til-zibanı joq janlı-jánliklerge, japıraqları jasıl dónip jawdırap, adamlarǵa óziniń sayasın tógip turǵan tereklerge hazar bermewden baslanadı. Eger úlken terektiń kishkene bir shaqasın sındırsańız abaylaysız ba? Sharq etip yamasa shaq etip, hazarlanǵan jańǵırıq ses shıǵaradı. Ol ses shaqanıń heshqanday gúnasız sındırılǵan waqıttaǵı janınıń awırıp atırǵanın bildiredi degeni. Demek, terektiń janı bar. Inanbasańız, usı gúrrińdi oqıǵanıńızdan keyin úlken terektiń kishkene bir shaqasın-aq ásten sındırıp kóriń – qanday ses qulaǵıńızǵa keler eken. Ol dawıs sizge qanday tásir etedi. Onı da zeyin qoyıp, ziyreklik penen tosıń. Eger júregińizde azǵantay bolsa da miyrım-shápáátlik sezim oyansa, gúnasız shaqaǵa qıyanet etip, onıń janın awırtıp

atırǵanıńızdı abaylasız. Miyrimińiz kelip gúnasız shaqanı jazalap hazar keltirgenińizge ókinesiz! Joq onday sezimnen juda bolsańız, sizge onday ses túwe, onıń shaq etken qattı jańǵırırǵı da kár etpeydi. Demek, sen, janı awırǵannıń qanday bolatuǵının óz basınızdan keshirmey, miyrim-shápáátliktiń qanday bolatuǵının bilmey, «mehir» degen sózdi, ulıwma ata-anańızdan esitpey ósken tárbiyasız, jaramas bala bolǵanıńız. Terektiń de janı bar!!

Miyrim-shápáátli balalar ǵana, óz watanın – anasın qorǵay aladı. Óz watanına isenimli perzent boladı.

SEKIRIP BARATÍRǴAN BARMAQLAR

Bizler iri-qaba qızlar bektas oynap otırsaq, alısrıqta oynap atırǵan er balalardıń ájeptewir shawqımlasqan ashshı dawısları estildi.

Bárimiz bektastı tasladıq ta solarǵa qaray juwırdıq. Barsaq, ulı-shawqım jánjel, túsınbeymiz! Shawqım sózlerdiń bayqaslasaq, Abay menen Hásenbaydıń arasındaǵı jánjel bolǵan. – Ol jerde kishkene barmaqlar qanap, shorshıp baratır. Bul barmaqlar Hásenbaydıń barmaqları eken. Hásenbayda tús-shıray joq.

Bul jánjel bılay bolǵan.

Bular bel menen shuqanaq qazıp – sol shuqanaqqa beldi urǵan waqıtta – ishindegi topıraqtı bel shuqanaqqa túsemen degenshe qolı menen shaqqan sırtqa alıp taslay biliw – shaqqanlıq oyını!

Hásenbay birinshi bolıp men ala alaman! Abay «men» dep ójetlesken. Birinshi bolıp Abay – shaqqan alıp taslaǵan.

Ekinshi Hásenbay bir alǵan ekinshide úlgerge almaǵan ótkir bel. Hásenbaydıń barmaǵın qırqıp túsken. Barmaqlar beldiń tiygen páti menen shuqanaqtan sırtqa sekirip shıqqan qan josıp. Hásenbay, Abay da albirap – shawqım kótergen. Kempir apası bunı esitip, juwıra kelip balasın qushaqladı. Kúni menen túrgelip turǵan Hásenbay talıp tústi. Adamlar onı úyine kóterip ketti.

Barmaqlar jazıldı – aqırında «Hásenbay sholaq» atandı. Abay úlken shıpkaker bolıp erjetti – xalıqqa xızmet etti.

Áne, balalar, «Balalıq eske túskende, baqtırmay qalay ońaldıq» degen naqıl eske túse beredi.

KERGIDEGI PUL

Urıstıń ekinshi jılı – asharshılıq, ash balalar tandırdı dógerekleydi. Tandır sup-suwıq – nan jabılmaǵanına kóp zamanlar boldı. Burın analar tandırǵa nan japqanda kúyik kúlge túsip qalǵan nanlardı qaldırıp ketetuǵın edi. Al, házir analar tandır tárepke qarap júrmeydi. Un tabılsa, qamırdı qazanǵa nandı qatırıp, onı da úyde neshe adam bar – solarǵa bólip beretuǵın ádet shıǵardı. Álbette, aqırǵı jaǵı balalarǵa beriledi. Sonlıqtan biziń Orazǵúl birdey ash bolıp júredi. Bir kúni ol oǵada ash bolıp, qońsınıń qorasında asılıp ósip turǵan palawqabaqtıń náyshesin bara tisle-di-ǵo. Ol ashshı degendi tıńlamadı. Onı ashshı bolsa da shaynap jep jiberdi. Biraq, awırmadı.

Gúz. Palawqabaqlar sarǵayıp pisiwge shamalasqanda Orazǵúl urlap úzip alıp jemekshı bolıp túynekke asılıp atırǵanda iyesi bunı kórip qoyıp bermedi. — Bunı jegiń kelse úyińnen pul ákel, — dedi.

Aradan eki kún ótti. Anasınıń kergige salıp qoyǵan pulı joytıldı. Hámme izledi, tabılmadı.

Hámmemiz joqlawın asırdıq.

Sol aralıqta apam qarúyde paxta sabap otırıp, sırtta quwırshaq oynap otırǵan Orazǵúldiń mına sózlerin esitedi:

– Há, maqaw, seni apama aytıp beremen. Apamniń kergidegi pulın nege alıp Qoshekege berdiń. Ol úyine aparıp apasına berdi-ǵo. Maǵan tek kishkene palawqabaq berdi. Onı da ózleri otqa kómip pisirip, maǵan kirttay kesip berdi. Sen sonı da bilmeyseń. Endi jılama jat! Eger uyqılamasań bárin apama aytaman! Ol «puldı nege urladıń?» dep quwırshaǵına urısıp-urıp otırǵanın esitip qaldı. Apam bunı esitiwden Orazǵúlge

bildirmey qońsınıń úyine kergige jasırǵan puln alıp keldi. Hám Orazgúlge puldı kórsetip edi. Ol: – Haw bul seniń kergidegi pulıń ǵoy, qaydan taptıń apa?, – dedi.

– Awa, qızım kergidegi pulımdı Qoshekeniń úyinen taptım. Endi sen kergiden pulımdı urlamaysań ba?, – dep qattıraq aytıp edi. Orazgúl birden jılap jiberdi de:

– Maǵan kóbirek nan berseńiz urlamayman-ǵo!, – dep apasınıń dizesin qushaqlap, solıǵın bastı.

Türkmenbay JIYEMURATOV

(1953)

T. Jiyemuratov 1953-jılı Shımbay rayonında tuwılǵan. Tashkent mámleketlik universitetiniń fizika fakultetin pitkeren.

Shayırdıń «Gózzallıq» (1993), «Ushıratım bir gózzaldı» (1995), «Jaraǵan túye» atamasındaǵı poeziyalıq toplamları basılıp shıqtı. Birqansha gúrrińleri respublikalıq gazetalarda jarıq kórgen.

Ádebiy ismi: Muradıy.

1997-jıldan Jazwshılar awqamınıń aǵzası.

QAQPAN

(gúrriń)

Dúnyada túlkiden sum, túlkiden saq haywan bar ma? Túlkiden sum, túlkiden hiyleker haywannıń barlıǵı haqqında men usı waqıtqa shekem esitpedim. Biraq, túlkinin hiylekerligi, onıń mákkarlıǵı, sumlıǵı haqqında kóp-kóp ápsanalardı esitkenmen, kitaplardan oqıǵanman. Hátte, adamlar arasında birewlerdi táriplegende «túlkidey saq», «túlkidey sum», «túlkidey hiyleker» degen teńewler eki gáptiń birinde qulaqqa shalınadı. Ózi kishkene ǵana haywan bolǵan menen túlki sumlıqtan, hátte adamlardı baplastırıp ketetuǵın payıtları

kóp. Adamlardan onsha alıs emes, onıń menen aralasıp bir qaptalında jasaytuǵın túlki awıl adamlarına óziniń kóp zıyanın tiygizip turadı. Túlki oǵırı saq bolǵanlıqtan onı teginlikte tiriley uslay almaysań. Onı mıltıq penen atıp alıw da ońay emes. Adamlardıń kózine waqtı-waqtı kórinip turǵanı menen túlki áneyilikte qolǵa túspeydi. Degen menen, sumlıqtan, bir-birewge tásil islewden túlki adamnan asıp túse almaydı eken! Hiylekerlikti túlkiden asırıp túsirgen kim eken deysiz ǵoy? Ol «Shaytanawıl» dep atalǵan mákanniń turǵını – Káramatdin ismli kisi. Káramatdin qalay etip sumlıqtı túlkiden asırıp túsirgen deseńiz, ol bılayınsha bolǵan edi...

Neshshe jıl ańshılıq etip, qaqqan qurıp jabayı ańlardı awlaǵan tájiriybeli ańshı bolsa da Káramatdin túlkini hesh tiriley qolǵa túsire almay-aq qoydı. Tek bir saparı ǵana túlkini mıltıq penen atıp alǵanı bar. Ol da bir tosınnan, ǵayıptan-tayıp, sonsha jıllıq ańshılıq ómirinde bir márte áwmet kúlip qarawı sebebinen boldı. Bolmasa, túlkini tiriley qaqqanǵa túsire alǵan emes. Usı jerlerden ótedi-aw degen soqpaqlardıń barlıǵına da qaqqan qurıp kórdi. Qurǵanda da keyin qaytpasa túlkiniń sol soqpaqtan basqa júriw itimallıǵı joq jerlerge de qatarlastırıp birneshshesin qurıp kórdi. Usı saparı túser-aw dep barsa, dım sezilmeydi dep qurıp qoyǵan bunıń qaqqanlarına túlki hárgiz jaqınlamaydı. Káramatdin «qáytsem, túlkini qaqqanǵa túsiremen» dep kúni-túni oylanıp hayranlar boldı. Hár saparı qaqqan qurǵannan keyin áste baqlaw jasay basladı. Ózinshe oy juwırtıp, hárqıylı jollardı qarastıra basladı. Hár saparı túlki ótken jerden bunıń qaqqanları shabılǵan bolıp, biraq qaqqanǵa túsken heshnárse joq. Álbette, barlıq qilasınıń túlki qılıp ketken-dá!

Qaqqanlardı bos shaptırıp ótkennen keyin túlki emin-erkin óziniń kewlindegi maqsetin islep búldirip kete berdi. Tek bir-eki márte Káramatdinniń shabılǵan qaqqanınan túlkiniń bir-eki súyem quyırığı shıqtı. Qaqqan túlkiniń quyırığınan ilip, túlki bir súyem quyırığın taslap qaqqannan bosap kete bergen. Káramatdin izlestirip baqlap kórse, sonsha sezilmestey

etip qupıya qurılǵan qaqpandı da túlki barlap sezedi eken! Jay kóz benen qaraǵanda adam da sezbeytuǵın dárejedeǵi qupıya etip qurılǵan qaqpandı túlki qalay biledi eken?

Káramatdin kóp baqlawlardan keyin túlkiniń anıq ótetuǵın jolına qurılǵan qaqpandı qáwip-qáterli jerge kelgende seziklenip gúmanlanǵan túlki áweli quyırǵı menen áste urıp kóredi. Álbette, túlkiniń quyırǵı uzun — sala qulash bolǵanlıqtan alıstan-aq jerdi urıp, barlastırıp kóriwine tolıq múmkinshilik bar. Káramatdin izertlep bilsa, óziniń qurıp qoyǵan qaqqanıń dógeresinde sheńber etip aylanıp júrgen túlkiniń izlerin kórdi. Bul izler jáne birneshshe teńgeyden ibarat úlkenen kishireyip baratuǵın sheńberler bolıp, eń aqır-sońında túlkiniń quyırǵı jeterlik jerde qaqqanıń qasında tamam boladı. Demek, qaqqanıń turǵan jerinen seziklenip gúmanlanǵan túlki, dáslep alıstan sheńber jasap aylana baslaydı. Keyin sol sheńberdiń ishın boylap quyırǵı jetetuǵın jerdiń bárin quyırǵınıń ushı menen urıp barlastırıp kóredi, soń sol teńgeyge sekirip ótip ishki sheńber boylap qaqpandı aylanıp júre baslaydı. Birazdan keyin jáne ekinshi sheńberdiń ishı boyınsha quyırǵınıń ushı menen barlıq jerdi ásten urıp kóredi hám ishkerige úshinshi sheńberge sekirip ótip, qaqpandı aylanıp júre baslaydı. Solay etip, áste-aqırın, izbe-iz júdá saqlıq penen túlki qaqqanǵa jaqınlay baslaydı. Eń sońında qaqpandı uzun quyırǵınıń ushı menen urıp shaptıradı. Qaqqan quyırǵınıń ushın ilgeni menen túlki ayaǵın tirep tisi menen tartsa quyırq sıqpanap shıǵıp ketedi. Nabada, sál aljasıp quyırǵın qaqqanǵa sál joqarılawdan shaptırıp alsa, qaqqannan quyırqı jazdırıp alıw múmkin bolmay qalǵan jaǵdayda quyırqıń ushın sındırıp qaqqanǵa taslap, ózi aman-esen qutılıp ketedi. Káramatdinniń qaqqanına túsip júrgen quyırqlar áne usınday sál «esaptan aljasqan» túlkilerdiń taslap ketken quyırqları eken! Túlki qansha sum, hiyleker haywan bolmasın, dúnyada adamnan aqıllı, adamnan hiyleker tiri maqluqat joq. Solay etip, Shaytanawıldıń ańshısı Káramatdin kóp baqlawlardan keyin hiyleni túlkiden de asırıp túsirdi!

Káramatdin qurǵan qaqqanınıń dógeresine túlki barlaw jasap sheńber etip aylanatuǵın jolınıń barlıǵına seziklenbestey etip bir tegis etip oshaǵan sewip shıqtı. Áne qalas, endi ne bolar eken!?

Túlki qádimgidey qáwiplenip qaqqanǵa jaqınlaw ushın onı sheńber boyınsha aylanıp, quyırǵı menen jerdi urıp barlastıra basladı. Hárbir sheńber boyınsha ishke sekirip ótip, quyırǵı menen jerdi urıp kórip, saqlıq islegen sayın túlkiniń quyırǵına oshaǵan kóbirek jabısıp bardı. Túlki bolsa óziniń quyırǵına jabısıp qatıp atırǵan oshaǵanlardı esapqa almay haywanlıq etip, esaptan «aljastı». Aqır-sońında qaqqandı shaptırıw ushın urǵan túlkiniń quyırǵı oshaǵanǵa siresip awırlasıp qalǵanlıqtan awırlıq etip, onıń quyırǵı qaqqanǵa kóbirek jerinen túsip qaldı. Túlki quyırǵın bosatıp alıw ushın qaqqandı ayaǵınıń ortasına qısıp qansha kúsh salıp tartqan sayın quyırǵına jabısqan oshaǵanlar siresip quyırıqtı jilıstırmadı. Qansha kúsh salsa da quyırǵın jazdıra almadı. Siresip qatıp qalǵan oshaǵanlar tartqan sayın bekkemlenip, quyırıqtı qaqqannan jilıstırmadı hám bul saparı túlkiniń quyırǵın sındırıp bosap ketiw itimalı bolmadı.

Solay etip, Shaytanawılınıń ańshısı Káramatdin sumlıqtı túlkiden de ótkerip, túlkini tiriley uslap aldı. Bul waqıya Káramatdinge awıl adamları tárepinen qádimgi ayıla beretuǵın «Túlkidey Káramatdin» emes, al «Túlkini aldaǵan Káramatdin» degen jańa laqap alıp keldi. Qaraqalpaqtıń «Qalawın tapsań qar janar...» — degeni usı-dá!

QARLÍGASH

(*gúrriń*)

Azanda aǵamnıń aytıp ketken tapsırması boyınsha hesh jaqqa ketpey basında qarap turıp júweri atızdı qandırıp suwǵarıp bolıp, úlken japtıń ishine jalańayaqlanıp túsip, suw ketpestey etip toǵırtqasın jaqsılap tıqtım. Piyazatızdıń keshegiden otalmay shala qalǵan bóleginiń otaǵın otadım.

Soñ qawınatızdıń ishindegi suwshigin, páshek sıyaqlı jabayı shóplerdi otap alıp, bir qushaq etip ákelip, qoradağı eki baspaqtıń aldına saldım... Solay etip, ózime tiyisli bolǵan búgingi jumıslardı tolıq bárjay etip, úydiń aldındaǵı gújimniń astınan aǵıp turǵan salmadaǵı salqın suwǵa juwınıp aldım. Sóytip, ózimdi qustay jeńil seziniп, jelpárriklenip, úyge kirip kelseм, háywanda ájaǵam jambaslap shay iship jatır eken.

– Kel, Maqset qosshım, shay ish. Jumıslarıńdı boldıń ba? «Kelip qalar-aw» dep saǵan qarap otır edim, jumıslarım shıǵıp qaldı, awılǵa ketejaqpan, – dep ornınan turıp, tórgi bólmegе kirdi de eglenbesten papkısın alıp shıǵıp «al, yaqshı» dep xoshlastı da ketti. Dasturqannıń jiyeginde bir shaynek shay demlenip, súlgige orap bastırılıp qoyılǵan. Qaptalında apamnıń shelekke atlap alǵan búgingi gúbiden shıqqan sarımayı, maysók, shaqmaq qant, tandırǵa búgin jabılǵan ıssı shórek qoyılǵan eken. Bul taǵamlardı kórip, qarınım ash bolǵanın birden seziniп, ishteyim ashılıp sala berdi. Dáslepki waqta dasturqandaǵı shórekten sındırıp alıp sarımaydan ilip awzıma salıp, kesedegi shaydı da ıssılay qant penen asıǵıp urtlaп iship, ǵabır-ǵubır bola qaldım. Az-mazdan keyin qarınǵa birnárse bardı ma, sál pátim qaytıп tasıwı qaytqan suwday jayparaxat jaylasıp, kesedegi shaydı suwıtıp asıqpay urtlaп iship, ózime-ózim hay berip, jayım menen awqatlana basladım. Sóytsem, biziń áywannıń tóbesindegi bórengе jılda kelip úyrenshikli uyasında palapan shıǵaratuǵın ózimniń qádirdan qarlıǵashlarım sırtqı esiktiń joqarısındaǵı kishkene kózden ushıp kirip (ol kózdiń aynasın usı qarlıǵashlarım ushın hár jazda ózim alıp qoyaman) uyasındaǵı palapanlarına daladan alıp kelgen awızlarındaǵı jemtiklerin berip bolıp, «biz keldik» dep tóbede qatarına ekewi birden sharq urıp sayrap, maǵan belgi berip atırǵanı eken. Men bolsam olardıń sestin esitpey, ashkózlik penen dasturqandı «jalmaу» menen bola berippen. Meniń qádirdan qarlıǵashlarım bolsa tóbemde turıp sayrap meniń kewlimdi awlap atır. Uyadaǵı awzı sarǵayıп qalǵan palapanları bolsa qarlıǵashlardıń sayraǵan sestі shıqqan sayın, barlıǵı birden qatarına jarıspaқqa awızların barınsha ashıp

shúykildesip, qanatın qomlap hárbir talpınadı deyseń! Nárestedá, náreste...! Qarlıǵash uyasın soǵarda eger de onıń diywalın ılay menen órgende, arasına shóp salıp bekkemlemegende hám sol diywaldıń arasına qosıp órilgen shóplerge palapanların ayaǵınan qılshıq penen puqta baylap qoymaǵanda, bári birden uyasınan sırtqa jemtikke qaray talpınǵan waqtında olardıń pátine tótepkı bere almay uyası álleqashan-aq buzılıp ketken bolar edi. Eger palapanlardıń ayaqları baylawlı bolmaǵanda bári birden talpınǵan waqıtları jerge tors-tors etip qulap túsken bolar edi. Biziń úydegi qarlıǵashtıń palapanları ele tolıq temirqanat bolmaǵan, qanatları ósip bekimegen áljuwaz edi. Qápelimde kútpegen hádiyse júz berdi...

Uyadaǵı palapanlardıń barlıǵı birden jemtik sorap, qatarına awzın ayqıra ashıp sırtqa qaray talpınıp turǵanda, ayaǵındaǵı uyaǵa bekkemlep baylap qoyǵan noqtası óziniń pátı menen úzilip ketti me, yamasa jazdırılıp ketti me, qalay bolǵanın bilmedim-dá, — bir palapan qanatın jaya jerge qulap tústi. «Haw...» dep ornımnan ushıp turıp, palapandı qolıma alıp kórsem, hesh jerine zaqım kelmegen eken. Ishimnen quwanıp kettim. Palapandı uyasına salayın dep, joqarı pátiktegi uyaǵa qalay qolım jeter eken dep ján-jaǵıma qarap tursam, ana qarlıǵashlar shır-pırı shıǵıp basqasha mánide shaqıldap sayrap, maǵan jaqın aralıqtan aylanıp ushıp narazılıq kórsetip atır. Palapan qolımda, bárine de ishimnen túsiniپ turman. Qolımdaǵı awzı sap-sarı súykimli palapanǵa ıqlasım ketip, qarlıǵashtan da beter jaqsı kórip turıppan. Biraq, onı qarlıǵashlar ańlap túsınbey palapanına bir qáwip dónip turǵanday qáweterlenip, palapandı qutqarıwdıń háreketinde bolıp atır. Qarlıǵashlar tap Ekinshi jer júzilik urıstı sáwlelendiretuǵın kórinislerdegi bir topılısqa ótken istrebitellerdey meniń ján-jaǵımnan shır aylana ushıp, dawısları da shaqıldap ótkirlesip, shıja-pıjası shıǵıp, múmkin bolǵan háreketlerin islewde.

Ne degen menen biysharalar — ana ǵoy, óz perzenti ushın janın otqa jaǵıwǵa da tayar! Qarlıǵashlardıń ashshı

sesti kúshli tásir etip, ózimdi bir basqınshılıq gúna is islep qoyǵan adamday sezini, palapandı qulap túsken jerine apardım da, otırǵan ornıma dasturqan basına kelip «ne qılar eken?» dep olardı sırtınan baqlay basladım. Men ketiwden qarlıǵashlar palapanınıń qaptalına barıp qondı. Eki qarlıǵash palapanın eki jaǵınan aylanshıqlap kórip atır. Yaǵnıy, onıń «on eki múshesi saw» ekenin kózden ótkerip bolıp, sawlıǵına kózi jetken bolıwı kerek, birewi uyaǵa ushıp barıp palapanınıń jatqan ornın da tekserip kórdi. Bunnan keyin eki qarlıǵash azǵana «oylasıq» qurıp, soń palapanın olay-bulay ornınan qozǵap júrgizip kórdi hám taǵı «másláhátke» kiristi. Men bul waqıyalardıń barlıǵın dasturqannıń qaptalında jatıp baqlap otırıppan.

Bir waqıtları qarlıǵashtıń birewi palapanınıń qaptalına jaqın kelip qanatın jaydı da, palapanın qanatı astına tıqtı. Usı waqta ekinshi qarlıǵash palapandı iytermelep, birinshi qarlıǵashtıń jayǵan bir qanatınıń ústine mingizdi hám ózi de qanatın jayıp sol qanatıń astına bir qanatın kirgizip ayqastırdı. Qarap tursam meniń kóz aldında eki qarlıǵash palapanınıń eki jaǵında turıp qanatların jayǵan halda bir-biriniń ústine qoyıp ayqastırıp, ústine palapandı mingizip aldı. Bul adamzat turmısındaǵı eki jaǵınan eki adam uslap júk kótergen biziń zámberimizge uqsap ketedi. Men barlıǵın iynesinen jibine deyin dizip, mult jibermei kózimdi qarlıǵashlarǵa oqtay qadap qarap baqlap turman. Ayqasqan qanatlarınıń ústine palapanın mingizip alǵan qarlıǵashlar tikke joqarı qaray áste-aqırın bir bapta pálpellep kóterilip ushtı hám palapandı júdá eplilik penen jerge túsirip almay uyaǵa aparıp saldı. Uyadaǵı basqa palapanlar bolsa awızların ayqıra ashıp, jemtik sorap ashkózlik penen jarıspaqqa shúykildesip atır. Bunday waqıyaǵa ómirimde hesh dus kelmegenlikten hayran bolıp awızım ashılıp, qarlıǵashtıń uyasına qarap otıra berippen...

– Maqsetjan, keldiń be shıraǵım? Awqatlanıp, shayıńdı ishtiń be?... — dep sóylenip esikten kirip kelgen apamnıń sestin esitkennen keyin barıp selk etip, birden ózime keldim...

Saylawbay JUMAĞULOV
(1951)

S.Jumağulov 1951-jılı 27-yanvarda Taxtakópir rayonında tuwılǵan. Nókis mámleketlik universitetin pithergen. S.Jumağulov óz dóretiwshiligin «Kishkeneler sóyleydi» degen at penen qısqa yumor jazıwdan baslaǵan.

Jazuwshı «Sırım da usı, shınım da...», «Tuflidiń náli» , «Balalıǵımnan bir eles», «Qırıq jıldan sońǵı bir kún», «Meniń hayalım jazuwshı», «Adamlar qalay buzılǵan?» atlı yumorlıq povest hám gúrrińler toplamlarınıń avtorı. S.Jumağulovtıń «Kúyewińdi berip tur», «Ekstrasens», «Bultlı kúnler», «Sabır túbi, sarı altın», «Ana qábirin izlegen jigit», «Qara shayan», «Ótirik jinli» atlı piesaları teatrda qoyıldı.

1993-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

ALTÍN TIS SHÍĞADÍ

Ómirbektiń kishkene bala kúnleri eken. Bir kúni onı ákesi sınap kórmekshı bolıptı da:

– Balam, qáne aytıp ber. Usı úlken adamlardıń tisi túsip qalsa, olarǵa qaytadan tis shıǵa ma? – dep soraptı.

– Álbette, shıqqanda qanday, – dep juwap beripti ol isenimli túrde. – Qaytama geyparalarına altın tis te shıǵadı!

ERIP KETEDI ĞOY...

Qız apası oynap júrgen altı jastaǵı Ómirbekke maqtanıp:

– Men Jańa jılǵa qar kostyumın tiktirtip aldım. Balmaskaradqa kiyip baraman! – deпти.

– Onda qurı hálekke qalıpsañ, – deпти Ómirbek onı ayap.
– Ol arshanıń janında erip ketedi ğoy!

ATÍ «MUĞALLIM» EKEN...

Ómirbektiń eń birinshi márte mektep bosáǵasınan atlap oqıp kelgen kúni eken. Endi onı apası sınamaqshı boladı.

- Balam, ustazıń menen tanıstıń ba?
- Tanıstım!, – depti ol.
- Familiyası kim eken?
- Soráǵan joqpan!
- Atı she?
- Atı «muǵallım» eken, – depti ol dım qısınbastan juwap berip.

KÚN QÍSQARDÍ ĞOY...

Ómirbekti muǵallımı ornınan turǵızıp sorap qalıptı:

- Qáne, doslarıńa aytıp ber. Bir sutkada neshe saat bar?
 - 23 saat bar!, – depti Ómirbek.
- Muǵallım bul juwapqa kúyip-pisip qalıptı:
- Qalayınsha?
 - Keshe ózińiz kún bir saatqa qısqardı dedińiz ğoy!, – depti Ómirbek taqıldap sóylep.

ON BIR BOLADÍ

Ómirbektiń jańa mektepke barǵan kúnleri eken. Muǵallım onı taqta aldına shıǵarıptı da, keshegi klası menen kórgen multfilmniń mazmunın soraptı. Ol azǵana aytıp berip, soń irkilip qalıptı.

- Ayta ber, onnan keyin ne boladı?, – depti oǵan muǵallım.
- Bul sorawdı basqasha túsingen Ómirbek quwanıp ketip:
- Muǵallım, onnan keyin on bir boladı!, – dep juwap bergен eken.

SÓYLEDIM

Ómirbektiń kúndeligindegi «2» bahasın kórgen ákesi oǵan keyip baslaptı da:

- Taqta aldına shıǵıp alıp taqan jutqanday awızınıdı ashpay sóylemegen shıǵarsañ!, – depti ashıwlanıp.
- Yaq, sóyledim!, – depti Ómirbek tómen qarap.
- Ne dep?
- «Sabaqtı oqıǵanım joq» dep sóyledim!

KISHKENE EDIM

Ómirbektiń tayarlıq klasına barıp júrgen kúnleri eken. Muǵallım onı ornınan turǵızıptı da:

- Qay jerde tuwıldıń?, – dep soraptı.
- Bilmeymen!, – depti ol qısınıp.
- Haw, nege bilmeyseń?
- Men tuwılǵan waqtımda kishkene edim!

PENSIYAǴA SHÍǴÍP KETEDI

Ákesi sırttan juwırıp kirgen balası Ómirbekti sınav maqsetinde:

- Balam, endi eki kúnnen keyin Jańa jıl keledi. Sen góne jıldıń qayaqqa ketetuǵının bileseń be?, — depti.
- Bilemen, – depti Ómirbek. – Ol qartayıp pensiyaǵa shıǵıp ketedi!

SAMAL BOLADÍ

Muǵallım kúndegidey birinshi klass oqıwshılarına sabaq beriwdi baslaptı. Bul klassta Ómirbek te oqıydı eken. Bir waqıtta muǵallım:

- Qáne, kim ayta aladı? Shardıń ishinde ne boladı?, – dep soraptı.
- Muǵallım, men aytayın, – depti usı waqıtta Ómirbek ornınan ushıp turıp. – Shardıń ishinde samal boladı!

SHÓJELERINIZDI KÓRGEN JOQPAN...

Muğallim qosıq sabağında Ómirbekti ornınan turğızıp bolıp, hámme biletuğın ańsat qosıqtı soraptı.

– Qáne, sen «Shójelerim»di aytıp ber! – depti.

– Bilmeymen, muğallim, – depti Ómirbek bul sorawdı basqasha túsiniip. – Men siziń shójelerińizdi kórgen joqpan!

KÓZ EKEW BOLADÍ

Muğallim aldınğı partada otırğan Ómirbekti ornınan turğızıp soraptı:

– Qáne, aytıp ber, «Kóz» degen sóz neshe háripten quralğan?

– Eki háripten!

– Haw, qalayınsha?, – dep tańlanıptı muğallim.

– Sebebi, kóz ekew boladı!

Minayxan JUMANAZAROVA

(1957)

M. Jumanazarova 1957-jılı Kegeyli rayonınıń Erkindárya mákanında tuwılğan.

Shayırdıń «Elim dep eńiremesen» (1992), «Júregimde bir dárt bar» (1993), «Álwidağ aytpayman, muhabbat» (1997), «Ele men» (2003), «Ketpek ushın kelgenmen» (2011) tańlamalı qosıqlar toplama, 2000-jılı Tashkent qalasınıń «Sholpan» baspasınan ózbek tilinde «Qálbińizde qalğım keledi» qosıqlar toplama, «Ájağa» (2012), «Tumaristiń sózleri» (2016) prozalıq toplamları basılıp shıqtı.

1993-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.

BALALÍQ SHAQ

(esse)

BIZIÑ SHAÑARAQ

Men ózi jeti aǵayınlimen. Shañaraqta úsh ul, tórt qızbiz. Ájaǵalarım: Berdibay, Ayapbergen, Táńırbergen. Ájapalarım: Zibiyra, Námiyxan, men hám sińlim Gúlara. Ákemniń atı Aymurat, anamnıń atı Perixan jáne bizler menen anamnıń anası — Arıwxan da birge jasadı. Bizler Kegeyliniń Erkindárya xojalıǵında turamız. Úyimiz eki ójire, asxana hám úlken dálizden ibarat. Jay ılaydan salınǵan. Ójireniń birewi edenli, qalǵanlarınıń ultanı sıbalǵan. Úyde qaramal, janlıq, tawıq barshılıq. Ákem jumısshı, anam úy biykesi. Ájaǵam Berdibay — traktorshı, Ayapbergen ájaǵam házirgi Hábibullaev xojalıǵında toǵızınshı klastı mektep internatında jatıp oqıydı. Zibiyra, Táńırbergen, Námiyxan 19-sanlı segiz jıllıq mektepte oqıydı. Meniń menen sińlim Gúlara ele mektep jasına jetkenimiz joq. Men bes jasta, Gúlara eki jasta.

Bul biziń shañaraǵımız haqqında meniń sol waqıtta bilgenlerim.

MENIÑ KEMPIR APAM

Kempir apamnıń atı — Arıwxan. Awılda apamdı hámme «duwpiyaz kempir» dep ataydı. Óytkeni, ol bárqulla appaq bolıp kiyinip júredi. Aq pópki tawardan oramal tartıp, aq kóylektiń sırtınan qara naǵıslı sholaq kiyedi. Oramalına qoldan shashaq shıǵaradı. Jupqa oramaldan qos-qoslap basın oraydı. Kempir apamnıń talabı qora-qopsıdaǵı malǵa qaraydı. Sıyır sawadı, gúbi pisedi. Dógerek-dashtı tap-taza etip sıpırıştıradı. Jalǵız qızı — meniń anam Perixandı kóziniń qarashılıǵında etip kútedi. Ilajı bolsa, onıń qolın suwıq suwǵa urdırǵısı kelmeydi. Kempir apamnıń sol jıllardıń ózinde jası alpısqa kelip qalǵan. Degen menen, ol oǵırı qarıwlı edi. Jasında

áteshtandaǵı qozǵa ayaq-qolı kúyip nárenjan bolıp qalǵan anam óz anası Arıwxanǵa ómirboyı súyenip jasadı. Kempir apam toy-sadaqaǵa barsa, aldına qoyǵan ustıqanın, álbette, anama ákelip beredi. Ol bolsa anasınıń kózin ala bere, ele kishkentay bizlerge beredi.

Kempir apam súttiń qaymaǵın, mazalı lampasıy-kámpiytlerin de qızınıń jegenin táwir kórip otıradı. Biraq, bizlerdi de jaqsı kóredi. Meni — Minartaw, al Gúlaranı — Gúlan deydi. Úydiń awızbirshiligi: endi bilsen, anamnıń nárenjanlıǵın bildirmey júktiń awırın arqalaǵan bayǵus kempir apamnıń arqası eken. Ol oń qolınan óneri tamǵan sheber. Jekennen shıpta, qamıstan shiy toqıyadı. Qoydıń júnin urshıq penen iyirip alasha toqısa, pisirilgen júndi boyap tekiyment isleydi. Kórpe-tósekke de sheber. Qullası, úydi gúlala-gúl etip qoyadı. Bizler qasında oynap júremiz. Barlıǵı da bizlerge qızıq kórinedi. Keshte bolsa paxta shigitleyimiz. Sol waqıtları kempir apam bizlerge mástan kempir hám dáwler haqqında ertekler aytıp beredi. Gúlara ekewimiz túnde apamnıń eki jaǵında jatamız.

MENIŃ ÁKEM

Ákem — qapa saqallı, duǵıjımnan kelgen orta boylı adam. Onı adamlar «Aymurat usta» deydi. Óytkeni, ákem gewish, mási, etik tigedi. Atlarǵa, esheklerge er soǵadı, shópkerden jay tikleydi. Pesh quradı. Ílaydan salınǵan jaylardıń paqsaların tarrashlap, ılay qaqsıyıtıǵın da meniń ákem.

Sol ushın da bizler tariqpaytuǵın edik. Sebebi, ákem qájetin pitirgen adamlardıń kimisi dán, kimisi tawıq, al birewleri pul da beretuǵın edi. Xojalıqtan alǵan aylıǵına usınday sheberligi qosent bolıp, bizler toq jasadıq. Azanda aǵam eshekke minip, belin aldına óńgerip atızǵa ketedi.

Túste pishen alıp úyge qaytadı. Tústen keyin de tap solay ketip, keshte jáne pishen alıp qaytadı. Sebebi, qısta mallarǵa ot-shóp solay jıynaladı. Aǵam jumıstan qaytarda, bizler qas-qabaǵın baǵıp turamız. Ol kók shayǵa qanıp alǵannan soń ǵana ósik qasların sıypalap qoyıp bizlerdi qasına shaqıradı.

Saqalı menen qıtıqlap oynatadı. Gúlaranı dizesine alıp otırıp erkeletedi. Dasturqannan kámpit-pechene alıp beredi. Bizler sonda ğana erkinsinip, shawqımlasıp oynay baslaymız. Ákem júdá miymandos adam edi. Úyde táwirlew awqat pisirilse, álbette, Sát atamdı shaqırıp keledi. Yamasa qońsıǵa tostaǵanǵa salıp awqat jibertedi. Ákemniń bul ádetine hámme úyrengen. Sebebi, úyde aǵam ne aytsa — nızam. Anası qolında bolǵannan soń ákeme jaltaq, ózi de nárenjanlaw anam ákemniń betine jel bolıp tiymeydi. Anam bizlerge «ákeń baqıradı» dep tártipke shaqırsa, ákem «anańız nárenjan, oǵan járdemlesin» dep bizlerge aytıp otıradı. Olar hesh urıspaydı. Sebebi, anam barlıq iste «apam biledi, atań biledi» dep solarǵa biylikti berip, ózi sırtta turadı. Qısqa otın tayarlaw, malǵa ot-shóp ǵamlap qoyıw — barlıǵı aǵamniń moynında. Óytkeni, ájaǵalarım oqıwda, Berdibay ájaǵam xojalıqtıń jumısınan oǵırı kesh qaytıadı. Aǵam bazı-bazıda qıstıń kúni awıldan jasúlkenlerin jıynap, kitabıy sózlerden gúrrińlesip otıradı. Bizler qızıqqa qulaq túrip tıńlaymız, kóp sózlerine túsine bermeymiz. Endi bilsek, olar eskishe sawatlı adamlar bolıp ózara pikir talastırıp, dástan-qıssalardı tallap otıradı eken-aw. Bizniń kóz aldımızda ákemiz júdá ullı adam hám mehriyban bolıp, bizlerdi mehir-aqıbetke úyretti, ómiriniń aqırına deyin qayır-saqawatlı insan bolıp ótti.

ANAJANÍM, ANAM MENIŃ

Meniń anam qas-kirpigi qıyılǵan, buwday ireńnen kelgen, orta boylı názik ğana hayal edi. Ol heshqashan bizlerge baqırıp urǵanları yadımda joq. Hátte, «kempir apamniń kewline keledi» dep bizlerdi erkelete almaydı. Sebebi, bizlerdiń bárimiz de kempir apamniń balaları, qızları edik. Shańaraqtaǵı on adamniń kiri, awqatı, ıssı-suwıǵı anamniń moynında. Arasında kempir apama gúbi pisisip, keli túyisedi.

Tarıdan sók salıp, salı túyip, gúrish etedi. Onnan tısqarı gúnji túyip iyjan islese, kendirden may da aladı. Gúbi pisip alınǵan sarımaylardı kúydirip, duz salıp tulıpqa salıp qoyadı.

Awısqan tortasın bizlerge beredi. Shay-halqasqa iyjan, sók, taqan, sarımay qoyıladı. Anam kúnara bir tandır nan yamasa zağara jawadı. Anam kóbinese úyden shıǵa bermeydi. Toy-sadaqalargá kempir apam barıp qaytadı. Anamnıń shıǵısı Qońurattıń Sorkól degen jerinen. Óziniń aytıwı boyınsha atası Hábiybulla — beglerbegi bolıp jurt sorasa, ákesi — Payzulla Xiywada medresede oqıǵan, ilimli adam bolǵan. Anamnıń ákesin «bay, iyshan ulamanıń áwladı» dep 1927-jılları Keńes húkimeti dúnya-múlkin xatlap, jer awdarıp jibermekshi bolǵanında túrkmen arasına qashıp ketip, sonnan kóp jıllar elge qaytpaǵan. Sol sebepli de anam usı Erkindárya boylarına dayıların saǵalap kelip qalǵan eken. Ol óziniń shıǵısın tap ertektegidey etip aytıp otıratuǵın edi. Shınında da, heshkimge názerin tiklep qaramaytuǵın anam hasılzada, iybeli «naǵız piyrim Biybipatmanıń ózi» desem lap bolmas. Bizler usılay etip eki ananıń miyrim-shápáát besiginde terbelip, hesh kemlik kórmey ósken janlar edik.

BERDIBAY ÁJAǴAM QÍZ ÁKELDI

«Ájaǵam qız ákeldi», – dep hámme dalaǵa juwırısıp shıqtıq. Traktordıń kabinasınan basına oramal tartqan sulıwshıqtan kelgen qızdı qońsı kelinshekler túsirip aldı. Bul qız ákemniń jiyen ájapasınıń qızı Qalbiyke eken. Úydiń ishi abır-sabır bolıp demde quwanışqa bólendi. Shımıldıq qurılıp, kelinshek ishine kirgizildi. Basına úlken geji oramal salınǵan kelinshek uyattan ottay bolıp qızarıp tur edi. Awıldıń boyjetken qızları kelip kelinshekti orap tur. Salınǵan quraq kórpeshege kelindi otırǵızdı. Men kelinshektiń qasında otırıp aldım. Ájapam Námiyxan, Zibiyra, sińlim Gúlaralardıń da quwanışı qoynına sıymay kelinshekti dógereklep júr. Sol kúni bir qoy soyılıp, qońsılargá shashıw tarqatıldı. Hámme qızlar kelinshekti kóriwge háwes, kim suwǵa barganın ańlısa, kimi sıyr sawǵanın ańlıp hálek. Ne de bolsa anamnıń miyneti biraz jeńillesti. Berdibay ájaǵam ádettegidey qońsı bólimlerge traktorın aydap ketip qaldı. Úyge kúnara, geyde onnan da kóbirek waqıtta

kelip-ketip júr. Bizlerge kelinniń tańda turıp iyilip sálem bergeni, úydiń aldın sıpırǵanı, shay demlep, kesege quyıp uzatqanı bári-bári qızıq.

Aradan aylar ótti. Bir kúni aǵam «kelindi tórkinine aparıp taslayman» dedi. Nege ekenin bilmey bizler hayran boldıq. Sebebin bilsek, túnde kelin lágen tógiwge shıqqanda qońsı jigit ısqırıp, oǵan jeńgem jótelip belgi bergen kórinedi. Aǵam óziniń jiyeni bolǵan kelinin atqa mingestirip tórkinine aparıp tasladı. Ákem heshkimniń de táwellesine qaramadı. Kelin jılay-jılay kete berdi. Ájaǵam kelgennen soń aǵam ózi aytqan bolıwı kerek, ol hám «illa» dep awzın ashqan joq. Solay etip, bizler demniń arasında kishemizden ayrıldıq ta qaldıq.

MEN MEKTEPKE BARDÍM

1964-jılı birishi klasqa bardım. Muǵallimim Qudaynazarov Hábir degen kisi. Meni oqıwǵa kempir apam jetelep apardı. Muǵallimge «boyı kishkenelew» dep aldınǵı partaǵa otırǵızıwdı ótinish etti. Ortanǵı qatar dúń birinshi partasına otırdım. Meniń qasım Jumagúl degen qız otırdı. Ol awıl daǵı Qalqoraz muǵallimniń qızı edi... Men oqıwǵa kelmeden burın da ájapam Námiyxanniń «Álipbe» kitabınan háriplerdi úyrenip ózimshe «sawatlı» bolıp júr edim. Al, muǵallimimiz Hábir aǵanıń jaǵımlı dawısı, mektep hám oqıwshı haqqındaǵı sózleri qıyallarımdı álleqaylarǵa sharq urǵızdı. Kitap, dápterlerdi taza etip uslaw, dáwetlerdi qaltaǵa salıp sıyasın tógiw almaw, qullası oqıwshı qáytıp otıradı, muǵallimge qalay sálem beredi, bárin-bárin qulaǵımızǵa quydı. Men ózimnen de úlken shúberek papkamdi arqalap oqıwshı bolıp shıǵa keldim. Ol waqıtta da qara kóylek, aq fartuk — mektep forması edi. Bárimiz bir túste appaq shaǵaladay bolıp mektepke barıp-kelip júrmiz.

Men azanda papkama bir nan salıp shıǵaman. Sebebi, nandı Zibiyra, Táńirbergen ájaǵam hám Námiyxan ajapamlarǵa tánepiste úlestirip beremen. Olar ózleri áketiwge uyaladı. Biraq, men bergen nandı uyalmastan jeydi. Pulı bar balalar mektepten bufetinen vafli, pechenie, qırmısh alıp tamaǵın

toydıradı. Biziñ klasta kempir apamnıñ tuwısqan inisi Esen kassirdiñ balası Ońgar da oqıydı. Ol hár kúni bufetten mazalı zatlar alıp jeydi. Men bazıda onı qorqıtıp mazalı zatların alıp qoyaman. Sebebi, ol oǵada juwas bala. Geyde meni muǵallimge aytıp beredi. Sonda muǵallimimiz Hábir aǵa kúlip: «Sizler dayılı-jiyenlisiz, ózleriñ urıspay oynay beriñ», – dep qoyadı. Onnan basqa klasta Qádirova Kámiyla degen de qız bar. Ol — xojalıqtıñ bas esapshısınıñ qızı. Shashı uzın, ózi de nayatıy sulıw qız. Mektepke úyinen jeytuǵın zatlar ákeledi. Klastaǵı barlıq balalar onı kórse quwanısadı. Awızlarınan suw aǵıp qarap otıradı.

Bizler mektepke Genjebay, Maqash, Jumagúl tórtewimiz bir kósheden qatnaymız. Genjebay da, Maqash ta urnıqır balalar. Men de olardan qalıspayman. Ishimizdegi juwasımız Jumagúl. Men balalar urıssa urısıp, tóbelesse tóbelesip kete beremen. Óytkeni, ájaǵalarımız biz úkelerin kóshege alıp shıǵıp tóbelestiredi. Tájet inisi Marattı, Sári inisi Genjekti tóbeleske alıp shıǵadı.

Keshqurın qızılmush bolıp atırǵanımız. Meniñ boyım kelte bolǵanı menen shaqqanman. Dım bolmasa basım menen balalardıñ ishine dúgip jeñemen. Biraq, sabaqtan jaqsı oqıyman. Sonlıqtan anaw-mınaw tártipsizligim bilinbey ketedi. Házirshe sabaqlardan kúnde bes alıp qaytaman. Genjebay, Maqash, Jumagúller ele júritip te oqıy almaydı.

Men azanda Qalqoraz muǵallimniñ úyine Jumagúlge oqıwǵa júr dep baraman. Sonda Qalqoraz muǵallim mennen kóbeytiw kestesin soraydı. Álipbeni oqıtadı.

— Ózińdey Minayxanǵa qara, diyqanniñ qızı bolsa da jaqsı oqıydı, al sen muǵallimniñ qızı bolsañ da úyretkendi uǵıp kete bermeyseñ, – dep qızına keyiydi. Men mın shataq bolǵanımen menen bundayda Jumagúldi ayayman. Kóbinese esaplarımdı kóshirtemen. Úyge kelgennen keyingi jumısım, ózimnen úsh jas kishkentay Gúlaranı oqıtıw. Ol júdá erke. Shashın taratpaydı. Al, murnın aǵızıp pıshıqqa jalatadı.

Pıshıqtı oǵırı jaqsı kóredi. Aǵamnıñ qobdıyshasına salıp onı bóleydi, uyqılatadı. Qullası, biyshara pıshıqqa tınıshlıq joq. Men Gúlaranı urıp-soǵıp hárıp úyretmen, julatıp shashın

tarayman. Qullası, tınıp-tınshımaytuğın, shashı tikireygen sarı qız — men ushın mektep, úy — bári-bári qızıq edi.

GÚLARA «SHÓJELERDI UYQÍLATTI»

Áne-mine dep júrgende qáhárli qıs ketip, kúnler jılıp, báhár de kirip keldi. Báhárde biziń kempir apam tawıqlardı qurıq bastırıp shóje shıǵartadı. Shaytantawıqtıń shójeleri shaqqan bolǵanı menen túyetawıqtıń shójeleri nárenjan boladı. Olar júǵılıp qalsa tura almay ábigerge túsedı. Gúlaranıń ańlıǵanı shójeler. Olar menen oynaydı. Bir kúni oqıwdan kelsem jaqında shıǵarǵan túyetawıqtıń onlaǵan shójesi ólip atır. Sebebin sorasam, Gúlara olardı uyqılamaǵannan soń moynın burap «uyqılatıptı».

Kempir apam Gúlaranıń ayaǵına shıbıq penen urdı. Sebebin bilmeymen, kempir apam úyge qaq júńıldan shıbıq ákelip qoyıp arasında aytqanın qılmasaq, bizlerdiń ayaǵımızǵa uratuğın edi. Anam biyshara kempir apama ara-tura almay bir shette kózi jasawrap Gúlaraǵa qarap tur. Ol bolsa «Meni nege uyaşań, men olardı uyqılattım ǵoy» dep jılap atır. Ol ele «óliw» haqqında bilmeytuğın náreste edi... Bizler shójelерdi dım ayadıq. Al, aǵam bolsa: «iyt jese, tawıq jep jaman úyrenedi» dep shójelерdi atızdıń ayaq betine kómip tasladı...

MENIŃ QALALÍ KISHEM

Waqt — aǵar dárya. Men demde túrtinshi klasqa óttim. Gúlara birinshi klasqa bardı. Námiyxan altınshı klasta oqıydı. Ayapbergen ájaǵam Samarqandta medinsitutta oqıp atır. Táńirbergen menen Zibiyra da Nókiske oqıwǵa ketti. Berdibay ájaǵam da Nókiste shofyor bolıp islep atır.

Úyde kishkene úsh qız, anam, ájem, kempir apam qaldıq. Ayapbergen ájaǵama ay sayın oqıwı ushın pul jiberemiz. Zibiyra menen Táńirbergen de hápte sayın kelip úyden pul áketedi. Ekewi de sawda texnikumında oqıp atır. Úydiń mayda-shúyde mashqalaları bizlerdiń moynımızǵa tústi. Otın

usaqlaw, malğa ot orıw, suw tasıw, tawıq bağıw, qozi-ılaqlarğa qaraw — qullası, úyde jumıs kóp. Bir kúni Berdibay ájaǵam Nókisten alıp qashıp qız ákeldi. Jeńgemiz qarapáreńnen kelgen orta boylı nashar eken. Atı Qadıysha. Oǵan biziń úydiń barlıq nársesi qızıq. Sıyırnan qorqadı. Nan jaba almaydı. Awqat hám pisirip qarıq qılmaydı eken. Azanda erte tura almaydı. Kóp uzamay kishemniń izinen anası keldi. Ol biziń úydiń mashqalasınan qorqıp, qızın bólek shıǵarıwdı talap etti. «Balańnıń da jumısı Nókiste, bulardı bólekleń», – dedi. Bul gáp aǵama jaqpadı... Qudaǵay úyine qayttı. Anam taza kelinshekke úy jumısın úyretkisi keldi. Nan japqan waqtında sońǵı bir-eki shóregın jawdırayın degen waqta kishemiz rápiydanı tandırǵa túsirip alıptı. Arı kelip keshke deyin jiladı. Sıyır sawmaq túwe, janına jolawǵa qorqadı. Kempir apam alasha toqıw ushın digirmanxanaǵa jiplerdi qatarlastırıp kerip qoyatuǵın edi. Bizler qızıqqa jiplerdiń arasınan buǵıp kirip-shıǵıp oynaymız. Qadıysha kisheme qıdırıp baratırǵan kempir apam: «mınalar jipti úzip qoymasın» – dep tapsırıp ketedi. Bizlerdiń qurılǵan jiptiń arasında oynap júrgenimizdi kórgen kishem juwırıp kelip qasımızda turadı. Jiptiń arasınan shıǵayıq desek, shıbıq penen basımızǵa urıp turǵızbaydı. Solay etip kempir apam kelgenshe bizler jiptiń arasınan shıǵalmay otırdıq...

Kóp uzamay Nókisten qatnap islewdiń qıyın ekenin báne etip Berdibay ájaǵamlar «bólek shıǵamız» dedi. Aǵam, ájem, kempir apam ilajsızdan olardı bólek shıǵarıwǵa májbúr boldı. Kórpe-tósek, sháynek-kese, basqa da mayda-shúyde nárselerdi berdi. Olar túnde ketti. Úydiń ishi tım-tırıs boldı. Ájem jer sızıp muńayıp qaldı. Tún jarpında qapı qaǵıldı. Qarasaq, ájaǵam menen kishem. Olar jolda adasıp qalıptı. Sol ushın azanda ketiw ushın qaytıp kelipti. Berdibay ájaǵam: «Mámelek aylandırdı ma – bilmeymen, basqa jolǵa shıǵıp ketippen», – dedi. Ol waqıtta jollar asfaltlanbaǵan qıyır-shıyır edi. Sonda da aǵam: azanda shay ishıp otırǵanıımızda: «Perixannıń ıqlasın jıǵıp ketken soń olar ońsın ba?», – dedi. Shınında da ózi juwas bolǵanı menen anamnıń názeri oǵırı qattı edi. Solay etip biz bul kishemizden de bólek shıǵarıp qutıldıq.

Tólepbergen QAYÍPBERGENOV
(1929-2010)

T.Qayıpbergenov 1929-jılı 7-mayda Nókis rayonında tuwılǵan. «Bloknot sóyleydi», «Suwıq tamshı», «Uyqısız túnler», «Qaraqalpaq qızı», «Mamanbiy ápsanası», «Baxıtsızlar», «Túsiniksizler», «Shıǵarmalarınıń bes tomlıǵı», «Qaraqalpaqnama», «Kózdiń qarashıǵı», «Familiya», «Tánha ózine málim sır», «O dúnyadaǵı atama xatlar», «Qaraqalpaqpan, táweklshimen» hám t.b. kitaplari jarıq kórdi

T.Qayıpbergenov — Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı, Ózbekstan Qaharmanı.

1957-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

MUǴALLIMGE RAXMET!

(povestten úzindi)

Ol awılda birinshi payda bolǵanda, awıl ishi ala sapıran edi. Yaǵnıy, úlkenler ózara kelise almay, birewleri «birigip jasayıq» dese, ekinshileri «yaq, darawara jasaymız» desip qızılkegirdek bolısıp atırǵan kúnler edi.

Al bizge — balalarǵa, sol úlkenlerdiń tartıs-jánjelleri qam-pátir, heshbirimiz awıldıń táǵdirinen bizlerdiń táǵdirimiz ǵárezli ekenine oy jiberip kórmeymiz. Gileń balalar jıyılısıp alıp, azannan qara keshke kósheni shańǵıtıp top oynaymız, yamasa orpań topıraқта otırıp asıq oynaymız...

... Joq, oylarımdı alǵa shaptırmay ángimeni ireti menen baslayın.

... Basqa awıllarǵa onsha barıp kórgenim joq. Al, ózimizdiń awıldıń kórinisi maǵan kútá unaydı. Átırıpımızdı qorshap alǵan qalıń toǵay bárqulla hárem tutıp qoyǵanday kórinedi.

Qısta siyreklep, jaz bolsa dónip, jasıl japıraqlardı jamılıp shıǵa keledi. Mine, onıń háremnen ayırması usınnan ǵana dep sezemen. Toǵay arasında qıdırıp júriw bárinen de kewilli. Qırǵıy menen mıyqınıń palapanların izlep azannan keshke deyin gezeń de, jalıqpaysañ. Turpatı qarúydey bolıp ketken torańǵıllar da bar. Jaz bolsa tóbesine qos soǵıp, geyde dem alıwǵa da boladı. Al, biziń awıldıń qonıs jeri oypatlaw. Batıs jaǵımızda kóldiń jiyegi kórinip tur. Onda ósken nuw qaraǵay qamıslar gúz bolsa úpeleklerin biziń awılǵa jollaydı. Bir-eki jıllıqta usı qamıslıqtıń astında suw bar edi. Talay márte onnan ǵazdıń palapanların uslap ta qaytqanbız. Baspaqlarǵa súyriklerdi de sol kólden ákeletuǵın edik. Báhár bolsa, qaymaqlasqan muz astınan ushları iyiktey súyriklerdi tawıp alamız.

Awılımız usınday bolǵan soń men qalay súysinbeyin? Oǵada jaqsı kóremen-aw! Bul kóldi hámme «Dóngelekkól» deytuǵın edi. Sonlıqtan biziń awıl da «Dóngelekkól» bolıp atalıp ketken. Awıldıń balaları menen oylasıp, «Dóngelekkól»di talay márte gezgenbiz. Bundaǵı maqsetimiz ne ushın usılay atalǵan? Mine, usını biliw edi. Biraq, bile almadıq.

Bıylǵı jaz men biletuǵın jazlardıń ishindegi eń erekshe jaz boldı. Óytkeni, ótken jılı bozdan jap jarılıp, awılımız oǵırı sánlenip ketken edi. Jańajaptıń boyında ósken qamıslar dút toǵay, shaqasına minip otırıwǵa da boladı. Eger de, túbin balta menen shappasa, bir túp qamıstı men sıyaqlı hálisiz balalar bir mezgil orıp otırıwı kerek. Eger jarǵı bolǵanda onshellı qıyınǵa túspe edi-aw dep oylayman. Sebebi, bir jola aǵama qamıs orıwdıń bıyl qıyın bolatuǵının aytqanımda «Shapırashı shıqqan jarǵı kerek, balam» dep kúlgen edi. Haqıyqatında da, shapırashlı jarǵı bolmasa, ańsat emes.

Júwerileri de ayta qalǵanday. Shińgirikleri meniń baltırımnan kem emes. Házir bári de balıqkóz bolıp kiyatır. Basları da dorbaday. Qaysı birin aytayın, awıldıń adamlarında daqıl kóp. Tarı, másh, gúnji qay jerde bolsa, sol jerde adam boyı. Paxta atızları da enapattay. Biraq, ele olar tolıq pispey atır. Ǵórekleri túymedey bolıp, awzın ashayın-ashayın dep

tur. Bazda ğóreklerin qolıma uslap kórip: «ashıwlangan adamnıń awzınday tobarsıp tursań da, birden kúlip jibereseńaw» deymen.

Ásirese, qawın degen iytırqın. Boz qarıqtan egilgen qawınlardıń hárbirin adam túwe, arba zorǵa kóterer. Eń kishi degeni Dúysen mollanıń úyindegi sadaqaqazanday bar dese de boladı.

Men kóbinese Sayıp, Qunnazar, Sársenbaylar menen birge júretuǵın edim. Kúni menengi talabımız — asıq oyını. Aqshamina qaray uyqı da joq. Awıldıń qawınları jalańayaqtay bolıwdan-aq tınıshımız ketti. Ózlerimizdiń qawınımız bolsa da, bir túndi urlıqsız ótkermedik. Durısın aytsam, datqaǵa da shıǵıp boldıq. Bunnan basqa bizlerde talap ta joq. Eger de, adamlar qawınlarına aylandıra qaqpan qursa, qońsı awıllarǵa tawıq urlawǵa ketemiz.

Búgin eki kúnnen berli qawınurlıqtı awzımızǵa da almaytuǵın boldıq. Sebebi, kútilmegen jerden mınaday hádiyse bolıp qaldı: eki kúnlikte Sársenbaydıń jalǵız ózi qawınurlıqqa barıptı. Ol basqalarımızdan kóre shaqqanıraq hám ásirese, sekerparalardı urlaǵandı jaqsı kóretuǵın edi. Geyde awıstırıp, úyine eki-úsh sekerpara alıp keletuǵın ádeti de bar.

Awılıımızda Esemurat degen ğarrı bar edi. Ózi qawın egiwge dım teperish. «Ómirinshe hálekke egip kórmegen» desedi jurttıń bári. Al, sekerparanı jurttan burın shıǵaradı. Bıyıl da sekerparası «sasıp, iyt jep atır» degen ğalawıt tústi. Soǵan «áne barayıq, mine barayıq» dep júrgende, Sársenbaydıń qara bası bizlerge qaramay barǵan eken. Ay qarańǵı bolǵan soń aǵasınıń uzın qara beshpentin sırtınan kiyip alǵan. Tún ishinde torlı qawın emes sıypalap biliwge, ğarbız bolsa eken dizge qısıp kóriwge, pisken sekerparanı iyiskemey taba ala ma? Hárqaysısın bir iyiskep, sarısın izlep júrgende Esemurat ğarrı shanışqısı menen Sársenbaydı balıqtay etip shanshıp alıptı. Esemurat ğarrı onı iyt shıǵar dep oylaǵan bolsa kerek. «Way-waylaǵan» dawısınan keyin ğana bilipti. Qaydan bilsin, kúnde sarǵayǵan qawınların iyt jey bergen soń qolına shanışqı alıp ańlıǵan ğoy!

Sársenbaydın ózi ayıplı bolǵan soń heshnárse ayta almay jılaǵan da jata bergen. Esemurat ǵarrı shanışqısın suwırıp alayın dese, shanışqınıń tili qaytıp shıqpaǵan. Sóytip, azanǵa shekem Sársenbaydın atızda búklenip jatırǵanınıń ústine bizler de bardıq. Shanışqınıń úsh tili de jambasına kirip ketipti. Júregimiz suw ete qaldı. Bunday baxıtsızlıqtı heshkimniń de basına salmaǵay.

Ákesi Dúysen molla da keldi. Ol iyegi saqıldap, balasına qıynalıp tur. Sársenbay tawlanıwı menen ákesine bir qaradı da, betin arman burıp, jeńi menen kózin bastı.

Awıl adamları qansha oylasıp kórgen menen shanışqını suwırıp alıwdıń ilajın taba almadı. Suwırıp alıw túwe, sabı qıymıldap ketse de Sársenbay awır gúrsinip, ıńırsıydı. Biraq, kisige qaraǵanday beti joq. «Naǵız urı» bolıp kózge túsip tur. Esemurat ǵarrınıń ózi barıp, shanışqınıń sabın kóterip kesip atırǵanda Sársenbaydın qulındaǵı dawısı shıqtı. Ele de tegerań, qıymıldatınqıraǵanda dawısı adamlardıń qulaǵın jırtıp kete jazlar edi. Kópshilik ári oylastı, beri oylastı, Esemurat ǵarrıǵa heshkim pálen-tólen demedi. Ol kisi óz ayıbın búrkegisi keldi me, yamasa Sársenbaydı ayadı ma, Dúysen mollanıń «jibermeymen» degenine qaramastan, Sársenbaydı arbaǵa mingizip, ózi qalaǵa emlewxaǵa áketti...

Sonnan berli «qawınurlıq» dese quyqamız juwlap, tóbe shashımız tik turadı. Endigi talap ne? Jıynalıp alıp asıq oynaymız. Asıq oynıǵa da berilip ketkenimiz sonshelli, ya kesh bolǵanın biliw túwe, ash bolǵanımızdı da umıtamız. Kúnde úyge óz waqtında qaytıwdı da esten shıǵaramız. Bul ádetimizdi men apamnıń mınaday bir hiylesinen keyin ǵana túsindim: Bir jola apam meniń asıq oynap atırǵan jerime tabaq penen tamaq ákelip berdi. Bul jaǵdayǵa teń-qurbı balalarımnan uyalǵanımdı qáyteyin, jer jarılmadı, men kirmedim. Izimnen tamaq ákelgendey men qos aydap, yamasa atızǵa tógin tógip atırman ba? Solay etip, men anamnıń sol hiylesinen soń tamaq mezgili gezinde úyge asıǵıp qaytatuǵın boldım.

Mine, búgin de quyash sáskelikke tireldi. Tús bolǵanın umıtıp qalmayın degen oy menen qayta-qayta quyashqa qaray beremen. Asıq oyını bolsa qızıp ketken. «Pesha-pesh», «ya jampıq», «jup-alshı» degennen balalardıń awız tınbaydı. Búgin ásirese, Sayıptıń dawı gújip ketti. Al, meniń dawım júrmey qaldı. Kúyip-pisip otırman. Tús waqtı tirelip kiyatır. Úyge qayıwǵa da bolatuǵın emes. Bir qalta asıǵım sap boldı. Uttırıp-uttırıp qalay kete beremen? Minekey, oynınıń aqırına saqlap otırǵan eń sońǵı shábbemdi saldım. Bul ketse, wássalam! Íǵbalıma bir degennen alshı bastı. Quwanǵanımnan júregim jarılıp kete jazladı. Sonda da sabırlılıq penen asıqlardı asıqpay jıynap atır edim. Hámme balalar birden shorshıp, tura-tura qasha jóneldi. Bazıbirewleriniń asıǵı túwe tıynları shashılıp qalsa da qaraǵan joq. Kúni menen utılıp, asıǵım jańa alshı basqanda men qayda baraman? Ján-jaǵıma qaramay asıqlardı tez-tez jıynap atır edim:

– Sálem jigit! – dedi birew.

Tosınnan shıqqan bul seske selk ete qaldım. Qarasam, jalańbas, shashı hayallardıń shashınan qısqalaw bolǵan-lıqtan órimge kelmeytuǵın, sarısınlı jigit tur. Hayallardıń shashınan taǵı bir ayırması – eki shekesin, jelke shashın pardozlaptı. Birden qasha qoymadım. Sóytse de, qorıqıńqırıp turman. Ol maǵan qarap jımıyıp kúldi.

Kúlkisi maǵan unap ketti me, yamasa qorıqqanımdı bildirmeyin dedim be, onıń oynaqshıǵan qara kózlerine qadala men de ırjıydım... Aq kóyleginiń jaǵasın bólip turǵan anaw naǵıslı nársesin oń qolı menen dúzep qoyıp:

– O, batır!, — dedi ol maǵan.

Ne ushın «batır» dep turǵanına túsınbedim. Abaylap qarasam, qasımdaǵı baǵanaǵı balalardıń birewi de qalmaptı. Dárriw birnárese esime túsip ketti: bizler hár sárshembi hám piyshembi kúnlerinde Dúysen mollaǵa oqıytuǵın edik. Oqıytuǵın jerimiz — jertóle. Kóbinese aqsham oqıymız. Tünde eki jerde shútik shıra jaǵıladı. Azanda murnımızdıń tesigi qara qurımǵa tıǵılıp qalatuǵının, mollanıń shıday almay bizlerdi taslap

shıǵıp kete beretuǵınlıǵın nesine sóz qılayın. Biraq, molla oqıtıp bolıp keterimizde bazda eki iret, jarılqap waqtımızdı almayın dese, bir iret sabaq sayın bizlerge:

– Jaqında muǵallım keledi. Ol sizlerdi orıssha oqıtıp, shoshqanıń góshin jewdi úyretedi. Eger birinshi kelgeninde aytqanına kónbeseń, sabaydı, – deytuǵın edi.

Bizlerdiń hámmemiz de shoshqanıń góshin ekibastan jep kórgenimiz joq. Ata-analarımız bolsa shoshqanıń góshin qazanǵa salmaq túwe, atın aytsań zir etip, tóbe shashları tik turadı. Hátteki, qawıńǵa kelgen padalıları da atpaytuǵının qáyterseń! Geyde ójetirek bir kisi ata qoysa da, jolamay tek iytlerdi ǵana jiberedi.

Mınaw aldında «albaslıday» bolıp turǵan shashlı jigit — sol muǵallım be eken? dep oyladım.

Usı oy payda bolıwdan-aq, qashqım keldi. Biraq, qutılǵanday túrim joq. Tóbemde tur-aw! Adımımdı altı ashtırmaydı. Tayaq jewge de qayıl bolıp, qashan urar eken dep tursam, oylaǵan jerimnen shıqtı. Kem-kemnen maǵan jaqınlap kiyatır. Men de oǵan tutılmaw ushın ásten-ásten keyin qarap báse basladım. Meniń qorıqqanımdı sezse itimal:

– Toqta, kóylegińniń etegindegi shańdı qaq, — dedi ol maǵan.

Men onıń sózine qarap turayın ba, shalǵaylarıma únilmesten, sheginip-sheginip barıp birden zıp berdim. Biraq, eki-úsh adım atpay-aq qolǵa tústim. Ol meniń qolımdı jibermey turıp, kóylegimniń shań bolǵan eteklerin aynala júrip ózi qaǵa basladı. Dirildep baratırman. Baqırayın desem, dógerekte heshkim kórinbeydi. Írasın aytqanda, baqırıwǵa onnan hám tartınaman. «Báلكim, shańımdı qaǵıp bolıp, ólgen she sabap keter» degen qıyal da basımnan zuwlap ótti.

– Jańaǵı balalar nege qashtı?, – dedi ol bir waqıtta meniń qolımdı bosatıp.

Biytanıs jigittiń bul sorawın naqolay kórsem de, dawısın kútá unattım. «Albaslıday» degen dáslepki pikirime ishimmen qıynalıp:

– Bilmedim, — dep ásten ğana juwap berdim.

Ol bizlerdiń jańa asıq oynaǵan jerimizge kóz jiberdi. Bir-eki sarı tıynlar, taǵı eki-úsh asıq shashılıp jatır eken, j onı ıldam terip aldı da maǵan usındı:

– Má, seniń asıqlarını shashılıp atır ğoy...

Qollarım dirildep turıp, asıqlardı aldım.

– Atıń kim? – dep soradı ol. Atımdı aytpaǵa qorıqsam da, basqa birewdiń atın ayta qoyıwdı námártlik dep oyladım.

– Turdimurat. — Al, ne qılasań?

– Turdimurat, búytip asıqlarınıdı shashpa. Íqshamlı bol. Albıraqlama. Qorıqpa, — dedi. Bunnan basqa heshnárse soraǵan da joq, heshnárse aytpadı da. Tek bolǵanı:

– Joldaslarıńa qosılıp oynay ber. Ústińdi pataslama! – dedi. Sóytti de, tuwrı aqsaqaldıń keńsesine qaray júrip ketti. Men de asıqpastan jónime kettim. Sonda da onıń izinen qaraǵım kele berdi. Ol táwir-aq jerge bargannan keyin artına qayırılıp, oń qolın kóterip, maǵan qayta-qayta siltey berdi. Onıń xoshlasqanın yamasa mush kórsetip, «erteń kóremen!» degenin de túsine almadım. Sebebi, birewge gijinsek, ózlerimizdiń bılayıraq shıǵıp mush kórsetip, abay etetuǵın ádetimiz bar ğoy!

Mollanıń áńgimesi ele esimde. Ne de bolsa atımdı biykar aytqan ekenmen. «Kórdiń be maǵan mushın kórsetip baratırǵanın. Erteń sózsiz sabaydı, — degen oyǵa kelip úyge qaray bet burdım. Ayaqlarıma batpan tas baylap qoyǵanday ornınan zorǵa qozǵaladı. Birew iyterip jiberse, jıǵılıp ketejaqpan ba deymen. Ólimsirep úyge zorǵa kiyatırsam, baǵanaǵı qashıp ketken balalar ján-jaǵımnan qorshap aldı.

– Jańaǵı muǵallım saǵan ne dedi?, – dep hámmesi birden jabırilasqanda selk ete qalsam kerek.

– Muǵallım qasıńa kelgende qorıqpay, ketken soń qorqasań-aw! — dedi Qunnazar. Qunnazarǵa sonday ashıwım keldi. Ol meni qalay «qorqaq» deydi. Aldı menen ózi qorqıp qashıp ketti. Sonıń ushın da tullanıp, jónimdi aytpastan ketip qaldım.

Kámal MÁMBETOV
(1940-2002)

K.Mámбетov 1940-jılı 14-mayda Kegeyli rayonında tuwılǵan.

Jazuwshınıń kórkem dóretpeleri ótken ásirdeń 60-jıllardıń basında jariq kóre baslaǵan. Dáslep «Gójek» (1965), sońınan «Tırnalar» (1975), «Baxtıń bolsın, Arıwxan!» (1976), «Shaqasında emes, tamırında» (1976), «Awıl tańları» (1977), «Kókshiyel» (1977), «Imtixan» (1978), «Moskvadan kelgen qız» (1979), «Men onı súyer edim» (1982), «Muhabbat hám ájel» (1995) sıyaqlı povestleri járiyalandı, «Bozataw» (1986), «Posqan el» (1988), «Hújdan» (1991), «Türkistan» (1993) romanların dóretti.

*K.Mámбетov — Qaraqalpaqstan xalıq jazuwshısı (1995).
1982-jıldan Jazuwshılar awqamınıń aǵzası.*

GÓJEK

Biziń úyler Erkindáryanıń boyında. Al, awılıımız «Naǵıman awılı» dep ataladı. Báhar baslanıwdan-aq awılıımızdıń tábiyatı adamdı eriksiz ózine tartadı.

Awıldıń qarsı aldınan munarlanıp Porlıtaw kórinip turadı. Shıǵıs tárepimiz Xojakól menen shegaralasıp, Dawıtkólge qosıladı. Arqamızdaǵı kózjetpes dalańlıqlar Uyǵırkóldiń shıǵanaǵına tireledi. Al, batıs hám qublası pıshıq murnı batpaytuǵın qalıń toǵaylıq. Jaz baslanıwdan-aq túrli quslar bul toǵaydıń ishın jańǵırtıp jiberedi.

Bizler kóp bala bolıp toǵay ishinde sayaxat jasaymız. Palapan uslaymız dep kóp háleklenetuǵın edik. Biraq, azannan keshke shekem sandalıp júrip, qurı qol qaytamız.

Al, men ushın eń qızıǵı – ańǵa shıǵıw. Aǵam ańǵa shıǵarda «men de baraman» dep izinen qalmaytuǵın edim. Ol «jassań» dep ertpey ketedi. Izinen jılap qalaman. Lekin, bir kúni

ağam ańǵa alıp shıqpaqshı boldı. Sebebi, qıńqıldap izinen qalmadım. Sol kúni ağam maǵan «jollı jigit ekenseń» dedi. Óytkeni, qoyan-qırǵawıldı kóp alıp qayttıq.

Bir kúni mektepten kelsem, balalar jolda birnársege únilip tur eken. Meniń dostım Jańabay gójek uslap alıptı. Ol bir qolı menen gójekti kókiiregine qısıp, ekinshi qolın aspanǵa kóterip, balalarǵa maqtanıp, gójekti qalay uslaǵanın aytıp tur eken. Men qızıǵıp ketip, gójektiń basınan ásten ǵana sıypaladım.

– Tiyme gójegime! Ózlerińiz gójek uslay almaysız, al birew uslasa, basınan sıypaysız, – dep Jańabay ashıwlanıp qaldı. Meniń buǵan júdá arım keldi.

– Erteń uslamaǵandı kóreseń, – dep Jańabayǵa ashıwlanıp úyge kettim. «Sózsiz uslayman», – dedim ishinen. Jińishke sımlardan jigirmaǵa jaqın duzaq isledim de, dárya boyına shıqtım. Kóbigi betine shıǵıp, shashırıp, Erkin pátli aǵıp atır. Dárya jaǵasındaǵı qoyannıń qıyır-shıyır izleri meni qalıń toǵay arasına alıp kirdi. Qoyannıń júrgen joldarı, onıń soqpaq izleri oǵada qızıq boladı eken. Jollar bólinip-bólinip tarmaqlanıp kete beredi. Usı jerden kóp júretuǵın tárizli dep shamaladım da duzaqlarımdı qurıp shıqtım. Eger qoyan uslay qoysam, úyge aparıp Jańabaydıń kózin bir qızdırsam deymen. Duzaqlarımdı qurıp bolıp úyge qayttım. Erteńine azanda erte turıp jáne duzaq qurǵan jerge kettim. Toǵay arasınan kúnniń nurlı saǵımı jańa shıǵıp kiyatır. Elp etken samal joq. Tımıq. Endi-endi hárjer – hárjerden sarıshımshıq penen búlbildiń sayraǵan dawısları esitile basladı.

Házir duzaǵıma qoyan túsip atırsa qanday jaqsı bolar edi. Neshewi tústi eken, hámmesi de tústi me eken?! Eger hámmesiine tússe qalay alıp ketemen, degen oylar kewlimdi orap aldı. Juǵırıwım menen duzaǵıma jettim. Barsam, duzaqlarımnıń hámmesi de tap keshegi qurǵanımday bolıp tur. Qoyannıń soqpaǵında keshegi meniń júrip ketken izimnen basqa heshbir iz kórinbeydi. Bunday pısım qurımas. Ağam, «Qoyannıń júrgen jolınan adam júirse, ol óz jolınan bezip ketedi» degen edi. Al men bolsam, keshe kúni menen qoyanlardıń jolın basıp júrip duzaq qurıppan.

Dárhál duzaqlarımıdı jıynastırdım da başka jerge ózgerтип qurdım.

Erteñine kúndegiden de erterek turdım. Kiyinip duzağımıdı kóriwge kettim. Bul saparı úmitim keshegiden de kúshlirek edi. Kóp júrmey-aq qoyannıń bıyqılдаған sestin esittim. Oндаy quwanbaspan!

Júregim alıp ushıp, ayağım jerge tiymey qoyannıń bıyqılдаған jağına qaray juwırdım. Barsam, duzağım qoyannıń kishkene gójeginiń moynınan ilipti. Dárhál gójekti duzaqтан jazdırıp alıp, bawırına bastım. Quwanışım qoyınma sıymaғанlıqтан baqırıp ta jiberippen. Gójegimди úyge alıp kettim. Jerden jeti qoyan tapqандаy, usлаған gójegimди апama ákelip berdim.

– Meniń ulım haqıyqat ańshı boladı, – dep anam meni bawırına basıp súydi.

Gójegimди ózim bağıwdı maqul kórdim de oған kishkene ketek jasadı. Hár kúni sút, irimshikler menen awqatlandıra berdim. Kóp uzamay gójegim ózime úyrenisip ketti. Hátte, kúni boyı dógerekти gezip, keshte ketegine kelip jatatuğın boldı.

JINLER

Esemurat ata bizlerge qońsı. Onıń kishkentay balası Sársenbay bizler menen oqıydı. Geyde Sársenbaydı sorap úyine bara qalsam bar ma?.. Mazamди aladı. Aytatuğınınıń bári jin, shaytan... áytewir sonday nárseler. Buған isenetuğın men be, hákislenip turıp alaman. Esemurat atanıń ózi de ójet adam. Joq jerden qasarısıp turıp aladı.

Bir kúni Sársenbay ekewimizdiń basımızdı bálege saldı. Áwliyenıń janınan ótip baratırған edik. Emeski jaqtı kórindi. Esemurat ata ekewimizdi shapanınıń shalğayına orap, kók shóplerdi sabap qalmasın ba?!

– Ket, jinler, joğalın!, – деп gúbirlenip júr. Sársenbay ekewimizdiń de júregimiz tarsa ayırıla jazladı...

Haplıgıwım menen úyge kirip keldim. Apam jańa awzına

aparğan halqasın jerge taslap jiberdi. Túrim buzılıp ketse kerek:

– Sağan ne boldı, qulınım?!, – dep hawlıgıp qushağına bastı. Meni apamnıń bawırına tıgılıp: – Jinler! Jin kórdim, jin!, – dep baqıra berippen. Bir maydannan keyin ózime keldim. Bolğan hádiyseniń bárin aytıp atırman. Kitap oqıp otırğan Aysulıw apam mağan qaradı da kúlimsirep, basın shayqadı:

– Ey tentek-áy! Sonday da qorqaq bolarsañ ba, aqırı ol jin emes, fosfor ğoy.

– Onday emes-aw, janıp tur, janıp...

Aysulıw apam kitabın stoldıń ústine qoyıp mağan jaqınlastı:

– Sen ele jassań. Jańa keldiń túrtinshi klasqa. Ele hámмесin de bilip alasań. Súyekte fosfor degen boladı. Eger ol kóp muǵdarda bolsa, túnde jaqtı beredi.

Aysulıw apamnıń sózine inanbawǵa ilajım joq. Sebebi, ol shıpaker. Hámмесin de biledi ğoy. Sol kúnnen baslap Esemurat ataǵa inanbaytuǵın boldım.

Erteńine túnde Esemurat atanı jáne bir jerge aparıp qaytıw kerek boldı. Awılǵa koncert kelipti. Sársenbaydı alıp tezirek ketejaqpan. Aqırı, Esemurat atanı bir jerge aparıp bolıp, keyin koncertke barıwǵa kelistik.

Túnniń ishi. Tas qarańǵı. Esemurat atanı ortaǵa alıp júrip kiyatırımız. Áneydey bolıp júrip kiyatırğan atamız qápelimde shalqasına taslap kep jiberdi. Húreylerimiz ushıp ketti. Awzın jıbrılatıp, állenárselerdi aytıp atır.

– Jin!, – dedi sıbırlanıp, putanıń arasına qaradı. Qarasam, appaq nárese parlap janıp atırǵanday bolıp nur shashıp tur.

– Bul súyek ğoy, – dedim men. Esemurat atanıń kózi kesedeý bolıp adırayıp ketti.

– Keynińe qash, sorlı balam, bolmasa jin uradı!, – dep sıbırladı ol. Kerek deseń, seskengenim de joq. Juwırıp barıp súyekti qoynıma saldım. Aqırı, bul Aysulıwı apamnıń izertlep atırğan jumısı ğoy. Soǵan kerek bolar.

Jolǵa kelsem, atamız qashıp ketipti. Tek Sársenbay ǵana hádiysege túsinbegendeý bir orında qatıp qalıptı...

Turdimurat NÁJIMOV
(1914-1988)

Turdimurat Nájimov 1914-jılı Taxtakópir rayonında tuwılǵan.

Jazıwshı «Jeńis jolında» (1952), «Jeńis hawazı» (1954), «Jańa jer ústindegi bayraq» (1955), «Qızlar qosıǵı» (1958), «Jawingerlik jılları» (1968), «Búrkit» (1970) sıyaqlı gúrriń hám povestlerden quralǵan toplamlardıń avtorı. Jazıwshınıń «Jańa qonıs» (1972), «Qızılqum qoyında» (1976), «Otlı dárya» (1979), «Novgorod yarmarkası» (1983) romanları bar. Onıń «Eki dos» (2007), «Ótmishten elesler» (2009), «Búrkit» toplamları balalar turmısına baǵıshlanǵan.

1954-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

BÚRKIT PENEN AÑ AWLAW

— Men jas kúnlerimde qariyalardan búrkitler tuwralı mınaday sóz esittim, — dep sózin dawam etti men sóylesip otırǵanlardıń ishindegi jasúlken adam. Ol kúnde bizler oynap júrgen bala edik. Ol kúndegi kóship-qonıp júrgen qırdıń sharwa bayları da qala menen qalanıń arasında júriwshi sawdagerler de búrkitti arqadan alıp qaytatuǵın edi. Bir kúni biziń awılдаǵı Túyebay degen baydıń úyine qırdan kóp túyeli bir sawdager keldi. Usı sawdager ózi menen birge túyege mingizip, búrkittiń on palapanın alıp keldi. Palapanlardıń bárinıń de sarı párleri shıǵıp qalǵan.

— Ol búrkittiń bárin birden túyege qalay mingizgen? — dep sizler soraw qoyıwlarıńız múmkin. Bul oǵada tamasha náirse. Túyenıń ústine kese-kese etip úlken aǵashlardı juwan arqan menen baylap sol aǵashlardıń ústine búrkitlerdi qondıradı. Búrkitlerdiń barlıǵınıń da ayaǵına baw taǵılıp, bawlarınıń ushı aǵashqa bekkem etip baylanǵan. Biraq, búrkitti

bunday etip alıp júriw, júdá qıyın boladı, óytkeni ayırım waqıtlarda búrkit qonaqlap otırǵan ornınan qozǵalaman degende awdańlap, qonaqlap otırǵan aǵashınan túsip ketedi. Bunday waqıtlarda túyeni jeteklep kiyatırǵan adam oǵan dárriw kómeklesip, burınǵı ornına qaytadan qonaqlatpasa, búrkitlerdiń ólip qalıwı da múmkin...

– Bizge bazarlıqqa ne alıp keldiń?, – dedi Túyebay sawdagerlerdiń birewine.

– Sizge bazarlıǵım, mınaw búrkitlerdiń birewin alıp keldim, qálegenıńizdi alıńız, – dedi ol baydıń tilegin orınlaǵısı kelip.

Sol kúnde Túyebaydıń Esensarı degen jalǵız balası bar edi, onıń kásibi qus salıw, búrkit salıw boldı. Onıń birdeygi talabı jaz bolsa malın jaylawǵa shıǵarıp, qusın túletetuǵın, qıs bolsa awıldı qıslawǵa qondırıp qusın salatuǵın edi.

Esensarı keyinirek búrkit salıwdı da úyrendi.

– Kelin-ay, ha kelin! – dedi Túyebay, Esensarınıń hayalı Qálempirdi shaqırdı.

– Lábbay ata, Xızmetińiz bolsa...?, – dep Qálempir Túyebaydıń ústine kirip keldi.

– Anaw on búrkittiń ishinen qálegen búrkitińdi alıp qal, shıraǵım, – dedi Túyebay.

– Jaraydı, – dep Qálempir shıǵıp ketti. Qálempir digirman tartatuǵın ishi bos qarúydegi baylawlı turǵan búrkitlerdiń qasına kelip, hárqaysısın kózden birimlep ótkerdi.

– Bunıń barlıǵı da búrkittiń erjetken palapanı, túri de, úlken-kishiligi de birdey... Bul turısında bunıń qaysısınıń jaqsı, qaysısınıń jaman ekenin biliw qıyın... Solay bolsa da, shetirek qonaqlap otırǵan ekewi oǵan qattı unadı.

– Ata!, – dedi Qálempir Túyebaydıń qasına kelip, «anaw búrkitlerdiń arqada ekewi de qarıwlı, jaqsı búrkit. Solardıń qaysısın alsańız da kúymeysiz, ózim sınap kórdim», – dedi.

– Jaraydı, balam, – dedi Túyebay.

Sawdager Túyebayǵa qálegen búrkitin berip jol júrip ketti.

Esensarı atın ertlep búrkittiń tomaǵasın kiygizip, azanda ańǵa shıqpaqshı boldı. Esensarınıń bul ańǵa tuńǵısh iret

shıǵıwı emes edi, ol bunnan burın da birneshe iret usı búrkit penen ańǵa shıǵıp qayttı.

– Sen búgin ańǵa shıqpaña jaqsı bolar edi, – dedi Qálempir Esensarıǵa.

– Nege olay deyseñ?, – dedi ol ashıwlanıp.

– Búgin túnde usı búrkittiñ uyada jatqan uyalası keldi. Ol úydiñ ústine qonıp otırıp, qayta-qayta bir-eki sharqıldap, úydegi búrkitti shaqırǵanday boldı Bul da oǵan sharqıldap juwap berdi. Meniñ aytqanımdı qılsañ, usı qustı búgin salmasañ ábden jaqsı bolar edi. Usı saparıñdı men sennen júdá sorayman!..

Biraq, salǵanıñ menen yaki óziñe, yaki atıña qáwipli... Men saǵan haq kewlim menen aytaman, – dedi Qálempir. Onıñ bul sózlerinen álleqanday bir qorqınısh, ayanısh, jalınıw, qayǵırıwdıñ belgileri anıq kórinip turar edi.

Ol taǵı da jañaǵı sózlerin qaytalap aytpaqshı bolıp edi, Esensarı onı heshbir tıńlaǵısı kelmey, qolın siltep:

– Ne óziñniñ aytıp otırǵanıñ! Men geshshemen be, ya bolmasa baladay dalaǵa birinshi márte shıǵıp atırman ba? – dedi.

– Óziñ bil, ómirlik joldasım bolǵan soñ qayǵırıp aytıp atırman da, bolmasa seniñ meniñ keñesimdi alıp júrgen jeriñ bar ma edi, – dedi Qálempir ashıwlanıñqırıp...

* * *

Esensarınıñ tósek tartıp jatırǵanına kóp waqıtlar boldı. Jaqın jerdegi esitken-bilgen aǵayın-tuwǵanlardıñ barlıǵı da Esensarınıñ kewlin sorap ketip atır.

– Ne em islep atırsañ? – dep soraydı keliwshiler.

– Qoydıñ quyırıqmaym kúydirip, eritiñkirep, sonı tartıp atırman. Onnan burın qoshqardıñ terisine jıllılay bir-eki márte orap aldım, onnan basqa islep atırǵan emim joq, – deydi Esensarı, soraǵan adamlarǵa zordan qıyınlıq penen sóylep.

– Qoylarıñızdı da shetnetip tasladı dep esitip edik, bul qanday sóz?

– Durıs sóz ǵoy, – deydi Esensarı suwıq demin alıp.

Sorastırıp qarasaq, Esensarınıñ búrkitke talanıwı bılay bolǵan eken: ol, búrkitin kóterip awıldan uzaq jerdegi dalaǵa

shıǵıp ketedi. Ol Qızıldın neshe túrli qabat-qabat aspanlarında júrip, ań qıdıradı.

Bir waqıtları onıń búrkiti tileydi. Heshqanday ańdı kórmey-aq ushadı da, aspanda taǵı bir búrkit penen ushırasadı. Búrkitle kem-kemnen bir-birine jaqınlasıp, olar birin-biri birneshe sapar aylanıp ushıp júredi. Esensarı qolındaǵı doyrın taslamaytuǵın edi. Ol atın shapqılawı menen hárbir biyik-biyik qumlardıń basına shıǵıp, doyrın bilǵap júredi.

Búrkitle tómen qarap sarqıp ushqanda, onıń qanatınıń arasınan esken samaldıń dawısı besatardıń oǵınıń dawısınday zuwıldap esitilip turadı.

– Doyrımdı qolıma aldım da, búrkitlerdiń túrin jaman kórip, otıra qaldım, – dep Esensarı sózin dawam ettirdi. Búrkitlerdiń birewi keldi de, atımdı tepti, at omaqazan atıp júıldı. Ashıwlanganım bir jarı, qulashımdı jaya berip, doyrım menen búrkitti urdım. Búrkit úlken qara qoydıń qaraldısınday bolıp awnap tústi. Anaw búrkitti doyrım menen urǵanımdı-aq bilemen taǵı bir búrkit kelip, meniń oń jaǵımnan tepti. Ol búrkit bir ayaǵı menen meniń jawırımnan búrdi, ekinshi ayaǵı meniń joqarı doyrıdı kótergen qolıma tústi. Meniń oyıma túrli nárseler túsip ketti... Onıń eń baslıları azanda hayalımıń tilin almaǵanım. Usıdan ólip ketsem, tuwısqan-tuwǵandı kóre almay ármanda ketkenim, onnan keyin: «Esensarını búrkit búrip óltiripti» degen xalıqtıń nasaq sózi. Eń sońında, usı búrkitti salıp, men kimge payda keltirip júrmen? Usınıń qanday qızıǵı bar?! Taǵı állenárselerdi oylap, kóz aldıma elesletip turdım... Kóp oylanıp otırıwǵa da shamam kelmedi, ádepki doyrım menen urǵan búrkitim awnap túsip, eki qanatın sapatlap atır. Meni búrgen búrkit bolsa, kem-kemnen tırnaǵın batırıp atır. Qızıldın qıya qumında meni kóretuǵın adam joq. Men oylanıp-oylanıp búrkittiń alqımınan qısıwdı maqul kórdim daǵı, sol qolımın barlıq kúshin salıp, búrkittiń tamaǵınan qıstım. Men qattıraq qısqan sayın, eki kózi masaladay janıp, onıń palapanındaǵı dawısı shıqtı. Búrkit awzın ashıp, tilin shıǵardı. Men onnan sayın qıstım. Búrkit hálsiredi, búrkit tırnaqların eriksiz túrde meniń denemnen

suwırıp ala basladı... Onıń tırnaqlarınıń izin quwıp, mennen zıtlıǵıp aqqan qıp-qızıl qan da shıqtı.

Meniń qızıp ketkenim sonday, hátteki, denemniń awırǵanın heshbir sezbeytuǵın edim. Sol qolım menen jańaǵı búrkittiń eki ayaǵın tas qılıp baylap aldım, endi ol qanatı menen háreket qılmasa, ayaǵı menen háreket ete almaytuǵın bolǵan edi.

Ádepki atımdı tepken hám men onı doyr menen urǵan búrkit, jabayı búrkit edi. Al, meni búrgen sońǵı ekinshi búrkit, ol baǵanaǵı ózimniń búrkitim edi. Anaw ádepki búrkittiń de, meniń atımnıń da ómiri usımanda sap boldı...

Men kóylegimdi kesip-kesip jańaǵı búrkit búrgen qolımdı bayladım. Keyin onı awırsınıp kóp waqıtqa deyin otırǵan ornımda qozǵalmastan qaldım.

Úyge qaytaman dep, kelgen izim menen jayawlap úyge qayıwǵa qanshama háreket etsem de, boyım awır tartıp, júre almadım. Túkirigim jelimdey bolıp qalıptı. Sharshaǵanı taǵı bar, sol kúni men awılǵa jete almay, jolda qulap qalǵanımdı da bilmeymen.

Aldımnan iyirim tartıp, tolıqlanıp dárya aǵıp tur. Dáryada birqansha balalar apaq-shapaq bolıp oynap, qayıǵına minip, appaq jelqomdı qurıp, qayıqlı ketip baratır, dáryanıń jaǵasına barıp, eki qolımdı toltırıp-toltırıp suwdan ishıp atırman, ómirde shólim qanbaydı. Dáryanıń eki jaǵası kók-kómbek ósimlik. Dáryanıń jaǵasında birneshe balalar shomılıp qalaq oynap júzip júr. Taǵı birneshe balalar qayıqqa minip, tórt eskekti salıp, bar kúshleri menen esip, qayıqtı suwdıń betinde zırlatıp júr... Balalar «Qayıqqa min!» dep shaqıradı... Balalardıń qayıǵına mineyin dep sonshama háreket qılsam da oǵan mine almayman... Oǵan ózim qattı irenjidim, kózimdi ashıp qarasam heshnárse joq...

Qarańǵı tún. Qula dúz. Esensarınıń bul kórgenleriniń, barlıǵı da túsi eken.

Awıldan atlı, túyeli adam shıǵıp, Esensarının izin kesip, onıń ózin erteńine awılǵa alıp keldi.

* * *

– Biziń awılda da Qabanbay deytuǵın búrkıtshi boldı — dep gáp basladı ekinshi adam. — Qabanbaydıń almaǵan ańı az boldı. Onıń búrkitti salıwǵa qumarlanganlıǵı sonday, búrkittiń birewi ólse, dárriw at jiberip tuyaqjeter jerdegi búrkitti satıp alıp salatuǵın edi. Onıń búrkıtleri – kiyik, qasqır, túlki, qulan hám dońızǵa deyin aldı.

– Adamnıń qolı búrkitti qalay kóteredi, – dep soradım men hayran qalıp.

— Onı qolǵa kóterip salmaydı?

– Endi qalay qılıp ańǵa saladı?

– Ol ańsat? – dedi gúrrińlesiwshiler gawırilasıp.

– Qalayınsha ańsat?

– Búrkittiń túrli-túrli ańǵa salıwı bar hám onıń túrli-túrli úyretiwı bar.

– Erdiń basına aǵash qaǵıp, aǵashqa tuǵırdı baylaydı, tuǵırǵa búrkitti qondırıp, ayaqbawınan adamnıń ózi qolına uslap otıradı, sol baratırǵanda búrkittiń ózi tileydi, tilese, dárriw jiberedi... tilemese jibermeydi.

Búrkitti salıwdıń taǵı bir jolı, onıń qálpesi búrkitti dalbayǵa ushırıp keynine erip júre beredi. Ań kórinse, oǵan dárriw qolı menen kórsetedi.

– Áne, qasqır, shap zańǵarım! – dedi Qabanbay búrkitin ushırıp jiberip. Durısında da, Qabanbaydıń aldınan qıstıń samalsız suwıq kúninde eki qasqır tilin salańlatıp kesip óte bergen edi. Qabanbaydıń anaw-mınaw dawısına eki qasqır seskenetuǵın emes, júrislerin buzbastan ketip baratır. Buǵan Qabanbay qattı ashıwlandı.

Búrkıt aylanıp, qanat qaǵıwı menen aspannıń álemine sharıqlap shıǵıp ketti. Qabanbaydıń eki kózi birese búrkıtke, birese qasqırǵa tústi. Búrkıt aspannan sarqa berip, qasqırdıń birewiniń shondısına tepkende, ol omaqan atıp jıǵıldı shondısı úzildi. Ekinshi qasqır kelip anaw qasqırǵa bolıspaqsı bolıp, búrkıtke awzın sala bergende búrkıt qasqırdıń tap bet aldınan tırnaq saldı. Qabanbay kelip kómeklesken soń, qasqırdıń ekewi de óltirilip, olardıń ókpe-bawırı búrkıtke jemtik boldı. Qasqırlardıń terisi soyıp alındı.

* * *

Búrkittiń tilemeytuǵın nársesi joq. Bir kúni Qabanbaydıń aldınan uzaqtan bir dońızǵa qashtı. Búrkít eki qanatın jayıp, sapatlap sonday talpınadı. Eger onı dońız jibere qoyǵanda, ol sol zamatında dońızǵa barlıq tırnaqlarınıń kúshin salıp, onı ashıwlı túrde búrejaq edi. Biraq, Qabanbay búrkitti dońızǵa jibermedi. Óytkeni, jer jaǵdayınıń ońaysızlıǵı búrkittiń dońız alıwına múmkinshilik bermeytuǵın edi. Dońız sol qashıwı menen kózkórmeske joq boldı. Qabanbay júriwin dawam ettire berdi.

– Bul nege talpınadı, neni kórdi? – dep Qabanbay jan-jaǵına qaradı.

– Ha dońız eken, tap jańaǵı dońızdıń ózi! Aldınan eshekli otın artıp kiyatırǵanlardı kórgennen keyin dońız birden úrkip, artına qaray keyin qashıp kiyatırǵanda, onı búrkittiń ekinshi iret kóriwi edi.

– Shap, zańǵarım! – dep Qabanbay búrkitti jiberip qaldı. Búrkít qanat qaǵıp, aylanıp kóterilip ushıwı menen aspańǵa shıǵıp ketti. Dońız bolsa, gújireńlep qashıwın dawam etti.

Qabanbay biyik-biyik tóbesiktiń basına shıǵıp, búrkittiń hám dońızdıń bet alısına qarap turdı. Búrkít aspańǵa shıǵıńqırıp bardı da, eki qanatın quwsıyıp tómen qarap barlıq salmaǵın taslap sarqıdı. Ol, ashıwlı pát penen dońızdıń qalqanınıń tóbesinen búrip, eki qanatın sapatlap otıra qaldı.

Dońız jan aybatı menen tura qashtı. Onıń shıńǵırǵan dawısı jer jardı... Ol, bul páti menen aldınan ot shıqsa da, súzip qashqanday edi. Dońız neshe túrli shoqalaq, jılǵa hám aspar qumlardan asıp ketti. Ol sol qashıwı menen qızıldıń arasındaǵı qalıń bir torańǵılǵa kirdi. Qabanbay atın qamshı menen sabalap quwsıp otırıp dońız kirgen torańǵılǵa ol da kirdi. Biraq, dońız da kórinbeydi, búrkít te kórinbeydi...

Qazekeńniń izshil bolatuǵının, birnársesin joǵaltsa dárriw iz kesetuǵının siz jaqsı bilesiz. Qabanbay dárriw dońızdıń izin kesti. Dońızdıń tarbayaqlap qashqan izi taqır-tegis jerlerde osılıp jatır edi. Qabanbay dońızdı izlep júrip, kútilmegen jerden aldında bir torańǵılǵa búrkittiń bir ayaǵı ilinip turǵanın kórdi.

– Bul qanday hádiyse, — Qabanbaydın búrkittine qıynalğanı sonday, ol turğan jerinde qozǵalmastan, kóp waqıtqa deyin hayran qalıp, oylanıp qaldı. Onıń jawtańlağan eki kózi, qayta-qayta búrkittiń torańǵılǵa ilinip turğan ayaǵınan ketpedi. Búrkít, mine tap jańa ǵana ólgen. Onıń ayaǵınan aqqan qanı ele tamshılap tamıp tur. Qabanbay búrkittiń torańǵılǵa ilinip turğan ayaǵın, onıń torańǵılǵa tereń bolıp kirip ketken tırnaqların qayta-qayta qolı menen uslap kórdi... Búrkittiń kem-kemnen suwıp, ireñi qashıp baratırǵan ayaǵı Qabanbaydın qolına ájeptáwir bolıp, qap-qattı tiydi.

Hádiyse bılay bolǵan eken:

Dońız jan aybatı menen, ne de bolsa qaytpay, bet aldına ketti. Ol heshbir jerde toqtaytuǵın bolmadı. Dońız qalın aǵashlardıń arasına urıp, bir torańǵıldıń qasınan óte bergen waqıtta búrkít bir ayaǵın dońızdın qalqanınan jazdırıp, onıń qasına jaqın kelgen bir torańǵıldı bar kúshi menen búredi.

Dońız súziwi menen qashıwın dawam ete bergen waqıtta búrkít onı heshbir toqtata almaydı. Búrkittiń tek bolǵanı qattı shańqıladaǵan bir dawısı ǵana shıqtı. Ekinshi ret shańqıladayman degende, onıń tek bolǵanı az-maz dawısı shıqtı. Sonnan keyin búrkít birotala ólip qalǵan. Onıń bir ayaǵı menen kópshilik gewdesi dońızdın qalqanında ketken, bir ayaǵı jańaǵı ózlerińizge aytqan torańǵıladaǵı...

Muratbay NÍZANOV (1951)

M.Nızanov 1951-jılı Kegeyli rayonında tuwılǵan. Jazıwshınıń «Usınday da boladı» (1979), «Kúlkim keledi» (1987), «Nıshana» (1984), «Sizge bolmaydı» (1990), «Adam kúldirgeni ushın» (1989), «Jat jurttaǵı jetti kún» (1992), «Rasın aytsañ uradı» (1993), «Ishek-silem qattı meniń» (1993), «Aqshagúl» (2004), «Adam jamanlasañ zeyniń ashıladı», «Eki qanqor» (1994),

«O'zga sayyorada etti kun» (1995), «Mushtum» kutubxonasi (1988), «Gáziyne» (1996), «Jaqında qızıq boladı» (1997), «Eki úyrektiń toǵız bótekese» (2005), «Telefon jinlisi» (2003), «Aqıret uyqısı» (2009), «Dushpan» (2010) hám taǵı basqa gúrrińler, povestler kitaplari sonday-aq, «Tańlamalı shıǵarmalar»ınıń (2008, 2009) 1-2 tomları, «Sen hám Men» qosıqlar (2012) basılıp shıqtı.

Ádebiy isimi: Murat xoja

M. Nızanov — Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı (2012).

1991-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

TAZADAN KELGEN BALA

Bul waqıya balalar sanatoriyasınıń birinde júz bergen edi. Balalardıń hámmesi jazǵı uzın shatırda uyqılaydı, al tárbiyashılar bólek jayda.

Sanatoriyda dem alıwshılardıń úshinshi gezeginiń waqtı. Sol átirapta jasaytuǵın, jası balalardan úsh-tórt jas úlkenlew eki bala tap boldı. Ekewi hámme uyqılaǵannan keyin jım-jıma keledi de, svetti jaǵıp jiberedi.

– Qáne, tazadan kelgen kim bar?

– Men.

Eki bala aylanıp shıǵadı da:

– Krossovkańdı shesh!

– Sportivkań-ám jaman emes, alamız!

Qullası, táwir kiyimi bolsa sheship aladı, bolmasa qaltasına qolların tıǵıp jiberip, aqshasın aladı.

– Erteń tárbiyashıǵa awız ashsańız, kóresiz! – dep doq uradı jáne keterinde.

Balalar qorıqqanınan heshkimge aytpaydı. Usı awhal tórt-bes kún dawam etti. Bir kúni sanatoriyaǵa bir hápte keshigip, olardan eki-úsh jas úlken bala keldi. Balalar oǵan kúndegi waqıyanı aytıp berdi. Tazadan kelgen bala da qorqayın dedi.

– Áy, balalar, – dedi Asqar degen bala sonda. – Men sizlerge birnárse aytayın ba, ol ballardı qorqıtıwdıń jolı bar.

Soñ ol óziniñ qıyalına kelgen tásildi túsindire basladı. Bul tásil hámme balalarğa oñ tústi.

Tún boldı. Qádeli waqıtta eki bala keldi de svetti jaǵıp jiberdi.

– Tazadan kelgen kim bar?

Balalar sestin shıǵarmastan, baǵanaǵı balanı qolı menen nusqadı.

– Áy, tursań-á! – dep olar tazadan kelgen balanıń ústindegi kórpesin serpip tasladı.

Ol erinsheklik penen oyanadı.

– Newe?!

– Ne ákeldiń?

– Ne dedińiz!, – dedi tazadan kelgen bala aybat penen hám birimlep ústi-basın sheshe basladı.

Onıń eki bilegindegi eki jolbarıstıń súwretin kórgen gúdíbuzarlar áste shesine basladı.

– Sizlerden sorap turman! – dedi taǵı da futbolkasın kátke taslap atırıp.

Onıń kókiрегіндеgi terminatordıń bádáybat súwretine kózi túsken eki bala esikke qaray tura qashtı.

– Ballar, uslańlar analardı!

Bul waqta olar sanatoriyanıń sırtqı qorǵanshasına barıp qalǵan edi.

«ISBILERMENLER»

Aydostıń klasta otırıp birden ishi búrip qaldı. Ári-beri mırsıp edi, biraq oǵan muǵallım dıqqat awdarmadı. Taxtaǵa jazılǵan uzın-shubay máseleni sheshiwdi dawdi etti.

Aydos onnan sayın mırsındı.

– Muǵallım, Aydostıń ishi awırıp otır, – dedi qasında otırǵan dostı Batır túrgelip.

– Ya? Solay ma? Jaqpas birnárse jegenseń-ǵo, – dedi de muǵallım jáne jazıwın dawam etti.

– Muǵallım, Aydos jılap atır.

Muǵallım pordı taxtaǵa qoyıp, Aydostıń qasına keldi.

– Bar, kitaplarıńdı jıyna da qayta ber, biraq, bargannan keyin dárriw shıpaker shaqırtıń, – dep Aydosqa ruqsat berdi.

– Muǵallım, men úyine aparıp taslayın ba? – dedi Batır túrgelip. Bir ózi júre almaytuǵın shıǵar?!

– Bárekella! Áne, haqıyqıy dos usınday bolıw kerek. Aparaqoy.

Muǵallım Aydos penen Batırǵa ruqsat berip, sabaǵın dawam etti.

Batırdıń úyi mektepke jaqın edi. Aydos ta papkasın Batırdıń úyine qoyıp, trikoların kiyip, ekewi bazarǵa qaray zıttı. Olar muǵallımdı «awırǵanına» isendire alǵanı ushın júdá más edi.

Bazarda ózleriniń kúndelikli qáltek arbasın qoymaxanadan aldı da, kimniń qapshıǵın, kimniń sumkasın kerek jerine jetkerip berip, shıtırılǵan aqshalardı óz ara bólisip qaltalarına basıp júr.

– Keleshekte isbilermen bolamız-á, – dep qoydı Aydos Batırǵa maqtanıp.

– Awa, dá!

– Háy, ballar, meniń mına eki sumkamdı mashınǵa deyin aparıp beriń!

Jası ortaǵa barǵan semiz kelinshek eki sumkanı ırsıldap ákelip, ballardıń qasına qoydı.

– Jetkeremiz! Kóter Aydos birewin!

Olar eki awır sumkanı dizelerine mingizip zorǵa arbaǵa qoydı.

Hayal balalardıń aldına túsip kiyatır. Bir waqıtları qızıl «Jiguli»diń qasına kelip toqtadı.

– Aǵası, kapotıńdı ashıp jiber, – dedi kelinshek kabınaǵa barıp.

Kabinadan bir kisi kerilińkirep barıp tústi. Az-maz kózi ilinip ketken qusaydı.

– Ha-aw?!, – dedi ol birden Aydos penen Batırǵa kózi túsip. — Sizler neǵıp júrsiz?

Ol baǵana bular ruqsat alıp ketken matematika muǵallımı edi.

QAYTÍM

«Bazar — Samanbay» dep jazıp qoyılğan kishkene jónelisli taksige Ásenbay eń keyingi jolawshı bolıp mindi. Bul miniwden mashına júrip ketti.

– Qáne, tólep otırnılar, – dedi shofyor mashına qozǵalıwdan.

– Balam, jolkireyiń neshe som? – dedi aldıraǵında otırǵan bir ǵarrı.

– Toqsan manat.

Ǵarrı júz som uzattı. Shofyor júz somdı motordıń ústine jelimlengen rezina tarelkaǵa tasladı da, qasındaǵı salafan qaltadan bir konfet alıp uzattı.

– Bul ne?, – dedi ǵarrı túsınbey.

– Qaytı mı-ǵo.

– Shıraǵım-aw, seniń qaytı mıń qızıq eken ǵo. Kámpiytti ne qılaman?

– Ne qılatuǵın ediń, shay menen isheseń. Bas-basıńa on somdı qayaqtan tawaman.

Bunnan keyin jolkirey tólegenler dım úndemey qaytı mǵa konfet alıp qoya berdi.

– Áy, jigitler, jasawdıń jolın biliw kerek, – dedi shofyor az-mazdan keyin maqtanıp. – Bala-shaǵa bazarda konfet-pechene satadı. Azanda tórt-bes kilo alıp shıǵaman, keshke deyin tawsıladı. On somlıq konfet ushın heshkim ókpelemeydi.

Bir waqları tarelkadaǵı pulǵa kózi túsip ketti de:

– Bir adam tólemeptiǵo, kim qaldı? – dedi shofeyor.

– Men, – dedi Ásenbay.

– Men degenshe tóleseń-o, shappattay balasań! – Shofyor ortadaǵı aynadan Ásenbaydı jep qoyatuǵınday etip qaradı.

Ásenbay shortınıń eki qaltasına birden qol suǵıp, bir qısım konfetti pul salınǵan rezina tarelkaǵa tasladı.

– Bul ne?! – dedi shofyor shorshıp.

– Ózińniń kúndegi bergen qaytı mlarıń-ǵo!

Mashınada otırǵan jolawshılar duw kúlip jiberdi.

EGIZEKLER

Asan menen Úsen úshinshi klasta oqıytuǵın edi. Asan sabaqtan ziyrek. Muǵallimniń awzınan shıqqan sózin sol waqta yadlap aladı. Lekin, Úseniń iqlası joǵıraq. Ásirese, esaptan. Birge-birdi qosıwdı aljasıp zorǵa aytadı, al kóbeytiwge kelgende birotala tamam. Muǵallimniń aytıp bergenin qaytarıp ta aytıp bere almaydı.

Bir kúni muǵallim Asan-Úseniń úyine kelip, aǵasına bar jaǵdaydı túsindiridi.

– Yaǵ-á, múmkin emes, – dep aǵası egizek balaların aldına shaqırdı. Muǵallim qasında otırdı.

– Qáne, ózim bir sınap kóreyin. Úsen, sen aytshı maǵan, qolında bir alma bar, saǵan jáne bir alma bersem neshew boladı?

Úsende ses joq.

– Yaqshı, ańsatlastırayıq. Qolında bir pechene bar edi, oǵan jáne bir pechene aparıp qostım, neshew boldı?

– Qashan qostıń?!

– Úh-h! — aǵası ornınan turıp ketti. – Ekige ekini qossań neshe boladı?

Úsen jum.

– Ekige ekini kóbeytseń neshe boladı?

Juwap joq.

– Úshti-úshke kóbeytseń?

Aǵası Úsen ushın biykar ójetleskenin bildi.

– Keshirersiz, – dedi muǵallimge. – Men bárha jumıs penen bolıp, balardıń sawatın durıslap teksermegen ekenmen. Erteń azanda Úsen kóbeytiw kestesin bilip barmasa, men atımdı basqa qoyaman!

– Erteń emes, bir ayda úyrense de boladı!

– Yaq, erteń bilip baradı... Kórerseń, azanda sayrap turadı.

Muǵallim ketkennen keyin aǵası Úsendi jaqsılap awqatlandırdı, shay-suwın berdi. Sóytip, sabaqqa kiristi. Áke — muǵallim, bala — oqıwshı. Kún batıwǵa meyillesti. Ótip atırǵan waqıtta esap joq. Gewgim tústi. Tún boldı. Yarım

aqshamğa qarap baratır. Lekin, Úsende alğa ilgerilew kórinbeydi!

Ağası bólmeniń ishinde arı teńselip, beri teńselip, aqırı ashıw menen:

– Asan! – dep baqırıp jiberdi.

Uyqlı-oyaw Asan jetip keldi. Ağası olar ekewin eki qoltıǵına alıp turıp, qulaǵına muqıyatlap birnárselerdi ayttı da:

– Endi barıp uyqılań! – dedi ashıw menen. Ózi de bólmesine ketti.

Erteńine muǵallım sabaq sorawdı asıǵıslıq penen basladı da, Úsendi ortaǵa shıǵardı.

– Bir kóbeytiw bir neshe?

– Bir.

– Eki kóbeytiw eki?

– Tórt.

– Tórt kóbeytiw tórt?

– On altı.

– Bes kóbeytiw bes?

– Jigirma bes.

Muǵallım hayran.

– Altı kóbeytiw altı?... – Jeti kóbeytiw jeti?... – Segiz kóbeytiw segiz?...

Úsen muǵallımniń sózi awzınan shıqpay atırıp, juwabın dúrs ettirip tur. Endi sorawdı qıyınlastırıp kórdi.

– Altı kóbeytiw jeti?

– Qırıq eki.

– Toǵız kóbeytiw segiz?

– Jetpis eki.

Bolmadı. Muǵallım bes qoyıwǵa májbúr boldı.

Soń oqıwshılardıǵa kelesi kúnge tapsırma berdi de waqtınan burın tánepiske shıǵıwǵa ruqsat berip jiberdi.

– Sizler otırıp turıń, – dedi muǵallım Asan-Úsenge.

Egizekler otırıp qaldı.

– Úsen, shınıńdı ayt, bir kúnde usınsha nárseni qalay úyrenip aldıń?

Úsen jim.

- Aytsañ jáne bir bes qoyaman.
- Olar bir-birine qaradı.
- Aytsaq urıspaysız ba?
- Yaq.
- Men Úsen emespen, – dedi kúni menen taqıldap juwap bergen bala. — Asanman. Úsen mine! Bizler tek ornımızdı awmastırıp otırıp edik.

Altingúl ÓTENIYAZOVA (1965)

A. Óteniyazova 1965-jılı 13-aprelde Taxtakópir rayonında tuwılǵan. Nókis mámleketlik universiteti filologiya fakultetiniń jurnalistika bólimin pitkergeń.

Onıń «Qız kúndeligi» gúrrińler (2001), «Júreklerde bar bol, muhabbat» qosıqlar (2002), balalar ushın «Umtshaq» gúrrińler (2003) toplamları, «Jaqsılıqqa tájim» (2007) t.b. qosıqlar toplamları jarıq kórdi.

2004-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

MIYRIGÚL

Biziń apamnıń aytıwınsha hárbir adamnıń atı ózine say boladı eken. Írasında da, bul nárse durıstay. Mısalı, Biziń klasta Tazagúl tap-taza bolıp júrgendi táwir kóredi. Ústi basın, partasın, hátteki úyiniń átirapın dárwazasınıń sırtına shekem tap-taza etip qoyadı. Almagúl bolsa almanı jaqsı kóredi. Ájiniyaz qosıq oqıǵandı, onı namaǵa salıp aytqandı táwir kóredi. Maman kim — haq, kim — nahaq ekenligin ayırıp aqıl aytıp otıradı.

Al, endi Miyrigúl hámmege miyriban, hámmege tek ǵana jaqsılıqtı baǵıshlaǵısı keledi.

Bir kúni tánepiste Qalbay menen Sabır uslap alğan kepterin ákelip klastaǵı shkafqa salıp qoydı. Onı kórgen Miyrigúl:

– Bosatıp jiberiń-se, ne qılasız biysharanı qıynap?! Ólip qaladı-ǵo! – dedi qıynalıp ótinish penen.

– Yaq, bosatpaymız! – dedi oǵan Sabır. – Házir sabaq tamam bolǵan soń operaciya etip, kepterdiń ishki qurılısın tekserip kórmekshimiz.

Miyrigúl shorshıp ketti. Ol ózi-aq barıp kepterdi bosatpaqshı bolǵanda klasqa muǵallım kirip kelip, sabaq baslanıp ketti.

Miyrigúl kózlerin shkafqa qadadı. Kózleri dóńgelek kepter tıpırshılap, jan-jaqqa urınıp shıǵarǵa esik izler edi. Miyrigúl ayanısh sezimlerine shıdamay jılap jiberdi.

– Ne boldı Miyrigúl, bir jeriń awırıp tur ma?

Muǵallım óksigin basa almay jılap atırǵan Miyrigúldi kórip albrap qaldı.

– Analar... soyajaq...

Miyrigúl óksigin basa almas, kewlindegi gápplerin de tolıq túsindire almas edi. Partalas dostısı Gúljan ornınan turıp bolǵan waqıyanı túsindirip bergende muǵallım kúlip jiberdi.

– Tek sol ma? Aylanayın-aw, atıń da ózińe say eken. Qoy, onıń ushın jılama! Házir kepterdi qutqaramız. Qáne, Qalbay, Sabır, kepterdi tez bosatıp, ushırıp jiberiń!

Sabır ornınan turdı da:

– Muǵallım, Miyrigúldiń jılaytuǵının bilip oynap aytıp edik-ǵo. Ol ózimniń asırandı kepterim, qolǵa úyrengen, – dedi de shkaftaǵı kepterdi alıp ashıq aynadan shıǵarıp, ushırıp jiberdi. Miyrigúl kóz jasların súrtip, ál-hawada sharq urıp ushıp baratırǵan kepterdiń izinen quwanışlı túrde kúlimlep qarap, jeńil dem aldı.

AǴAMNAN ÚYRENDİM

– Men quslardıń tilin bilemen, – dedi Polat dostı Jeńisbay menen oynap otırıp.

– Qalayınsha, quslar da sóyley ala ma?

– Awa, anań qara, mina shımshıqlar kúni menen tınısh

ğana otır edi, endi qattı juǵırlasıp ketti. Dawısı da táshwishli. Demek, olar qáwipli birnárse kórip tur.

– Yaǵ-áy?!

– Awa!

Shınında da, shımshıqlar bir dúrkin bolıp, hár jerge bir ushıp qonıp, shır-pırı shıqtı da qaldı. Polat olar shırıldap aylanshıqlay bergen jerge qarap juwırıp ketti. Izinen juwırǵan Jeńisbay tańqalarlıq waqıyanıń gúwası boldı. Aytqanınday-aq shımshıqtıń uyası tárepke bir úlken jılan jaqınlap kelmekte edi. Endi Polat penen Jeńis úyge qarap juwırdı.

– Aǵa, aǵa, ana jerde shımshıqtıń uyasınıń qasında jılan bar!

– Qáne?

Aǵası asıqpay uyanıń qasına jetip keldi de, shıyratılıp jatırǵan jılanıń basınan aǵash penen qısıp uslap alısqa aparıp tasladı.

– Sen shımshıqlardıń qorqıp turǵanın qalay bileseń?, – dep tańlanıp soradı Jeńisbay Polattan.

– Men bulardıń bárin aǵamnan úyrendim! – dedi Polat mardıyıp.

MENIŇ QOSIǴIM

Bul waqıya erterekte bolǵan edi.

– Endigi úyge tapsırma «Tayınshaq» qosıǵın yadlap keliw, – dedi birinshi klastıń muǵallımı sabaq ótip atırıp. – Balalar, Sizler úy haywanlarınıń biri — attı, onıń tayınshaǵın jaqsı bilesizler, awılǵa qıdırıp barganıńızda kórip te júrsiz. Ele úlkeyińkirep alǵan soń oǵan minip shabandozlıq etesizler, bizlerdiń ata-babalarımız ushın at birden-bir kólik bolǵan. Onıń tayınshaǵı sulıw oyınshıl boladı. Mine, erteń yadlap keletuǵın qosıǵıńız sol tayınshaq haqqında.

*Tay, tay, — tay eken,
Otlaǵanı say eken,*

*Mañlaydağı qasqası,
Aynımağan ay eken.*

– Múmkin be? – dep qolın kóterip muğallimniń gápin bóldi birinshi partada otırǵan Gúlayım.

– Ne aytpaqshı ediń? — muğallim ruqsat etti.

– Muğallim, bul meniń kitabımda bar, meniń qosıǵım ğoy, yadtan bilemen. Aytsam múmkin be?

– Ayta ğoy!

Taylar ele jas eken,

Boyları da pás eken... Gúlayım qosıqtı dawamlap ketti.

– Júdá jaqsı, balalar, kórdińiz be, sizler endi yadlayjaq bolsańız, Gúlayım álleqashan-aq yadlap alıptı. Gúlayım kitabınıń atı qanday?

– «Úshpelek».

– Kim ákelip berdi?

– Ájaǵam.

– Gúlayım, bileseń be, usı qosıqtı kim jazǵan?

Muğallim sın kózleri menen oǵan qaradı.

– Shayır jazǵan...

– Qaysı shayır?

— ...

Gúlayım úndemey tómen qaradı. Muğallim jáne soradı:

– «Úshpelek» qaysı shayırdıń kitabı? «Tayınshaq» kimniń qosıǵı?

– Meniń qosıǵım, meniń kitabım!

– Haw?!

Klasta kúlki kóterildi.

– Íras, men onıń ishindegi barlıq qosıqlardı yadlaǵanman!

Gúlayım hámmeni sózine isendirgisi keldi. Muğallim balalardı tınıshlandırdı.

– Durıs, ol seniń kitabıń. Ájaǵań dúkannan sawǵa etip satıp ápergen. Yadlaǵan qosıqlarıń da ózińdiki. Biraq, ol qosıqlardı Shawdırbay Seyitov degen shayır atańız jazıp, jynap, kitap etip, bastırıp Sizlerge jibergen. Endi yadlap aytıp júrseńiz Sizlerdiki boladı.

Balalar birnárseni túsingendey, aldındaǵı kitaplarǵa únilip, tınıshlanıp qaldı. Biraq, olar elege shekem «Tayınshaq»tı «Gúlayımnıń qosıǵı» dep eske aladı.

TÁSIRSHENǴ GÁWHAR

Gáwhar — úydiń eń genjesi. Endi ǵana bes jasqa qádem qoydı. Soǵan qaramastan ol ózinen úlken ájaǵa hám ájapaları bolǵan Miyrok, Parsha, Ások, Islam, Ázim, Marjanlar menen birdey uyqılaydı, birdey awqatlanadı, kino yaki multfilm kórse solar menen birdey tásirlenedi. Aǵası menen apası Gáwhardıń bul qılıqların qızıǵa qadaǵalaydı, geyde onıń kip-kishkene bolıp úlken adamday aqıllı sóylegenine hayran bolıp, «Jaman kózlerden, tillerden saqlaǵay», – dep qoyadı. Gáwhardıń úyiniń ishi menen multfilmlerdi unatadı.

Búgin de ádettegishe kishkene arıslan Simba haqqındaǵı multfilmniń náwbettegi seriyası berilip atır edi. Hámme jım-jırt bolıp Simbanıń bastan keshirgenlerin tamashalap otır. Kishkene Simba balalıqtıń biyǵam shadlıqları menen úlken ómirdiń awır táshwishlerine jolıqqanın sezbeı de qaldı. Áne, onıń baxıtlı turmısı ushın, onıń keleshegi ushın gúresemen dep ákesi tawdan qulap tústi. Hámme onıń multfilm ekenligin umıtıp, kishkene Simbanıń ákesiz jetim bolıp qalatuǵınlıǵına qıynalısqı qaldı.

Tıp-tınısh ǵana televizorǵa qarap otırǵan Gáwhar ıshqırıp jılap jiberdi. Geyde televizorǵa qosılıp sóyleı berse, yamasa aldına shıǵa berse, Parshanıń onı shımshıp julatatuǵın ádeti bar edi. Hámme Parshaǵa sorawlı názer menen qaradı:

– Ne qıldıń?

– Heshnársen qılmadım. Ózinen-ózi jılap jiberdi.

Endi hámme kishkene Gáwhardı jubatıwǵa kiristi. Apası onı aldarqatıp lampasıy ákelip berdi.

– Má, jey ǵoy, appaq qızım, ay qızım!

Gáwhar solıǵın basa almay sóyledi:

– Jemeymen! Báribir Simbanıń ákesi tirilmeydi!

Televizor kórip otırǵanlardıń hámmesi kúlip jiberdi.

- Haw, balam-aw! – dedi aǵası kúlkisin tıya almay.
- Ol multfilm ǵoy, qurı súwret. Ózińniń ákeń qasıńda ma, boldi emes pe?

Gáwhar kópke shekem multfilmniń tásirinde júrdi.

Alpısbay SULTANOV

(1947)

A.Sultanov 1947-jılı Moynaq rayonında tuwılǵan.

Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamlǵan.

Jazıwshınıń «Akvarium» (1978), «Mármertastaǵı jazıw» (1981), «Ómir ótkelleri» (1992), «Ákem haqqında ángimeler» (2007), «Novellalar» (2008) degen gúrrińler, povestler kitabı hám «Dóhmet» (1996), «Elim degen er edi» (2018) atlı romanları járiyalandı.

Ádebiy ismi: Alp Sultan

1982-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

QARA PÍSHÍQ PENEN QARA KÚSHIKTIŃ QÍLWALARÍ (*gúrrińler dúrkimi*)

Qara pıshıq qaydan keldi?

Jawın-shashınılı gúz kúnleriniń biri edi. Kún batıp, gewgim túse baslaǵan bir payıtta sırtqı esik betten qanday da bir pıshıqtıń muńlı miyawlaǵan dawısı esitildi.

– Áziz, targıl pıshıǵıń dalada, jawınıń astında qalıp qoyıptı ǵoy, balam, qara, miyawlap «jılap atır», úyge tez alıp kel de, peshtiń qasına jatqıza ǵoy, shıraǵım, – dedi apam.

Men salpıldıq ayaq kiyimimdi asıǵıs ayaǵıma ildirdim de, sırtqa shıqtım. Qarasam, biziń targıl pıshıq emes,

kúrttaqanday, tırnağına shekem qap-qara, qanday da bir bala pıshıq, mayğa túsken tıshqanday bolıp, jawın suwınan simeri shıǵıp, esikte tur. Onı kóterdim de, bawırıma basıp, ishke alıp kirdim.

– Mine, apa, pıshıq tawıp aldım?, – dedim men quwanışım qoynıma sıymay.

– Oy-boy, ústi-basınıń bári suw ǵoy bunıń, súlgi menen súrt te, ıssı jerge jatqız onı, – dedi apam.

– Ne qılasañ onı óytip qásterlep, qońsılardıń baǵıp otırǵan pıshıǵı shıǵar, azanda iyesine tabıstır, – dedi aǵam meniń de, apamnıń da niyetin jaqtırmay.

– Úyge óz ayaǵı menen kelgen haywandı quwmas bolar, bálkim, ol baxıt, dáwlet, nesiybe ákelip turǵan shıǵar? — dedi taǵı pıshıqqa men qusap bir náwıe jaqın biziń apam.

– Qoyısh bir, qayaqtaǵını tappay, baxıt, nesiybe ákelip ol bir qumay qus pa edi?, — dep aǵam sóyleniwi menen ishki jayǵa kirip ketti.

– Yaq, olay deme aǵası, mınanday bir ráwıyat bar: bir saparı Muhammed payǵambarımızdıń shapanınıń shalǵayına basın qoyıp, bir pıshıq uyqılap qalıptı, sonda túrgeliw zárúr bolǵan payǵambarımız, pıshıqtıń uyqısın bólmeyin, dep shapanınıń bir shalǵayın pıshaǵı menen kesip taslap ketken eken, – dedi apam.

– Pay, jolıń bolıp qaldı endi seniń, hádisler jıynaǵı sol kitaptı men úyge satıp alıp kelmegenimde sen bunday ráwıyatlardı qayaqtan biler ediń?, – dep gúńkildededi ishki jaydan aǵam.

Sonıń menen pıshıq haqqındaǵı gápler tamam boldı. Apam puwın burqratıp, palawdı tastabaqqa salıp keliwden hámmemiz bilekti sıbanıp, onı jey basladıq. Qápelimde álleqaylardan pıshıqtıń miyawlaǵan sestı esitildi, úydegi tarǵıl pıshıq pa desek yaq bul baǵanaǵı men sırttan alıp kelgen, túsi qara bala pıshıq eken. Awqattıń iysi murnına bargan ǵoy onıń, ózi de ash bolsa kerek, dasturqannıń qasına keliwge batına almay, alıstan miyawlap taǵam sorap tur.

– Push-push! – dep, aldındağı góshiti qolına alıp kórsetip, qasına shaqırdı onı apam.

– Áne, jolı bolıp qaldı endi bunıń, palawdıń yarım góshin pıshıqqa berip tınadı bul, pıshıq degenniń óz aldına ıdısı bolıwı kerek, ol adamnan bólek awqatlanıwı tiyis? – dep aǵam taǵı narazı boldı.

Endi apam awqatın bólip, tarǵıl pıshıqtı da shaqırıp, eki pıshıqtı toydırıw ushın asxana betke ketti.

– Al, seniń kózińnen tasa qıldım onı, endi awqatıńdı biymálel jey ber? – dedi apam ol jaqtan kelip.

Awqat jep bolǵannan keyin televizor kórip, onnan berilgen saz-sáwbetti tamasha ettik, soń hámmemiz uyqıǵa jattıq. Jaqtılıqtı sóndirgenimiz de sol edi, bir waqıtta apam ekewimizdiń kórpemizge jup-jumsaq birnárse jılıslap kirip kiyatır, ne eken desek, bul men daladan tawıp kelgen baǵanaǵı bala pıshıq eken.

– Kele ǵoy, kele ǵoy, Ázizbek, sen onnan qorıqpaysañ ba, balam?, – dedi qáweterlenip apam.

– Yaq, men onı jaqsı kóremen, qap-qara, kip-kishkentay, súp-súykimli ǵoy? – dedim men.

– Júdá bárekella, endi seniń «balań ekew» boldı? – dedi keketip biziń apama aǵam.

Onıń astarlı gápine dáslep biziń apam túsinbey qaldı.

– Uqtıń ba, aǵań ne dep atır?, – dep soradı ol mennen.

– Seniń balań ekew boldı, birinshisi – Ázizbek, ekinshisi – qara pıshıq, dep atırman?, – dep kúldi endi aǵam.

Men de oǵan qosılıp, keńkildedim. Biraq, báribir biziń apamnıń párwayı pálek edi.

– Awa, awa? – dep qaytama aǵamnıń gápin tastıyıqladı ol.

Ashıwlanıw, ókpelew degen onıń qıyalına da kelgen joq. Sebebi pıshıq degendi janınday súyetuǵın edi ol. Usılayınsha qara pıshıq biziń úydiń turaqlı turǵını bolıp qaldı.

Shójeler qayda ketti?

Biziń aǵamnıń bir qızıq minezi bar, ol maǵan kóbirek ótmish haqqında ańız-ápsanalardı aytıp bergendi jaqsı kóredi. Ásirese, ol ákesi tuwralı áńgimelerdi júdá kámine keltirip aytadı. Sonday payıtlardıń birinde men aǵama:

– Aǵa, sen «meniń ákem oǵada puqta bolǵan, mákke egip, «Sultan mákkeshi» atanǵan, suw áspek bolǵan jılları da, tereń háwız qazıp, onıń ultanına jıynalǵan suwları «serippe usılı» menen joqarı kóterip, qarıqlarǵa quydırǵan, esap-sansız tawıq baqqan, onıń qorazları da máyek tuwadı eken, puqtashılıǵı sonshelli, «tawıqlar jıynaqlı etip, bir múyeshke tuwsın» dep, qıstıń kúni «belgi ushın» qoyǵan máyekleri suwıqtan jarılıp qalmaslıǵı ushın hiyle oylap, hák tastan «máyek» jonıp qoyadı eken» deyseń, olay bolsa óziń nege tawıq baqpaysań? – dep sorap qoydım.

– Baǵaman, tek te onıń ushın dáslep qoralardı sazlap qoyıw kerek, óytpeseń miynetiń bosqa ketedi, – dedi aǵam.

Biraq, usılay aytarın aytsa da, jumıstan qolı tiymedi me, yaki qunt etpedi me, kópke shekem bul iske qol urmay, qora dúzetpey júre berdi. Buǵan ashıwı kelgen apam bir kúni bazardan on shójeni birden satıp ákelmesi bar ma?! Aǵam endi ilajsızdan gúbirlenip júrip, bar tor sımlardı kerip, qoyqoranıń bir múyeshinen tawıqqora soqtı. Bul endi biytalap júrgen maǵan da biraz ermek boldı. Shójelerdiń dán jegenine, suw ishkenine súysinip uzaq qarap turaman.

Lekin, shalaǵaylıǵım da nedáwir bar ǵoy meniń, tawıqqoranıń esigin durıslap jappay, eki shóje sırtqa shıǵıp ketip, zım-ǵayıp boldı. Keshte jumıstan kelgen aǵam shójelerdi sanap, olardıń kemis ekenligin kórip, qan basımı ábden kóterilip ketti.

– Tawıqqoranıń esigin ashıq qaldırǵan kim?, – dedi ol apama jekirinip.

– Kim ashadı onı, óziń shala japqan shıǵarsań, – dedi apam maǵan shań juqtırmay.

Apam óytpegende meniń eki qulaǵım tawlanıp qıp-qızıl bolatuǵın edi.

– Áy, yaǵ-aw, barlıq bále mına Ázizbekten kelgen shıǵar. Men jumısqa keterde ol qoranıń ishine kirip, shuńqıyıp, shójelerge qarap otırıp edi, – dedi aǵam.

Sonnan keyin onıń ábden puqtalıǵı tutıp, tawıqqoranıń esigin qulıp penen jawılıp, gılt penen ashılatuǵın etip qoydı. Biraq, onıń bul isi shójelerdiń azayıwın toqtata almadı. Aradan eki kún ótkennen keyin bir shójeniń óligin qora betten alıp shıqtı aǵam.

– He-e, buǵan ne bolǵan?, – dep tańlanıstıq bizler.

– Moynı qayırılıp qalıptı, tislegen bolsa kerek, – dedi aǵam.

– Kim tisleydi onı qoranıń ishinde, óziń temir tor menen qorshap qoyıpsañ? – dedik taǵı bizler.

– Pıshıq tisleydi-dá, men qoraǵa kiriwden zıtıp shıqtı sol zańǵar, tuta almadım, Tóbeden tesik ashıptı, sonnan atlıǵıp shıǵıp, qashıp ketti sol «qara maqaw», – dedi aǵam.

– Qoyısh, pıshıqtan kelgen bále emes shıǵar, bálkim bir ılań kelgendi dá? – dedi apam.

– Yaq, ılań kelse olardıń barlıǵı birden qırıladı, basqaları qaqańlap júr ǵoy, – dedi aǵam.

Usınıń menen gáp pittı. Erteńine aǵam jumısı boyınsha xızmet saparına ketti. Tawıqlarǵa qaraw wazıypası endi apam ekewimizdiń moynımızǵa júklendi.

Aǵam bes kún degende sapardan aylanıp keldi. Bes künde bizler bes shójeni joyıttıq. – Qayda ketti olar? Qapı bolsa qulıplı, bizlerdiń aqlımız hayran edi.

– Qarap otırmay ákeńe tawsılmas táshwish tawıp berdim-aw, – dep qıynaldı sonda apam.

Biraq, artıqmash táshwishke emes, biyshara shójelerdiń ólimge jipá-jiksiz duwshaker bolıp atırǵanına aǵamnıń ábden ǵázebi qaynar edi.

– Bunı anıqlamay qoymayman, – dedi sonda aǵam.

Ol endi júzim astındaǵı sıpaǵa tósek saldı da, tawıq urısın

añlıp jattı. Lekin, túni menen heshqanday hádiyse bolǵan joq.

Taza jayımızda islep atırǵan usta bolǵanlıqtan apam olarǵa shay demlep beriw ushın azanda erte turdı. Sırtaǵı sıpada júzimniń astında jatqan aǵam da endi peshexanasın jıynay basladı. Qápelimde Iniyat ustanıń balası Eliwbaydıń baqırǵan dawısı esitildi.

– Bazargúl apa, anaǵan qara, qara pıshıq shójeni alıp baratır?, – dedi ol.

Hámmemiz hawlıǵıp, «qáne, qáne» dep qora betke qaradıq. Tawıq bolıp qalǵan nám-náhán shójeni awzına tislegen qara pıshıq bizlerdiń kózimizdiń aldında tez pát penen juwırıp ótti.

– Tasla, háy, háy? – dep shawqımlastıq bizler.

Qara pıshıq awzındaǵı oljasın taslamadı. Ol úyge dálizden kirip, ısıtqısh peshtiń astı menen edenniń astına ótti de ketti.

Endi hámmemiz edenniń astına úñildik. Tayaq penen tumlı-tustı taqıldatıp atırımız. Qara pıshıqtıń awzında shóje biyshara pıtırlap atır. Lekin, jawız qara pıshıq onı jazdırar emes, ayaǵına basıp, burınıraqta kolbasanı jegendey etip, shójeni kemirip jep atır.

– Edenniń taqtaların qoparıp taslasam ba eken?, – dep ashıwlandı aǵam.

Qara pıshıqtıń sebebinen aǵam menen apam mállesip qalmasın, dep men olardıń ortasına arashaǵa túseyin dep turdım. Lekin, olarǵa aytar ujıbatlı gápim de joq edi-aw. Sonlıqtan shetleńkirep, apam shayǵa shaqırsa da kelmey, tósekte dús tómenime túsip jata berdim. Sebebi, jeme-jemege kelgende bul waqıyanıń barlıǵına gúzgi jawınlı kúni qara pıshıqtı úyge alıp kelgen men gúnákar edim.

Qazandaǵı gósh qayda?

Sizlerdiń «tuwrama» degen awqattı esitkenińiz bar ma? Shıńın aytsam sol awqattıń mazasın unataman-dá, biraq

tayarlaw mashaqatın jaqsı kórmeymen. Awqat pisip, ol dasturqanğa tabaq penen shıǵarılıp alıp kelingennen keyin jey beriw kerek emes pe? Al, bul «tuwrama» degen awqattıń góshin bir tuwrap, gúrtigin geshir-kartoshkası menen qosıp bir tuwrap, piyazın mol qılıp sorpaǵa óltirip, óz aldına hárqaysın bir maba qılıp otırǵanıń.

Lekin, bul awqat biziń apama oǵada unaydı. Ol bul awqat jóninde gáp bolsa, eń jaqsı kóretuǵın balası – meni de tıńlamaydı. Bolmasa men:

– Apa, usı ıp-ıssı gúrtikti qazannan shıǵarıp, tuwrap otırǵansha, qazanǵa salarda astaxtada qamırdı maydalap nege sala qoymaysız?, – deymen men.

– Yaq, óydeme balam, «tuwrama» degen ata-babamızdıń milliy taǵamı, onıń dámi, mazası pútkilley basqasha boladı? – dep apamnıń gápine qosıladı aǵam.

Mine búgin biziń úyimizde sol tuwrama pisirilip, onı kámine keltirip jemekshi boldıq bizler.

Apam bazardan satıp ákelgen deńgene góshin qazanǵa saldı da, ol qalıwsız qaynaǵannan keyin qamır iylewge kiristi.

– Gósh shımbırlap qansha qaynaǵan sayın, onıń sorpasınıń mazası zor boladı, – dep qoydı ol.

– Boptı, tezirek ákel awqatıńdı, televizordan qızıqlı kórsetiw bolıp atırǵanda «tuwrama tuwra» deytuǵın ádetiń bar, – dep eskertip qoydı oǵan aǵam.

Apam onıń kewlinen shıqqısı keldi me, bul iret awqattı oǵırı tez pisirdi. Gúrtikti qazanǵa saldı da, ol pisti-aw degennen úlken taypaq tabaqqa shıǵarıp, ortaǵa ákeldi.

– Al, mınanı tez tuwrap taslayıq, – dedi ol.

– Haw, góshi qayda bunıń? – dedi sonda aǵam.

– Góshi qazanda, ıssı sorpada tura bersin, gazdi páseytip qoydım, bizler hámmemiz gúrtik tuwrap alayıq, – dep ol meniń de, aǵamnıń da qolına bir-bir pıshaqtan berdi.

Úshewimiz úsh jaqtan tuwrap, bir tabaq gúrtikti demde túwesip tasladıq. Sonda:

– Aǵası, házir góshti ákelip bereyin saǵan, maydalap tuwrarsañ, – dedi apam.

Lekin, asxanağa ketken ol oğırı qapa bolıp keldi, sıldır sorpanı ortağa qoyıp, qara pıshıqtı qarǵap atır ústi-ústine.

– He-e, ne bolıp qaldı?, – dedi sonda aǵam.

– Gósh joq?, – dedi ol állenemirde.

– He, qayda ketti?, – dep aǵam hawlıqtı.

– Qara pıshıq edenniń astına áketip jep atır? – dedi ol.

– Jaqsı bolıptı, bir kúni seniń gelleńdi de sol jerge aparıp kemiredi, – dedi ábden ashıwlangan aǵam, soń ishki jayǵa barıp, heshteńe jemesten jatıp qaldı ol.

– Eń bolmasa bir kese sorpa ishseń-o, áp-áneydey taza soyılǵan deńgeneniń góshi edi, – dedi apam.

– Pıshıqtıń awzı tiygen sorpanı qalay ishedı adam, ayawlıńa aparıp ber, ház etip ishsin, endi ol «mákiriw góy»? – dedi aǵam.

– Awa, solay eken-aw, – dep apam sorpa tabaqtı sırtqa alıp ketti.

Sol-sol eken biziń apam pıshıq tuwralı gáp etkendi qoya qoydı. Biraq, onıń hár mezgilde awqattı pıshıqtıń ıdısına quyıp atırǵanın kórip qalaman. Sonda:

– Pıshıqtıń zeynine tiyiwge bolmaydı, balam, ol qarǵaydı, – deydi apam. – Ol jolbarıstıń túshkiriginen dóregen, qáhárin keltirseń ol adamdı uyqılap jatqanında buwıp óltiriwden de qaytpaydı? – dep qanday da bir ańızdı aytıp beredi.

Báلكim, ol qásiyetsiz qara pıshıqtı ertip ákelgen meni gúnakar etpeyin, dep aytatuǵın shıǵar bul ápsanalardı. Men báribir bul waqıyalardan keyin bizdi ırısqa-nesiybemizden ayırǵan sol pıshıqqa ishim jılmaytuǵın bolıp qaldı. Ol aǵamnıń shashlarına ne degen aq túsirdi, apam ekewiniń awızbirshiligin buza jazladı, úydiń bereketin qashırdı. Sonlıqtan men natuwrı isim ushın aǵamnan da, apamnan da keshirim soradım. Qara pıshıqtıń mırrıwlap ayaǵıma súykengenin kórsem de, kórmegendey bolıp, onı burınǵıday úyge, jıllı tósegime shaqırmaytuǵın boldım.

Marat TAWMURATOV
(1959)

M.Tawmuratov 1959-jılı Nókis qalasında tuwılǵan.

Nókis mámleketlik universitetiniń matematika fakultetiniń itimallıq teoriyası bólimin pitkergen.

Jazıwshınıń «Muhabbat dápterin betlegende» (1985), «Erteń shıǵarmız tawǵa» (1991), «Ta, Aralǵa shekem» (1992), «Aq túnniń kóleńkesi» (1994), «Sáwiridiń aq jamǵırı» (1996), «Qısqa roman» (2004) toplamları jarıq kórgen.

1997-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

**SIZLER MENI ALDAPSIZ?!
(gúrriń)**

Jaqında birinshi klasqa barǵan Batırbek úydegiler jıynalǵan waqıtta ashıwlanıp keldi de:

– Ata, apa! – dedi ashshı dawısta.

– Newe qaraǵım? – dedi apası.

– Ne ózi balam? – atasına, aqlıǵına qaradı.

– Sizler meni aldapsız! Buwlıǵıp sóyledi ol.

– Haw, ol ne degeniń balam? — Ne dep aldappız?

– Apa, sen!, — dep barmaǵın shoshayttı. – Maǵan aspanda Gúldirmama degen kempir jasaydı, sol jawın jawdırıp otıradı dediń be?!

– Awa, – dep aqlıǵın maqullaǵan kempir apası aqlıǵınıń basınan sıypap otırıp solay dep aytqanların esledi.

– Áne balam, aspanda da adamlar boladı. Ol jerde Gúldirmama degen ashıwshaq kempir bar, sol ashıwı kelgende tesik shelekleri menen jerge qaray suw sebedi hám jaman saldıraq arbasın bılay-bılay aydap aspandı gúrkildetedi, onnan soń úlken eki shaqmaq tastı dúgistirip nayzaǵay shaqtıradı. Túsindiń be, balam?

– Awa, apa, – dedi kishkene bala bir kempirdiń tesik shelek penen suw sewip, góne arbanı olay-bılay aydap júrgenlerin hám eki tastı bir-birlerine urıp jaǵıp atırǵanların kóz aldına keltirip.

– Awa, sóydedim, balam.

– Al, sen, ata! Ne degenińdi bileseń be?!

– Ne deppen balam?, – dep albiraydı.

– Jerdiń astında da adamlar jasaydı degeniń ne, olar bolmaǵanda kartoshka, geshirlerdi bizlerge kim tayarlap beretuǵın edi demediń be?

– Awa, – dediń basın izzep mına waqıyanı kóz aldına keltiredi.

– Jerdińde astında adamlar bola ma? – dep sorarǵan aqlıǵına atası bılay deydi.

– Bolmay ne, boladı.

– Olar ne qıladı ol jerde?

– Olar ma?, – dep oylanadı. – Há, olar. Eger olar bolmaǵan da gártishke, geshir, piyazlardı kim islep qoyadı bizlerge jesin dep?

– Solay ma? – dep qızıǵadı kishkene bala.

– Awa, solay.

Aqlıǵı jerdiń astında irgejeyli adamlardıń kartoshka, geshir, piyaz soǵıp olardıń ushların japıraq etip sırtqa shıǵarıp qoyıp atırǵanların kóz aldına keltirip isengen edi. Al, házir jaǵday basqasha bolıp tur.

– Heshqanday da! Aspanda da, jerdiń astında da adamlar jasamaydı! Bári ótirik!

– Haw, haw, balam?! Onı kim ayttı. Atası menen apası hayran.

– Onı muǵallım ayttı. Áne, sizlerdiń sebebińizden men klasta oqıwshılardıń aldında qıp-qızıl bolıp turdım! Bulardıń bári kitapta jazılǵan eken. Bildiyiń...

– Keshir bizdi, balam. Shınında da bilim negizi kitapta eken. Bereket tapsın kitap, mektep, muǵallımler...

Aqlıǵı birinshi oqıw kúngi bilim negizleri menen báribir balalıq oınlarına taǵı aralasıp ketti...

QUMSHÚNGILDEN KELGEN MUĞALLIM (gúrriń)

Klass ishi. Tazadan kelgen muğallim oqıwshılardıǵa ózin tanıstırıp atır.

– Endigiden bılay sizlerge matematikadan men sabaq ótemen. Atım Ótebay, familiyam Saparov. Qumshúngilden keldim. Universitetten soń sol jerdegi mektepte isledim, endi sizlerge keldim. – Al, endi sabaqtı baslaymız.

Oqıwshılar jabırilasıp sabaq baslanıp ketti.

* * *

Shawqımlasıp atırǵan klasqa direktor ornınbasarı kirip keledi. Klass ishi jım-jurt bolıp qaldı.

– Qanday sabaq bolıw kerek?, – dedi ol.

– Mate-ma-ti-kaaa!

– Qaysı muğallım? Oqıwshılardıǵa qaraydı.

– Qumshúngilden kelgen muğallım.

– Neeee? Kózleri dóngelenip ketedi.

– Qumshúngilden kelgen muğallım!

– Kim eken ol?, – dep ózinshe gúbirlenip shıǵıp ketedi.

Klastaǵılar shawqımlasıp qaladı.

Bunday jaǵday tez-tez tákírarlıana berdi.

– Qaysı sabaq? Náwbetshi muğallım shawqımlasıp atırǵan klastıń oqıwshılarınan sorap atır.

– Geometriya.

– Kim muğallım?

– Qumshúngılden kelgen muğallım.

–...

Tagı solay...

– Qaysı sabaqtıń waqtı?

– Algebraaaa.

– Muğallimińiz kim?

– Qumshúngilden kelgen.

–...

Usınday jaǵdaylar tákírarlıana beredi...

* * *

Jıynalıstı basqarap otırǵan direktor orınbasarı kúyip-pisip atır.

– Kim ózi bizlerde Qumshúńgilden kelgen muǵallım? Kózleri atlasıp ruchkasın ashıw menen stoldıń ústine ılaqtırıp uradı.

Otırǵanlar jim-jirt. Direktor orınbasarı taǵı soraydı. Bir erkek muǵallım boyın kórsetip ornınan turdı.

– Men, – dedi dawısı ólimsirep.

– Haw, sen ózi qanday adamsań ózi? Qumshúńgilden kelgeni nesi?! Bunday da bola ma eken? Atı-jóni bar emes pe?

– Bar.

– Al, sonda ne? Barmaǵın shoshańlatadı.

– Qáydem? Iynin qısadı.

– Házir barıp qaytadan tanıstırasań ózińdi. Qumshúńgilden kelgen muǵallım, barıń qáne.

Muǵallım shıǵıp ketedi.

Taǵı sol jetinshi klastıń oqıwshıları shawqımlasıp atır.

Bir oqıwshı dáliz boylap bar dawısı menen baqırıp kiyatır.

–Qumshúńgilden kelgen muǵallım kiyatır!!!...

Bul ashshı dawıs jigirma altı oqıwshını óz orınlarına ákelip otırǵızdı.

Jalǵas XOSHNIYAZOV (1947)

J.Xoshniyazov 1947-jılı Qanlıkól rayonında tuwılǵan. Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń shet tiller fakultetin pitkergen.

Ádebiy ismi: Muhammed Xoshan.

Jazıwshınıń «Danalarım — babalarım» (1980), «Abılaysań» (1984), «Quyashtıń jası» (1988), «Jasıl máwsim» (1990), «Babalardıń dástúri» (1993) atamasındaǵı

poetikaliq toplamlari hám «Balalıqtıń buldır aspanı» (1996) degen povesti jariq kórdi.

B.Parmuzinniń «Ayırıqsha buyırıq bolǵanǵa shekem» (1983), Tájik jazıwshısı Z.Dosmatovtıń «Sarı japıraqlar» (1986), roman, povestlerin, N.Gánjeyiydiń «Ǵázellerin» (1992), N.Hikmettiń «Azatlıq arzuwları» (1987), házirgi dáwir poeziyasınan S.Madalievtiń «Shınǵa shıǵıw» (1989) poeziyalıq toplamların qaraqalpaq tiline awdarǵan.

1984-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

MALGEZEK WAQÍYASÍ

(«Balalıqtıń buldır aspanı» povestinen úzindi)

Quyash tas tóbege kóterilip te qalıptı. Otlawǵa toyınǵan mallardıń ayırımları quyırıqların bılǵańlatıp, kúndegi ádetine salıp dárya jaǵasına qaray betlep baratır. Turımbet ózinshe «tús bolıp shamalasqan eken» dep oylandı da mallardı óz baydalına qoyıp, «mádeniy shártek» tárepti názerledi. Ol shertekke jetip shamalasqan waqıtta awıl jaqtan kóterilgen shań kórindi. Attıń, eshektiń shańı emes, ádewir bar, jılıwı da shapshań. Há demey onıń jeńil mashina ekenligi de anıq kórindi.

Arzayım kópirge baratıǵın otınshılardıń arba jolı menen zımırıp kiyatır. Turımbet ishinen qısınayın dedi: «bir kún mal baǵısaman dep adamlardı táshwishke salıp qoydım-aw!» degen ókinishli sezimniń ızǵarı tula bedenin jaylap ótti. Taǵı da «múmkin ol jolawshı mashın shıǵar, meniki ne óytip tolǵanıp» degen oy menen óziniń abırjı oyların jónlestirgen boldı. Ol shártektiń tusına kele bergen jerde jańaǵı mashina birden burılıp, ózin baǵdarlap zımırıp kiyatır. Turımbettiń ishın ǵulǵula jayladı. Ózin bir túrli, ayıplı adamday sezindi. Degen menen, onsha daralanıp turǵan ayıbınıń joqlıǵına kózi jetkennen keyin barıp jıyırıqlanıp baratırǵan kewil qáddin tegislengendey boldı. Sonıń arasında shańǵa batqan qoyıw

jasıl Reńdegi «villis» dárya jaǵasındaǵı jaypawıtqa tirelip toqtadı. Turımbet shertektiń qaptalında tayaǵına súyeniwi menen awzı ashılıp, eki kózin mashına betten ayırar emes. Bir waqıtta esikti tars ettirip jawıp bolıwdan «Háy padashı, shirene bermey mına tamaǵındı alsań-á! Seniń ushın sonsha jerden keldik, endi awzıńa aparıp salıp bereyik pe?!» degen Xalmurat shofyordıń tońqıldısın esitti. Mashinanıń qaptalna qoyǵan túyinshikti ákeliw ushın Turımbettiń oqtala bergeni de sol, villistiń argı qapısınan Biybigúl lip etip tústi de túyinshiktegi awqattı alıwı menen Turımbet kiyatırǵan tárepke juwrıldı. Jańaǵı Xalmurattıń sózinen ábden qobaljıp qalǵan Turımbet ya júrerin, ya turarın bilmey ar-sarı shıqtı. Onı elestirip atırǵan Biybigúl joq. Qayta Turımbettiń qolınan súyrep shártektiń astına qaray tartıp baratır. «Júr deymen, júz tezirek, apam saǵan qırmısh bórek jiberdi, jańa ǵana pisirdi, ıssılay jep alsın, suwıǵannan soń mazası bolmaydı dep aytıp jiberdi, júz!».

Turımbet bolsa qızdıń qolınıń háwirinen tula bedeni balqıp, izine empeńlep eriwi menen shártektiń astına kelip toqtadı. Biybigúl sayaǵa kelgennen keyin túyinshikti sheship ishindegi awqatlıq zatlardı retlestirip qoyıp atır. Ákelgen zatlarınıń ishinde kógis reńdegi awzı aq bastırǵısh penen bastırılǵan uzın ıdısqa usaǵan bir zat bar. Turımbet ol ne ekenin qızıǵıp soramaqshı bolıp talaplanıp edi, taǵı namıssındı ma, ya uyaldı ma niyetinen dárriw qayttı. Dasturqanda tawıqtıń eti tóselgen palaw, sútten iylenip jabılǵan porsıladaǵan appaq nangá jaǵılǵan sarımay, kishkene jalpaq kostryulge salıp ákelingen qırmısh bórek, qant-lampasıylar kózdiń otın alıp, jaynap tur. Turımbet ıqlaslı keypi menen dasturqannıń basına otırarın otırsa da awqatqa tiyisiwge asıqpadı. Qol juwıw kerekligin esten shıǵarıptı.

Dárhál ornınan turdı da asıǵıp-úsigip dáryaǵa barıp-bet qolların juwıp keldi. Biybigúldiń júzinde kúlki nıshanı, qasıqlardı orınlı-ornına qoyıp atırıp ıńıldap qosıq aytadı. Qos órim etip órilgen kelte shashları, qulaǵınıń tusınan tómen

túsip, betiniń almalığında iyretilip turǵan tulımshaqları bári-bári jarasımlı. Ara-tura urlanıp qaraǵanı bolmasa Turımbet qasındaǵı qızdıń diydarına qanıp alıwǵa batılı barmay otır. «Awqatlana ber» degendey ishara bildirdi Biybigúl ne qıların bilmey gibirtiklenip otırǵan Turımbetke. Turımbettiń qıyalına kim salǵanın kim bilsin? «Xalmurattı awqatqa shaqırayıq» degen oy keldi hám usı niyetin Biybigúlge bildirdi. Biybigúl maqul degendey kúle shıray menen ornınan turdı da mashinasın suwdıń ortasına aydap qumbıl bolıp juwıwǵa kirisip atırǵan Xalmurattı shaqırdı. «Tamaǵıńızǵa kerek pe? Jeń! Kórmeysizler me meniń ne islep atırǵanımdı, onnan da tezirek bol! Qaytayıq. Tústen keyin qaladan aylanıp qaytıwım kerek», – dep tońqıldandı ol.

Óziniń oylap tapqan aqılınan pushayman bolǵan Turımbet qarap turmay Biybigúlge azar keltirdim-aw dep oylap edi, bunı elestiretuǵın Biybigúl joq qayta burınǵıdan beter júzi nurlanıp, betindegi kúlkisin jıymay dasturqan basına qayta otırdı. Ol Turımbettiń nege ań-tań bolıp otırǵanın dárhal seziwi máttal «jey bereyik onıń ózi sonday, adamnıń kewline keledi eken dep oylanıp otırmaydı, gáptiń kelgen jerinen aytıp salıp, betińe bejireyip qarap otırǵanı. Bizler oǵan úyrenip ketkenbiz», – dedi tap burınnan adam sınap júrgen úlkenlerdey bolıp.

Awqatlar júdá mazalı bolǵan eken, qısılıp-qımırılıp bolsa da, Turımbet toyǵansha jep aldı. Onıń ústine awqattı baslap berip Biybigúl shomılıwǵa ketken edi. Mınaw «górqaw» eken – dep aytpasın dep, hárqaysınan azıraq-azıraq qaldırdı. Bolmasa bárin jep tawıspaǵan menen dasturqandı shamalastırıp qoyıwǵa ishteyi bar edi. Mazalı hám toyıp jegen awqattan keyingi kewil óz aldına. Kóziniń aldındaǵı barlıq nárseler toyǵın kórinedi. Jańa ǵana sóginip, ózinen ózi gúńkildep júrgen Xalmurat ta mashinasınıń shańnan tazarǵanına más pe, balaqların dizesine deyin túrinip bir kewline jaqqan namalardı ısqırıwı menen qumbıl bolıp, mashinanıń aynasın qolındaǵı shúberek penen qayta-qayta ısqıladı. Shańlaqta gúyis qaytarıp

atırǵan qara mallardıń da janları jay tapqanday tınısh, adamǵa bir xoshirey sezim baǵıshlaydı. Saratannıń háwirli quyashı, girshiksiz kók-kómbek aspan qoynında buyıǵıp atırǵanday qátersiz, qıyallarındı qalǵıtadı...

Onısız da jarılıp keteyin dep turǵan tınıshlıqtı «Way járdem» degen Biybigúldiń húreyli dawısı kúl-talqan etti. Turımbet onıń qalaysha shapshıp turǵanın bilmeydi, dawıs shıqqán jaqqa juwırıp baratırǵanda kózleri suw aydınında «qay jerdeseń Biybish?» – degen jumbaq penen bánt. Qorqınıshlı hawazdı esitken Xalmurat ta jaypaw jaǵıstı taqırlatıp keship, juwırıp kiyatır. Biybigúldiń kóterilgen qolları, jayılǵan shashları taǵı bir márte kórinde de taǵı joq bolıp ketti. Turımbet kiyim-piyimi menen boyın suwǵa attı. Biybigúl baratırǵan jerdi baǵdarlap júzip kiyatır. Kóterilgen qollar taǵı kórinde. Suw jutıp qoyǵan bolıwı kerek háreketleri júdáma uyań, hálsiregenin, ilajsızlıǵın sezip janıń túrshigedi. Turımbet bul sapar Biybigúldiń suwǵa qayta batpasınnan burın júzip barıp, onı shalqasına awdardı da óziniń jawırını menen joqarı kóterip, basın suwdan qorǵashalap ózine jaqın táreptegi jaǵısqa qaray júzdi. Biybigúldiń dármansız qolları ele tınımsız, birnárselerdi izlegendey sermelip barıp suwǵa qayta túsedi. Aqırı, sol qollar ózin suwdıń betine alıp kiyatırǵan Turımbettiń qolların jan halatta qattı tırmıshlap alıp jazdırar emes. Buni kútpegen Turımbet albırap qaldı. Qattı qapsırılǵan qollar júziwge imkan bermeydi. Bir-eki iret suw jutıp ózin zorǵa tiklep aldı. Suwdı bar kúshi menen tirep janın saqlap turǵan ayaqları da sharshaǵan bolıwı kerek, aytqanına kónbey atır. Jaqın degen jaǵası da jetkermey dińkesin ábden qurıttı. Tek suw jutıp qoymasam bolar edi degen oy menen bánt. Arasında suwırılıp baratırǵan ókpesin ornına túsiriw ushın dem alıp, soń awzın tas etip jumıp aladı. Dáryanıń arǵı jaǵı tik jarlıq edi. Usı jaǵın oylamaǵanına ókindi. Ne de bolsa, bolar is bolǵannan keyin bir ilajın islewi kerek. Ayaqlarım jerge tiymey me eken dep suwdıń astın sermeleklenip kórip edi qayta Biybigúldiń salmaǵı menen batıp ketiwden sál

qaldı. Jaǵıs bolsa eki adım jerde eńterilip tur. Biybigúl qolların jazdırmay tırmıshlap alǵan. Ayaqlarınan hal ketken. Awzın toltırıp alǵan demi tawsılıp baratır. Jaǵıs bolsa tumsıǵınıń astında. Biraq, jete almaydı, jete almaydı...

Xalmurat olardıń qasına jetip kelgende Turımbet te suw jutıp úlgergen edi. Turımbet ózine kelgen járdemdi dárhal bayqap sońǵı kúshleri menen jaǵaǵa qaray umtıldı. Jańa ǵana kózdiń nurın basıp baratırǵan tolqınlar endi serpilip kewilxanasın úmit nıshanları iyelegen edi. Xalmuratıń arıq uzın sawsaqları bir-birine oratılıp qalǵan Biybigúl menen Turımbetti kiyimlenerin tartıp qırǵa shıǵardı. Ol irkilmeden Biybigúldiń basın tómen qaratıp, jutqan suwların qayta tóktiriwge háreket etip júr. Turımbet te bir nárselerdi islegisi keledi, biraq dińkesi joq, áytewir qıymıldap júrgenine quwandı. Aradan az waqıt ótkennen keyin Biybigúldiń jutqan suwları awzınan da, murnınan da loqıldap aǵa basladı. Állenimirde mırangán sestı shıqtı. Taǵı birazdan keyin kózin ashtı. Usı aralıqta Turımbet te ózine kelip boyın tiklegen edi. Qápelimde bolıp ótken bul qolaysız waqıya onı ábden albıratıp tasladı. Ishinen jek kórip qalǵan Xalmuratıń betine de uyalǵanınan tiklenip qaray almaydı. Eger ol bolmaǵanında isiniń atı joq, quday bilsin qaysı túbirshikke ilinip jatatuǵının. Biybigúl bolsa júzinde quwanış izleri, sonda da ele húreydiń ızǵarı tarqap kete qoymaǵan. Qısınıp, qımırılıp ornınan turǵısı keledi.

Kóylekleri denesine jabısıp, onı jalańash halında kórsetip tur. Turımbet dáslebinde onsha itibar bergem joq edi, soń oyına qanday da bir sezimler payda bolıp, kózin Biybigúlden dárriw tartıp aldı. Onıń qız bala ekenine jańa pámi alısqanday, ádepsizlik bolmasın degen oy menen onıń tulǵasına qayta qarawına júreksinbedi. Baǵanadan beri qaslarında páyik bolıp júrgen Xalmurat Turımbettiń tómen qarap otırǵanın jaqtırmay onıń qasına keldi.

– Al, sen padashı bala azamatsañ! Ol jıńışke uzın barmaqların Turımbettiń ılay suwǵa malınıp, qaspaqlanıp kewip kiyatırǵan jelke shashlarınń ústine qoydı. Turımbet jıllı sózge únsiz jımıydı.

Shıǵırǵan quyashtıń háwiri jaǵadaǵı jańa ǵana ólim menen jaǵalasqan jazıqsız janlarǵa endi tásir ete basladı. Biybigúl boyın jıynap, túrgelip, tómen qarawı menen órge qaray jılısıp, basqalardıń názerinen ózin tasaladı. Xalmurat onıń bul qılıǵın ersi kórip, ózinshe «ol óziniń qız bolıp kiyatırǵanlıǵın sezingeni shıǵar» dep jorıdı.

– Qáne arjaqqa ótpeymiz be, qaytatuǵın waqıtta bolıp qalıptı?! Xalmurat sorawlı dawıs penen Biybigúl esitsin degendey qattıraq, sóleydi. Sol waqıtta Turımbettiń mal baǵıp júrgeni esine tústi de, dárhal arjaqtaǵı shańlaq tárepke názer tasladı. Malları jayparaxat dem alıp atır. Gúysenip, ırayı qaytpaǵansha orınlarınan qozǵalar emes. Xalmurattıń «villisi» jaypaw jaǵıstaǵı suwdıń ortasında kún nurına shaǵılısıp pútkil átiraptıń kórki bolıp turǵanday tuyıladı. Usı payıtları suwǵa «shomp» etip boyın taslaǵan dawıs esitildi. Xalmurat penen Turımbettiń jan-dármanı qalmadı. Sol tárepke qaray ayaqlarına qoz basıp alǵanday tapırilasıp juwırıstı. Qırsıǵına jaǵadaǵı jantaq aralas boyan pishenniń túbirshikleri ayaqların óre bastırmaydı. Sonda da eplep túbirshiksiz ashıq jerlerdi saylap basıp sekeńlep kiyatır. Kózleri suwda, oyları «Suwǵa taslaǵan adam Biybigúl bolmaǵay» degen qorqınısh penen bánt. Olar kimniń kim ekenin tanıytuǵın aralıqqa kelgende orınlarında qalshıyıp turıp qaldı. Házir ǵana suwǵa keteyin dep qalǵan jerinen aman alıp shıqqan Biybigúl emin-erkin arǵı tárepke qaray júzip baratır edi. Ekewi de lal bolıp bir-birine qarastı. Júzlerinde hayranlıq nıshanları.

Biybigúl bular kelemen degenshe tasalaw jerge barıp kiyimlerin sıǵıp, qayta kiyinip úlgergen edi. Biybigúldiń bunday ádetlerine jini tırısқан Xalmurat «Saǵan uyattı kim qoyıptı» degendey qıyalǵa berildi de, biraq tis jarıp heshnárse aytpadı. Biybigúl birdey kóziniń aldında ósken soń, onı ele ózinshe saǵıyraday kóredi. Qıyalında bayaǵı bóbek Biybigúl, uldan-qızdan qudaydan tilep alǵan jalǵız jiyeni. Waqıt ótken sayın erkeletiwge kónbey ózinshe ádet shıǵarıp júrgenine sarsıladı. Ilajı joq-ǵo. Ózine jaqpaǵanı menen jiyeniniń ıńǵayı

sonday bolsa topıraqqa ot qoya ala ma?! Qız bala bir turısında tura bere me? Ósedi, órleydi, ómirdiń ólshemi ózgermeli-
ǵo... Xalmurat buǵan túsingeni menen, kewlindegi qanday da bir ándiysheli oylar qıyalın abırjıta beredi. Bala dep júrgen Biybigúldiń úlken adamlardıń isin islewge talpınıwı olardı ermeklep atırǵanday ersi tuyıladı. Búgingi islegen isi de usınday qılıqlarınıń qatarına kirse kerek dep pámledi Xalmurat. Bolmasa, nege júziw bile tura «suwǵa ketedi?» Usı soraw janına ǵulǵulalı túrtki salıp, bereketin qashırdı. Qasında iynin gújireytip turǵan Turımbetke «bar, mallarınıdı aylanıp qayt!» dep buyırq berdi de, ózi shártektiń astında dasturqanların jıynap júrgen Biybigúlge qaray betledi. Biybigúl túrine qaraǵanda ele ózine kele qoymaǵan, kózlerinde ele húrey izleri sembegen. Hátte, onıń qıymıl háreketlerinen de qorqınısh, saqlıq izlerin ańǵarıwǵa bolatuǵın edi. Sonlıqtan Xalmurat jayparaxat jiyeniniń janına jábir bermey sóylewge háreket etti.

– Jiyenim, bul quraqım aman qalǵanıdı ayt. Saǵan ne boldı sonshama? Júziw biledi ekenseń-ǵo.

– Ózim de ańlamay qaldım, bilmey suw jutıp qoyıp, mantıǵıp qaldım, soń bir járdem sorap baqırǵanday bolıp edim, taǵı suw juttım, arjaǵın bilmeymen.

– Onda raxmetińdi Turımbetke ayt ber! Dawısıńdı esitiwden oqtay atıldı. Men alıslawda bolǵan soń keshigip keldim. Biraq, ekewińiz de maǵan qarızdarsız. Biybigúl dayısınıń gápine túsinińkiremey únsiz qaldı. Ań-tań bolıp turǵan jiyenine qarap Xalmurat sózin dawam etti.

– Awa, qarızdarsız, sizlerdi tuńǵıyıqqa ketip baratırǵan jerińizden bul jaqtı dúnyaǵa tartıp shıǵarǵan men bolaman, men! Ol qolların jayıp jiberip kókiregine qayta ákelip qoydı.

– Sonday qarızdarsız onı bul dúnyada mal menen baylıq penen ótew múmkin emes. Biybigúl dayısınıń gápleriniń ushlıǵın jańa ańǵarsa da, túrine qarap házillesip atırǵanın sezdi.

– Onda ne menen ótewge boladı, saǵan ne kerek dayı!

– Mağan qayıw kerek. Aytqan jerge waqtında barmasam, ákeń miyimdi tuwrıp jep qoyadı.

– Onda ańsat eken-ǵo. Men tayarman. Olar túyinshiklerin túyip mashinanıń janına bardı. Xalmurat qapını ashıp atırıp bir nárseni umıttanday serpilip keyin shegindi. Kózlerin juwırtıp jan-jaqtan Turımbetti izley basladı. Qırsıǵına ol da kóz ushında júr eken. Baqırıwǵa erindi me áytewir Biybigúlge «ana padashıǵa barıp aytıp qayt, qalǵan zatları keshte úyge aparsın, qayıp baratırımız de, taǵı xabarlaspay kettiń dep gezegińdi tezек qılar». Bul gáp Biybigúlge de unap ketti. «Qalay úndemey kete beremen» dep oylanıp kiyatırǵandaǵı dayısınıń mına «tapsırması» baǵanadan bergi boyın biylegen qáweterdiń salmaǵın birotala sıyrıp alıp taslaǵan edi. Ol Turımbet júrgen tárepke qaray qustay ushtı. Endi bular ketedi-aw dep arqayın júrgen Turımbet ózine qaray jelip kiyatırǵan Biybigúldi kórip hayran boldı. Kewlin bir túrli ǵulǵula basıp turıp qaldı. Jaqınlasa bergen jerde Biybigúldiń túrindegi quwanış izlerin kórip, óziniń de boyına quwanış sezimleri taray basladı. Haplıǵıp juwırıp kelgen qız demi qıslıǵıp heshnárse ayta almay atır. Ílay suwǵa qarılıp kewip qalǵan qara shashları uwdar-duwdar bolıp tikireyisip tur. Betleriniń oymaqları menen iyegine qatıp qalǵan ılay izleri kewlindegi ala-burqan oylarına jarasıp, kórer kózge onshama daralanıp taslana bermeydi. Onı bul turısında jańa ǵana suwǵa ketiwden aman qalǵan, júrimi bar qız eken dep aytıw qıyın.

– Turımbet, saǵan kóp-kóp raxmet! Biybigúl úlken qızlarǵa uqsadı kelip pe, ya óziniń ishki sezimleriniń kúshi me, áytewir uyalshaqlıq tuyǵı biylep tómen qaradı. Bunday sózlerge boyı úyrenbegen Turımbet azlap qıslıǵayın dedi hám bir sát óneshine demi tıǵılıp únsiz turıp qaldı.

– Nege? Ol usınnan artıq sóz aytalmasıǵına ábden kózi jetkennen keyin gápti qısqartıwdan basqa ilajı qalmadı.

– Sen meni ólimnen aman alıp qaldıń. Biybigúldiń bul sózleri oǵan «sen bilip sorap turıpsañ, men saǵan ómir boyı qarızdarman» dep aytıp atırǵanday tuyıldı hám bul oyınan

ózi de qısınıp ketti. Usınday abırjıǵa túsip ne derin bilmey turǵanda esine Xalmurat tústi.

– Haw, Xalmurat-ǵo bizlerdi suwdan súyrep shıqqan. Raxmetti soǵan aytayıq?! Turımbet bul juwaptı tawıp aytqanına ǵoddaslanıńqırıp, eki iyini menen shayqalıp qoydı.

— Saǵan da, dayı ma da raxmet! Sizler bolmaǵanda men joq edim. Endigi jaǵında Turımbet ǵápke tili ǵúrmelip atırǵanlıǵın sezip, ilajsız tómen qaradı.

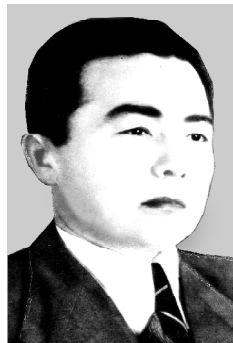
Usı máhálde Xalmuratıń mashınıń «dódetlegen» sestı jer jáhándi alıp ketti. Dayısınıń minezine qanıq Biybigúl dárhal izine burılıp, mashına tárepke juwırıp baratırıp «shólleseń termosta shay bar, shártektiń astında kastyulde awqat qaldı. Keshte ıdıslardı óziń menen birge apararsañ» dep baqırıp baratır. Turımbettiń awzı ashılıp, eki kózin Biybigúlden ala almaydı. Ol mashınaǵa jetip mingeni de sol, Jaylawkóldiń shańın aspanǵa kóterip, awıl tárepke qaray «villis» zımıray jóneldi. Turımbet bolsa orpań jolǵa túsip haǵlap baratırǵan mashınada qádirli birnársesi ketip baratırǵanday kózlerin onnan jazdırar emes.

Ámet SHAMURATOV (1912-1953)

Á. Shamuratov 1912-jılı Xojeli rayonında tuwılǵan.

Jazıwshınıń «Sıylıq» (1940), «Qatań haqqında qosıqlar» (1943), «Baxıt» (1949), «Eski mektepte» (1940), «Baxıt qosıqları» (1949) sıyaqlı poeziyalıq, prozalıq toplamları basıldı. Jazıwshınıń tańlamalı shıǵarmaları birneshe márte qayta baspadan shıqtı (1954-63), (1962-72) «Eski mektepte», «Meniń jolbarıslar menen ushırasıwlarım» povestleri orıs, ózbek tillerinde járiyalanǵan.

1941-jıldan Jazıwshılar awqamınıń aǵzası.

MENİN JOLBARÍSLAR MENEN JOLÍGÍSÍWLARÍM

(*gúrriñler dúrkimi*)

SÓZBASÍ

Añshılıq — dúnyadağı eñ qızıq talaplardıń biri. Bunı jaqsı kóriwim, qumartıwım sonsha – añshılıqtıń qumarı naǵız tutqanda ash bolǵanımdı umıtıp ketemen. Eger birew: pálen jerde qırǵawıl, qoyan kóp eken, jalǵızaqlar, súriw-súriw kiyikler bar eken, úyrek-ǵazlar sonday kóp eken dese bolǵanı, sol jerge barıw ushın arada dárya bolsa sekirip, biyik taw bolsa atlap, teńiz bolsa júzip ótkim keledi. Kóz jetpes uzaq bolsa, qanat baylap ushqım keledi. Bunı lap dep túsinbeñler, shın kewlim hám irasım.

Bul añshılıqtıń qumarınan, ólim degen menen de talay sapar kórisip qayttım. Nebir jabayı jirtqısh haywanlardıń tırnaǵında, arsıldaǵan awzında ózim menen ózim tiriligimde xoshlasqan waqıtlarım boldı.

Men sonda qorqaqlıqtıń zıyan ekenin anıq sezdim. Qorqpasañ sabırlı, márt bolıw da, heshnárseden qorıqpawdı, qarsılasqan jawındı jeñip shıǵıwdı oylaydı ekenseñ. Sonlıqtan da ata-baba:

*Talap etseñ talpınıp,
Hárnársege jeteseñ,
Qanday qıyın ótkelden,
Hámelin tawıp óteseñ.
Mártlik túbi murattı,
Degeniñe jeteseñ.
Táwekel túbi qayıqtı,
Mineseñ de óteseñ,
Qayǵı túbi tuńǵıyıq,
Batasañ da keteseñ,*

— dep aytıp ketken.

Añ awlawǵa dáslepki shıqqanımda qorıqqan kúnlerim de

boldı. Qorıqqanlıǵımnan hawlıǵıp, aldımnan ótken jalǵızalardı atpaq túwe, iynimnen mılıǵımdı ala almay qalǵan kúnlerim esimde.

Jazdın kúni buwdayqorıqqa barganımda atızǵa padalılar dúrkiresip kelgende, shártekten túsip olardı úrkitiw túwe, dawısımdı da shıǵara almay, demimdi zorǵa alıp jatqanım esimnen shıqqan emes.

«Qorqaqtı kóp quwalasań batır bolar» degendey, men de sońın ala hár istin tásiline túsine basladım. Iyni kelgende buqqı taslap attım, gezi kelgende alıstım, payıtı kelgende haywanlar menen sóylestim.

Boyanın arasına barıp, qoraz-qırǵawıl bolıp shaqırǵanımda, tum-tusım qırǵawılǵa, awıldın shetindegi japtın ishine túsip saǵal bolıp ulǵanımda tum-tusım saǵalǵa yamasa maydanda jıńǵıl arasındaǵı oypawıt jerde turıp qoyan bolıp bıyqılǵanımda tum-tusımın bári qoyanǵa tolıp qaladı.

Sol sebepten usı waqıtqa shekem aldırmadım, talmadım. Arıq mergenniń inisi «Shábik mergen» atalıp elatımda kiyatırman.

Sóytip, sizlerge jolbarıstı qalay awlaǵanım, onıń tırnaǵınan qalay qutilǵanım hám olar menen qalay dos bolǵanım haqqında azǵana sóz etip bereyin. Buǵan kóp adamlar: bul ótirik, bunday da lap bolıp pa, hesh itimalı joq dep tańlanar. Biraq, bular haq, óz qara basımnan ótkergen awhal bolǵanlıqtan, men hasla shubhalanbayman, ayta beremen.

Onıń ushın keshirersiz.

QORQÍNÍSHLÍ ÚSH KÚN

Aradan bir jılday waqıt ótti. Jolbarıs haqqındaǵı bolǵan waqıya da umıt bolıp ketti. Jazdın ıssı kúnleriniń birinde awılǵa úlken ǵalawıt tústi. Bir jolbarıs kúnbatardaǵı toǵay bettegi soqpaq jol menen tikkeley awılǵa bet alıp kiyatır desip, adamlar kimi tam basına, kimi tólege jasırınıp, kimi juwan tereklerge minip janın qorǵap atır.

«Jıǵılǵan ǵúreske toymas» degendey, dárhal úyge kire

sala miltıǵıma asılısam, qorǵasınlap oqlaǵan bir de oǵım joq eken. Ishim uwday ashıdı.

Jolbarıs penen shoshqanı mayda pıtıra oq penen atıwǵa múmkin emes, oǵan hálekleniwge bolmaydı. Sonıń ushın miltıǵımdı tartıp urdım da dalaǵa shıqtım, ne de bolsa jolbarıstıń betalıs baǵdarın bilgim keldi.

Awıl arası ıǵısqań adam. Tap awıl arası bir apatqa ushıraǵanday. Iytler qańsılap adamlarǵa tıǵılısadı. Jolbarıs iytlerge ósh degen menen iyttiń iyeleri iytlerin qarǵap, quwıp júr. Men jolbarıstıń artınan shıqtım. Ol awılǵa júz qádemdey jerde kiyatır eken. Jolbarıs awıldıń uw-shuw dawısınan, iytlerdiń qańsılap úrgeninen hesh seskenetuǵın emes.

Basın tómen salıp áste-aqırın kiyatır. Uzaqtan saqpan menen oǵan qarsı atılǵan kesekler de shıbın shaqqanday kórinbeydi.

Jolbarıs tup-tuwrı awıl ortasına kirdi. Awıl ortası úsh tanap jerdey maydanlıq edi. Maydanlıqtıń kúnshıǵar shetireginde baydıń biyik etip salǵan malqorası bar edi. Jolbarıs awıldı bir aralap shıqtı da sol qoraǵa kirdi, qaytıp shıqpadı.

Adamlar sol panalaǵan jerinen úyine kirmedi. Tura berdi. Keshe padadan qaytqan mallar, qoy-eshkiler awılǵa ákelinbedi. Usı awhalda awıl úsh kún udayına daǵdarısta boldı, jolbarıs ta awıldan shıǵıp ketpedi. Adamlar onıń janına barıw túwe, awıldan shıǵarıwǵa, úyine kirip-shıǵıwǵa qorıqtı.

Men jaqın awıllardan zorǵa degende bes-altı oqlıq ǵana qorǵasın tawıp miltıǵımdı oqlap aldım. Endi qalay da jolbarıstıń qanday awhalda ekenin bilgim keldi.

Uzaqtan dárwazanıń aldı betinen barlastırsam, heshnárseniń sańlaǵı kórinbeydi. Eki, úsh jigit penen biyik zánǵı ákelip, qoranıń oń tárepine qoyıp áste minip basımdı kóriner-kórinbes etip, sıǵalap qarasam, jolbarıs qoranıń arǵı sol tárepinde aldınǵı eki ayaǵın kósilip, iyegin sozıp ayaqlarınıń ústine qoyıp jatqan eken. Dım qozǵalmay uzaq jatıwına qaraǵanda kózi jumılıwı bolsa kerek.

Onı qoranıń awzınan kirip atıw kútá qáwipli, al turǵan

jerimmen ata beriwge uzaqlıq etip, oq qalpal tiye me yamasa oq hálsirep barıp tiyip óltirmes degen oy boldı. Jáne qarsı aldı bolǵannan soń gózlep atırǵanıńda kózın ashıp jibere me, álle qáytedi?

Aqırında qoranıń arqa tárepinen yarım arshınday jerden jolbarıstı nishınlap atqanday sańlaq ettim.

Adamlardıń kópshiligi meniń tilegimde. Tek geyparalar ǵana: «Bul bala bir bálege ushıratpasa bolar edi. Óziniń kesirin bizlergede tiygizedi goy, jolbarıs degen kútá ashıwlı nárse» dep gúńkildesti. Men ózime úyrenshikli táwekelime sıyındım da mıltıqtı tesikten ótkerip gózlewge kiristim.

Qulaq-shekeń usı emes pe dep berip jibergenim, jolbarıs tórt arshınday joqarı sekirip túsip, shır gúbelek aylana bergende ekinshi oq penen berip jibergenimde jolbarıs quladı. Sespey qattı bilemen. Hesh qozǵalmadı.

Jaylıq penen mıltıǵımdı suwırıp alıp iynime saldım. Adamlar jolbarıstıń ólgenin kórmese de bizlerdiń dem alıwımızdan sezip, orınlarınan turıp, órip bizlerge qarap júrdi. Hámmemiz jolbarıstıń qasına bardıq. Jolbarıs irastan da sespey qatqan eken. Dáslepki atqanımdı basınan, sońǵı atqanımdı ókpe-júrekten tiyipti.

Adamlar kútá waqtıxosh boldı. Meni áyyem zamandaǵı ótken Arıq mergenniń inisi Shábik mergen ekeniń iras eken desti.

Úsh kúnнен berli úyelerine kire almay, as tatpay, dalada jipsiz baylangan xalıq úyelerine kirdi. Meniń tum-tusımnan sansız raxmetler jawdı. Bul mártebe meni kútá hállandirdi, ańshılıqqa ıqlasımdı burıńıdan da beter kúsheytti.

MAZMUNÍ

Balalar ádebiyatı — milliy tárbiyanıń tıp dáregi.....	3
Tınıq bulaq	5

POEZIYA

SAGIYDULLA ABBAZOV	6
Gúlzardıń túyesi	6
Xosh-xosh, baqsham, xosh baqsham!	7
Apam pıshıq ákeldi	8
Háyyiw aytsa analar... ..	8
Táy-táy bala, táy bala!.....	9
HIKMETULLA AYÍMBETOV	9
Qızılqumnúń gúlleri	10
Qarlıǵash	10
Gúllerdı kórseń... ..	10
May gúlleri	11
Qaharman	11
O, gúl ómir!.....	12
Eski ańǵar	12
Mehir.....	13
Anamnıń anası bar	13
Sahranıń gúlleri	13
Háy, dárya... ..	14
Háyyiw, bóbek	14
RAXMAN AYTMURATOV	15
Tentek bala	15
Oraz hám qoraz	15
Ha qurbaqa, qurbaqa	16
Gúller ektim	16
Bul úlkeni súyemen.....	16
Aq paxta	17
Gúz	17
Tolqınlar	17
AXMET AQNAZAROV	18
Salaqbay kitapxanada	18
Er bolsań.....	19
Nátiyje	19
Sebep	19
Sum bala	20

Pıshıqtıń qam eti	20
Tush tabılmay ma?	20
Pánt	21
«Miyaw»	21
Maqtanshaq	21
«Dos»	21
SHIYRÍN ATAMURATOVA	22
Ana tili	22
Sawǵa	22
Meniń elim	23
Pátpelek	23
Kóylek	23
Iyne-sabaq	24
Ata-ana	24
SHARAPATDIN AYAPOV	25
Jeti atańnıń atın bil, balam!	25
Balalarǵa beriń dúnyanı	26
Úkelerime	27
Gúz qosıǵı	27
Jańa jil	27
YAQÍPBAY ÁJIMOV	29
Háyyiw quwırshaq	30
Ayıwǵa qonaq bolıw	30
Keliń oynayıq	30
Qayda aydıń jartısı?	30
Jalqawdıń isi	31
QAZAQBAY ÁMETOV	32
Qońıraw	33
Islese bolar eken	33
Bizlerdiń baǵımız bar	33
Atam	34
Shoǵal	34
Keme	35
MÁTIBAY BERDIEV	35
Ana tili	36
Kóklem	36
Shiye	36
Búlbil	37
ABBAZ DABÍL ULÍ	37
Sabaǵıńdı sarrasla	38

Jaz máwsimi	39
Bilimlen	40
GÚLISTAN DÁWLETOVA	44
Sawalım bar, atajan!	44
Biz, baxıtlı balalarımız	45
JOLDASBAY DILMURATOV	46
Jaz qosıǵı	47
Qar jawǵanda	47
Bag	47
Aytıp beriń, balalar?	47
Quslar — biziń dostımız	48
Biziń klass	48
SAGÍNDÍQ EMBERGENOV	48
Qaraterń	49
Ótirik óleń	50
KÓBEYSIN ERNAZAROV	52
Muzǵalaq	52
Zamarriq	53
Terek	53
Ayǵabaǵarlar	53
Toqıldawıq	53
Ópepek	54
Átshók	54
Asan menen Dosan	54
Úsh erinshek	54
Moyınlaw	55
Urıstı	55
TURSÍMURAT ESSHANOV	56
Dáslepki qońıraw	56
Bala quwanışı	56
Kirpi	57
Ana	57
Gúlge qonar gúbelek	57
Ana tilim — óz tilim!	57
Úkem nege jıladı?	58
Jala jabar saatqa	58
Eshki	58
Moyınlaw	58
TURǴANBAY JUMABAEV	59
Awıldıń balaları	59

Ustaz	60
Bala edik	60
Bala tili	61
TILEWBERGEN JUMAMURATOV	61
Gewrek	62
Jumbaqlar	63
Qarlıǵash, mıltıqshı hám jılan	64
SAǴÍN ZIYAWOV	66
Jayın hám sazan	66
JIYENBAY IZBASQANOV	69
Qıs qosıǵı	69
Qar	69
Qıs.....	70
Balalıqtaǵı hádiyse	70
Pil haqqında ertek	71
ZÚBAYDA ISHMANOVA	72
Ana mektebim	72
Ustazım	73
Isi úlgi óspirimler	73
Qumırı	74
Tentek	74
KEÑESBAY KÁRIMOV	75
Nálshe.....	76
Ózim ekken qaratal	76
Muzǵala	76
Ańǵalaq	77
Qarmaqqa barganda	77
TOLÍBAY QABULOV	78
Áy, perzentim!	78
Balamnıń balasına	79
Bir awız sóz	80
BAYNIYAZ QAYÍPNAZAROV	80
Ustazlar	81
Shiyrin ne bar baladay?	81
Baxıtlı balalar	82
ÁBDIQÁDIR QAYÍPOV	82
Sum túlki	83
SEYFÚLGÁBIT MÁJITOV	86
Ana súymishi	87
Ǵapılıq	88

Tiri qorqaq	88
Shimshiq bilen kepter	89
TÓLEPBERGEN MÁTMURATOV	90
Aq dápter hám aq kepter	90
Oyınımız buzıldı... ..	91
Degen bala bar	92
Nurbergenge	93
Bekan	94
GÚLNARA NURLEPESOVA	94
Balalar qosıqları	95
Biz — Alпамıs áwladı	95
Ópepek	95
Áziz Qaraqalpaqstan	95
Átkónshek	96
Men balaman	96
Quwırshaǵım	97
SADÍQ NURÍMBET ULÍ	97
Jumbaqlar	98
Táripler	99
Aqlıq qılıǵı	99
Tentek	99
Qızıq soraw	99
JUMANIYAZ ÓTENIYAZOV	100
Gúlzadamń baǵı bar	101
Qar	101
Beske toldı Gúlzada	101
SEYDABULLA PIRJANOV	102
Oqıwshınıń qosıǵı	102
Gúller haqqında	102
Jolda	103
Oynaǵanı tamasha	103
Azat hám Abat	103
Oyın	104
Meniń úkem	104
Qoshantay	104
KEÑESBAY RAXMANOV	105
Balıq	106
Sálem, mektep!	106
Ókinish	106
Balalıq	107

XALMURAT SAPAROV	108
Besik jırı	108
Balama	109
Bala tilegi	109
Balalıq	109
Mektebim.....	109
Kúndelik dápterdıń sózi	110
Sabaqtıń sózi	110
Kitap	111
ÓTEBAY SÁRSENBAEV	112
Tuwǵan jer	112
«Tuwıspaz túlki»	112
Maqtanshaq	112
Anam meniń sawınshı	113
Sálem, jaylaw!	113
Oyin edi... ..	114
SHAWDÍRBAY SEYITOV	114
Jaz keldi	115
Gúz	115
Tay	116
Tırnalar	116
Qar	117
Ókpelewdiń kesiri.....	118
MÁTEN SEYTNIYAZOV	118
Til	118
Kóylek	118
Shalbar	119
Sırǵanaq	119
Túwelbaydıń qosıǵı	119
Tánepiste	120
Eki balanıń oyını	121
Keshikken malaqay	122
AYAPBERGEN SEYTEKOV	124
Jol qaǵıydası	125
Kim-o, apa?	125
Mártlikten biynesip qoyanlar	125
Qorazlar	127
ÁBDIRAZAQ SEYTJANOV	127
Niyaz hám piyaz.....	128
Artıq hám qatıq	128

Eki balanıń teregi	128
Bala hám mıyıq	129
Kim sındırǵan shaqanı?	129
Batırbek hám saǵal	130
Sóylemshek	130
Ańqaw shóje	130
TÁJETDIN SEYTJANOV	131
Shójeler	132
Erik gúlleri	132
Buzaw	132
Ílaq	133
Botalaq	133
Aq toray	133
ÁDENBAY TÁJIMURATOV	134
Toyp ta sekirdi, tońıp ta sekirdi...	134
ULMAMBET XOJANAZAROV	137
Bala pıshıq	137
Hákke mırza	138
Jawshımshıq	138
Alaǵarǵa	138
Tolı ay	138
Bilesiz be, Qálendi?	139
Qumırsqa	139
NÁBIYRA TÓRESHOVA	139
Juldızlar	140
Gúz	140
Aq kepter	140
Sazkesek	141
Ay qızım	141
Awızashar	142
IZBASAR FAZÍLOV	143
Qara qoy	143
ÓSERBAY XOJANIYAZOV	144
Besik jırı	145
Árman	146
Tırnalar	146
Ópepish	147
Ílaǵım	147
Tayınshaq	148
IBRAYÍM YUSUPOV	148

Baqsha qosıǵı	149
Marjangúl menen gúbelek	150
Top	152
Quwırshaq	152
Sútlinek	153

PROZA

JOLMÍRZA AYMURZAEV	154
Jetimniń júregi	154
KENESBAY ALLAMBERGENOV	164
Kúshik hám bala	164
ÁBDIMURAT ATAĴANOV	169
Kózi oyılǵan jılan	170
ALLANAZAR ÁBDIEV	174
Aqqus	175
Qızıl qoshantay	178
SEYDIN ÁMIRLAN	180
Qısınıspa	180
Tilek gilti	184
AYTBAY BEKIMBETOV	187
Awır sinaqlar	188
BEKNAZAR ERNAZAROV	194
Qıyalparaz	194
Ájayıp bala	194
Jılan menen sóylesiw	195
Shóje waqıyası	196
Kórinbes bolǵanım	197
Sıbırlasqan hákkeler	199
GÚLAYSHA ESEMURATOVA	201
Terektiń de jamı bar!	201
Sekirip baratırǵan barmaqlar	202
Kergidegi pul	203
TÚRKMENBAY JIYEMURATOV	204
Qaqpan	204
Qarlıǵash	207
SAYLAWBAY JUMAǴULOV	211
Altın tis shıǵadı	211
Erip ketedi ǵoy...	211
Atı «muǵallım» eken...	212
Kún qısqardı ǵoy...	212
On bir boladı	212

Sóyledim	212
Kishkene edim	213
Pensiyaga shıǵıp ketedi.....	213
Samal boladı	213
Shójelerinizdi kórgen joqpan... ..	214
Kóz ekew boladı	214
MINAYXAN JUMANAZAROVA	214
Balalıq shaq	215
Bizini shańaraq	215
Meniń kempir apam	215
Meniń ákem	216
Anajanıń, anam meniń	217
Berdibay ájaǵam qız ákeldi	218
Men mektepke bardım	218
Gúlara «shójelerdi uyqılattı»	221
Meniń qalalı kishem	221
TÓLEPBERGEN QAYÍPBERGENOV	223
Muǵallimge raxmet!.....	223
KÁMAL MÁMBETOV	230
Gójek	230
Jinler	232
TURDÍMURAT NÁJIMOV	234
Búrkit penen ań awlaw	234
MURATBAY NÍZANOV	241
Tazadan kelgen bala	242
«Isbilermenler»	243
Qaytım	244
Egizekler	246
ALTÍNGÚL ÓTENIYAZOVA	248
Miyrigúl	248
Aǵamnan úyrendim	249
Meniń qosıǵım	250
Tásirsheń Gawhar	252
ALPÍSBAY SULTANOV	253
Qara pıshıq penen qara kúshiktiń qılwaları	253
Qara pıshıq qaydan keldi?	253
Shójeler qayda ketti?	256
Qazandaǵı gósh qayda?	258
MARAT TAWMURATOV	261
Sizler meni aldapsız?!	261

Qumshúngilden kelgen muǵallim	263
JALǴAS XOSHNIYAZOV	264
Malgezek waqıyası	264
ÁMET SHAMURATOV	273
Meniń jolbarıslar menen jolǵısıwlarım	274
Sózbası	274
Qorqınshlı úsh kún.....	275

QARAQALPAQ BALALAR ÁDEBIYATÍNÍN ANTOLOGIIYASÍ

*(Jas óspirimler ushun qosıqlar, jumbaqlar, tımsallar,
eslewler hám gúrrińler)*

*Qaraqalpaq tilinde
«Qaraqalpaqstan» baspası
Nókis — 2018*

Redaktori
Operator

*Bazargúl Zivarova
Azamat Jarimbetov*

Original-maketten basıwǵa ruqsat etilgen waqtı: 28.07.2018.

Qaǵaz formatı 60x84¹/₁₆. Ofset usılında basıldı.

Garniturası — «Shkolnaya KRKP». Kólemi 18,0 b/t.,
16,74 shártli b/t., 21,1 esap b/t. Jámi 2000 nusqada.

Bahası shártname boyınsha. Buyırtpa №.

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti tárepinen baspa xızmeti
menen shuǵıllanıw ushın 2008-jıl
30-sentyabrde AI №114 licenziyası berilgen.

«Qaraqalpaqstan» baspası: 230100,
Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.